

UOVS-SASOL-BIBLIOTEEK 0253481

111060023601220000019

HIERDIE EKSEMPLAAR MAG ONDER
GEEN OMSTANDIGHEDEN UIT DIE
BIBLIOTEEK VERWYDER WORD NIE

DIE STAATSFILOSOFIESE GRONDSLAE VAN
POLITIEKE MEDESEGGENSKAP IN DIE REGSTAAT

Proefskrif voorgelê ter voldoening aan
die vereistes vir die graad

DOCTOR PHILOSOPHIAE

in die

Fakulteit Lettere en Wysbegeerte
(Departement Staatsleer)

aan die

Universiteit van die Oranje-Vrystaat

deur

PIETER SCHALK JOUBERT

Promotor : Prof. H.J. Strauss

EMPANGENI

(Oktober 1977)

T 320.101 Jon
253481

HIERDIE EXEMPLAAR IS AL ONDER
GEEN OMSTANDIGHEDEN UIT DE
BIBLIOTHEEK VERWIJDERD WORD NIE

VOORWOORD

Die staatkunde, en die filosofiese grondslae waarop dit berus, is ongetwyfeld een van die interessantste en intellektueel stimulerendste studievervelde waarop 'n student hom kan begewe. Dit lê aan die wortel van die staatsleer en vorm die grondslag waarop ons staatsopset en die ganse staatsbestel gefundeer is. Daarsonder sou kennis futloos en insig haas onmoontlik gewees het.

Politieke medeseggenskap het een van die brandendste vraagstukke van ons tyd geword. Dit vorm immers die grondslag waarop die Westerse, demokratiese staatsbestel tot stand gekom het. In hierdie eeu beleef ons egter 'n toestand waarin politieke vryheid so hoog aangeslaan, en sulke oordrewe eise op grond daarvan aan owerhede en volke gestel word, dat die Westerse demokrasie voor 'n krisis te staan gekom het. Dit word geleidelik vervang deur 'n toenemende aantal totalitêre state.

Waar politieke medeseggenskap nog as 'n kosbare besitting in ons Christelike beskawingserfenis beskou word, het dit dus noodsaaklik geword om die filosofiese grondslae waarop dit berus, opnuut te bevraagteken, ingrypend te bestudeer, en dit op 'n hegte Christelik-verankerde voetstuk te plaas.

Dit is dus nou vir my 'n voorreg om hiermee my beskeie bydrae tot daardie ondersoek te lewer. Aan die einde van so 'n afgebakende studiestuk kom 'n mens egter onder die indruk van die onmeetlike veld wat deur die staatsfilosofie

gedek word, en hoe vlak jy nog maar daarop gedelf het. Daar lê dus nou 'n lewenslange belangstelling, en 'n volgehoue studie op dié gebied, vir my voor.

Dit is vir my 'n besondere eer en 'n voorreg om hierdie studie op te dra aan hom wat die gedagte by my geplant, en my daartoe aangespoor het, my promotor, prof. H.J. Strauss. Sy meesterlike vakkennis en begrip, sy begaafde en bekwame leiding, sy lankmoedige geduld en simpatieke aanmoediging was steeds 'n inspirasie en het die taak 'n vreugde gemaak. Dit is 'n loutere genot en 'n wonderlike voorreg om sy student te wees. Vir my is hy egter meer as net 'n besielende akademiese raadsman en gids; hy is ook 'n vaderlike vriend.

My innige dank en waardering dra ek ook op aan Isabel, my eggenote. Haar liefdevolle bemoediging, haar getroue bystand en onderskraging is 'n onoortreflike bate.

Aan Hom aan wie ons alles verskuldig is, wat ons so kennelik in Sy liefdevolle genade onderhou en onderskraag en dit alles moontlik gemaak het, die ootmoedige erkenenis uit 'n dankbare hart.

P.S. JOUBERT.

INHOUDSOPGAWE "A"

HOOFSTUK 1

INLEIDING EN TAAKSTELLING 1

HOOFSTUK 2

DIE GRIEKSE OORSPRONGE 39

HOOFSTUK 3

DIE STOÏSISME EN DIE ROMEINSE REGSLEER 75

HOOFSTUK 4

DIE KOMS VAN DIE CHRISTENDOM 95

HOOFSTUK 5

DIE MIDDELEEUE EN POLITIEKE MEDESEGGENSKAP 119

HOOFSTUK 6

DIE HERVORMING 160

HOOFSTUK 7

DIE MODERNE LIBERALE KONSTITUSIONALISME 223

HOOFSTUK 8

DIE RADIKALE DEMOKRASIE 270

HOOFSTUK 9

DIE DEMOKRASIE ONDER DIE VERGROOTGLAS 312

HOOFSTUK 10

POLITIEKE MEDESEGGENSKAP IN PROTESTANTS-
CHRISTELIKE PERSPEKTIEF 367

BIBLIOGRAFIE

..... 393

INHOUDSOPGAWE "B"

HOOFSTUK 1

<u>INLEIDING EN TAAKSTELLING</u>	 1
(A) STAATSFILOSOFIESE BESINNING	 1
(B) DIE VERHOUDING : OWERHEID - ONDERDAAN	 3
(C) DIE BEGRIP - POLITIEKE MEDESEGGENSKAP	 6
(a) Seggenskap	 6
(b) Medeseggenskap	 8
(c) Politieke medeseggenskap	 12
(i) Die burger as lid van die staat	 12
(ii) Verteenwoordiging	 15
(iii) Die stemreg	 19
(D) DIE REGSTAAT	 21
(E) TAAKSTELLING	 26
(a) Die verhouding : gesag - vryheid	 26
(b) Die soeke na kennis en begrip	 28
(c) Die noodsaaklike waardebeplating van kennis	 29
(d) Die twee hoofstrome in die wysgerige denke	 32
(i) Die Christelike uitgangspunt	 32
(ii) Die nie-Christelike uitgangspunt	 33
(e) Standpuntinname en taakstelling	 36

HOOFSTUK 2

<u>DIE GRIEKSE OORSPRONGE</u>	 39
(A) DIE GRIEKSE BURGERSTAAT	 39
(B) DIE GRIEKSE STAATSFILOSOFIE	 45

(ii)

(1) DIE SOFISTE	 45
(2) SOKRATES (469-399 v.C.)	 50
(3) PLATO (427-347 v.C.)	 52
(a) Plato se ideale staat	 52
(b) Regering in die algemene belang	 56
(c) Plato en die regstaatsgedagte	 57
(d) Die gedagte aan 'n "gemengde staat"	 59
(e) Plato en politieke medeseg- genskap	 60
(4) ARISTOTELES (384-322 v.C.)	 62
(a) Aristoteles se staatsbeskouing	 62
(b) Die ontkenning van menslike ewewaardigheid	 63
(c) Burgerskap	 64
(d) Aristoteles en demokrasie	 65
(e) Die beginsel van regsoewereini- teit	 68
(f) Regering in algemene belang	 69
(g) Aristoteles se bydrae	 71
(C) DIE GRIEKSE BYDRAE - 'N WAARDERING	 73

HOOFSTUK 3

DIE STOÏSISME EN DIE ROMEINSE REGSLEER	 75
(A) DIE STOÏSISME	 75
(a) Die opkoms van die Stoïsisme	 75
(b) Die begrip, natuurreg	 76

(iii)

(c) Die idee van menslike gelykheid	 79
(B) DIE ROMEINE	 81
(a) Die Romeinse regsbegrip	 81
(b) Die begrip, volksoewereiniteit	 84
(c) Die teorie van die balans van die magte	 87
(C) DIE BYDRAE VAN DIE ROMEINE	 91

HOOFSTUK 4

<u>DIE KOMS VAN DIE CHRISTENDOM</u>	 95
(A) DIE INTREDE VAN DIE CHRISTENDOM	 95
(B) AANVANKLIKE CHRISTELIKE POLITIEKE BESKOUINGS	 97
(a) Gehoorsaamheid aan die owerheid	 97
(b) Die owerheidsamp	 100
(c) Kerk en staat	 102
(C) AUGUSTINUS (354-430)	 105
(a) Augustinus se leerstuk van die twee ryke	 106
(b) Die aard van ware geregtigheid	 109
(c) Menslike vryheid en gelykheid	 112
(d) Begrensing van die owerheidsgesag	 113
(D) AUGUSTINUS SE BYDRAE	 115

HOOFSTUK 5

<u>DIE MIDDELEEUE EN POLITIEKE MEDESEGGENSKAP</u>	 119
(A) STAATKUNDIGE DENKE VAN DIE MIDDELEEUE	 119

(iv)

(a)	Geleidelike beskawingsontwikkeling	 119
(b)	Die Germaanse regsbegrip	 121
(c)	Ware koningskap	 124
(B)	ENKELE MIDDELEEUSE DENKERS	 128
(1)	JOHN VAN SALISBURY (1115-1180)	 128
(a)	Begrensing van die owerheidsgesag	 128
(b)	Vryheid	 130
(c)	Tirannemoord	 131
(d)	John van Salisbury se bydrae	 133
(2)	THOMAS AQUINAS (1225-1274)	 134
(a)	Aristoteles herontdek	 134
(b)	Aquinas se staatsbegrip	 137
(c)	Verset teen tirannie	 141
(d)	Aquinas se bydrae	 145
(3)	MARSILIUS VAN PADUA (1275-1343)	 146
(a)	Die moderne humanisme tree na vore	 146
(b)	Marsilius se staatsbegrip	 148
(c)	Ware koningskap	 152
(d)	Verteenwoordiging	 154
(e)	Marsilius en politieke medeseggenskap	 155
(C)	OOR DIE BYDRAE VAN DIE MIDDELEEUSE DENKERS	 157

HOOFSTUK 6

<u>DIE HERVORMING</u>	 160
(A) INLEIDING	 160
(B) MARTIN LUTHER (1483-1546)	 161

(v)

(a)	Luther se religieuse uitgangspunt	 162
(b)	Alle Christene is gelyk	 163
(c)	Owerheidsgesag is ampsgesag	 165
(d)	Die staatsowerheid moet gehoorsaam word	 169
(e)	Die Christen het 'n plig om self die owerheidsamp te beklee	 170
(f)	Owerheidsgesag is nie onbegrens nie	 172
(g)	Luther se bydrae	 175
(C)	JOHANNES CALVYN (1509-1564)	 177
(a)	Dissipline : 'n Kenmerk van die Calvinisme	 177
(b)	Calvyn se uitgangspunt	 178
(c)	Calvyn se staatsbegrip	 180
(d)	Die owerheid se pligte	 182
(e)	Die staat is 'n regsverband	 184
(f)	Die aard en waardigheid van die owerheidsamp	 185
(g)	Die beste regeringstelsel	 187
(h)	Die pligte van die onderdaan	 189
(i)	Beteueling van die owerheidsgesag	 191
(j)	Calvyn se bydrae	 194
(D)	DIE "VINDICIAE CONTRA TYRANNOS"	 200
(a)	Die anti-monargiste	 200
(b)	Owerheidsgesag is verleende gesag	 201
(c)	Die verbondsgedagte	 203
(d)	Die volk plaas die septer in die hand van die koning	 203

(vi)

(e) 'n Koning mag nie die wette oortree nie	 205
(f) Die gesag van die mindere owerhede	 206
(g) Die reg van verset teen 'n tiran	 207
(h) Die waarde van die "Vindiciae Contra Tyrannos"	 211
(E) DIE HERVORMING EN POLITIEKE MEDE- SEGGENSKAP	 214

HOOFSTUK 7

<u>DIE MODERNE LIBERALE KONSTITUSIONALISME</u>	 223
(A) BRITSE KONSTITUSIONALISME	 223
(B) JOHN LOCKE (1632-1704)	 224
(a) Locke se liberalisme	 224
(b) Locke se humanisme	 226
(c) Die staat is 'n gemenebes	 229
(d) Locke se natuurregsleer	 230
(e) Die sosiale kontrak	 233
(f) Die numeriese meerderheidsbeginsel	 236
(g) Staatskundige vryheid, volgens Locke	 237
(h) Die wetgewende gesag	 238
(i) Begrensde owerheidsgesag	 240
(j) Die reg van verset	 241
(k) Verteenwoordigende regering en die toetsreg	 243
(l) Locke se bydrae tot die begrip, politieke medeseggenkap	 244

(C) DIE LIBERALISME IN FRANKRYK	 249
(D) DE MONTESQUIEU (1689-1755)	 251
(a) Die "Gees van die Wette"	 251
(b) Demokrasie	 256
(c) Politieke vryheid	 259
(d) Die bydrae van de Montesquieu	 263
(E) DIE LIBERALE KONSTITUSIONALISME EN POLITIEKE MEDESEGGENSKAP	 267

HOOFSTUK 8

<u>DIE RADIKALE DEMOKRASIE</u>	 270
(A) LIBERALISME IN FRANKRYK	 270
(B) JEAN JACQUES ROUSSEAU (1712-1778)	 273
(a) Rousseau se basiese uitgangspunt	 273
(b) Die sosiale kontrak	 275
(c) Die politieke gemeenskap	 277
(d) Rousseau se regsbegrip	 279
(e) Die wetgewer	 284
(f) Soewereiniteit en regering	 286
(g) Die toetsreg	 287
(h) Rousseau se ideale burgerstaat	 290
(i) Die meerderheidsbeginsel	 293
(j) Rousseau en politieke medeseggenskap	 295
(C) THOMAS PAINE (1737-1809)	 300
(a) Die revolusionêre gedagte	 300
(b) Menseregte	 302
(c) Volksoewereiniteit	 304

(d) Volksverteenwoordiging	 305
(e) Armoede	 306
(f) Paine en politieke medesegenskap	 308
(D) DIE RADIKALE DEMOKRASIE - HOOGTEPUNT VAN DIE HUMANISTIESE LIBERALISME	 310

HOOFSTUK 9

<u>DIE DEMOKRASIE ONDER DIE VERGROOTGLAS</u>	 312
(A) DIE DEMOKRASIE WORD 'N WERKLIKHEID	 312
(B) ALEXIS DE TOCQUEVILLE (1805-1859)	 313
(a) Die demokrasie word indringend ondersoek	 313
(b) De Tocqueville se geloof in die demokrasie	 315
(c) Die demokrasie in "Amerika"	 316
(d) Die gevare in 'n demokrasie	 318
(e) De Tocqueville gee raad	 325
(f) De Tocqueville se bydrae	 328
(C) JOHN STUART MILL (1806-1873)	 331
(a) Mill se wysgerige uitgangspunt	 332
(b) Die gevare in 'n demokrasie	 335
(c) Beskermingsmaatreëls teen die meerderheidstirannie	 338
(d) Mill se bydrae	 343
(D) JACQUES MARITAIN (1882-1973)	 346
(a) Die rasionalisme stel teleur	 346
(b) Maritain se wysgerige uitgangspunt	 348

(c) Die politieke gemeenskap en die staat	 350
(d) Maritain se nuwe demokrasie	 355
(e) Kerk en staat	 360
(f) Maritain se bydrae	 362
(E) 'N WAARDESKATTING	 365

HOOFSTUK 10

POLITIEKE MEDESEGGENSKAP IN PROTESTANTS-

CHRISTELIKE PERSPEKTIEF 367

(A) GEVOLGTREKKINGS 367

(B) 'N KORT HISTORIESE OORSIG 371

(C) 'N PROTESTANTS-CHRISTELIKE STAATSFILOSOFIE 379

(D) 'N WAARDESKATTING 385

BIBLIOGRAFIE

(A) GESKIEDENIS VAN DIE STAATSFILOSOFIE 393

(B) BLOEMLESINGS 398

(C) OORSPRONKLIKE WERKE EN VERTALINGS 400

(D) ALGEMENE WERKE OOR DIE STAATSLEER 404

(E) ALGEMEEN 405

(F) ONGEPUBLISEERD 406

OPSOMMING

HOOFSTUK 1

INLEIDING EN TAAKSTELLING

(A) STAATSFILOSOFIESE BESINNING

Oor baie eeue reeds, hou die denkende mens hom onder meer besig met die soeke na antwoorde op 'n reeks staatsfilosofiese vrae: "Waarom is daar 'n regering wat wette maak wat gehoorsaam moet word?" "Waarom, as die onderdaan nie die staatsgesag gehoorsaam nie, het die owerheid die reg om hom in hegtenis te neem en hom te straf?" En dan ook nog die interessante vraag: "Waarom moet die onderdaan belasting betaal om die owerheid en die staat te onderhou?"

Dit is enkele voorbeelde van vrae wat die mens homself dikwels afvra aangaande sy onderdaanskap en sy verhouding tot die owerheid en die staat. Begin hy daaroor wetenskaplik te besin, kom daar steeds dieperliggende probleme oor die staatsverband na vore. Dan begin hy antwoorde soek op vrae na die eie-aard van die staat as menslike samelewingsverband; die regverdiging vir owerheidsgesag en onderdaanskap, wat hom uiteindelik onvermydelik bring tot 'n soeke na die eie-aard van die mens; want die mens is immers die "wesentlike boustof" waaruit die staat bestaan. En dan begin hy besin oor die doel en funksie van die staat, die doeltreffendste samestelling daarvan, die regverdiging vir die staatsbestaan, en oor sy plek as mens daarbinne.¹⁾

Daar moet egter onthou word dat dit altoos slegs die denkende mens was, en nog is, wat hom doelbewus met hierdie vrae bemoei. Dit is opvallend dat dit dwarsdeur die geskiedenis van die menslike denke die uitson-

1) Vir 'n skematiese indeling van die vrae wat oor die staat gevra word, vgl. Gewirth, Alan., "Political Philosophy" (Sources in Philosophy, The Macmillan Company, New York, 1968), Introduction II, "The Basic Questions of Political Philosophy", pp. 3-5.

derlike enkelinge was wat hulle met die soeke na oplossings vir die vrae besig gehou het, terwyl die res, die menigte, gelate, of onder dwang van omstandighede buite hul beheer, die bestaande staatsowerhede aanvaar en gehoorsaam het.²⁾

'n Relatief klein groepie mense het hulle steeds aktief besig gehou met die uitoefening van die owerheidsgesag, meesal sonder om vrae daaroor te vra, en dikwels bloot uit hoofde van die feit dat dit aangenaam, bevredigend en voordelig is om die magsposisie te beklee; al moes vele dikwels later daarvoor boet.

Die gewone mens, die massamens, is klaarblyklik onnadenkend wat sy politieke lewe betref. Of hy laat hom 'n bepaalde owerheid en regeringspatroon of -stelsel gelate geval, of hy raak emosioneel opgerui deur een of ander persoon of omstandigheid, sterker as hyself, en kom roekeloos teen die owerheidsgesag in opstand en werp dit omver - as die opstand geslaagd is. Maar wanneer die opwinding van die oomblik verby is, bevind hy hom maar weer min of meer in dieselfde posisie as vantevore.

Aan die ander kant is dit tog ook opvallend dat baie state geslagte lank bly voortbestaan en doeltreffend funksioneer, juis omdat die onderdane bewus en vrywillig hulle owerheid gehoorsaam en ondersteun,

2) "Indeed, a book in political theory represents the thoughts of its author and perhaps those of some kindred intellectuals who liked to think in theoretical terms. The vast majority of people in any historical period do not think much at all, and such sentiments as arise in their minds are represented not by learned texts but by the popular press and political oratory." Hacker, Andrew., "Political Theory : Philosophy, Ideology, Science", (The Macmillan Company, New York, 1961), p. 17.

en met hulle aktiewe medewerking daarvoor sorg dat die staatsverband ongeskonde gehandhaaf word en gedy.

'n Verdere opvallende feit in verband met die staatsverband is dat die owerheid, wie en waar en hoe ook al, slegs uit 'n beperkte groep mense bestaan wat die magsposisie bekom en beklee. Die oor-grote meerderheid is die massa, die onderdane, wat gehoorsaam. Die wyse waarop die magsposisie bekom word, of die wyse waarop geregeer word, kom nie daarop aan nie. Die feit bly dat dit juis in die laaste instansie 'n betreklik klein groepie van die staatsbevolking is wat waarlik regeer - die owerheidsampte beklee - terwyl die res gehoor-saam, òf vrywillig òf onwillig. Sy dit 'n koning, of 'n diktator, met sy klein groepie uitverkore, bevoorregte trawante wat tiranniek regeer, of 'n sogenaamde volksregering wat op demokratiese wyse aan bewind gestel is, die owerheid bly steeds 'n relatief klein, duidelik aanduibare groep.

"Wat is die staat eiginlik? Kort gesê, is dit 'n organisasie van mense in 'n samelewing, d.w.s. 'n eenheidsreëling van menslike same-lewing, gekenmerk deur die onderskikking van die groot meerderheid in die samelewing as onderdane onder 'n minderheid as owerheid".³⁾

(B) DIE VERHOUDING : OWERHEID - ONDERDAAN

As skeppingsgegewe menslike samelewingsordering het die staat hom in talle uiterlike vorme geopenbaar. Grondliggend egter, is die opvallende dat die staat, hoe primitief ook al en hoe uiteenlopend van struktuur en formaat, steeds die bepaalde kenmerk vertoon het van 'n owerheidsmag, relatief klein in getal, beklee met dwangesag

3) Du Plessis, L.J., Die Moderne Staat, (Die Verkennerreeks, No.2, Pro Ecclesia-Drukkery, Stellenbosch, 1941) p.3.

oor die breë volksmassa.

Dit is dus onvermydelik dat een van die kernvrae waarop daar steeds in die besinning oor die staat na 'n antwoord gesoek is, die vraag oor die juiste verhouding tussen owerheid en onderdaan sou wees.

In sy primitiewe toestand aanvaar die mens die gegewe van die stamverband sonder ontledende denke en laat hom dit gedweë welgeval. Hoe anders? In sy onontslote toestand van beskawingsonmondigheid is hy nie in staat om insnydend daaroor te besin nie.

Namate die mens egter langamerhand op die moeisame pad van beskawingsontwikkeling vorder, begin hy geleidelik besin oor die vraagstukke wat om die staatsbestaan wentel. Hy vergewis hom van die staatsbestaan in onderskeiding van ander samelewingsvorme, en te midde van ander dringende vrae oor die oorsprong en ontstaan, die aard, die doel, en die vorme daarvan, begin hy sedert vroeg reeds worstel met die besondere vraag oor die korrekte en juiste verhouding tussen die owerheid en die breë massa onderdane wat aan die owerheidsgesag ondergeskik is.⁴⁾

Met die wisseling van die eeue, en die wisseling van staatsvorme, het die denkende mens hom min of meer die volgende pertinente vrae begin stel:

"Moet ek dan slegs willoos aanvaar en gehoorsaam? En as ek dan in staat is om die tekortkominge van owerhede en regeringsvorme raak te sien, waarom mag ek nie ook meesprek nie; waarom mag ek nie die owerheid aanspreek en tot verantwoording roep nie?

4) Vgl. Wanlass, Lawrence C., "Gettell's History of Political Thought", (George Allen & Unwin Ltd., London, 2nd Edition 1964), "Origin of Political Thought", pp.3-4.

En as ek dit kan doen, waarom kan ek nie ook die owerheidsamp bekleë nie, al sou dit dan ook nie in 'n uitvoerende hoedanigheid wees nie, dan immers in 'n raadgevende hoedanigheid, en minstens met medeverantwoordelikheid?

En as êk dit kan doen, waarom dan nie ook my mede-onderdane nie?"

Na gelang die mens, en veral die Westerse mens, op die pad van beskawingsontwikkeling gevorder het, het daar, na aanleiding van die aansporing van sy denkers, die drang en begeerte ontstaan om die owerheidsinstelling en -gesag nie bloot gedweë te aanvaar nie. Hy het gaandeweg al hoe dringender begin aanspraak maak op sekere basiese regte en voorregte waaroor hy, in sy verhouding tot die owerheid, wou beskik; uit watter bronne hy dan ook al daardie regte aan homself toegeken en toegeëien het. Hy het stelselmatig begin aandring op regte ten opsigte van die aanstelling of verkiesing van persone in die owerheidsampte, en derhalwe natuurlik ook op die reg om mee te spreek in die bepaling van die owerheidsbeleid en die owerheidstaak, maar boweal, op die reg om die owerheid tot verantwoording te roep, en die owerheid in die uitoefening van sy taak aan die wil en die begeertes van die burgery verantwoordelik te maak.

Hierdie strewe het uitgeloop op die moderne humanistiese liberaal-demokratiese staatstelsel, waarin die enkelingmens vir homself soveel regte opgeëis, en aan homself toegeken het, dat die owerheidsorgaan veelal vandag beskou word as 'n handige instrument in die hande van die burgery; om hul bestaan te beveilig, om aan hul wense en begeertes te voldoen en om hul drange en behoeftes te bevredig.⁵⁾

5) "One of the most significant political phenomena of our age is the triumph of democracy as a term and as an aspiration." Pennock, J. Roland, & Smith, David G., "Political Science - An Introduction", (The Macmillan Company, New York, 1964), p. 278.

Hierdie ontwikkelingspatroon, en die politieke besinning wat steeds daarmee gepaard gegaan het, lê aan die wortel van die begrip, politieke medesegenskap.

(C) DIE BEGRIP - POLITIEKE MEDESEGGENSKAP

Die begrip, politieke medesegenskap, is 'n wye en omvattende begrip. Dit is derhalwe gerade om eers dieper daaroor te besin, en dit op te helder.

(a) Seggenskap⁶⁾

Omdat die begrippe, 'politieke' en 'mede-', slegs bepalende aspekte van die begrip, politieke medesegenskap, is, moet daar eers oor die begrip, seggenskap, besin word.

Die begrip, seggenskap, impliseer 'n vooraf-gewaarwording van 'n bepaalde besitreg. Om jou oor iets uit te spreek, beteken dat dit immers deel van jou, of iets met jou belange te make het; dat jy daarmee 'n sekere affiniteit het. Dit impliseer ook dat jy moontlik in 'n mate beheer daaroor kan uitoefen, al is dit slegs afgetrokke met jou denke of heel onregstreeks; dat jy in 'n mate die bestaan daarvan kan beïnvloed.

Benewens ander basiese lewensdrange by die mens, is die drang tot besitting seker een van die kragtigste. Besitting is vir die mens waardevol, nie slegs omdat dit materiële voordele inhou nie, en tot die liggaamlike welsyn bydra nie, maar ook en veral omdat dit verstandelik

6) "Zeggenschap, vermogen of gelegenheid om te zeggen, te bevelen: zeggenschap over iets hebben, krijgen, recht om daaromtrent iets te beschikken of te gelasten; zeggenschap hebben in een aangelegenheid." Kruyskamp, C., "Van Dale, Groot Woordenboek der Nederlandse Taal", ('s-Gravenhage, Martinus Nijhoff, Achtste Druk 1961) p. 2428.

en geestelik bevredig.⁷⁾

Die ontwikkelde, beskaafde, mens verwerf vir homself benewens materiële besittings ook verstandelike en geestelike besittings, wat selfs 'n groter invloed op sy persoonlikheid en geesteswelsyn uitoefen as sy materiële besittings, en daarom vir hom veelal waardevoller is. Dit is daarom dat die mens hom die besitreg op afgetrokke aangeleenthede, soos begrippe en beginsels, toeëien; geesteseiendom wat hy met nog groter ywer sal beskerm as sy materiële besittings. Dit is juis ten opsigte van dié dinge waaroor die mens dié gedagte koester, en die gevoel ervaar, dat dit aan hom behoort, wat hy aanspraak maak en aandrang op seggenskap.

Seggenskap impliseer verder ook 'n verantwoordelikeidsbesef. Die mens sou nie op besitreg, en daarvolgens op 'n seggenskap oor 'n besitting aandrang, of daaroor beskik het, tensy daarby nie ook 'n mate van verantwoordelikeidsbesef ten opsigte van die betrokke besitting by hom teenwoordig was nie. Besitreg is nie slegs 'n selfsugtige uiting nie, dit is eweseer 'n uiting van die wil en die begeerte om die besitting te beskerm en te bewaar. Daarom voel die mens 'n verantwoordelikeid daarvoor. Dit is in die laaste instansie immers 'n wederkerige werking - as jy teenoor jou besittings verantwoordelikeid aanvaar,

7) "Property of some sort is essential to the existence of man, and the desire for ownership is deeply seated in human psychology." Gettell, R.G., "Political Science", (Ginn and Company, Boston, 1933), p. 151.

Oor besitreg spreek H.G. Stoker hom soos volg uit:

"Die mens is aarde-orderwerper, natuurbeheerser en het as individu en as menslike verband reg op 'n stukkies van die aarde om te beheers en om daarmee as ook daarop kultuur te skep." Stoker, H.G., Die Stryd Om Die Ordes, (Calvyn Jubileum Boekefonds, Potchefstroom, 1941), p. 161.

kan jy dit ook steeds tot jou voordeel aanwend en dit meer geniet, en andersom.

Hoewel besitreg en seggenskap in die praktyk heel dikwels ook by onverantwoordelike persone berus, doen dit nie af aan die feit dat die persoon wat op besitreg en seggenskap aandring, ook verantwoordelikheid moet aanvaar nie.

Omdat die mens 'n besitreg jeens iets gevoel, en daarom 'n verantwoordelikeheidsbesef daarvoor ervaar, gevoel hy ook 'n beskikkingsbevoegdheid daaroor, en maak hy aanspraak op 'n beskikkingsreg ten opsigte daarvan. Dit is bloot menslik dat iemand daardie eien- dom waarvoor hy 'n verantwoordelikheid gevoel, sodanig sal wil aanwend, beheer en bestuur, dat dit sowel tot die beskerming van die besitting self, maar ook tot die grootste moontlike voordeel in belang van sy eie welsyn sal gedy.

Seggenskap beteken dus 'n sekere eiendomsreg op, 'n verantwoordelikeheidsbesef jeens, én 'n aanspraak op 'n beskikkingsreg oor dit wat vir die mens waardevol is.

(b) Medeseggenskap ⁸⁾

Die uitdrukking, medeseggenskap, bring onmiddelik die gedagte na vore dat dit seggenskap is wat met ander gedeel word. Dit handel dus oor 'n gemeenskaplike besitting, iets wat tegelykertyd aan meer as een persoon behoort. Dit is dus 'n sosiale veelheidsbegrip, en beklemtoon

8) "Medezeggenschap, ... het recht van in iets mee te mogen spreken; - (in 't bijz.) het recht van werknemers om in het beheer van een onderneming of een bedrijf mee te spreken." Kruyskamp, C., op. cit., p. 1180

die feit dat die mens in medemenslikheid leef.⁹⁾

Omdat dit 'n sosiale veelheidsbegrip is, het dit ook 'n tweeledige betekenis. Dit dui enersyds op 'n gemeenskaplike besitting wat aan die gemeenskap behoort, maar dit dui ook op 'n gemeenskaplike aangeleentheid waartoe die individu as lid van die gemeenskap behoort.

Sodra daar dus van medeseggenenskap sprake is, bevind die mens hom in 'n tweeledige verhouding tot die begrippe besitting en besitreg : eerstens 'n besitting wat aan hom én sy medemens behoort, en tweedens, 'n gemeenskaplike besitting of aangeleentheid waartoe hy én sy medemens behoort.

Vir die mens is albei hierdie aspekte van die begrip van die grootste belang. 'n Gemeenskaplike materiële besitting is vir hom net so waardevol as 'n privaat materiële besitting. 'n Gemeenskaplike geestelike besitting is vir die mens ewe waardevol, en speel heel dikwels 'n oorwegend belangriker rol in sy lewe as 'n eie geestelike besitting. Die mens is dikwels tot nog groter opoffering en ywer in staat in die beskerming en handhawing van sy gemeenskaplike geestesgoed, as oor dié van sy gemeenskaplike materiële besittings.

Van dieselfde belang is ook dié dinge waartoe die mens-in-gemeenskap behoort; die dinge wat van 'n besitreg op hom aanspraak maak. In hierdie opsig gaan dit nie oor materiële dinge nie, maar wel oor menslike verhoudinge; bepaalde lewensvorme waarvan die mens onbewus of bewus lid is. In dié hoedanigheid bevind die mens hom dan as lid van 'n hele reeks maatskappe, gemeenskappe en verbande. Hierdie lewens-

9) "Die mens is dus tegelyk en onverbreeklik 'n individuele en 'n sosiale wese. Hy kan as individu hom nie skei van sy verbondenheid aan die menslike verbande nie. Die volle menslike persoonlikheid is individueel en sosiaal, enkeling en verbandswese tegelyk." Stoker, H.G., op. cit., pp. 224-225.

vorme eis van hom in 'n mindere of meerdere mate lojaliteit, aktiewe en verantwoordelike medewerking, en daarom ook 'n mate van selfbeskik-kende bydrae, want sonder sy aktiewe optrede daarin, en bydrae daartoe, kan 'n bepaalde lewensvorm nie sy wesentlike karakter behou nie.¹⁰⁾

Hoewel die mens hom dikwels sonder sy bewuste toedoen in 'n sosia-le verhouding bevind, soos in die geval van sy gesinsverband, sy gemeen-skap, sy kerk, sy volk en sy staat, of in die geval van 'n toevallige maatskapsverhouding, is daar egter talryke gevalle waar hy bewus, en uit eie vrye wil en oorweging, tot maatskaplike verhoudings toetree of van sy oorspronklike verbandsverhouding verwissel, wanneer hy volwassen-heid bereik en as 'n verantwoordelike persoon kan optree. Hierdie so-siale verhoudings is vir die mens besonder waardevol, want as hy per toeval, of wel bewus, lid van 'n groep of organisasie word, bring dit heel dikwels uitinge van die hoogste toegewydheid, samewerking en opof-fering na vore.

Lidmaatskap van 'n lewensordening beteken dus dat die mens aktief daaraan moet deelneem en in dié hoedanigheid 'n mate van verantwoordelik-heidsbesef daaroor sal ervaar, en daarom 'n beskikkingsreg daaroor wil uitoefen. Maar omdat dit 'n sosiale verhouding is, is sy lidmaatskap daaraan, en die mate van seggenskap wat hy dus daaroor mag en kan uitoefen 'n gedeelde seggenskap. Hy het slegs deel daaraan as deelgenoot in die verhouding.

Gesien in die lig dat medeseggenskap in 'n sosiale verhouding gedeelde seggenskap is, kan daarby inbegrepe wees dat dié seggenskap in 'n gelyke ma-te tussen die lede van 'n groep verdeel behoort te wees. Dit impliseer dat een lid van die groep oor ewe veel seggenskap as 'n ander oor die gemeenskaplike besitting sal beskik; dit wil sê 'n ewewaardige me-

10) Vgl. Stoker, H.G., op. cit., "Die mens, mede-arbeider Gods",
pp. 222-224

deseggenskap.

Hierdie gedagte is egter bloot spekulatief, daar dit berus op aansprake wat gegrond is, of suiwer op die kwantitatiewe betekenisinhoud van die begrip, of op een of ander sedelike beginsel of norm wat daarop van toepassing geag mag word.

Die aanspraak op, en toepassing van die gedagte van gelyke medeseggenskap, kom dus daarop neer dat sodanige aansprake erken of eerbiedig word; onderling volgens 'n voorafgenome ooreenkoms, of deur diegene wat reeds oor seggenskap in die betrokke aangeleentheid beskik. Die erkenning of aanvaarding van 'n aanspraak op gelyke medeseggenskap berus dus in die laaste instansie net op die bereidwilligheid van die betrokke partye om sodanige aansprake onderling te erken, die nodige geleentheid daarvoor te skep, en dit te waarborg.

Getrou aan sy menslike aard, en juis as gevolg daarvan, is daar in menslike instansies so dikwels weinig gevalle waar aansprake op gelyke medeseggenskap as geldig beskou, aanvaar of gewaarborg word. Vandaar dan ook dat die aanspraak op 'n gelyke medeseggenskap, en pogings tot die implimentering daarvan, soveel stryd in die geskiedenis ontketen het, en soveel gedagterigtings daaroor laat ontstaan het. ¹¹⁾

Medeseggenskap is dus 'n begrip wat gedeelde, en 'n ewewaardige besitreg op, 'n verantwoordelikeidsbesef jeens, en 'n beskikkingsreg

11) "For the great majority of mankind the desire to be respected as an equal, and to be treated as such, presents a potent emotional appeal. It is all too true that the record of most societies and most political systems embodies the practice of privilege. Doubtless, this is the very reason why equality, when it is evoked, has so explosive a psychological effect." Lipson, Leslie., "The Great Issues Of Politics", (Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J., Second Edition, 1960), p. 123.

oor gemeenskaplike materiële en/of gemeenskaplike afgetrokke eiendom behels.

Egte medeseggenskap impliseer dus dat die mens veel moet opoffer en inboet van sy eg menslike selfsugtige drange, ambisie en strewe tot die verwerwing en die behoud van sy alleenseggenskap op sowel materiële as afgetrokke eiendom. Dit impliseer 'n hoë mate van persoonlikheidsontwikkeling en selfbeheersing om onselfsugtig genoeg te wees om ander se ewewaardige besitreg op, verantwoordelikeidsbesef jeens, en gelykwaardige beskikkingsreg oor gemeenskaplike eiendom te erken, dit in die praktyk te handhaaf en steeds die erkenning gestand te doen.

(c) Politieke medeseggenskap

Nadat die begrippe, seggenskap en medeseggenskap, saaklik toegelig is, moet die begrip, politieke medeseggenskap, nader ondersoek word.

Die uitdrukking, politiek, bring dadelik na vore dat dit in staatkundige verband staan, want slegs in die staatsmilieu is daar van egte politieke optrede en politiek sprake. In die alledaagse omgangstaal word die woord ook in ander betekenissamehange gebruik, maar vir hierdie bespreking word dit buite rekening gelaat.

(i) Die burger as lid van die staat

In 'n politieke situasie waarin daar van medeseggenskap sprake is, is al die betekenisinhoud wat aan die begrip, medeseggenskap, onderliggend is, inbegrepe. Dit sluit al die gedagtes aan 'n besitreg op, lidmaatskap van, 'n verantwoordelikeidsbesef jeens en daarom 'n beskikkingsbevoegdheid en 'n aanspraak op 'n beskikkingsreg in.

Dit sluit ook in dat dit 'n gedeelde bevoegdheid is in verhouding tot die ander staatsburgers met wie dit gedeel word, en daarom is die aanspraak wat die burger op die bevoegdheid en reg tot medeseggenskap kan

en mag maak, 'n beginselsaak.

|| In 'n staat waarin daar van politieke medeseggenskap sprake is, kom die begrip van besitreg - in albei verhoudinge, naamlik van die burger op die staat en as lid van die staat, en van sy deelname aan sowel die politieke proses en die owerheidsamp - onvermydelik na vore. Die burger met politieke medeseggenskap gevoel hom 'n belangrike "onderdeel" van die staat, 'n belangrike lid van die staatsvolk, maar hy voel ook sterk aan dat die staat sý eiendom en besitting is. Daarom word daar gepraat van "my land", "my volk", "ons regering" en "ons regstelsel" - almal besittlike uitsprake.||

Die burger besef geredelik dat dit nie sy privaat eiendom is nie, maar wel gemeenskaplike besit, dog ten spyte daarvan nie minder waardevol nie. Daar is egter, eg menslik, altyd die uitsonderinge.

In dieselfde mate waarin die burger dan oor sy privaat eiendom 'n verantwoordelikebesef koester, koester hy dit ook betreffende sy staatsverband. Die welsyn en welvaart van sy staat raak elke burger persoonlik. Die prestige van sy staat doen elke burger weldadig aan, en daarom voel hy ook persoonlik verantwoordelik daarvoor, al sou sy bydrae daartoe ook heel gering wees. In die geskiedenis van state is dit opvallend dat die gewone burger, al was sy medeseggenskap ook minimaal, dikwels bereid was om baie hoë offers ter handhawing, maar veral ter beskerming en verdediging van sy staat en staatsgoed, te bring. In die woordeskat van die staatkunde word hierdie verskynsel op talle maniere uitgedruk : vaderlandsliefde, nasietrots, nasionalisme. Die soldaat sneuvel op die slagveld - hy word nie sommer net doodgeskiet of vermoor nie - want hy offer sy lewe op vir sy volk en vaderland.

Om dié redes is dit vanselfsprekend dat die staatsburger sal voel dat hy oor 'n juridiese (staatsregtelike) beskikkingsbevoegdheid oor die wel en wee van sy staat behoort te beskik, en daarom aanspraak kan maak op 'n beskikkingsreg. As die staat syne is, en hy aan die staatsverband

behoort, en as hy bereid is om goed en bloed op te offer ter bevordering van die veiligheid en welsyn van sy staat, dan behoort hy ook medebepalend te kan optree betreffende die welsyn van die staat, en oor hoe daaraan uitdrukking gegee behoort te word.

Omdat die burger hom in die staatsverband as een van miljoene bevind, besef hy geredelik dat sy beskikkingsbevoegdheid slegs 'n geringe en gedeelde bevoegdheid kan en moet wees, maar hoe gering ook al, nie minder as dié van enige van sy medeburgers s'n nie, en daarom kan hy in 'n juridies gelyke mate daarop aanspraak maak. Dit is dus grondliggend aan die begrip, politieke medeseggenskap, dat elke burger juridies in gelyke mate daarin deel en daarop aanspraak mag maak.

Politieke medeseggenskap in die suiwere sin beteken dus in die eerste instansie dat die staatsburger in die geleentheid gestel word om aktief deel te neem aan die ganse politieke proses; nie slegs passief in die sin dat hy onderdaanskap besit en die owerheid moet gehoorsaam en eerbiedig nie, maar wel aktief in die sin dat hy daadwerklik meespreek en meedoen aan die politieke proses, en self die owerheidsampte mag beklee, bloot uit hoofde van sy burgerskap. In die tweede instansie beteken dit dat die burger met politieke bevoegdheid aan die politieke proses deelneem. Derdens, om rigtinggewend en bepalend daaraan deel te neem, en in die laaste instansie dat hy ook verantwoordelikheid sal aanvaar en dra vir sy deelname. 12)

In die praktyk bly die belangrike vraag egter steeds of die burger wel op politieke medeseggenskap geregtig is; wel daarin deel of toegelaat word om daarin te deel. Politieke medeseggenskap is, en was deur die eeue, steeds 'n skaars artikel, en hoewel daar in die moderne tyd

12) Vgl. Strauss, H.J. "Staatsleer I Diktaat",
(Ongepubliseerd), pp. 30-32.

baie state is waarin daaraan in mindere of meerdere mate uitdrukking verleen word, en baie ander state waarin graag voorgegee word dat daaraan uitdrukking verleen word, bly dit 'n gesogte burgelike bevoegdheid.¹³⁾

Dit is dan om hierdie rede dat politieke denkers deur die eeue hulle daarop toegespits het om grondslae te vind waarop die begrip gebaseer en geregverdig sou kon word, en om regeringstelsels te bedink waarin die begrip tot sy volle reg sou kon kom. Dit is veral in die geskiedenis en ontplooiing van die Westerse staatsfilosofie dat hierdie begrip tot sy volle konsekwensie deurdink is, tot volle ontluiking gekom het, en later ook in ander wêrelddele aanvaar en toegepas is.

(ii) Verteenwoordiging

In die lig van die besondere eienskap van die staatsverband, naamlik dat dit altyd bestaan uit 'n klein aantal burgers wat die owerheid uitmaak, met 'n massa onderdane wat aan die owerheidsgesag onderworpe is, bly dit steeds problematies om aan die fundamentele politieke beskikkingsreg van elke individuele burger ten volle uitdrukking te gee.

Verskillende pogings is onder verskillende regeringstelsels aangewend om in 'n mate aan die beginsel van politieke medeseggenskap uitdrukking te gee. 'n Praktiese oplossing was die stelsel van ver-

13) "The vast majority of government throughout history have been authoritarian. Indeed, the commonest type of rule has been that of oligarchies which impose their will by fiat ... The majority of the human race still live today under political dictatorships as did their ancestors." Lipson, Leslie., op.cit., p. 228-229.

teenwoordiging, waarvolgens die burgery, in sy geheel of groepsge-
wys, afgevaardigdes aanwys om hul belange in verteenwoordigende hoe-
danigheid by die owerheid te behartig. In menige moderne staatsvorm
is die stelsel so uitgebrei dat selfs die owerheidspersoon óf direk
deur die burgery aangewys word, óf indirek deur hul afgevaardiges.¹⁴⁾

By die verteenwoordigingsbeginsel is inbegrepe die beginsel dat
elke staatsburger die reg het om, onderhewig aan sekere beperkings
wat van staat tot staat mag wissel, homself beskikbaar te stel as af-
gevaardigde, as bekleër van 'n staatsamp, of selfs as die owerheids-
persoon. Dit behels ook die beginsel van staatsregtelike ewewaardig-
heid of gelykheid; elke burger het net soveel reg as al die ander om
aan te wys en om aangewys te word.

'n Verdere beginsel wat aan die wortel van verteenwoordiging lê,
is dat 'n verteenwoordiger wat deur die burgery aangewys is, ook deur
hulle teruggeroep, van sy amp onthef of afgedank kan word, en 'n ander
in sy plek gestel kan word. Die afgevaardigde is dus verantwoording
verskuldig aan, en aanspreeklik by, diegene wat hom aangewys het.
Hy moet dus verantwoording doen vir sy optrede en kan aan sy dade ge-
toets word. Dit kom daarop neer dat die verteenwoordigers, en selfs
die owerheidspersoon, onderhewig is aan die toets van die burgery.
Dit staan bekend as die toetsreg.

Om in die praktyk aan die toetsreg-beginsel reg te laat geskied, het
die gebruik ontstaan dat verteenwoordigers en persone in die owerheidsamp-
te hul poste slegs vir bepaalde en relatief kort termyne mag beklee,

14) Oor die ontstaan van die stelsel van verteenwoordiging in die
moderne Westerse staatstelsels, vergelyk
Barnes, Harry Elmer., "The History of Western Civilization",
(Harcourt, Brace and Company, New York, 1935), Vol. II, pp. 95-97.

en in sommige gevalle nie weer in dieselfde amp herkiesbaar is nie. Indien herkiesbaar in dieselfde amp, moet hulle hul weer na die verstryking van hul dienstermyne vir heraanwysing beskikbaar stel.

'n Grondliggende voorveronderstelling vir die bestaan van politieke medeseggenskap, is dat al hierdie bogenoemde bevoegdhede en voorregte van die burgery juridies bepaal en gewaarborg moet wees, anders sou dit slegs 'n willekeurige gebeure wees, afhangende van die gesindheid van die owerheid, en daar eintlik niks van teregkom nie. Die regte, voorregte, en die prosedure wat gevolg moet word in die uitoefening van politieke medeseggenskap, word gewoonlik omskryf en vasgelê in die grondwet van die staat.¹⁵⁾

Die burgery het dus steeds 'n definitiewe rigsgnoer waarvolgens hulle kan optree en waarop hulle hul aansprake kan grond. Die grondwet bepaal natuurlik ook die magte en bevoegdhede van die owerheid, sodat hy nie sy gesag ten opsigte van die burgery kan oorskry of sy pligte mag versuim of verwaarloos nie.

In 'n staat met politieke medeseggenskap kom dit dus daarop neer dat die owerheid wel regeer en gesag uitoefen, sowel ter behoud van die staat as in belang van die burgery, maar dat sy bevoegdhede juridies begrens word en hy steeds onderhewig bly aan die toetsreg van die burgery.

Politieke medeseggenskap is dus 'n suiwer staatkundige bevoegdheid van die onderdaan, 'n vasgelegde gegewe van die staatsregtelike

15) "Again, a constitution may be said to be a collection of principles according to which the powers of the government, the rights of the governed, and the relations between the two are adjusted."
Strong, C.F., "Modern Political Constitutions", (Sidgwick & Jackson Limited, London, 1966), p. 11.

opset van die staat. Hierdie bevoegdhede van die onderdane word ook beskryf as politieke vryhede of politieke regte.¹⁶⁾ Dit staan, met ander woorde, die onderdaan vry om sy beskikkingsreg oor die staat en die owerheidsamp uit te oefen, en hierdie vryheid word volgens die interne staatsreg aan hom gewaarborg.

In die praktiese politieke proses kom dit neer op openbare politieke spraakvryheid, waarvolgens die onderdaan planne aan die hand kan doen betreffende beleid, kritiek kan uitoefen en kan protesteer.¹⁷⁾ Dit staan hom vry om binne die perke van sy regte sy menings te uiter aangaande die persone in die owerheidsamp te en die wyse waarop die owerheidstaak uitgevoer word. Dit staan hom ook vry om sy wense en begeertes uit te spreek aangaande sy verwagtinge van die owerheid, en sy opinie te lug oor wat die owerheidsbeleid en -taak behoort te wees.

Maar omdat die gewone burger in die moderne staat slegs een van vele is, baat dit hom dikwels weinig om op eie houtjie sy menings te uiter. Daarom sluit politieke vryheid ook in dat dit die burgery vry staan om hulle in groepe of organisasies te verenig, om sodoende saam raad te hou, gesamentlike besluite te neem en om groepsverteenvoerders aan te wys om as hul segsmanne op te tree. Hierdie reg staan

16) "Political rights are possessed by those whom the state permits to share in the legal expression and administration of its sovereign power. They are exercised by voting or by serving as an official of the state. They are created by the constitution and laws of the state."

Gettell, R.G., op.cit., pp. 148-149

17) Vgl. Schulz, Ernst B., "Essentials of Government", (Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J., Fourth Printing, 1964), pp. 216-218.

algemeen bekend as politieke vergadervryheid en organisasievryheid.¹⁸⁾

(iii) Die stemreg

Om aan die beginsel van politieke medeseggenkap uitvoering te gee, en om die politieke proses en die staatsmasjien flink te laat funksioneer, is daar deur die eeue in die praktyk die metode van verkiesing aanvaar. Dit is die wyse waarop die burgers hul voorkeure ten opsigte van hul verteenwoordigers en die persone in die owerheidsamp, asook van verskillende beleidsrigtings, uitspreek, deurdat hulle tussen alternatiewe mag kies.

Hierdie funksie, in noue samewerking met die begrip, seggenkap staan algemeen bekend as die stemreg.¹⁹

18) "To this end, four rights are essential. He must be freely able to speak his mind; he must have the right to associate with others like-minded with himself for the promotion of some end, or ends, upon which they are agreed; he must be able to assist in choosing those by whom he is to be governed; and must be able, if he can persuade others to choose him, himself to take part in the governance of the state. ...We cannot, however, say that the right to these freedoms is unlimited. The state must, because its business is the preservation of order, concern itself to see that the peace is maintained."

Laski, Harold J., "An Introduction To Politics",
(George Allen & Unwin Ltd., London, 1954), pp. 34-35.

19) "The next point to consider is what conditions are necessary or desirable for the most complete realisation possible of the democratic ideal in practice. It is, perhaps, hardly necessary to say that the first essential condition is the establishment of democratic machinery and institutions. By that is meant provision for giving at some point the whole or great part of the body of citizens the legal right to give a decision on important political questions. This involve in the first place, the right to vote."
Field, G.C., "Political Theory", (University Paperbacks, Methuen & Co. Ltd., London, 1963), p. 126.

Die stemreg is dus die metode waarvolgens die burgery sy kiesreg uitoefen; kan kies tussen alternatiewe en dusdoende sy medeseggenskap laat geld. Dit kom daarop neer dat die burger oor die reg beskik om 'n vrye keuse te maak tussen sy medeburgers wat, volgens hom, as sy verteenwoordigers moet optree of die owerheidsampte moet beklee. Belangrik is natuurlik ook die feit wat daarby inbegrepe is - die reg van elke burger om ook verkiesbaar te wees en homself verkiesbaar te stel.

Omdat verkiesings, onder normale omstandighede, nie slegs eenmalige gebeure is nie, is die stemreg dan ook die praktiese wyse waarop die burgery voortdurend die toetsreg uitoefen. Juis hierdie toetsreg wat in die stemreg opgesluit lê, vorm die kernwaarde van politieke medeseggenskap wat deur middel van die stemreg uitgeoefen word.

By die kiesreg is die ou gebruik en belangrike beginsel inbegrepe dat die voorkeur of keuse van die meerderheid van die kiesers geldend is. Dit is die algemeen aanvaarde en geldende meerderheidsbeginsel.

Die stemreg is derhalwe die sluitsteen van politieke medeseggenskap. In 'n staat waarin daar politieke medeseggenskap toegestaan en gewaarborg word, speel die kieser met sy stemreg 'n fundamentele rol in die totale politieke proses en die staatsorganisasie; net so 'n belangrike rol as die wetgewende, uitvoerende, regsprekende en administratiewe onderafdelings van die owerheidstruktuur.

Dat daar in die staatsfilosofie oneindige meningsverskil bestaan oor die "etiek" van die stemreg, oor die gronde waarop dit toegeken en behoort toegeken te word, oor die waarde daarvan vir die suksesvolle funksionering van die staatsmasjien, oor die verskillende metodes waarop daar in die praktyk daaraan uiting gegee moet word om tot die grootste voordeel van én die burgery én die staat te gedy, word bewys deur die gang van die staatsfilosofie deur die eeue. Hierdie aspek van die po-

litieke proses, en die beginselgronde waarop dit berus, plaas die denker pertinent voor 'n kernvraag in die politieke denke, naamlik die juiste verhouding tussen owerheid en onderdaan.

(D) DIE REGSTAAT

'n Verdere aspek waaroor besin moet word, voordat oorgegaan word na 'n ondersoek van die beskouings van verskillende staatsfilosowe oor die grondslae van politieke medeseggenskap, is die feit dat sinvolle politieke medeseggenskap slegs kan bestaan in 'n staatsvorm waarin die reg daartoe, volgens die staatsregtelike grondslae van die betrokke staat, aan die burgers toegestaan en juridies gewaarborg word. 'n Staatstelsel waarin dié juridiese beginsel as geldend aanvaar en gehandhaaf word, is 'n regstaat.

Die staat, as 'n skeppingsgegewe samelewingsordening, word deur twee basiese struktuurfaktore beheers, naamlik mag en reg. Mag en reg dui respektiewelik op die funderingsfunksie en die bestemmingsfunksie van die staatsverband.²⁰⁾

Die staat is gegrond op die histories-politiese magsvorming van 'n owerheid oor 'n bepaalde staatsgebied; die staatlike dwangesag, ook bekend as die swaardmag. Dit vorm die grondslag waarop die bestaan en die voortbestaan van die staat as samelewingsordening gefundeer is. Die soort mag wat die basis van 'n histories-gewortelde verband vorm, word egter altyd bepaal deur die bestemmingsfunksie daarvan. In die geval van die staat is die leidende of bestemmingsfunksie die handhawing van die reg en geregtigheid.

20) Vgl. Spier, J.M., "Oriëntering in die Christelike Wysbegeerte", (Afrikaanse vertaling deur H.J. en D.F.M. Strauss, Sacum Beperk, Bloemfontein, 1972), p. 93.

Deur die swaardmag wat die owerheid op sy territorium organiseer, word die reg gehandhaaf; die uitoefening van reg en geregtigheid moontlik gemaak. Met behulp van die swaardmag dwing die owerheid - wanneer nodig - die onderdane om hulle aan die wette te onderwerp, en om hulle volgens die geldende regsreëls te gedra. Sou die onderdane die wette oortree, of die regsreëls verontagsaam, besit die owerheid die bevoegdheid om hulle te straf.

As menslike samelewingsverband is die staat dus 'n regsverband; die gesag wat in die staat heers, dra 'n regs karakter.²¹⁾

Daarbenewens dra die regshandhawing van die owerheid 'n universele karakter, omdat dit elke individu en samelewingsvorm, asook elke belang binne die staatsgebied, juridies oorkoepel en tot 'n eenheid saamsnoer. Die staatsoorkoepeling van alle belange is egter nie 'n willekeurige of arbitrêre magsuitoefening nie, want dit dra 'n publiekregtelike karakter.²²⁾

Die owerheid is dus juridies verplig om die regsbelange van elke onderdaan en samelewingsvorm te handhaaf en te beskerm. Ook moet die owerheid hom daarvan weerhou om arbitrêr in te gryp in die interne regsfeer van persone, gemeenskappe en verbande.

Die owerheidstaak bestaan dus nie slegs uit strafvergelding aan diegene wat die wette oortree nie, maar is uiteraard gerig op die ewe-

21) Vgl. Spier, J.M. op. cit., p. 94.

22) "Irrespective of its particular governmental form, the State-institution has always presented itself as a res publica, an institution of the public interest, in which political authority is considered a public office, not a private property."
Dooyeweerd, H., "A New Critique Of Theoretical Thought",
(Translated by David H. Freeman and H. de Jongste, Uitgeverij H.J. Paris Amsterdam, and the Presbyterian and Reformed Publishing Company, Philadelphia (U.S.A.) 1957), Volume III, p.412.

wigtige harmonisering van die menigvuldigheid van regsbelange op sy territorium.

"Daar bestaan dus grense vir die bevoegdheid van die owerheid: grense wat bepaal word deur die soewereine regsfeer van persone en samelewingsvorme binne die staatsgebied".²³⁾

In 'n regstaat word die owerheid se bevoegdhede ten opsigte van die burgervryhede van die onderdane juridies begrens. Dit is dus 'n staatsvorm waarin sowel die burgervryhede as die burgerregte van die onderdane juridies gewaarborg word. Ten spyte van die universele aard van die regshandhawing van die owerheid in die staat, intergreer die owerheid in 'n regstaat slegs juridies universeel en nie totalitêr nie; dit verstaatlik nie die ganse lewe in die staat nie.

'n Belangrike verdere kenmerk van die regstaat is dat die politieke mondighe burgery daarvan die owerheid deur middel van die kiesreg in die owerheidsamp plaas. Ook word die toetsreg van die burgery gewaarborg, deurdat die burgery, met medeverantwoordelikheid, die owerheid voortdurend aan bepaalde politieke oortuigings toets. In die burgerlike regstaatsvorm beskik die burgery dus oor staatsregtelike burgerregte, en is hulle ingeskakel in die staatsorganisasie.

Dit beteken dat die owerheid in die uitoefening van sy taak hom moet aanpas en skik volgens die behoeftes, wense en begeertes van die staatsvolk, stiptelik daaraan uitvoering moet verleen, en hom periodiek aan die toetsreg van die burgery moet onderwerp.

Dit beteken nie dat die owerheid in 'n regstaat nie oppermagtig is in die uitvoering van sy owerheidstaak nie, dat hy nie in elke opsig, in sowel sy binnelandse as in sy internasionale verhoudinge, effektief

23) Spier, J.M., op. cit., p. 94.

regeer nie, maar wel dat hy in sy optrede steeds die regte en vryhede van sy burgers moet eerbiedig en sy taak moet uitvoer in ooreenstemming met hul wense en behoeftes; en altyd weer sy beslissings en optrede moet onderwerp aan die toets van die onderdane.

Dat die tipiese eie-aard van die regstaat dikwels in die praktyk tot 'n gespanne situasie aanleiding gee, word tekenend deur du Plessis beskryf:

"Die staat is dus die hoogste magsorganisasie onder 'n owerheid tot handhawing van die reg, en is gevolglik ook in sy optrede beperk tot magsaanwending deur 'n owerheid in so ver as 'n regseis tot so 'n magsaanwending aanwysbaar is. Daarin is sy gesag geleë, maar daarin is ook gegee die vryheid van die onderdaan, naamlik dat die magsaanwending van die owerheid teen hom op 'n regseis gegrond sal wees. Hieruit vloei voort die nooit eindigende worsteling tussen gesag en vryheid wat ons ook vandag nog verontrus."²⁴⁾

So, omskryf, bestaan daar natuurlik state en staatsvorme wat onder die tipe, regstaat, ressorteer en waarin daar aan die beginsel prakties uitvoering verleen word. In die huidige tydsgewrig bestaan daar ook egter 'n hele reeks ondertipes en tussenvorme, waarin daar in mindere of meerdere mate aan die beginsel voldoen word, want in die jongste tyd het feitlik elke staat in die statery 'n regeringsvorm en regeringstelsel eie aan homself.

Lynreg teenoor die regstaat staan die staatstipe wat bekend staan as die magstaat; ook beskryf as 'n diktatuur. Die magstaat is daardie tipe waarin die owerheid 'n alleenheerskappy voer en op alle terreine van die samlewing totalitêr integreer, sonder inagneming van die wense en behoeftes van die staatsvolk. Hy dien slegs homself, en alles word

24) Du Plessis, L.J., op.cit., p.3.

daaraan ondergeskik gestel.²⁵⁾

In so staat bestaan daar geen regswaarborges vir die burgervryhede en die politieke medeseggenskap van die burgers nie. Die burgers word resloos oorgelewer aan die willekeur van die owerheid.

Die owerheid duld geen kritiek of teenstand nie. Sy gesag is gebaseer op die monopolie van die swaardmag wat met dwang en geweld uitgeoefen word. Hy tree dus in werklikheid "almagtig" op, want hy beskik eksklusief oor alle beskikkingsreg en mag. Regverdiging daarvoor word

25) "What, more specifically, is a totalitarian dictatorship? It is "authoritarian" and "statist" - both in an extreme form. By the first term we mean that the authority of the ruling group or individual is unlimited, despotic, that it is checked neither by accountability to a broad political base nor by any checks of constitutionalism. It secures and maintains this powerful position by methods of violence and terror, by full exploitation of the possibilities of propaganda (monopolized by the regime), and by what today is known as brainwashing. By "statist" we mean simply that the state's control is extended to all spheres of life. The economy, the church, all sorts of social organizations, and hitherto private areas of life, the family and the thoughts of the individual, are subjected to management by the state as far as is humanly possible. Finally, in furtherance of both their authoritarian and their statist objectives, it is usual for totalitarian regimes to adopt and impose upon their people a highly developed ideology, tending to cover all aspects of man's existence, and suffused with a romantic mystique."

Pennock, J. Roland & Smith, David G., op. cit., p. 550.

gewoonlik gesoek en gevind in een of ander leidende gedagte of motief, 'n ideologie, waarop die staatslewe gerig, en in die diens waarvan alles ingespan word.

Die begrip, regstaat, behels dus 'n hele reeks onderliggende begrippe en beginsels : die beginsel van juridiese gelykberegtiging - die opvatting van die ewewaardigheid van individue voor die reg; die beginsel van inherente individuele of burgervryheid; die opvatting dat die staatsverband 'n nuttige en bruikbare "meganisme" is en dat die burgery, uit hoofde van hul lidmaatskap daaraan, oor 'n beskikkingsbevoegdheid en 'n beskikkingsreg daaroor beskik; die meerderheidsbeginsel; 'n bepaalde regsopvatting en die beginsel van regsgeldigheid, alles waaraan daar gestalte gegee word in 'n bepaalde staatsvorm met begrensde owerheidsgesag.

Al hierdie betekenisinhoud lê saamgebundel in die beginsel van politieke vryheid, oftewel, politieke medeseggenskap. Hieroor, en die grondslae wat deur die eeue in die staatsfilosofie daarvoor opgewerp is, handel ons ondersoek.

(E) TAAKSTELLING

By 'n ondersoek van hierdie aard moet die skrywer hom vergewis van die doel van sy ondersoek, wat dan die taak wat hy hom voorop stel, na vore sal laat tree. Die vraag waarop hy antwoorde wil vind is: "Waaroor handel dit?" en "Wat wil ek bewys?"

(a) Die verhouding : gesag - vryheid

In antwoord op die eerste vraag, is die antwoord dat dit handel oor die tema, vryheid. Vryheid, daardie slagkreet wat by die gewone mens soveel emosie gaande maak, daardie aandrif van so 'n wesentlike aard en omvang, en van so 'n hoë belang, dat hy steeds bereid was om goed en bloed,

selfs sy lewe, daarvoor op te offer.²⁶⁾

Vryheid blyk die ideaal te wees waarvoor talle mense 'n ganse lewenstryd aangeknoop het teen die magte en gesag wat hulle knel, en hulle oënskynlik verhinder om hul hoogs moontlike persoonlikheidsontwikkeling te verwesenlik. In dié vryheid sien soveel mense die regverdiging van hul andersins skynbaar doellose bestaan op aarde, en dikwels ook die middel ter bereiking van hul hiernamaalse saligheid.

Dié vryheid sluit natuurlik in alle gestaltes daarvan wat die mens met sy rede verwerk en by hom 'n emosionele aandrift gaande maak. Dit dek die hele spektrum van die mens se syn in die kosmiese gegewe, vanaf sy bestaansvryheid as lewende individu, oor sy vryheid van dink en doen, sy keusevryheid en vrye oordeel oor standaarde en norme, sy politieke vryheid, tot by sy vryheid van 'n persoonlike geloofservaring.

Dat daar verskeie en uiteenlopende opvattinge was, en nog is, oor die kerninhoud van die begrip, is vanselfsprekend, want elke religie gee sy eie antwoord op die vraag na vryheid. Dit is dan ook die rede waarom daar soveel sienings oor die inhoud en die aard daarvan bestaan, asook oor die verskillende metodes wat aangewend behoort te word om daaraan gestalte te gee.²⁷⁾

Oor elkeen van die aspekte van menslike vryheid kan 'n uitvoerige

26) "Patrick Henry's "Give me liberty, or give me death" is a fervent expression of a conviction held by countless persons. Great deeds have been performed and tremendous sacrifices made for the sake of liberty."

Schulz, Ernst B., op.cit., p. 103.

27) "The relation between the state and its individual members has been the subject of lively discussion for many years, not only for political theorists but also as a question of practical politics which affects the lives of numerous people" Field, G.C., op. cit., p. 208.

verhandeling geskryf word, en is daar reeds boekdele gevul. In hierdie ondersoek word die aandag egter slegs bepaal by die politieke aspek daarvan; daardie aspek van die lewe waarin die mens hom in 'n politieke situasie, as onderdaan ondergeskik aan 'n owerheid in 'n staatsverband, bevind. Dit slaan natuurlik ook op die verhouding waarin die owerheid, bekleed en toegerus met dwangesag, hom ten opsigte van sy onderdane in die staatsverband bevind. Dit behels dus die begrippe, gesag en vryheid, meer bepaald owerheidsgesag en onderdaanvryheid.

Hierdie oënskynlik teenstrydige begrippe het in die geskiedenis van state dikwels onenigheid tussen owerheid en onderdane verwek, omdat die juiste verhouding waarin hulle tot mekaar behoort te staan, volgens die skeppingsgegewe individualiteitstruktuur van die staatsverband, versteurd geraak en uit verband geruk is. Te dikwels het owerhede hul magte en gesag oorskry en hulle onderdane van hul vryheid beroof. Dikwels egter, het onderdane weer die perke van hul vryheid oorskry as gevolg van 'n oordrewe vryheidsdrang en onder leiding van 'n oordrewe vryheidsideaal, en sodoende die harmonie in die staat versteur.

Dat daar dus normatiewe grondslae bestaan waarop die juiste verhouding tussen owerheidsgesag en onderdaanvryheid berus, spreek vanself. Dit is juis die grondslae wat deur die eeue in die staatsfilosofie daarvoor aangevoer is, die voortdurende soeke van die mens na 'n regverdiging vir sy vryheidsideaal en vryheidstrewes, en vir die juiste verhouding waarin hy en sy owerheid met mekaar moet verkeer, waaroor die ondersoek handel.

(b) Die soeke na kennis en begrip

'n Antwoord op die tweede vraag kan lui dat dit slegs 'n oefening is om sekere aspekte uit die staatsfilosofie uit te lig, dit noukeurig

te ondersoek en ophelderend te omskryf. Dit alleen sou al meriete inhou, want aan die hand daarvan sou aangedui kon word op watter staatsfilosofiese grondslae sowel die begrip as die praktiese aanwending daarvan, in die huidige tydsgewrig, waarin politieke vryheid allerweë so hoog aangeslaan word, berus.²⁸⁾

Dit sou insiggewend wees om te weet op watter beginselgronde die begrip gebaseer is, sodat ons kan begryp waarom daar soveel waarde aan geheg word en waarom dit so 'n stimulerende inhoud verwerf het; in der mate dat wêreldoorloë daaroor gevoer is, en 'n hele nuwe era van staatkundige ontwikkeling in die laaste helfte van die twintigste eeu aangebreek het. Dit sou kon verduidelik waarom daar aan 'n hele ry, voorheen imperialisties ondergeskikte, volke in Asië en Afrika staatkundige vryheid en onafhanklikheid toegestaan is, juis omrede politieke vryheid. En dit sou 'n mens 'n insig kon laat bekom oor waarom daar steeds nog 'n intensiewe diplomatieke en wapenstryd gevoer word, juis om daardie vryheid aan mense aan wie dit nog nie toekom nie te verseker, veral in Suidelike Afrika, maar in besonder ten opsigte van die Republiek van Suid-Afrika.

(c) Die noodsaaklike waardebepaling van kennis

Die waarde van kennis moet egter beoordeel word voordat dit as betekenisvol aanvaar kan word. Dit sou geen besondere doel dien om slegs gegewens uit te lig en dit sistematies te orden, om sodoende slegs begrip te bevorder, indien daarvan nie ook 'n waardebepaling

28) " A knowledge of past political thought is also essential to an understanding of present day politics and international relations. The problems of the present have grown up out of conditions in the past, and the political principles that are now being applied are the result of the evolution of past political thought." Wanlass, Lawrence C., op. cit., p. 15.

gemaak word en 'n bepaalde waarde-oordeel daaroor gevel word nie.²⁹⁾

Die groot verskeidenheid staatsvorme, en die besondere lewensbeskouings wat daaraan ten grondslag lê, is enersyds te danke aan die skeppingsgegewe normatiewe keusevryheid van die mens, en andersyds aan ons sondegebrokenheid. Dit lê immers aan die wortel van die hele politieke proses dat die mens 'n waarde-oordeel oor staatkundige aangeleenthede vel, in die lig daarvan 'n keuse maak en daarvolgens 'n bepaalde rigting inslaan.

Die politieke proses is 'n gedurige beginselstryd.³⁰⁾ Die deelnemers daaraan is voortdurend besig om die grondigheid van beginsels teen mekaar op te weeg, om te debatteer oor die voor- en nadele van alternatiewe beleidsrigtings, om te redetwis oor die wysheid van doelstellings; om sodoende te kan besluit oor die aanwending van die korrekte middele ter bereiking van daardie doelstellings. Dit is derhalwe 'n noodsaaklikheid - indien ons enigszins rigtinggewend 'n bydrae wil lewer - om eers sekerheid te hê oor die beginselgronde waarop 'n oordeel gevel word, en dan 'n standpunt in te neem.

29) "Since the core of politics, however, consists in controversy and choice the orderly analysis of data forms the prelude to an act of judgement. ...Political doctrines do not hover in a sealed chamber removed from political actuality. They are an integral part of the living process of government. ... The essence of politics is choice, and this implies a deliberate preference for one set of Values over another."

Lipson, Leslie., op. cit., pp. 19-20.

30) "Politics forms the arena where men choose the values by which they organize their social systems. Hence the nature of the subject indicates the method of study. Politics is the search of a society for public ethics. The study of politics is a research into the results, ethically judged."

Lipson, Leslie., op. cit., pp. 23-24.

'n Standpuntinname is egter afhanklik van 'n mens se basiese lewens- en wêreldbeskouing, want elke wysgerige stelsel is immers gebaseer op 'n religieuse uitgangspunt, wat alle waardebepalings wat daaruit voortvloei, bepaal.³¹⁾

Die mens is 'n religieuse wese. In sy innerlike bestaanskern, in die diepste roeringe van sy hart, heers daar 'n bepaalde geestelike mag, wat elke mens se lewensuitgange beheers en op die oorsprong van sy bestaan rig.³²⁾

Hierdie geestelike bindkrag, sy religieuse grondmotief, bepaal sy lewens- en wêreldbeskouing, asook sy wysgerige uitgangspunt.³³⁾

31) "Die teoretiese denke is nooit religieus neutraal nie, en ewe min bestaan daar 'n neutrale werklikheidservaring. In laaste instansie word elke wysgeër en wetenskaplike gelei en beheers deur die religieuse grondmotief wat op sy hart beslag gelê het."

Venter, E.A., "Die Ontwikkeling Van Die Westerse Denke". (Sacum Beperk, Bloemfontein, Tweede en Hersiene Druk, 1968), p. 9.

32) "By religious motivation let me make clear that we refer to the most important basic commitment that a human being makes with respect to whatever he considers to be his god and in whatever thing, person, power or force he places his final trust."

Taylor, E.L. Hebden., "The Christian Philosophy of Law, Politics and the State", (The Craig Press, Nutley, New Jersey, 1966) p. 17.

33) "Die religieuse grondmotief is die dryfkrag wat uit die sentrum van die lewe alle tydelike lewensuitgange beheers en op die oorsprong van die bestaan rig. Vir sover die wysbegeerte 'n absolute uitgangspunt nodig het, kan dit alleen aan die religie ontleen word want die absolute het alleen in die religie bestaansreg."

Venter, E.A., op.cit., p. 9.

(d) Die twee hoofstrome in die wysgerige denke

Gesien in hierdie lig, en vanuit daardie hoek beoordeel, is daar veral twee belangrike religieuse uitgangspunte in die wysbegeerte, derhalwe ook in die staatsfilosofie : die Christelike en die nie-Christelike.

(i) Die Christelike uitgangspunt

Die uitgangspunt van die Christelike wetenskap is dié van skepping, sondeval en verlossing in Jesus Christus in die gemeenskap van die Heilige Gees, soos aan die mens geopenbaar in die Godsopenbaring van die Heilige Skrif.³⁴⁾

Volgens hierdie leer is God Drie-enig die Skepper en Onderhouer van alle dinge. God alleen is selfgenoegsaam, bekleed met die hoogste oppergesag.³⁵⁾

Die ganse skepping in al sy veelsoortigheid en verskeidenheid is dus uitsluitlik Sy eiendom en bestaan slegs tot Sy eer en verheerliking. Dit eis dus ook van die mens dat geen menslike aktiwiteit van watter aard en op watter terrein ook al, iets anders mag wees as

34) Vgl. Dooyewerdt, H., op.cit., Volume I p. 61

35) "Vast moet 't daarom voor ons blijven staan, dat de werkelijke Souvereiniteit eniglijk in God is, en dat deze Souvereiniteit in God een alles in Zich bevattende omvang bezit, volstrekt in de mees stellige zin en door niets kan worden beperkt of teruggedrongen."

Kuyper, Abraham, "Antirevolutionaire Staatskunde",

uit "Politeia, Grote Mannen Over Staat en Maatschappij", (Elsevier, Amsterdam, Brussel, Vijfde Druk, MCMLIX), Deel II, p. 633.

'n nederige en gehoorsame eer- en diensbetoning aan God nie.³⁶⁾

Hierdie eis en opdrag geld dan ook vir die mens in die samelewingsorde. In al sy samelewingsvorme staan die Christen steeds in diens van God en moet hy ook dāarin Sy eer bevestig. So geld die opdrag dan ook vir die staatsverband.

Aan die besonderhede van die Christelike staatsfilosofie word later uitvoeriger aandag gewy, maar wat betref die verhouding gesag-vryheid, meer bepaald die verhouding owerheidsgesag-onderdaanvryheid in die staatsverband, waarvan die begrip politieke medesegenskap deel uitmaak, leer die Christelike filosofie en staatsfilosofie dat daar alleen harmonie kan heers indien sowel owerheid as onderdaan hulle gelowig en gehoorsaam onderwerp aan die oppergesag van God, en elkeen op eie terrein hulle nederig wy aan die diens van die Here; elk in getroue gehoorsaamheid aan Sy wet.

(ii) Die nie-Christelike uitgangspunt

Die nie-Christelik filosofie en staatsfilosofie, daarenteen, neem as absolute uitgangspunt die selfgenoegsame mens, en daarin word die menslike wil en rede verabsoluteer.³⁷⁾

36) "Zij stelt de eis, dat geen menselijke activiteit, in welke vorm en op welk gebied zij ook ontplooid word, uiteindelijk ooit iets anders mag zijn dan nederig dienstbetoon an die Koning der koningen en Here der heren." De Groot, D.J., "De Reformatie en de Staatskunde", (Uitgawe - Anti-Revolutionaire Propogandacommissie, Friesland), pp. 6-7.

37) "Die nie-Christelike filosofie in al sy skakeringe gaan immers uit van die soewereine, d.w.s. die selfgenoegsame mens wat geen uitwendige gesagsbindinge van watter aard ook al erken nie en wie se rede derhalwe outonoom is."

Venter, E.A., op.cit., p. 9.

Hierdie opvatting word herlei uit die mens se empiriese waarneming van die natuurgesteldhede waarin hy hom bevind en die deurskouing daarvan met sy rasonale denke. Behalwe die gegewe natuurkragte waaroor die mens geen beheer kan uitoefen nie - maar dit tog met sy denke kan vat en met sy rede kan verklaar, en dit dus kan manipuleer, of hom daarby kan aanpas - is alle menslike uitinge suiwer die resultaat van sy rede en sy doelbewuste optrede. En, omdat alle menslike uitinge van bloot menslike oorsprong is, is hulle nie noodwendighede wat deur enige eksterne, en daarom onbeheerbare, magte op hom afgedwing kan word nie. Hulle hou dus niks in wat nie deur die mens se wil en vermoë na sy begeertes en behoeftes geskik kan word nie. Niks as sodanig is vir die mens so voorbestem dat hy dit nie kan wysig of herskep nie.³⁸⁾

Die mens, en die mens alleen, is dus sy eie heilbewerker; hy kan sy aardse gegewe so deurdink, so beplan en rangskik, wysig of her-

38) "Our relations with the social environment and the physical are not the same. In physics there are necessities; in politics there are none. ...Such words as "inevitable", "insoluble" and "never" have no place in the vocabulary of politics. Nothing is predetermined for us beyond the human power to change it. ...All social conduct, social organization, and social institutions are the product of human activity, past and present. Being wholly man-made, they are not necessitated for us by external, and therefore uncontrollable forces. ...Whatever blessings we enjoy in civilization are the fruits of man's own work. By the same logic, so too are many of the curses. ... A fortiori, therefore, where the causes spring resides the cure. On this, no one should have any doubts; men can change what men have made." Lipson, Leslie, op. cit., pp. 3-4.

rangskik, en so aanwend dat dit tot sy hoogste goed en welsyn sal gedy. Die uitgangspunt is dus volkome mens georiënteerd, bloot op die mens gerig, en ingestel op die mens as hoogste einddoel..

So gesien, is al die menslike samelewingsvorme, en derhalwe die staat in al sy fasette, bloot mensgemaakte instellings. Dit ontstaan uit die materiële en sosiale behoeftes van die mens; bestaan slegs ter wille van menslike behoeftebevrediging en is derhalwe 'n gewone werktuig onder menslike beheer en volkome ondergeskik aan sy wil. Die mens kan dit vorm soos hy wil, aanwend soos dit hom geval, en hy kan dit ook verwerp, of afskaf as hy wil. Wat dit betref, is die mens oppermagtig en soewerein.

Wat dus die verhouding tussen gesag en vryheid, en dus owerheids-gesag en onderdaanvryheid in die staat betref, hang dit af van die mens se eie waarneming en eie oordeel oor die aard van die menslike persoonlikheid.

Hierdie humanistiese lewens- en wêreldbeskouing lei dan aan die een uiterste tot die individualisme; die verheerliking van die enkelingmens. Hiervolgens is alle mense, bloot uit hoofde van hul menswees, vry, gelyk en ewewaardig; beskik elkeen oor 'n gelykwaardige beskikkingsbevoegdheid en beskikkingsreg. 'n Staatstelsel moet dus ontwerp word waarin aan hierdie gelykheidsbeginsel die suiwerste uitvoering verleen word. Die individualisme loop dan ook uit op die moderne liberale demokrasie; die bloot op die mens gerigte staatstelsel.³⁹⁾

Aan die ander uiterste loop die humanistiese lewens- en wêreldbeskouing uit op die universalisme; die verheerliking van 'n samelewings-

39) "So word die individuele mens tot soewereine koning verhef - slegs aan sy eie wil onderworpe. Hy is absoluut vry (liberalisme), en onder konings is almal dan ook gelykes (demokrasie)."

Strauss, H.J., "Staatsleer I Diktaat", (Ongepubliseerd), p.11.

verband, waarbinne die mens alleen tot sy volle reg sou kon kom. Daarvolgens is die mens afhanklik vir sy hoogste goed van die heilsame invloed en uitwerking van die bepaalde samelewingsverband, waarbinne daar 'n mistieke heilbewerkende persoonlikheids-gestalte toegeken word. Die staat word dikwels beskou as daardie belangrike allesomsluitende en oorkoepelende samelewingsverband.

'n Staatstelsel moet dus ontwerp word waarin die individu slegs 'n onderdeel van 'n geheel uitmaak, waarin hy die geheel dien en daaraan onvoorwaardelike gehoorsaamheid verskuldig is, want alleen daarin en daardeur word sy belange ten beste bevorder. Die universalisme loop vry algemeen uit op die verabsoluttering van die staatsverband, in absolutistiese én in totalitêre sin.⁴⁰⁾

(e) Standpuntinname en taakstelling

In die lig van bostaande lê dit dus voor die hand dat die navorser 'n bepaalde standpunt ten opsigte van sy leerstof sal inneem, en die resultaat van sy ondersoek vanuit daardie hoek sal beoordeel.

As gelowige Christen, en staande op Christelike grondslag, kan die navorser dus nie anders as om sy materiaal vanuit 'n Christelike uitgangspunt te benader, dit te meet aan die norme wat daaraan ten grondslag lê, en dit vanuit daardie hoek te beoordeel nie.

40) "The chief point, however, is that the universalistic view is a false ideology because of its absolutization on the temporal communal relationships and its replacing the radical unity of mankind by a theoretically devised temporal one. Therefore it is in fact much more dangerous than the individualist view, since it is in principle a totalitarian ideology which implies a constant threat to human personality."

Dooyeweerd, H., op. cit., Volume III, pp. 195-196.

Die vraag na die juiste verhouding owerheidsgesag - onderdaanvryheid, en die regverdiging vir sinvolle politieke medeseggenskap van onderdaan by die owerheid in die staat, het deur die eeue van staatkundige besinning steeds 'n knelvraag gebly. Staatsfilosowe het deurlopend, vanaf die oorsprong van die staatsfilosofie by die antieke Grieke, tydens die Romeinse Ryk, met en na die koms van die Christendom, tydens die Middeleeue, met die Renaissance en die Hervorming, en in die era van die opkoms van die moderne humanistiese liberale demokrasie, tot op die hede, insnydend oor die onderwerp besin. Hulle het die gedagte vanuit hul onderskeie religieuse standpunte geregverdig of verwerp. Dit het egter filosofies 'n onopgeloste knelvraag gebly, omdat daar op humanistiese grondslag, óf by gebrek aan óf weens 'n verwerping van die Christelike, geen normatief-gefundeerde grondslae ter regverdiging van die begrip aangevoer kon word nie. Daarom ook dat in die staatstelsels wat volgens daardie insigte tot stand gebring is, sinvolle politieke medeseggenskap nie ten volle tot sy reg kon kom nie. Dit was eers ná die koms van die Christendom en in die lig van Gods Woord, uitgaande van die Christelik-religieuse grondmotief, meer bepaald op Protestants-Christelike grondslag, dat die enigste ware, verantwoorde staatsfilosofiese fundering vir sinvolle politieke medeseggenskap gevind kon word.

In antwoord op die gestelde vrae aan die begin van hierdie afdeling, is dit dus die doel om aan die hand van tersaaklike capita selecta uit die geskiedenis van die staatsfilosofie, die grondslae waarop die begrip deur die verskillende staatsfilosowe gefundeer is, stelselmatig uit te lig en ophelderend te omskryf. Dit is dus 'n poging om nie slegs die soeke na kennis en begrip te bevredig nie, maar ook om 'n insig te verwerf aangaande die aard van die grondslae wat telkens ter regverdiging daarvan aangevoer is.

Dit is verder ook die doel om die grondslae en die regverdiging daarvoor steeds vanuit Christelike hoek krities te ondersoek en normatief te beoordeel, om sodoende 'n beter begrip te verwerf van die juiste grondslae vir die verhouding owerheidsgesag - onderdaan-vryheid, waarop sinvolle politieke medeseggenskap alleen kan gedy.

Dusdoende is dit derhalwe ook die taak en opset om aan te toon dat die idee van politieke medeseggenskap sy enigste, allesdek-kende verantwoorde staatsfilosofiese fundering slegs in die Protestants-Christelike staatsfilosofie vind.

---o0o---

HOOFSTUK 2

DIE GRIEKSE OORSPRONGE

(A) DIE GRIEKSE BURGERSTAAT

Die gedagte aan 'n burgerstaat waarin daar van politieke medeseggenskap deur die burgery sprake is, sou seker nie ontstaan het as daarvan nie voorbeelde in die praktyk ontstaan en bestaan het nie. Dit was immers eers nadat hierdie soort staatstelsel 'n werklikheid geword het wat filosowe oor die verskynsel kon besin. Van so 'n staat waarin die burgery politieke medeseggenskap geniet het, was die klassieke Griekse stadstaat, Athene, 'n voorbeeld. Die staatsfilosofie kom dan ook eers eintlik tot sy reg in hierdie tydperk van die klassieke politargie, of staatsburger-regering, nadat hierdie staatstelsel selfstandig ontwikkel het. In daardie milieu het daar vir die eerste keer die geleentheid ontstaan vir sinvolle openbare kritiek op die owerheid en die owerheidsgesag.¹⁾

→ Die antieke mensdom was voorheen klaarblyklik so gewoond aan die outokratiese monargale stelsel, waarin die gewone burger geen politieke

1) "For the development of political thought the emergence of the Greek City State is of cardinal importance. The heavy routine of Near Eastern Empire, the bureaucracy of Egypt and Mesopotamia, the feckless irresponsibility of the iron-age tyrants of the Old Testament, gave place to something new. The free play of speculative intelligence, the brilliant formulation of the vocabulary of thought in a language expressive of the subtlest shades of meaning, the purposive coherence of Greek ideals - all these things mark the greatest step forward that political speculation has ever made."

Bowle, John., "Western Political Thought", (Methuen & Co. Ltd., London W.C.2, University Paperbacks U.P. 19, 1961), p. 32.

medeseggenskap gehad het nie, dat die Atheense burgerstaat vir hulle 'n voorbeeld van 'n totaal nuwe, en teenoorgestelde, lewenswyse moes gewees het.

Soos in enige staatstelsel was daarin ook, onderliggend aan hul instellings, sekere begrippe oor die aard en funksie daarvan, en het hulle sekere ideale gekoester en waarde-oordele gevel oor 'n sinvolle staatkundige bestaan waartoe die instellings moes lei.

|| Die Grieke het die staat beskou as 'n instelling waarin die regeringsproses moes plaasvind op die grondslag van 'n onpartydige regsisteem, wat allerweë bindend is omdat dit reg is. Die vryheid van die staatsburger het, vir hulle, bestaan uit die reg tot 'n ongedwonge meningsvorming en 'n aktiewe deelname aan die politieke proses, waarin sy deelname nie beoordeel word volgens sy rang of stand nie, maar op grond van sy inherente aanleg en bekwaamhede. Vir hulle was die doel van die staatsverband die daarstelling en instandhouding van 'n oorkoepelende lewenspatroon. Dit sou aan die individu die grootste moontlike geleentheid bied om sy ingebore talente ten beste te kon bevorder sodat sy menswaardigheid sy volle wasdom kon bereik; en aan die gemeenskap die geriewe om 'n beskaafde lewenswyse te kon geniet, met al sy voordele van materiële welvaart, die uitoefening van die kunste, godsdienstbeoefening en 'n onbeperkte intellektuele ontwikkeling. In so 'n gemeenskaplike saambestaan is die hoogste waarde vir die enkeling geleë in die moontlikhede wat dit aan hom bied om 'n vrywillige en betekenisvolle bydrae, volgens sy vermoë, te kan lewer en om 'n plek, hoe gering ook al, in die gemeenskapslewe in te neem.²⁾

2) "The Athenian ideal might be summed up in a single phrase as the conception of free citizenship in a free state."

Sabine, George H., "A History of Political Theory", (George G. Harrap & Co. Ltd., London, Third Edition 1963), p.19.

Die tiperende kenmerk van die Griekse burgerstaat was dat die staatsburger 'n volwaardige lid van die totale staatsopset was, en dat hy daadwerklik deelgeneem het aan die politieke proses.³⁾

Staatsburgerskap was egter 'n voorreg wat uitsluitlik aan Grieke toegestaan is. Daarvan is effektief uitgesluit die menigte slawe en die vreemdelinge wat slegs by wyse van hoë uitsondering burgerskap kon verwerf.⁴⁾ Dat die Atheense regeringstelsel dus nie 'n demokrasie in die moderne sin van die woord was nie, lê voor die hand.⁵⁾

-
- 3) "To be a citizen in Athens was to hold an active membership in the business of governing."

Wanlass, Lawrence C., "Gettell's History of Political Thought", (George Allen & Unwin Ltd., London, 2nd edition 1953), p. 36.

- 4) Vgl. Sabine, George H., op.cit., p. 5.

- 5) "Die begrip "demokrasie" het in die individualisitiese staatsfilosofie 'n heel besondere en gepresiseerde betekenis ontvang, en dit wel deur die verbinding daarvan met die moderne idee van volksoewereiniteit en enkeling-gelykheid. By die sg. antieke demokrasie is stemreg bv. slegs gegun aan 'n élite uit die inwoners van die stadstaat terwyl die res daarsonder moes bly. Die Atheense demokrasie van die 4de Eeu v.C. en daarna gee alleen aan die Helleen stemreg. Hierdie demokrasie wortel bowendien in 'n universalistiese konsepsie; die staat is totalitêr en van die dogma van soewereiniteit en gelykheid van alle individue is hier geen sweem nie. In die demokrasie van die oudheid ontbreek dus die verabsolutering van die individu in humanistiese trant sowel as die moderne begrip van burgervryhede."

Strauss, H.J., "Staatsleer II", (Ongepubliseerde Diktaat), Tweede Vraestel, Hoofstuk 14, p. 15.

Hierdie voorreg om deel te kon neem aan die politieke proses; die geleentheid wat daar vir elke burger bestaan het om saam beleid te kon bepaal, om homself te kon aanbied om die owerheidsamp te vul, en om aktief deel te neem aan die uitvoering van die owerheidstaak, lê egter ten grondslag van die begrip politieke medeseggenskap.

Dié regeringstelsel het egter 'n verdere element van politieke medeseggenskap ingehou. Dit was nie sodanig dat die volksvergadering juis beleid bepaal het nie, maar wel dat op dié wyse die middele daargestel is om die uitvoerende beamptes vir hul optrede aanspreeklik te maak. Hulle was verantwoording aan die volksvergadering verskuldig, en derhalwe onderworpe aan die beheer en kontrole van die burgery.⁶⁾ Aanspreeklikheid, en die verpligting om verantwoording te moet doen vir jou optrede as uitvoerende beampte, lê immers aan die wortel van 'n burgerlike staatsvorm.

'n Ander interessante stelsel wat in Athene by die verkiesing van uitvoerende beamptes aan die orde van die dag was, was die metode om die lot te werp wanneer daar tussen kandidate gekies moes word.⁷⁾ Die grondgedagte was klaarblyklik dat elke burger as ewe bekwaam beskou is om 'n amp te kan vul, maar veral dat elke burger 'n gelyke kans gegun

6) "The interesting thing about Athenian government is therefore not the assembly of the whole people, but the political means which had been designed to make the magistrates and officials responsible to the citizen body and answerable to its control".

Sabine, George H., op.cit., p. 6.

7) "To the Greek understanding this mode of filling offices by lot was the distinctly democratic form of rule, since it equalized everyone's chances to hold office."

Ibid. p. 7.

is om 'n amp te kon vul. In hierdie opsig is die beginsel van burgerlike gelykheid en gelyke politieke regte dus tot die uiterste beoefen.

Vir die Grieke van Athene was die lewe in die stadstaat egter 'n gemeenskaplike saambestaan. Die opset daarvan was 'n bepaalde gemeenskaplike lewenspatroon eerder as 'n wetlike struktuur. Gevolglik was die grondgedagte in hul politieke denke die heilsame en harmonieuse funksionering van daardie gemeenskap. Die omvattendheid van die gemeenskapslewe, en die hoë waarde wat hulle daaraan geheg het, blyk uit die samestelling en funksies van hul instellinge. Daar was die gereelde afwisseling van persone in die uitvoerende ampte, kort dienstermyne, die vulling van die ampte deur middel van loting, en die uitbreiding van die owerheidsliggame selfs tot dit log en prakties onhanteerbaar geraak het. Dit is alles so beplan met die doel om aan soveel burgers as moontlik die geleentheid te bied om aan die politieke proses deel te neem. Hoewel dus geensins 'n demokrasie in die moderne sin van die woord nie, was sy regeringstelsel vir die Griek van Athene 'n demokrasie, want die uitoefening daarvan het by die burgery berus; dit was nie geleë in die hande van 'n geslote, bevoorregte groep, of in dié van 'n enkeling nie.⁸⁾

8) "Our constitution does not copy the laws of neighbouring states; we are rather a pattern to others than imitators ourselves. Its administration favours the many instead of the few; this is why it is called a democracy. ...The freedom which we enjoy in our government extends also to our ordinary life."

Pericles, "The Athenian Ideal Of Democracy", uit Elliot, W.Y., and McDonald, N.A., "Western Political Heritage", (Prentice-Hall, Inc., New York, Fourth Printing 1955), p. 79.

Hierdie ideaal van 'n omvattende, allesinsluitende gemeenskapslewe, waarin elke burger aktief kon deel, het natuurlik op die optimistiese voorveronderstelling berus dat die gemiddelde mens oor 'n natuurlike inherente staatkundige aanleg en vermoë beskik. Die staat word dus nie beskou as skeppingsgegewe samelewingsverband nie, maar vind sy ontstaan in die outonome menslike wil en rede, en word daaraan ondergeskik gestel. Enersyds word die staat beskou as 'n handige instrument om menslike behoeftes mee te bevredig, maar andersyds, en tegelykertyd, as die instelling waarin die mens sy hoogste heil kan ervaar. Dit is dan ook die rede vir die omvattendheid en die dieptegang van die staatsfunksie, want dit omsluit totalitêr al die mens se lewensuitgange en word derhalwe tot hoogste doel verhef.

Dit is 'n eg heidens-humanistiese werklikheidsiening, en daarom kon die Griekse burgerstaat nie voldoen aan die vereistes van 'n suiwer regstaat waarin politieke medeseggenskap, en die juiste verhouding tussen owerheidsgesag en onderdaanvryheid ten volle tot sy reg kon kom nie. Daarin lê dan ook opgesluit die rede vir sy spoedige verval; dit het óf in anargie ontaard óf is vervang deur 'n absolutistiese diktatuur.

Nogtans het daar in die Athene van ou Griekeland 'n burgelike staatstelsel ontstaan, en vir 'n wyle 'n bloeiperiode belewe, waarop alle latere denke oor begrippe soos politieke medeseggenskap en 'n regstaat, terugslaan. Die grondliggende ideale daarvan het die maatstawe geword waaraan alle latere staatstelsels in hoë mate gemeet is. Voorwaar 'n besondere prestasie, gesien in die lig van die relatiewe beskawingsonmondigheid waarin die mensdom, in daardie tydvak en in daardie omgewing, hom nog bevind het.

(B) DIE GRIEKSE STAATSFILOSOFIE

Dat die Atheense burgerstaat nie 'n volmaakte staatstelsel was nie, en die ideale lewenspatroon daarvan slegs 'n ideaal gebly het, blyk uit die feit dat die politieke lewe in dié stadstaat gedurig versteur is deur groeptwiste en aktiewe mededinging tussen strydige partye, waarvan die felheid net so intens was as wat 'n broedertwis maar kan wees.⁹⁾

Dit was juis omdat die ideaal van onderlinge harmonie en bestendigheid in die burgerstaat so onbereikbaar gebly het, dat dit so telkens in die Griekse staatsfilosofie na vore gekom het.

(1) DIE SOFISTE

Dit was die Grieke van die sesde eeu v.C. wat eerste op 'n bepaalde en sistematiese wyse geprobeer het om 'n begrip van die werklikheid te verkry, gebaseer op egte rasionele grondslae. Hul pogings was daarop gemik om 'n eenvoudige maar omvattende antwoord te soek op die vraag: Wat is werklikheid?¹⁰⁾

Die antwoord wat hulle gevind het, was die bereiking van 'n ideaal om die verskeidenheid en ingewikkeldheid van die fisiese gegewe om hulle te verklaar as 'n verskynsel van 'n relatief eenvoudige en homogene werklikheid. Hoe eenvoudig en ontoereikend ook al, was hul teorieë vir hulself aanvaarbaar genoeg om te kon oortuig dat die fisiese wêreld nie maar net 'n vormlose massa van toevallige verskynsels is nie, maar dat dit onderhewig is aan bepaalde wette en strukture wat met sistematiese ondersoek kenbaar gemaak en verklaar kon word.¹¹⁾

9) Vgl. Sabine, George H., op. cit., pp. 15-16

10) Vgl. Murray, A.R.M., "An Introduction To Political Philosophy", (Cohen & West, London, 1959), p. 24.

11) Ibid., p. 25.

Die gedagte het ook, wat die staat betref, gegeld, maar daar was toe nog nie 'n noodsaaklikheid om te soek na die wette wat dit beheer nie, want die wette daarvan was uitgedruk in die onveranderlike sedes en gewoontes wat van geslag tot geslag oorgedra, en nooit bevraagteken is nie.

Dit was tydens die vyfde eeu v.C. dat die blote aanvaarding van die geykte tradisie verkrummel het. In daardie eeu het die Grieke begin om te reis en kolonies aan te lê. Dit het hulle in aanraking gebring met gemeenskappe en kulture waarvan die wette en gewoontes, in vele opsigte, totaal van hul eie verskil het. Hulle word daarvan bewus dat hul eie wette, sedes en tradisies, nie universeel is nie, en hulle moes 'n verklaring soek vir die rede waarom hulle hul eie as beter as dié van die ander beskou het.¹²⁾

Hul eerste reaksie was om te aanvaar dat een stel wette net so goed was as enige ander stel, vir die doel van die gemeenskap wat dit as sodanig aanvaar het. Dit het daartoe gelei dat hulle 'n onderskeiding gemaak het tussen die onveranderlike wette wat die natuurverskynsels beheer - die wette van die natuur - en die wisselende, veranderlike vorme van mensgemaakte wette en gebruike. Eersgenoemde het hulle as suiwer objektief gaan beskou, en laasgenoemde as essensiële subjektief.¹³⁾

Dit het 'n onmiddellike uitwerking op die opvoeding en onderwys in die staat gehad. Die nuwe insigte moes verkondig word aan, en by die opkomende geslag tuisgebring word. Die eerste van hierdie leermeesters het bekend gestaan as die Sofiste, of wyse manne.¹⁴⁾

12) Vgl. Murray, A.R.M., op.cit., p. 25.

13) Ibid.

14) Ibid.

Die woord, sofis, het later die betekenis verwerf van iemand wat slu en oortuigend is eerder as wys en eerlik, omdat hulle hul op die onderrig van die retorika toegespits het. Dit is die kuns om oortuigend te kan redeneer ongeag die meriete van 'n saak. In die demokrasie van die tyd was dit baie belangrik, want dit is noodsaaklik vir die bewindhebbers om hul optrede voor die volksvergadering te regverdig.

Praktiese omstandighede in die klassieke burgerstaat dui dus al heel vroeg in die geskiedenis op een van die filosofiese grondslae van politieke medeseggenskap, naamlik dat die bewindhebber vir sy optrede aanspreeklik is en daarvoor by die burgery verantwoording moet doen.

Protagoras van Abdera (500-430 v.C.), een van die eerste Sofiste, het 'n interessante teorie die lig laat sien. Hy het geprobeer om 'n erkenning van die essensiële subjektiwiteit van morele kodes te kombineer met 'n praktiese metode vir die aanvaarding van 'n algemene regskode en gebruiksvorme, wat die samehorigheid en voortbestaan van die politieke gemeenskap sou verseker. Sy sienswyse oor die subjektiwiteit van die wette het hy uitgedruk in die bekende stelling :

"Man is the measure of all things, of things that are that they are, and of things that are not that they are not."¹⁵⁾

Die mens self is dus die finale arbiter oor alle aangeleenthede, insluitende etiese norme. Die enkeling-mens beskou sy eie oordeel as die enigste en beste maatstaf waaraan alles gemeet moet word.

Gedwing deur omstandighede, en nog geknel deur hul kultuur-religie met sy vorm/materie-motief, is die Griekse denkers op hul rede aangewys om menslike gedragspatrone en sedelike norme op te helder. Dit vorm dus die religieuse grondslag van hul denkpatroon.

15) Murray, A.R.M., op. cit., p.26.

Protagoras was egter daarvan bewus dat so 'n sienswyse tot anargie kon lei. Hy besef dat mense daarvolgens alle morele kodes oorboord sou kon gooi, en bloot daarop ingestel sou kon raak om net hul eie drange en begeertes te bevredig. Sodoende sal hulle hul sosiale verpligtinge verwaarloos, wat natuurlik net tot hul nadeel sou strek.

Hy redeneer daarom verder dat hoewel alle gelowe of morele opvattinge ewe waar mag wees, sommige tog beter as ander is, naamlik dié opvattinge van die gemiddelde normale mens. Uit empiriese waarneming blyk dit dat daardie soort mense die meerderheid in 'n gemeenskap uitmaak, en daarom is die opvattinge van die meerderheid in 'n gemeenskap die beste.¹⁶⁾

Die verskillende en andersoortige menings wat minderhede daarop mag nahou, mag, volgens Protagoras, ewe waar wees, maar hulle is nie net so goed nie, omdat hulle van dié van die meerderheid verskil en omdat hulle net onnodige strydpunte en meningsverskille veroorsaak. Indien diegene met onkonvensionele oortuigings oorreed kan word om die gangbare oortuigings van die meerderheid te aanvaar, sal sosiale samehorigheid, en derhalwe sekuriteit en bestendigheid, verseker word. Dit is dus die plig van die Sofiste om almal te oorreed om daardie beter oortuigings te aanvaar.

Dit is natuurlik 'n suiwer relatiewe waardebeplanning van sosiale norme - aan geen binding veranker nie - en daarom betekenis- en waardeloos.

Reeds vroeg in die geskiedenis van die staatsfilosofie tree die dilemmas, waarin die mens weens sy religieus-bepaalde lewensuitkyk vasgevang word, sterk na vore. Bloot op die mens se eie oordeel en rede gebaseer, is daar niks wat transendente ewigheidswaarde het nie, en daarom is sy sienswyse ankerloos. Om dié rede word die mens gere-

16) Vgl. Murray, A.R.M., op.cit., p. 27.

duseer tot 'n blote enkeling, en sy gemeenskap as die optelsom van soveel enkelinge, sonder enige skeppingsgegewe individualiteitstruktuur. En omdat geen waarde, opvatting of oortuiging méér geldig is as 'n ander nie, word die uitweg gesoek in die algemeen aanvaarde meerderheidsbeginsel.

Vanuit daardie hoek beredeneer, is die opvatting natuurlik heeltemal aanvaarbaar. Die wense, die wil, van die meerderheid moet as die gangbare of 'beste' aanvaar word bloot omdat dit die swaarste weeg. Oortuigings wat daarvan afwyk, moet as skadelik en afbrekend verdoem word. Die meerderheidsbeginsel word dus al vroeg in die staatsfilosofie aangetref.

Hoewel 'n denkbeeldige figuur, is nog 'n Sofis wat 'n interessante mening daarop nahou, Plato se Thrasymachus. Hy glo dat dit wat in die belang van die sterkste is, reg is.¹⁷⁾

Thrasymachus beweer dat die gangbare morele kode van 'n gemeenskap maar net die kode van sy bewindhebbers is; wat ook al die aard van die regeringstelsel. Die bewindhebbers, die gevestigde heersersklas, is, volgens hom, die sterkste element in 'n staat. Enige heersersklas sorg dat hulle wette maak om hulle eie belange te bevorder. Deur die wette te maak, bepaal hulle dus die reg vir hul onderdane want as enigiemand daardie wette oortree, word hulle as wetsoortreders gestraf.

Thrasymachus beweer dus dat die opvatting van die sterkste element, die owerheidsbelang, altyd reg is. Hy gee daarmee slegs uitdruk-

17) "I define justice or right as what is in the interest of the stronger party".

Plato, "The Republic", (H.D.P. Lee vertaling, Penguin Classics, Harmondsworth, England, 1966), Bk. I, 338., p.65.

king aan die Sofistiese standpunt dat alle sosiale norme bloot mensgemaak is; in onderskeiding van die wet van die natuur. Omdat die owerheid dit in eie belang uitvaardig, beteken dit dus dat alle norme, die beginsels van reg en geregtigheid, uit daardie bron stam.

Thrasymachus se teorie is onjuis en onaanvaarbaar omdat norme nie na die menslike rede te herlei is nie, maar in die Wet van God gegee is. Dit was egter 'n skerp waarneming van die ware toedrag van sake in sy tyd, en gesien in die lig van sy onontslote heidense kultuurtoestand is sy afleiding begryplik. Dit dui ook op die ander uiterste waartoe die Griekse lewensbeskouing aanleiding kon gee, naamlik die absolutistiese heersersstaat waarin die onderdaan resloos aan sy owerheid uitgelewer word.

Die bydrae van die Sofiste is vir ons daarin geleë dat hulle die aandag gevestig het op 'n grondliggende knelvraag in die staatsfilosofie. Dit is die vraag of aanvaarde norme, die mens se morele kodes, deur die mens se eie toedoen daargestel is, en of hulle, soos wette van die natuur, objektiewe beginsels behels; onafhanklik van die mens se subjektiewe gevoelens en begeertes.

Uit die hoek van die moderne humanistiese voorstanders van die liberale demokrasie word die Sofiste egter hoog aangeprys - vir die individualisme wat hulle gepredik het en die feit dat hulle die herkoms van die staat op 'n soort onderlinge ooreenkoms, 'n sosiale kontrak, gefundeer het.¹⁸⁾

(2) SOKRATES (469 - 399 v.C.)

Dit was teen die onversoenlike teëstelling wat die Sofiste tussen die natuur en die menslike gemeenskappe gemaak het, tussen die physis

18) Vgl. Wanlass, Lawrence C., op.cit., p. 44.

en die nomos, waarteen Sokrates in verset gekom het. Hy aanvaar dit as sy lewenstaak om in, of agter, die nomos die phusis-grondslag bloot te lê, en die nomos te hervorm volgens die model van die phusis; dit wil sê om 'n idee, 'n eidos, of 'n modelvorm van die werklikheid daar te stel.

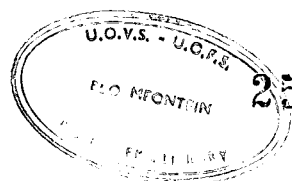
"Hierdie naspeuring van die eidos in die nomos, hierdie blootlegging van die ideale staat, deur middel van die redelike insig, was vir Sokrates as tipiese Griekse wetenskaplike inderdaad die soektog na die goddelike model van menslike samelewing, want die phusis is die redelik kenbare godheid en die staat omvat die volheid van menslike samelewing; in so ver dus as in die staat die phusis of eidos beliggaam is, is daarmee ook die ganse lewe self tot volkommenheid gevoer en die saligheid verwesenlik."¹⁹⁾

Dit word dan duidelik wat die funksie van die staat behoort te wees. Die staat moet die politieke proses op 'n morele grondslag plaas. Die staat moet manne met die reinste intellektuele en geestelike integriteit kweek; dit moet sorg dat hulle talente en persoonlikhede ten volle opgevoed en ontwikkel word; en dit moet die algemene lewensomstandighede so rangskik en handhaaf dat daarin aan elke mens die vrye bewegingsruimte gebied word om die allerbeste waartoe sy begaafd-hede hom in staat stel, te kan ervaar. Die politieke proses moet deurgaans deur etiese en rasonale norme bepaal word.²⁰⁾

Dit was van Sokrates wat die Griekse staatsteorie sy soteriologie of saligheidsbestrewende tendens ontvang het. Onder sy invloed word die Griekse staatsteorie voortaan as 'n pistiese wetenskap beoefen;

19) Du Plessis, L.J., "Die Moderne Staat", (Die Verkennerreeks No.2, Pro-Ecclesia-Drukkery, Stellenbosch, 1941), p.22.

20) Vgl. Bowle, John., op. cit., p. 38.

as 'n toegepaste teologie in heidense vorm.

Met so 'n soteriologiese staatsbeskouing, wat Sokrates so suksesvol aan sy leerlinge oorgedra het, het hy aan die staatsfilosofie 'n patroon gelewer waaraan dit vir eeue later onderhewig gebly het; of in ooreenstemming daarmee, of in teenstelling daaraan. Hoewel hy nie sy gedagtes op skrif gestel het nie, en dit deur sy leerlinge vir hom gedoen is, het sy denke alle latere staatsteorieë beïnvloed.²¹⁾

(3) PLATO (427 - 347 v.C.)

(a) Plato se ideale staat

Plato, die bekende volgeling van Sokrates, tree na vore met sy leer van 'n transendente ideë-ryk. Hy sien dus ook die staat as 'n saligheidsinstelling, op voorwaarde dat dit hervorm word tot die ideale rede-model. Hy beskou ook die staat as 'n universalistiese eenheidsinstelling waarvan alle lewensvorme slegs strukturele onderdele is, want afsonderlik is almal onselfgenoegsaam. Die staat moet dus omvorm word tot 'n selfgenoegsame eenheid; 'n totalitêre verband, met die nodige organisatoriese rangskikking daarin om die mens tot sy saligheid te voer.

In sy beskrywing van die ideale staat, is die belangrike aspek van sy teorie dan ook die voorbehoud dat die bepaling van regeringsbeleid nie by die gewone burger moet berus nie, maar in die hande van

21) "Socrates' great achievement was to set the highest value on personality and reason; he held that the supreme interest of man is the bettering of his own soul, the expansion and discipline of mind and character; and he communicated this passion for improvement to his disciples."

Bowle, John., op. cit., p. 37.

'n klein groepie uitgelese manne, die wyse regeerders, geplaas moet word.²²⁾

Hy beklemtoon die feit ten sterkste dat hy slegs in sy ideaal-tipiese staatsvorm die oplossing vir die menigvuldige probleme en on-gerymdhede in die menslike samelewingsorde sien.²³⁾

Plato se geskrifte, veral sy "Die Staat", vertoon nie slegs 'n misnoeë met die staatstelsel van Athene nie, maar met die hele politieke aanvoeling van die gewone mens. Hy glo dat daar 'n absoluut korrekte kennis en begrip van die staat en die regeringswese bestaan, en gevind kan word, maar dat dit so voorbeskik is dat dit slegs enkele begenadigde enkelinge toekom om daardie kennishoogtes te bereik. Daarom kan dit ook slegs deur daardie wysgere by uitnemendheid verstaan en

22) "The indispensable condition is that political power should be in the hands of one or more true philosophers. They would despise all present honours as mean and worthless, and care most for doing right and any rewards it may bring; and - most important and essential of all - they would, throughout their reorganization of society, serve and forward the interests of justice."

Plato, "The Republic", op. cit., Bk.VII, 540, p. 311.

23) "The society we have described can never grow into a reality or see the light of day, and there will be no end to the troubles of states, or indeed, my dear Glaucon, of humanity itself, till philosophers become kings in this world, or till those we now call kings and rulers really and truly become philosophers, and political power and philosophy thus come into the same hands, while the many natures now content to follow either to the exclusion of the other are forcibly debarred from doing so."

Ibid., Bk. V, 473, p. 233.

korrek toegepas word.

Dat sy siening van 'n ideale staatsvorm dus heeltemal ondemokraties is, spreek vanself. Van politieke medeseggenskap kom daarin weinig tereg, bloot omdat die gewone mens, volgens hom, net nie oor die aanleg en intellektuele vermoë beskik om ooit daaraan reg te kan laat geskied nie. Plato bepleit derhalwe 'n soort meritokrasie, 'n regering deur die bekwaamstes. 'n Volksregering, waarin die gewone lui self die beleid bepaal, veroordeel hy as 'n minderwaardige utiliteitsinstelling, want daarin word slegs die dinge, wat 'n nuttigheids-waarde ter openbare behoeftebevrediging het, as reg en regverdig bejeën - 'n volslae miskennis van sy ideale geregtigheidsbegrip. Buitendien ken hy nie aan 'n gepeupel die vermoë toe om ooit te kan glo in die bestaan van 'n ideale kenbegrip, verhewe bokant en onafhanklik van die uitwendige manifestasie daarvan nie, of dat hulle ooit iemand sal kan glo wat so 'n begrip verkondig nie. Tipies van sy afkeer aan 'n demokrasie beskryf hy dit as die derde beste, of tweede slegste, staats-tipe; of afskaduwing van sy ideale staatsvorm.²⁴⁾

Kostelik is Plato se beskrywing van die demokrasie:

Demokrasie is seker die aantreklikste van alle soorte regerings-vorms, konstateer hy. In 'n demokrasie is die mens vry. Daar heers vryheid van alle soorte in oorvloed; elkeen is vry om te mag doen net wat hy wil. Omdat elkeen vry is om sy eie lewe te mag inrig soos dit hom behaag, sal daarin natuurlik 'n wye verskeidenheid persoonlikhede ontplooi. Dit is juis die groot persoonlikheidsverskeidenheid daarin, wat dit so aantreklik maak soos 'n veelkleurige kleet. Dit is dan ook geen wonder dat mense dit bo ander sal verkies nie, want mense beoordeel dinge gewoonlik, nes vrouens en kinders, alles aan die uiterlike.

24) Plato, "The Republic", op. cit., Bk. VIII, 544, p. 313.

Net so ontvou die demokrasie hom ook in 'n wye verskeidenheid van grondwetlike patrone. Iemand wat 'n nuwe staat wil begin, behoort gerus eers aan 'n demokrasie besoek te bring, sodat hy 'n keuse kan maak uit die veelvuldige modelle wat daarin, soos in 'n negosiewinkel, uitgestal word.

Daar rus natuurlik geen verpligting op enigiemand om hom vir 'n owerheidsamp beskikbaar te stel, al sou hy daarvoor bekwaam wees nie. Niemand hoef hom juis ook aan gesag te onderwerp as hy nie wil nie. As daar, byvoorbeeld, 'n wet sou bestaan wat jou verbied om 'n amptelike of regsprekende pos te vul, kan jy dit verontagsaam, en dit maar aanvaar as die geleentheid daarvoor hom voordoen.

Daar bestaan tog ook so 'n gawe manier van optrede teenoor mense wat voor die regbank skuldig bevind word. Al word hulle selfs ter dood veroordeel of verban, sê Plato, word die vonnis nogtans nie voltrek nie, en bly die veroordeeldes maar in die gemeenskap voortlewe, soos geeste wat nie raakgesien kan word nie.

Daarbenewens verwerp demokrate met teatrale gebaar al die voorwaardes wat noodsaaklik is vir betekenisvolle persoonlikheidsontwikkeling; iets wat volgens Plato slegs van jongs af in die regte atmosfeer en volgens die beste opvoedingsmetodes kan gebeur. Hulle gee dus nie om wat die agtergrond of die sedes van hul politici mag wees nie, solank hulle hul maar net as vriende van die volk voordoen.

Dit, sê Plato, is 'n behaaglike, bandelose lewenswyse - vol afwisseling - waarin almal gelyk gestel word, of hulle nou ook al gelyk is of nie. Voorwaar 'n aangename manier van doen, maar van korte duur.²⁵⁾

Plato se sarkastiese, oordrewe, maar raak, beskrywing van die demokrasie, bevat nogtans die wesenstrekke daarvan en bly steeds geldend.

25) Plato, "The Republic", op. cit., Bk. VIII, 557-558, pp. 329-331.

Die gelykheidsbeginsel is juis Plato se grootste beswaar teen die demokrasie, gesien teen die agtergrond van sy eie aristokratiese herkoms en die standbewustheid van die tydvak waarin hy geleef het. Vir Plato is alle mense nie gelyk of eenders nie; hulle het verskillende en onderskeidende eienskappe, geaardhede, bekwaamhede en ontwikkelingsmoontlikhede. Dit was juis die grondslag waarop hy sy ideale staat gebou het, naamlik dat aan elkeen moet toekom wat aan hom verskuldig is, met ander woorde, dit waartoe hy in staat is. Juis omdat sommige, en dit bepaald weiniges, groter bekwaamhede as ander het, is dit vir hulle bestem om die regeringsposte te vul.

In die gelykmakingsproses en in die oordrewe vryheidsdrang wat daar in 'n demokrasie heers, sien Plato die uiteindelijke ondergang daarvan; die verwording daarvan in 'n diktatuur.²⁶⁾

(b) Regering in die algemene belang

Ten spyte van sy lae dunk van 'n demokrasie, beskou Plato nogtans die doel en opset van 'n goeie regeringsvorm as die bevordering van die

26) "'Then does not democracy set itself an objective, and is not excessive desire for this its downfall?'

'And what is this objective?'

'Liberty', I said. 'You must have heard it said that this is the greatest merit of a democratic society, and that for that reason it's the only society fit for a free man to live in.'

'It's certainly what they often say'.

'Then, as I was just saying, an excessive desire for liberty at the expense of everything else is what undermines democracy and leads to the demand for tyranny.'

Plato, "The Republic", op. cit., Bk. VIII, 562, p. 335.

welsyn van die totale staatsgemeenskap, en nie van 'n uitverkore groep of bevoorregte minderheid nie. Dit is Plato se basiese geregtigheidsbegrip, naamlik dat reg sal geskied aan elkeen in die staat, en dat die staat sal gedy tot die voordeel van elke individu en die staatsbevolking as geheel.²⁷⁾

(c) Plato en die regstaatsgedagte

In sy twee latere staatkundige werke, "Die Staatsman" en "Die Wette", het Plato sy rasionele sienswyse effens gewysig, maar slegs omdat hy daarin met 'n meer empiriese studie van bestaande state besig was, en nie omdat hy sy eerste beginsel van 'n ideale staat met 'n wysgeer-heerser as die ideale, oorboord gegooi het nie. Hy kon ook nie die nuwe idees behoorlik tot hul logiese konsekwensies deurvoer nie, en hou steeds vol dat hy met "tweede-beste" state, of gebrekkige afskaduings van sy ideale staat, te doen het.

Om so 'n tweede beste staat enigsins lewensvatbaar te maak, en veral, om dit ordelik te bestendig, moes hy 'n nuwe beginsel as anker daarvoor invoer. Dit het hy gedoen in die vorm van die begrip, "regsoewereiniteit".²⁸⁾

27) "Our purpose in founding our state was not to promote the happiness of a single class, but, so far as possible of the whole community. ... We are therefore at the moment trying to construct what we think is a happy community by securing the happiness not of a select minority, but of the whole."

Plato, "The Republic", op. cit., Bk. IV, 420., p. 164.

28) "The fundamental difference between the theory of the Republic and that of the Laws is that the ideal state of the former is a government by specially chosen and specially trained men, quite untrammelled by any general regulations, while the state sketched in the latter is a government in which the law is supreme, ruler and subject alike being subject to it." Sabine, George H., op. cit., p. 68.

As regverdiging vir hierdie beginsel gebruik Plato sy beroemde "goue-koord" teorie.²⁹⁾

Plato se tweede beste, latere, staat word dus gebind deur die goue koord van die reg. Gevolglik is die hoogste deug daarin gematigheid en selfbeheersing. Dit omsluit 'n wetsgehoorsame lewenshouding, of 'n gees van respek jeens die bestaande staatsinstellings, en 'n bereidwilligheid om jou aan die wettige magte daarvan te onderwerp. Dit geld vir sowel onderdaan as owerheid, maar veral vir die owerheid, want hy is sowel wetgewer as regshandhawer.

29) "Let us suppose that each of us living creatures is an ingenious puppet of the gods, whether contrived by way of a toy of theirs or for some serious purpose - for as to that we know nothing; but this we do know, that these inward affections of ours, like sinews or cords, drag us along and, being opposed to each other, pull one against the other to opposite actions; and herein lies the dividing line between goodness and badness. For, as our argument declares, there is one of these pulling forces which every man should always follow and nohow leave hold of, counteracting thereby the pull of the other sinews; it is the leadingstring, golden and holy, of "calculation", entitled the public law of the state; and whereas the other cords are hard and steely and of every possible shape and semblance, this one is flexible and uniform, since it is gold. With that most excellent leading string of the law we must needs co-operate always; for since calculation is excellent, but gentle rather than forceful, its leading string needs helpers to ensure that the golden kind within us may vanquish the other kinds."

Plato, "Laws", 644d - 645a, (R.G. Bury's translation),

uit Sabine, George H., op. cit., pp. 75 - 76.

(d) Die gedagte aan 'n "gemengde staat"

Om sy regstaat moontlik te maak, moes Plato sy staat nou ook anders inrig, sodat die resultaat van wetsgehoorsaamheid van die onderdaan en wetsgebondenheid van die owerheid daarin tot volvoering gebring sou word. Dit kon hy slegs doen deur 'n regeringstelsel te ontwerp waarin die owerheidsgesag deur die magte van die verskillende organe aan bande gelê en wederkerig gebalanseer sou word - die beginsel van die gemengde staat, of, die balans van owerheidsmagte.³⁰⁾

Hier stel Plato al 'n beginsel wat vir eeue daarna aanhangers onder staatsfilosowe sou vind - in hul soektog na oplossings vir die probleem van 'n ewewigtige regeringstelsel, waarin owerheidsgesag doeltreffend betoel, en onderdaanvryheid veilig verseker sal word. Die resultaat van die balans tussen die onderskeie owerheidsorgane, of van 'n kombinasie van verskillende regeringsvorme binne 'n enkele staat, word die nodige orde en bestendigheid waarvan 'n goed geordende en deeglik funksionerende staat afhanklik is. Hier word dus reeds die grondslag vir de Montesquieu se later befaamde "trias politica" - leer gelê.

30) "Ath. Hear me, then: there are two mother forms of states from which the rest may be truly said to be derived; and one of them may be called monarchy and the other democracy. ... Now, if you are to have liberty and the combination of friendship with wisdom, you must have both these forms of government in a measure; the argument emphatically declares that no city can be well governed which is not made up of both."

Plato, "The Laws" (From the Dialogues of Plato, translated and edited by Benjamin Jowett), uit Elliot, W.Y., and McDonald, N.A., "Western Political Heritage", (Prentice-Hall, Inc., New York, Fourth Printing, June, 1955), p. 164.

(e) Plato en politieke medeseggenskap

Plato se ideale staat, hoewel suiwer logies en konsekwent uitgewerk op die basis van sy voorveronderstelling - waarin hy probeer om die hoogste deug, geregtigheid, te vind en te bevestig - bly 'n fantasie; 'n ideaal wat nooit verwesenlik kan word nie. Dit erken hy self. Dit is buitendien nie 'n baie aantreklike ideaal vir 'n beskawingsmondig en kultureel-ontwikkelde mens nie.

Daar is momente in sy redenasie, wanneer hy die staat op 'n morele grondslag plaas, owerheidsgesag in algemene belang laat optree, en sy erkenning van 'n regsbinding op sowel owerheid as onderdaan in sy "minder goeie" staat, wat waarheid inhou en dus waardevol is. Dit is so dat owerheidsgesag nie maar net op menslike willekeur, mag en geweld en dwangesag gegrond kan word nie. Die owerheid is, selfs in 'n diktatuur, 'n morele verpligting teenoor sy onderdane verskuldig, want sonder hulle ondersteuning en gehoorsaamheid sal sy heerskappy van korte duur wees. 'n Owerheid is vir sy eie voortbestaan - al sou dit die enigste rede wees - genoodsaak om in algemene belang te regeer, want daarvan hang die algemene welsyn en internasionale prestige van sy staat af. Eweneens kan geen owerheid ook 'n staatsverband tot stand bring en handhaaf as dit nie op 'n regsgrondslag gefundeer is nie. Die juridiese bestemmingsfunksie is juis tiperend van die eie-aard van die staat; daaraan kan selfs 'n diktator nie ontkom nie, want as hy dit sou verag, word sy staat 'n karikatuur van die staatswese.

Die kernprobleem by Plato is dat hy die enigste ware uitgangspunt vir alle menslike lewensuitgange ontbeer; 'n geloof in die God van alle eeue, die enigste vaste grond vir alle vertroue. Sy filosofie dra wel 'n religieuse inslag, maar in die tyd waarin hy lewe kon hy nie anders as om sy vertroue in die kultuurgode van die Grieke te stel nie. Die Godsopenbaring was hom nog nie beskore nie. Omdat

hierdie mensversinde kultuurgode aan talle menslike gebreke mank gegaan het, was hy verplig om die menslike rede, wat hy aflei uit die kenbare natuurgesteldhede en sy rasonale denke, te verabsoluteer. Daarom kon hy slegs fantaseer en nooit tot die waarheid aangaande die skeppingsgegewe kosmiese werklikheid deurdring nie.

Daarbenewens is Plato van huis uit 'n aristokraat, en kan hy hom nie losmaak van sy familietrots, sy geringskatting van sy minderes, en, as Griek, van sy hooghartigheid jeens vreemdelinge en slawe nie. Weens sy intellektuele trots het hy ook maar 'n lae dunk van gewone menslike moontlikhede en bekwaamhede gekoester. Vir hom is alle mense net eenvoudig nie gelyk nie, en daarom is daar by hom geen sprake van menslike ewewaardigheid en die gelykheidsbeginsel nie.

Sy ideale staat kon dus niks anders wees as 'n diktatoriale meritokrasie nie. Weens sy universalistiese lewensbeskouing omsluit sy staat die volk in al sy uitgange en integreer dit absolutisties op alle lewensterreine, en verwerf sodoende 'n soteriologiese inslag. Dit spreek dus vanself dat daar by Plato geen sprake is van politieke medeseggenskap nie, en daarom lewer hy in dié verband geen positiewe bydrae nie.

Die waarde van sy bydrae is egter daarin geleë dat hy met sy ideale staat juis die teenoorgestelde van dit wat 'n regstaat met politieke medeseggenskap tipeer, uitbeeld. Sowel uit Christelike as uit humanistiese hoek bied hy dus 'n waardevolle filosofiese maatstaf, waarvan die regstaat gemeet kan word. Sy sarkastiese beskrywing van die demokrasie is dan ook juis dit wat die humanisme tot ideaal verhef.

Met sy negatiewe bydrae lê Plato dus tog 'n grondslag vir latere besinning, en bied hy 'n vergelykbare maatstaf vir die suiwer grondslae van 'n regstaat en politieke medeseggenskap.

(4) ARISTOTELES (384-322 v.C.)

Aristoteles, die befaamde Griekse leermeester, lê in sy empiries wysgerige werk, "Die Politiek", die wysgerige grondslae waarop bykans alle latere besinning oor die aard, doel en funksie van die staat gebaseer is. Daarmee inisiëer hy dan eintlik die besinning oor die begrippe, regstaat en politieke medeseggenskap.

(a) Aristoteles se staatsbeskouing

As heidense denker beskou Aristoteles die mens as 'n "wese" wat in sy optrede gedurig strewe na die bereiking van die "goeie". Hierdie goedheid waarna die mens strewe, word beskryf as sy "lewensgeluk". Daar is vir elke mens in die lewe net soveel lewensgeluk beskore as wat hy met sy intellektuele en morele deugde toebedeel is, en wat hy, in ooreenstemming daarmee, met sy optrede kan bereik.³¹⁾

Verder, weens sy natuurlike sosiale aard, verbind die mens hom telkens met sy medemens in 'n reeks samelewingsvorme; die doel en strewe waarvan telkens die bereiking van iets "goëds" is.³²⁾

31) ".... that there are three ingredients which must all be present to make a happy life - our bodily existence, our intellectual and moral qualities, and all that is external to these. To each man there comes just so much happiness as he has of moral and intellectual goodness and of performance of actions dependent thereon."

Aristotle, "The Politics", Bk. VIII, 1.

(The Politics, translated with an introduction by T.A. Sinclair, Penguin Books, Ltd., Harmondsworth, England, 1964), pp. 256 - 257.

32) ".... man is by nature a political animal."

Ibid., Bk. I, 2., p. 28.

Die finale en allesomsluitende lewensvorm, waarin die mense en al hul onderskeie lewensvorme saamgevoeg is, is die staat. Hierdie allesomvattende, organiese geheel, versinnebeeld die strewe na die hoogste "goed".³³⁾

Aristoteles beskou die staat dus as 'n natuurlik saamgestelde organisme, 'n organies oorkoepelende geheelkonstruksie van sy samestellende onderdele; die mens, die familie, en die dorpsgemeenskap. Die staatsinstelling word dus die hoogste "goed", en dien as die enigste morele instelling waarin hy, as ten volle geïntegreerde staatsburger, volkome lewensgeluk kan bereik.

(b) Die ontkenning van menslike ewewaardigheid

Net soos sy voorganger en leermeester, Plato, is Aristoteles, volgens hedendaagse standaarde beoordeel, 'n aarts-snobis. Hy was deeglik bewus van standeverskille en van sy bepaalde stand in die gemeenskap, en derhalwe geensins 'n demokrat nie.³⁴⁾

33) Aristoteles se definisie van die staat:

"Our own observation tells us that every state is an association of persons formed with a view to some good purpose. I say 'good' because in their actions all men do in fact aim at what they think good. Clearly then, as all associations aim at some good, that one which is supreme and embraces all others will have also as its aim the supreme good. That is the association which we call the State, and that type of association we call political."
Aristotle, "The Politics", Bk. I,1., op. cit., p. 25.

34) "The lower class element has no part in the state, nor any other class that is not productive of virtue."

Ibid., Bk. VII,9., op.cit., p.274.

Hy glo nie aan die gelykheid van mense, bloot uit hoofde van hul menslikheid nie. Daarom is sommige van nature uitverkore om te regeer, en die ander om onderdane te wees.³⁵⁾

Beskou in die lig van die bepaalde Griekse stadstaat-gemeenskap, waarin hy geleef het, en die feit dat hy 'n Griek was - verheve bokant "barbare" en slawe - kan sy snobisme hom nie verkwalik word nie; dit was die aanvaarde lewenspatroon van sy dag.

Om dié rede was lidmaatskap van die staat, of burgerskap, vir Aristoteles 'n besondere voorreg waarin slegs 'n beperkte, uitverkore en bevoorregte groep van die bevolking kon deel. Staatsburgers, wetlik erkende lede van die staat, is egter, uit hoofde van hul burgerskap, almal vry en gelyk; daar mag nie onderling tussen hulle gediskrimineer word nie.³⁶⁾

(c) Burgerskap

Omdat staatsburgerskap 'n waardevolle besitting is, en nie 'n algemene voorreg nie, moet dit deeglik omskryf en bepaal word. Volgens Aristoteles is slegs diegene wat in beleidbepalende, regsprekende of administratiewe hoedanigheid, die gesagdraende ampte in die owerheidsinstelling mag beklee, op burgerskap geregtig. By implikasie beteken dit natuurlik ook dat net hulle wat as bekwaam genoeg beskou kan word om die werk te kan doen, oor die voorreg van burgerskap behoort te beskik.

35) "For he that can by his intelligence foresee things needed is by nature ruler and master, while he whose bodily strength enables him to perform them is by nature a slave, one of those who are ruled." Aristotle, "The Politics", Bk. I,2., op. cit., p. 26.

36) "The government of a state is rule over free and equal persons." Ibid., Bk. I, 7., op. cit., p. 37.

Sodra aan 'n man die reg toegestaan word om aktief te mag deelneem aan, en met verantwoordelikheid in die politieke en die regeringsproses op te tree, kan hy as 'n staatsburger beskou word.³⁷⁾

'n Gemeenskap waarin daar 'n voldoende aantal burgers opgeneem is, sodat dit 'n polities-selfstandige bestaan verseker, is 'n staat. En dan volg hy onmiddellik daarna met:

"For this reason our definition of citizenship is best applied in a democracy; in other constitutions it might be applicable but it need not necessarily be so."³⁸⁾

Dit is heel begryplik waarom Aristoteles se definisie van staatsburgerskap deur latere voorstanders van politieke vryheid en burgerlike regering as geldend beskou word. Dit is veral sy beklemtoning van aktiewe deelname, handelende optrede, in die politieke proses en in die gesagsfunksies van die staat as essensiële kenmerk van burgerskap, wat aan die begrip, politieke medeseggenenskap, onderliggend is.

(d) Aristoteles en demokrasie

Hoewel hy, as empirikus, nie juis die demokrasie subiet afkeur nie, is Aristoteles self geen voorstander daarvan nie, veral nie in die sin

37) "I suggest that what effectively distinguishes the citizen from all others is his participation in Judgement and Authority, that is, holding office, legal, political, administrative. ... From these considerations it has become clear who is citizen: as soon as a man becomes entitled to participate in authority, deliberative or judicial, we deem him to be a citizen of that state; and a number of such persons large enough to secure a self-centred existence we may, by and large, call a state."

Aristotle, "The Politics", Bk. III, 1., op. cit., pp. 102 - 104.

38) Ibid., Bk. III, 1., op. cit., p. 103.

dat al die inwoners van 'n staat aan die politieke en regeringsprosesse mag deelneem nie. Sy beswaar daarteen is dat ook die mindergegoedes sou kon deel in die regeringsproses.³⁹⁾

Vir Aristoteles kon 'n arm man net nie dieselfde deugde as 'n ryk man besit nie. Omdat hy min aardse besittings het, het hy minder om te kan verloor, en sal hy daarom min verantwoordelikheid teenoor sy eie goed aan die dag lê. En omdat hy nie kan besef watter waarde dit vir hulle het nie, sal hy ook nie omgee vir die besittings van die rykes nie.

Aristoteles koppel dus deugdelikheid aan materiële eiendomsbesit, want dit is die ryk man se goed en geld wat hom die vrye tyd, en die geleentheid, bied om deugdelikheid te kan beoefen. Dit is opmerklik hoedat hierdie gedagte later weer in die staatsfilosofie na vore kom, veral by Locke en die voorstanders van die kapitalistiese "laissez faire"-beleid.

Om dié rede stel hy dan ook 'n reeks verdere voorwaardes vir ware burgerskap. Hy noem, behalwe 'n vrye en adellike afkoms, ook nog eiendomsbesit, want 'n burger moet belasting kan betaal. Daarbenewens behoort 'n burger ook nog die deugde van geregtigheid en marnemoed te besit; hy moet nugter kan oordeel oor reg en verkeerd, en op die slagveld moet hy hom dapper kan gedra. Sonder vryheid en welvaart kan 'n staat nie voortbestaan nie, en sonder geregtigheid en durf kan dit nie

39) " A democracy exists whenever those who are free and are not well-off, being in the majority are in control of government."

Aristotle, "The Politics", Bk. IV, 4., op. cit., p. 155.

goed geregeer word nie.⁴⁰⁾

Aristoteles is egter ook, net soos Plato, volkome gekant teen wat bekend gestaan het as 'n diktatuur, of 'n tirannie.⁴¹⁾

Die basiese grondslag van demokrasie word deur Aristoteles beskryf as "vryheid".⁴²⁾

Een van die elemente van hierdie vryheidsideaal, is die demokratiese begrip van kommutatiewe geregtigheid wat deur individuele gelykheid bepaal word, dit wil sê, wiskundige gelykheid in teenstelling met kwalitatiewe gelykheid. As hierdie gelykheidsbeginsel geld, is die volksoewerein en die meerderheidsbeslissing is die finale arbiter. Hiermee saam hang die ander eienskap van demokratiese vryheid; die reg van die individu om te mag doen wat hy wil; die beginsel van die vryheid van al-

40) "Qualities which have importance in a society, and have therefore a right to be considered, are noble birth, and property; since members must be free and must be taxpayers, and you could no more make a city out of paupers than out of slaves. But something more is needed besides these; I mean the virtues of justice and military prowess. Without these it is not possible for the life and work of a city to go on; without free population and wealth there cannot be a city at all, without justice and valour it cannot be well managed."

Aristotle, "The Politics", Bk, III, 12., op. cit., p. 129.

41) "It is an indication that a constitution is well constructed when the people are content to remain in their allotted status, when there is no serious internal strife, or virtually none, and no dictator makes himself master."

Ibid., Bk. II, 11., op. cit., p. 94.

42) "The foundation of the democratic constitution is liberty".

Ibid., Bk. VI, 2., op. cit., p.236.

le gesagsbindinge. Daaruit spruit die gedagte dat die mens glad nie, indien moontlik, regeer behoort te word nie, of in elk geval dan minstens om om die beurt te regeer en geregeer te word.

Gegrand op die basiese vryheidsbeginsel gaan Aristoteles dan voort om die elf karaktereienskappe van 'n demokrasie te beskryf.⁴³⁾

Oor hierdie bydrae van Aristoteles - ten opsigte van die grondslae van die demokrasie - sê Murray:

"Perhaps the most striking feature of the Politics is the extent to which, notwithstanding the very different political and social environment of Ancient Greece, Aristotle succeeded in formulating the principles which are now generally accepted as the moral basis of democratic government."⁴⁴⁾

(e) Die beginsel van regsoewereiniteit

Moontlik juis as gevolg van die wanorde en onbestendigheid in die Atheense stadstaat van sy tyd, word Aristoteles die kampvegter vir orde en bestendigheid in die staat. Vir hom is die enigste faktor wat daardie bestendigheid kan verseker, agting en ontsag vir die nomoi - die sedes en die wette.

Slegs in wetsgehoorsaamheid kan die mens sy hoogste potensiële vervolmaking vind. Dieselfde beginsel geld ook vir die staat. Die reg vorm dus vir Aristoteles die grondslag van die staat; die wesentlike deugdelikheid van die politieke gemeenskap.⁴⁵⁾

43) Vgl. Aristotle, "The Politics," Bk. VI, 2., op. cit., pp. 237-238.

44) Murray, A.R.M., op. cit., p. 68.

45) "Justice is something essential in a state: for right is the basis of the political association and right is the criterion for deciding what is just."

Aristotle, "The Politics", Bk. I, 2., op. cit., p. 29.

'n Staat kom eintlik eers tot stand as die reg grondwetlik met die hoogste gesag daarin bekleed word. 'n Deugsame staat behoort dus konstitusioneel so saamgestel, en intern georganiseer, te word dat die reg steeds daarin die gesagsbepalende faktor bly. Dit is derhalwe verkieslik dat, eerder as 'n enkele heerser, die reg die hoogste gesagsbron in die staat moet wees. Selfs al sou dit bewys kon word dat die owerhede noodsaaklik is, behoort hulle slegs as beskermers en dienaars van die reg aangewys te word.⁴⁶⁾

(f) Regering in algemene belang

Hoewel die gemeenskaplike doel van die burgery met staatsvorming die veiligheid en bestendigheid van hul politieke gemeenskap is, is die staat meer as net 'n blote sakeonderneming. Die doel daarvan is nie slegs die bevrediging van die mens se materiële behoeftes nie, maar wel om die hele lewe die moeite werd te maak. Die primêre doel van die ware staatsbestaan is dus om vir die mens die verwerwing van deugdelikheid te verseker. Die lewe in die staat moet aan almal 'n gelukkige, bevredigende en betekenisvolle lewensbestaan besorg.

Daardie doel kan slegs bereik word as daar met die grondwetlike samestelling van die staat na die ideaal van geregtigheid gestrewe word, naamlik na dit wat in die hoogste belang van die hele staatsgemeenskap sal gedy.⁴⁷⁾

46) "It follows therefore that it is preferable that law should rule, rather than any single one of the citizens. And following this line of reasoning further we must add that even if it be shown that certain persons ought to rule, these persons should be designated protectors of the law or its servants."

Aristotle, "The Politics", Bk. III, 16., op. cit., p. 143.

47) "In the state the good aimed at is justice; and that means what is good for the whole community."

Ibid., Bk. III, 13, p. 128.

Die korrekte staatsvorm is dus een wat so saamgestel is dat, in ooreenstemming met die begrip van volkome geregtigheid, die algemene belang van die gemeenskap ten beste gedien word. State wat so saamstel is dat daarin net seksionele of owerheidsbelange gedien word, is verkeerd; ontaardings van die korrekte, of afwykings van die norm van geregtigheid.⁴⁸⁾

Gemeet aan hierdie maatstaf, maak Aristoteles sy eenvoudige staatsindeling : monargie, aristokrasie en politeia; regstate, waarin steeds in algemene belang geregeer; en tirannie, oligargie en demokrasie, willekeurstate, waarin daar in seksionele of heersersbelang geregeer word.⁴⁹⁾

As empirikus kan Aristoteles slegs op 'n relatiewe basis die goeie en slegte hoedanighede van state aantoon, en goeie en slegte state aandui. Self kan hy dus nie, uit oortuiging, 'n keuse maak nie, want vir hom bestaan ware deug in die soeke na 'n goeie middeweg tussen uiterstes. Dit geld ook vir die keuse tussen verskillende staatsvorms.⁵⁰⁾

48) "It is clear then that those constitutions which aim at the common good are right, as being in accord with absolute justice; while those which aim only at the good of the rulers are wrong. They are deviations from the right standard."

Aristotle, "The Politics", Bk. III, 6., p. 115.

49) Vgl. Ibid., Bk. III, 7., p. 116.

50) "If we were right when in our Ethics we stated that Virtue is a Mean and that the happy life is life free and unhindered and according to virtue, then the best life must be the middle way, consisting in a mean between two extremes which it is open to those at either end to attain. And the same principle must be applicable to the goodness or badness of cities and states."

Ibid., Bk. IV, 11., p. 171.

Volgens dié "middeweg"-beginsel, word as beste staatsvorm uitgewys, die politeia, 'n tussenvorm tussen oligargie en demokrasie, maar hy gee tog voorkeur aan 'n tussenvorm wat na die demokrasie oorhel. Die doel van dié gemengde staat is om 'n ewewig te bewaar tussen die belange van die rykes en die armes, dit wil sê om te verseker dat sowel in die belang van aristokratiese deugdelikheid as individuele vryheid geregeer sal word.

(g) Aristoteles se bydrae

Net soos sy voorganger, Plato, ontbeer Aristoteles - in die relatief onontslote en ongedifferensieërde beskawingsmilieu waarin hy hom bevind - Gods Woordopenbaring. Hy is dus genoodsaak om die verklaring vir die oorsprong van die staat in die menslike wil en rede te soek, en dit daaraan diensbaar te maak. Hy kon derhalwe nie 'n begrip vorm van die normatiewe individualiteitstruktuur van die staat nie, en verhef dus die staatsinstelling tot die sluitpunt van die menslik lewe, en ken daaraan 'n eties-opheffende taak en opdrag toe. Die staat word dus 'n lewensverband wat al die menslike lewensuitinge universalisties en totalitêr omsluit, en daaruit kon Aristoteles hom self nooit loswikkell nie. Hoofsaaklik om hierdie rede kon hy dus nie aan die begrippe, regstaat en politieke medeseggenskap, reg laat geskied nie, en weens sy relativisme kon hy nooit beginselgronde daarvoor aanvoer nie.

Nieteenstaande sy pogings om nogtans aan die regstaatsgedagte reg te laat geskied, met sy onderskeiding tussen reg- en willekeurstate, en sy ponering van die begrippe, regsoewereiniteit en regering in algemene belang, kon dit weens die universalistiese inslag van sy staatsfilosofie nie waarlik tot sy reg kom nie. Omdat die owerheid met etiese opdrag, oor alles wette kon maak, word sy bevoegdhede nie wesentlik juridies begrens nie, en daarom kon sy redenasie, ten beste, slegs op 'n gemengde magstaat, 'n politeia, uitloop.

Sy beskouings oor die aard van staatsburgerskap bevat wel waardevolle riglyne vir die begrip, politieke medeseggenskap, in dié sin dat burgerskap nie as 'n onvoorwaardelike mensereg beskou kan word nie, wat die onderdaan bloot uit hoofde van sy menswees toekom nie, maar wel as 'n voorreg wat aan beskawingsmondige, verantwoordelike staatsburgers toegeken behoort te word. In sy hart bly Aristoteles egter 'n aristokraat, wat burgerskap as die uitsluitlike voorreg van 'n uitverkore groep deugdelikes beskou, hoofsaaklik gebaseer op materiële eiendomsbesit. Dít kan nie as 'n geldige grondslag vir die reg op politieke medeseggenskap aanvaar word nie.

Wat sy beskouinge oor die demokrasie en regsoewereiniteit betref, word Aristoteles vanuit humanistiese hoek baie hoog aangeslaan. Hy het dan ook onteenseglik grotendeels die grondslag gelê waarop die humanistiese regstaatsgedagte en die demokrasie van latere eeue gefundeer is. Oor hierdie bydrae beweer Ebenstein:

"The Aristotelian concept of the rule of law became one of the dominant political ideas of the Middle Ages, during which political relations were largely based on custom. In modern times the concept of the rule of law has become one of the pillars of the constitutional edifice of the United States. In Germany the doctrine of the Rechtsstaat, that is, the state based on the rule of law, was one of the most civilizing and liberalizing influences in the nineteenth century. In Engeland, A.V. Dicey's formulation of the rule of law and its specific relations to the British political system has become a vital contribution to the understanding of constitutional government.

The concept of the rule of law, of the constitutional state,

is perhaps the most important legacy Aristotle has bequeathed to posterity."⁵¹⁾

(C) DIE GRIEKSE BYDRAE - 'N WAARDERING

Reeds in die aanloop van die Westerse staatsfilosofie word daar, in die werke van die antieke Grieke, byna al die basiese begrippe, wat aan politieke medeseggenskap onderliggend is, gevind, soos dit in die eeue van latere Westerse beskawingsontwikkeling, staatsbeskouinge en praktiese staatsuitbouing, inslag gevind en uitgebou is.

Dit is dus geen wonder dat alle latere staatsfilosofie 'n voortborduring was, 'n uitbouing van beginsel-variasies op 'n tema, op die basiese stande van sake soos deur hulle begryp, met aanpassings daarvan na gelang van wisselende omstandighede en in die lig van meerdere beskawingsontwikkeling en beginselinsigte wat daarop gevolg het nie.

By hulle vind ons reeds die deurskemerings van die humanisme, daardie lewensbeskouing wat die mens verhef tot die maatstaf van alle dinge, insluitende sy omvangryke gemeenskapsverhouding, die staatsverband, en dit dan net soos alle ander dinge ondergeskik en diensbaar gestel aan die mens se wense en begeertes. Dit is dan ook nie vreemd dat hulle, én hul gedagtes, so hoog aangeslaan word deur die moderne humanistiese staatsfilosowe, staatkundiges en politici nie; deur wie die moderne staat en sy owerheidsinstellings nog net beskou word as 'n handige instrument in die hande van die

51) Ebenstein, W., "Great Political Thinkers",

(Holt, Rinehart and Winston, New York, Third Edition 1966),

p. 47.

vrye en soewereine mens; om sy wense en begeertes te bevredig en sy materiële welsyn te bevorder, met die miskenning van daardie wesenskenmerke van die staatsverband na die wetsy; die enigste waarop ware burgervryheid, politieke medeseggenskap en die egte regstaat eintlik berus.

In die lig van hul kultuurreligie, en uit hoofde van die relatief onontslote beskawingstoestand van hul tyd, kon die Griekse filosowe natuurlik nie aan hierdie beginsels reg laat geskied nie - eers na die koms van die Christendom, en in die lig van Gods Woord, kon dit tot volle ontplooiing kom. Daarom soek hulle nog in die staat die instrument wat hulle tot geluk sou voer, of sien hulle dit relatiwisties slegs as 'n instrument om die wense van die sterkstes te bevredig. Daarom kon hulle slegs op hul rede, en die kennis tot hul beskikking, staat maak om teoretiese staatstelsels te ontwerp wat aan daardie vereistes kon voldoen.

Ten spyte van hulle tekortkominge en mindere beskawingsontwikkeling, is hul bydrae onteenseglik van wesentlike belang. Latere gedagtes oor aangeleenthede soos politieke medeseggenskap en die regstaat kan slegs korrek begryp, en na waarde geskat word, in die lig van, en in verhouding tot, die beginsels soos dit deur hulle neergelê is, en die begrippe soos hulle dit vertolk het - al is dit dan selfs per kontra.

HOOFSTUK 3

DIE STOÏSISME EN DIE ROMEINSE REGSLEER

(A) DIE STOÏSISME

(a) Die opkoms van die Stoïsisme

Die verswelging van die klassieke stadstaat in die monargale imperialisme, eers van Macedonië en later van Rome, laat die inwoners van die ou stadstate besef dat hulle weinig, of geen, aandeel in die politieke en regeringsproses behou het nie. Die politieke gemeenskap het ook gaandeweg sy soteriologiese inslag vir hulle verloor, met die gevolg dat hulle 'n ander instelling moes vind as sleutel tot persoonlike lewensvoldoening en geluksaligheid. Dit het enersyds aanleiding gegee tot die herlewing van die Sofistiek, wat geneig het tot 'n uiterste vorm van skeptisisme en 'n oordrewe vorm van individualisme, want deug en geluk moes nou gesoek word in die menslike persoonlikheid self; onafhanklik van die onpersoonlike politieke gemeenskap. Ander syds het dit aanleiding gegee tot die ontstaan van 'n reeks misterieuse geloofsuitinge waarin die geluksaligheid gesoek is langs die weg van misterieuse oortuigings en geheime rites.¹⁾

Wat gedagterigtings betref, het dit gelei tot die opkoms van, onder meer, die Epikurisme van die leermeester Epikurus (341-370 v.C.) en sy volgelinge, wat die soeke na persoonlike genieting tot ideaal verhef het, en die vermyding en ontwyking van deelname aan die politieke proses gepredik het.²⁾

Die oorheersende gedagterigting word egter die Stoïsisme van die

1) Vgl. Bowle, John., "Western Political Thought - From the Origins to Rousseau", (University Paperbacks U.P.19, Methuen & Co. Ltd., London, 1961), Hoofst. V., p. 67. e.v.

2) Ibid., p. 73.

leermeester Zeno (340-260 v.C.), wat later, veral onder die geleerde en aristokratiese Romeine, 'n sterk aanhang verwerf het.³⁾

Zeno se reaksie op die politieke onmag van die individu, was om hom nie meer slegs as lid van 'n enkele politieke gemeenskap te beskou nie, maar om hom voor te stel as 'n lid van 'n universele menslike gemeenskap; die ganse mensdom as sulks. Hierdie gemeenskap bestaan onafhanklik van alle plaaslike politieke of staatkundige wisselinge en word beheer en gerig deur 'n universeel geldende wet van die natuur, wat bo alle staatlike positiewe wetgewing verhewe is.⁴⁾

In hierdie era, wat as wesentlike keerpunt in die geskiedenis van die politieke denke beskou word, kom die gedagte dus na vore dat die hoogste goed vir die mens nie te vinde is in sy politieke aktiwiteite, of in sy verhouding met sy staatsgemeenskap nie, maar in iets meer verhewe; 'n ervaring of 'n gemoedstoestand slegs in sy eie persoon en wese.⁵⁾

(b) Die begrip, natuurreg

Die Stoïsisme se belangrikste bydrae tot die politieke denke

3) Vgl. Sabine, George H., "A History of Political Theory, Fourth Edition", (Revised by Thomas Landon Thorson), (Dryden Press, Hinsdale, Illinois, 1973), pp. 144-145.

4) Vgl. Murray, A.R.M., "An Introduction to Political Philosophy", (Cohen & West, London, Second Impression, 1959), p. 70.

5) "The Cynics and, in a modified form, the Stoics preached the ideal of self-sufficiency for each individual, the greatest possible freedom from dependence on anything the world could give, whether in the way of material goods or social relations."

Field, G.C., "Political Theory" (Methuen & Co. Ltd., London EC4, University Paperback 1963, Reprinted 1969), p.11.

is die ponering en die uitbouing van die begrip, natuurreg.

Vir die Stoïsyne het die wet van die natuur iets anders ingehou as die beeld wat vroeëre denkers daarvan gevorm het. Vir hulle was dit nie bloot die voorskrifte van die mens se innerlike drange en begeertes waaraan hy noodwendig van nature onderhewig was nie. Hulle beskou die wet van die natuur as 'n ewige etiese norm van reg en geregtigheid wat vir alle mense, oral en te alle tye, geldig bly. Dit was vir hulle die uitdrukking van 'n goddelike rede, inherent aan die heelal, waarvan 'n deeltjie in elke mens teenwoordig is. Hierdie wet word nie deur die mens gemaak nie, maar moet gesoek word in die ganse struktuur van die werklikheid. Omdat die mens 'n redelike wese is, is hy in staat om die bepalinge daarvan te ontdek en uit te lê. Daarom is alle mense noodwendig daaraan ondergeskik. Dit was uit hierdie opvatting van die natuurreg, waaruit die gedagtes aan die natuurlike gelykheid en die broederskap van alle redelike wesens, met alles wat dit impliseer, voortgevloei het.⁶⁾

Dit is hierdie begrip wat later so treffend deur die Romeinse Stoïsyn, Cicero (106-43 v. C.), uitgestippel word as:

"True law is right reason in agreement with nature; it is of universal application, unchanging and everlasting; it summons to duty by its commands, and averts from wrongdoing by its prohibitions. And it does not lay its commands or prohibitions upon good men in vain, though neither have any effect on the wicked. It is a sin to try to alter this law, nor is it allowable to attempt to repeal any part of it, and it is impossible to abolish it entirely. We cannot be freed from its obligations by senate or people, and we need not look outside ourselves for an expounder or interpreter of it. And

6) Field, G.C., op. cit., pp. 11-12.

there will be no different laws at Rome and at Athens, or different laws now and in the future, but one eternal and unchangeable law will be valid for all nations and all times, and there will be one master and ruler, that is, God, over us all, for he is the author of this law, its promulgator, and its enforcing judge. Whoever is disobedient is fleeing from himself and denying his human nature, and by reason of this very fact he will suffer the worst penalties even if he escapes what is commonly considered punishment."⁷⁾

Hoe besonder naby - oppervlakkig beskou - het hierdie ou Romeinse staatsman-filosoof, in sy opvatting van die natuurreg, nie gekom aan iets wat minstens lyk na die Christelike beginsel van die ewige "Wet van God" nie! Die Goddelike Woordopenbaring was hom egter nie beskore nie, en daarom moes hy sy geloof hoopvol veranker aan 'n onpersoonlike natuurgod wat hy met sy rede kon verklaar. Maar Cicero se natuurreg-begrip sou vir eeue daarna die politieke denke beïnvloed, en deur talle wysgere aangevoer word as grondslag vir, of teen, die politieke vryheid van die individu.⁸⁾

7) Cicero, M.T., "De Re Publica", III, XXII, 33.

Uit Cicero, "De Re Reblica, De Legibus, with an English translation by Clinton Walker Keyes", (The Loeb Classical Library, William Heinemann, Ltd., London, MCMLXI), p.211.

8) "This extremely influential idea, destined to persist through the centuries in varying interpretations, appears again and again, in both Christian and rationalistic guise, to be explained away and yet constantly return in a new shape. It largely determines political thought from Cicero to the eighteenth century."

Bowle, John., op. cit., p. 72.

(c) Die idee van menslike gelykheid

In die Stoïsynse filosofie was daar 'n verdere begrip ingeslote wat, veral met betrekking tot die begrip, politieke mede-seggenskap, bestem was om 'n diepgaande invloed op latere politieke denke uit te oefen. Dit is die idee van die basiese gelykheid van alle mense; uit hoofde van die feit dat almal aan die wet van die natuur ondergeskik is.

As gevolg van sy verswelging in die nuwe imperiale staatsgemeenskap, kon die enkele stadstaatlike gemeenskapslewe nie meer beskou word as die enigste en voldoende weg waarlangs die mens voldoening kon ervaar nie. Omdat hy nie meer as burger van die stadstaat sy persoonlikheid ten volle kon ontwikkel en uitlewe nie, moes 'n ander maatstaf gevind word waaraan die individu sy goedheid en deugde kon meet. Die klem word derhalwe op die sedelikheid geplaas, en 'n etiese norm, onafhanklik en apart van die norme wat gewoonweg in die gemeenskapslewe geld, word as die hoogste ideaal vir die menslike lewe voorgelê.⁹⁾

Omdat almal ondergeskik is aan die wet van die natuur, wat van nature elkeen se lewe rig en bepaal, is die mens lid van 'n universele mense-gemeenskap, en word hy 'n burger van die wêreld. Die term, "citizen of the world" is juis deur die Stoïsynne versin, om daarmee uitdrukking te gee aan die gedagte van die burgerskap van alle mense,

9) "Inasmuch as these considerations prove to us that the whole human race is bound together in unity, it follows, finally, that knowledge of the principle of right living is what makes men better".

Cicero, "Laws", I, XI, 32., op. cit., p. 333.

ongeag van nasionale of rasseverskille.

Voortvloeiend uit die opvatting dat die mensdom as geheel aan die wet van die natuur onderworpe is, poneer die Stoïsyne die idee dat almal gelyk is, want hulle soek almal na die norme van daardie wet in hul strewe om daaraan te kan voldoen. ¹⁰⁾

Weer druk Cicero hierdie onvermydelike afleiding uit die natuurregsbeginsel tekenend uit, as hy die basiese gelykheid van alle mense beskryf:

"For no single thing is so like another, so exactly its counterpart, as all of us are to one another. Nay, if bad habits and false beliefs did not twist the weaker minds and turn them in whatever direction they are inclined, no one would be so like his own self as all men would be like all others. And so, however we may define man, a single definition will apply to all. This is sufficient proof that there is no difference in kind between man and man; for if there were, one definition could not be applicable to all men; and indeed reason, which alone raises us above the level of the beasts and enables us to draw inferences, to prove and disprove, to discuss and solve problems, and to come to conclusions is certainly common to us all, and, though varying in what it learns, at least in the capacity to learn it is invariable. ... In fact, there is no human being of any race who, if he finds a guide, cannot attain to virtue".¹¹⁾

10) "The Stoics vigorously denied the Platonic and Aristotelian view of the natural inequality of man; they substituted the idea of the equality of man. This was a tenet of faith essential to the general structure of their philosophy".

Doyle, Phyllis., "A History of Political Thought", (Jonathan Cape Paperback, JCP 8, Jonathan Cape, London, 1966), p. 43.

11) Cicero, "Laws" I,X, 29-30, op. cit., pp. 329-331.

(B) DIE ROMEINE

(a) Die Romeinse regsbegrip

Teen die einde van die eerste eeu voor Christus was dit reeds duidelik dat Rome die erfgenaam van die militaristiese koninkryke van die Hellenistiese era, Macedonië, Egipte, en dié van die nabye Ooste, sou word, en dat die destyds beskaafde wêreld onder die enkele politieke bewind vanuit Rome verenig sou word; soos dit dan ook in die daaropvolgende eeue gebeur het. Om hierdie uitgebreide ryk in stand te hou en effektief te administreer, kon hulle nie net op militêre dwangesag staat maak nie; hulle moes daarvoor ook 'n uitvoerige regstelsel ontwerp en implimenteer.

Die Romeine was praktiese politici, regeerders, administrateurs en juriste, militariste en ryksbouers. Dit was dan ook waarin vir hulle die hoogste deug geleë was. Hulle het nie filosowe van formaat opgelewer, of oorspronklike gedagtes oor die oorsprong en ontstaan, en die eie-aard van die staat nagelaat nie. Daarom beweer Cicero dan ook dat daar geen beginsel is, wat deur filosowe verklaar is, wat nog nie deur hulle wat state regeer, ontdek en ingestel is nie.¹²⁾

Dit was egter hul praktiese regeringsinstellings, hulle uitmuntende administratiewe stelsel en vaardigheid, maar veral hul dinamiese regstelsel, wat by uitnemendheid die belangrike bydraes was wat die Romeine aan die bestaande begrippe oor die praktyk van politiek en regering aan die Westerse wêreld gelewer het. Die Romeinse Reg, soos

12) "For there is no principle enunciated by the philosophers - at least none that is just and honorable - that has not been discovered and established by those who have drawn up codes of law for states."

Cicero, "The Republic", I, II, 2, op. cit., p. 15.

aangepas by wisselende omstandighede, is steeds dié regstelsel waarop die regsbegrippe van die grootste gedeelte van die huidige statedom gebaseer is.¹³⁾

Die Romeinse regsbegrip is gebaseer op die natuurreg-beginsel van die Stoïsyne, en hul idee van wêreldburgerskap. Volgens hulle het die reg sy oorsprong in die ou stamtradisies en gewoontes van die volk. Dit is dus 'n gawe van die gode. Dit is duidelik waarom die Romeine so 'n hoë agting vir die reg en die wette gekoester het.¹⁴⁾

Die wette van die Twaalf Tafels (451-450 v.C.) was bloot 'n samevatting van die ou gebruike en nie positiewe wetgewing nie. In die eeue daarna is die wette aangepas en gewysig soos dit in die regspraak toegepas is, maar daar is ook metterdaad, deur middel van wetgewing, 'n hele reeks positiewe wette daaraan toegevoeg. Die hele regstelsel is uiteindelik saamgebind in die Institute van Justinianus (529 n.C.).¹⁵⁾

Die inhoud, die fynere nuanses, die groei, aanpassings en uitbouing van die Romeinse regstelsel, kan nie hier behandel word nie, maar die grondgedagte daarin vervat, kan soos volg verduidelik word.

// In die gedagtewêreld van die Romein is die individu nie deur die staat geabsorbeer; soos die Griekse filosowe dit verstaan het nie. Die staat

13) Vgl. Barnes, Harry Elmer., "The History of Western Civilization" Volume 1, Hfst. VIII, Vii, 1, "The Importance of Roman Law", p. 284. (Harcourt, Brace and Company, New York, 1935.)

14) "Law is the highest reason, implanted in Nature, which commands what ought to be done and forbids the opposite. This reason, when firmly implanted and fully developed in the human mind, is Law". Cicero, "Laws", I, VI, 19, op. cit., p. 317.

15) Vgl. McDonald, Lee Cameron., "Western Political Theory" (Harcourt, Brace & World, Inc., New York, 1968), pp. 97-100.

is egter ook nie as oorbodig en onbelangrik geag; soos die Epikuriërs geglo het nie. Die Romein beskou die staat en die individu as twee afsonderlike regspersone, elk met sy eie regte en pligte. Die staat vorm die natuurlike struktuurverband waarbinne die individue onderling sosiaal verkeer, maar die regte en belange van die individu, eerder as dié van die staat, is as die doel en mikpunt van reg en geregtigheid beskou.¹⁶⁾

Die staat word beskou as 'n regshandhawer wat sy gesag binne bepaalde regsgrense moet uitoefen. Eweneens is die individu 'n regspersoon, met regte en belange wat beveilig en beskerm moet word teen aantasting deur sy medemens, maar ook teen vergryp van die kant van die owerheid.¹⁷⁾

Dit is een van die besondere verdienstes van Cicero dat hy hierdie regsbeginsele tekenend beskryf, en dus die staat daarvolgens op 'n regsgrondslag fundeer. Hy pas dit direk toe op die staatsinstelling en maak dit die wesenskern daarvan. 'n Staat waarin die reg nie gehandhaaf word nie, kan nie as 'n staat beskou word nie.¹⁸⁾

16) "For what is a State except an association or partnership in justice?"

Cicero, "The Republic" I, XXXII, 49, op. cit., p. 77.

17) "You understand, then, that the function of a magistrate is to govern, and to give commands which are just and beneficial and in conformity with the law. For as the laws govern the magistrate, so the magistrate governs the people, and it can truly be said that the magistrate is a speaking law, and the law is a silent magistrate."

Ibid., "Laws" III, I, 2, op. cit., pp. 459-461.

18) "M. And if a State lacks Law, must it for that reason be considered no State at all?

Q. It cannot be denied."

Ibid., "Laws", II, V, 12, op. cit., p. 385.

Dit is hierdie regsbegrip, hierdie regsbewussyn, wat Cicero as die enigste grondslag vir die gelykberegtiging van alle staatsburgers beskou.

Volgens Cicero beskik alle mense nie oor dieselfde aangebore talente en bekwaamhede nie, en omdat almal se eiendomsbesit nie gelyk gemaak kan word nie, moet daar immers 'n ander grondslag gevind word vir die regverdiging van die gelyke regte van die burgers. Aangesien die reg egter die band is wat die burgers in die staatsgemeenskap saamvoeg, en die geregtigheid wat deur die wet afgedwing word altyd op alle mense eenders en gelyklik van toepassing is, is die reg juis die grondslag en die waarborg vir die gelykberegtiging van alle burgers.¹⁹⁾

Hoewel Cicero, as Stoïsyn, wel glo aan die essensiële gelykheid van alle mense, omdat elkeen in sy rede 'n sprankie goddelikheid in hom omdra, word hier vir die eerste keer in die staatsfilosofie die beginsel van die gelykheid van die burgers voor die wet neergelê; juridiese gelykberegtiging dus, en nie die summiere gelykstelling van alle mense, bloot uit hoofde van hul menswees nie.

(b) Die begrip, volksoewereiniteit

'n Verdere belangrike bydrae van die Romeine tot politieke medesegenskap, was dat by hulle die oorsprong geleë is van die begrip, volksoewereiniteit. Dit het natuurlik ten nouste saamgehang met hul ba-

19) "Therefore, since law is the bond which unites the civic association, and the justice enforced by the law is the same for all, by what justice can an association of citizens be held together when there is no equality among the citizens? For if we cannot agree to equalize men's wealth, and equality of innate ability is impossible, the legal rights at least of those who are citizens of the same commonwealth ought to be equal."

Cicero, "The Republic", I, XXXII, 49, op. cit., pp. 75-55.

siese regsbewussyn, naamlik dat die burger 'n regspersoon is met on-
vervreembare, inherente regte en vryhede, en dat die owerheid 'n regs-
persoon is, waarvan die eerste en belangrikste plig is om die regte
en vryhede van die burgers te beskerm en te waarborg.

Sedert die aanvang van hul staatsbestaan het die Romeine die ge-
dagte gekoester dat 'n geordende gemeenskap 'n onbeperkte en onvervreem-
bare bevelgesag in homself omdra. Elke gemeenskap het oor die inhe-
rente mag beskik om die onvoorwaardelike gehoorsaamheid van sy lede af
te dwing, anders sou dit nie as 'n eenheid kon bly voortbestaan nie.
Hierdie oppergesag-begrip het hulle uitgedruk as imperium.

Hoewel hulle nooit enige staatsfilosofiese bestaansgronde daar-
voor uitgewerk het nie, het hulle voortgegaan om in die praktyk op daar-
die grondslag hul owerheidsinstellings, en hul opvattinge oor die aard
van die owerheidsgesag, uit te bou. Dit is aan Cicero oorgelaat om
hierdie gedagte suiwer uit te druk met sy bekende stelling, "res publi-
ca res populi."20)

'n Treffender stelling, waarin alle eiendomsreg op, en dus alle
aanspraak op beskikkingsreg oor, die staatsinstelling aan die volk op-
gedra word, is kwalik te vinde.

Aanvanklik is dus aanvaar dat die oppergesag by die volk berus,
en dat hy dit aan die owerheid delegeer. Tydens die Senaatsbewind in
die republikeinse era is dit steeds aanvaar dat die owerheidsgesag

20) "Well, then, a commonwealth is the property of a people. But
a people is not any collection of human beings brought together
in any sort of way, but an assemblage of people in large numbers
associated in an agreement with respect to justice and a partner-
ship for the common good."

Cicero, "The Republic", I, XXV, 39, op. cit., p. 65.

daaraan opgedra is. In krisistye kon dit tydelik oorgedra word aan 'n diktator. Die oorspronklike imperium, aan wie dit dan ook al tydelik opgedra mag wees, het egter altyd volkome volkseienendom gebly.²¹⁾

Oorspronklik was die begrip, imperium, dus wesentlik demokraties. Die Romeinse juris het die demokrasie egter anders verstaan as die Griekse demokraat. Die Grieke het demokrasie voorgestaan op grond van die sedelike en materiële voordele wat uit aktiewe politieke deelname voortgevloei het. Dit het egter beteken dat die burger self moes deelneem. Hy kon immers nie iemand anders aanstel om dit vir hom, of namens hom, te doen nie.

Vir die Romein, tydens die republikeinse era, het die politieke oppergesag by die volk berus, nie omdat hy enige voordele daaruit sou kon put nie, maar omdat dit van nature, en volgens reg, aan hom behoort het. Dit is eerder beskou as 'n eiendomlike besitting, waarvan die besitreg geheel of gedeeltelik aan iemand anders afgestaan, of tydelik oorgedra kon word. As hy egter eenmaal tot die stap oorgegaan het, het die nuwe besitter 'n onbetwisbare besitreg daarop; nie omdat dit enige besondere resultaat sou verseker nie, maar omdat die regsbevoegdheid daaroor aan hom opgedra is.²²⁾

Met die totstandkoming van die keiserdom het die begrip, imperium,

21) "Always the power resided in the community; and wherever it was momentarily placed, the community as its controller could always shift it backwards and forwards, now to this body of citizens, now to that. The early conception of imperium was essentially democratic."

Doyle, Phyllis., op. cit., p. 49.

22) Vgl. Field, G.C., op. cit., pp. 14-15.

'n heel nuwe betekenisinhoud verkry. Die Romeinse juriste, het met 'n slim set 'n wetlike versinsel geskep. Om die almag van die keiser te regverdig, het hulle verklaar dat die staatsvolk op een of ander stadium sy soewereiniteit aan die keiser oorgedra het; nie slegs toevallig, eenmalig of tydelik nie, maar permanent en onherroeplik. Die volk se imperium, en wat daarmee saamgehang het, die reg van die staat om onvoorwaardelike gehoorsaamheid en onderdanigheid van elke burger op te eis, is vir altyd in die hande van die keiser geplaas.²³⁾

Onder die outokrasie, wat die kenmerk van die Romeinse keiserdom was, het die burgery dus alle burgervryhede en politieke medesegenskap ingeboet.²⁴⁾

(c) Die teorie van die balans van die magte

Hoewel die idee van 'n "gemengde staatsvorm" nie meer iets nuuts was nie - dit is immers reeds deur Plato en Aristoteles aangeroer - was dit die besondere verdienste van die geskiedskrywer, Polybius (204 - 122 v.C.), dat hy daaraan 'n nuwe betekenis besorg het. Dit was naamlik die gedagte dat 'n ideale regeringsvorm so saamgestel behoort te word dat die onderskeie elemente, of stande, van die bevolking

23) "The theory was summed up in a sentence by Ulpian, repeatedly quoted, and there is no dissent by any of the lawyers either of the Digest or the Institutes: "The will of the Emperor has the force of law, because by the passage of the lex regia the people transfers to him and vests in him all its own power and authority".
Sabine, George H., "A History of Political Theory",
(Third Edition, George G. Harrap & Co. Ltd., London, 1964), p. 171.

24) Vgl. Doyle, Phyllis., op. cit., p. 50.

- in hul aandeel aan die regeringsproses - mekaar wedersyds in bedwang sal hou. Die ewewig wat so tot stand kom, sal die goeie orde en bestendigheid in die staatshuishouding verseker, waaruit die welvaart en sukses van die staat, op sowel nasionale as internasionale vlak, sal voortvloei. Die Romeinse staat- en regeringstelsel van sy tyd, was vir hom 'n ideale voorbeeld daarvan.

Polybius se sienswyse is gegrond op sy geloof in die wet van die natuur, wat bepaal dat alle lewende wesens ontstaan, of gebore word, groei en ontwikkel, volwassenheid bereik, daarna verouder en verswak, en uiteindelik te sterwe kom, of tot niet gaan. Dié wet is ook op die staat, 'n "lewende organisme", van toepassing. Hy glo dat elke staat die kiem van verval in homself omdra.

Met hierdie vooronderstelling as basis, ontwerp Polybius sy teorie van die kringloop van die staatsbestaan, die anacyclōsis ton politeion.²⁵⁾

Na die voorbeeld van Aristoteles se indeling van staatsvorme, beskryf hy die verskillende stadia van die kringloop as : die primitiewe monargie waarmee die politieke gemeenskap tot stand kom. Weens die eerbied wat die volk daarvoor aanleer, ontwikkel die monargie tot ware koningskap. Die koningskap verval egter spoedig in tirannie, waaruit 'n aristokrasie, as redmiddel daarvoor, na vore tree. Die aristokrasie verval weer in oligargie, wat aanleiding gee tot die ontstaan van demokrasie. Die demokrasie verval weer op sy beurt in 'n wettelose anargie, of oklokrasie, wat slegs beredder kan word as daar 'n monarg opstaan

25) Walbank, Frank W., "Polybius and The Roman State", uit
"Perspectives on Political Philosophy" Volume I, p. 187.

(Ed. James V. Downton, Jr. & David K. Hart - Holt, Rinehart and
Winston, Inc., New York, 1971.)

wat weer al die mag in eie hande neem, en so die kringloop voitooi.²⁶⁾

Namate Polybius hom verdiep het in die studie van die aard en ontwikkeling van die Romeinse Ryk, wou hy 'n rede soek vir die sukses daarvan. Hy begin glo dat Rome se verwerwing van wêreldheerskappy nie te danke is aan 'n paar uitmuntende staatsmanne, of die vaardigheid van hul militêre aanvoerders nie, maar wel aan 'n innerlike krag wat uitgegaan het van die Romeine se geniale politieke vernuf. Hy kom tot die gevolgtrekking dat die geheim van hul sukses geleë is in die feit dat hulle daarin geslaag het om 'n goed gebalanseerde regeringstelsel uit te bou, wat aan die eise van alle moontlike omstandighede kan voldoen.

Die Romeinse regeringstelsel bestaan vir hom uit 'n ideale vermenging van die monargale, aristokratiese en demokratiese elemente, soos verteenwoordig deur die konsuls, die senaat en die volksvergaderings. Deur aan elke element daardie besondere magte toe te ken, wat pas by die aard van sy status en pligte, en deur die beperkings wat elkeen derhalwe op die magte van die ander uitoefen, word nie net die belange van elkeen behartig en beskerm nie, maar word ook 'n ewewigtige en dinamiese staatsbestaan verseker.²⁷⁾

26) Vgl. Polybius, "The Histories", Vol. III, uit

Ebenstein, W., "Great Political Thinkers", pp. 113-115.

(Holt, Rinehart and Winston, New York, Third Edition, 1966).

27) "Such being the power that each has of hampering the others or co-operating with them, their union is adequate to all emergencies, so that it is impossible to find a better political system than this." Polybius, "The Histories", Vol. III, uit Ebenstein, W., op. cit., p. 119.

Sowat 'n eeu later formuleer Cicero feitlik dieselfde teorie, hoewel hy nie aan Polybius erkenning verleen nie. Hy noem net Plato as sy leermeester.

Vir Cicero, veral in die tyd waarin hy skrywe, is ordelikheid en bestendigheid in die staat van die hoogste belang. Met verlange kyk hy terug op die glorie van die vroeëre republikeinse staatstelsel; toe reeds aan die vooraand van die diktatuur van die Caesars. Cicero ervaar aan eie lyf die gevolge van die heersug, korrupsie, onrus en burgerstryd wat daartoe gelei het. Daarom sê Cicero dat niks aan 'n mens groter geluk kan besorg as om in 'n deeglik gevestigde, grondwetlike staat te lewe nie. Eendrag en ordelikheid is absoluut noodsaaklik vir die welstand en voortbestaan van 'n staat, en dit kan slegs verseker word deur die handhawing van reg en geregtigheid.

Van die verskillende regeringsvorms, soos Plato hulle gerangskik het, gee Cicero dus voorkeur aan een wat uit 'n geordende, gebalanseerde vermenging van monargie, aristokrasie en demokrasie bestaan. Want, sê hy, daar moet 'n soewereine, koninklike element in 'n staat teenwoordig wees. Sekere magte moet aan die vooraanstaande leierselement in die volk toegestaan word, en sekere magte moet oorgelaat word aan die oordeel en die wense van die massa. Dit sou dan die enigste metode wees waarvolgens 'n staat van opstand en revolusie gevrywaarsal word.²⁸⁾

28) "For you must keep in mind a fact which I mentioned at the beginning; unless there is in the State an even balance of rights, duties and function, so that the magistrates have enough power, the councils of the eminent citizens enough influence, and the people enough liberty, this kind of government cannot be safe from revolution."

Cicero, "The Republic", II, XXXIII, 57, op. cit., p. 169.

(C) DIE BYDRAE VAN DIE ROMEINE

Die Romeinse erflating aan die Westerse politieke kultuurbesit bestaan nie primêr uit 'n oorspronklike bydrae tot die staatsfilosofie nie, maar wel uit die omvangryke, prakties-effektiewe administratiewe en regstelsels wat hulle gaandeweg uitgebou en as voorbeeld aan die Weste nagelaat het. Hul staatsfilosofiese gedagtes het hulle hoofsaaklik van die Grieke oorgeneem, en hulle kon maar net onder invloed van hul basiese regsbegrip enkele wendinge daaraan toevoeg, sodat dit sou aanpas by hulle idee van 'n ideale staatsbestel.

In die eerste instansie was hulle, nes hul Griekse voorgangers, nog vasgevang in 'n onontslote kultuurtoestand, waarin hulle nog aan 'n oerrede en aan die bestaan en die wilsbepalinge van hul kultuurgode geglo het. Hulle besit nog nie die beeld van die Goddelike ewigheid en almag nie, en kon derhalwe nie die werklikheidsamehang van die geskape kosmos deurgrond en begryp nie. Hulle kom wel formeel baie naby daaraan met hul begrip van 'n ewige wet van die natuur, wat die heelal en die lewe van die mens beheer en bepaal. Die begrip bly egter ingebed in die menslike rede, en daarom word die menslike rede - en so die mens as redelike wese - tog tot die hoogste norm verhef. Vir hulle bly die enigste rede en die hoogste doel van die staatsbestaan steeds die bevrediging van menslike behoeftes en die beveiliging en bevordering van die mens se belange.

Om hierdie rede verloor die staat nou wel vir hulle sy soteriologiese inslag. Maar omdat hulle glo aan die sosiale aard van die mens, omsluit die staat nogtans alle menslike lewensvorme totalitêr. Alleen binne die staatsverband kan die mens 'n gelukkige lewe lei.

Hulle probeer nogtans om aan die regstaatsgedagte reg te laat geskied deur die staat op 'n regsgrondslag te fundeer, en dit as die

handhawer en beskermmer van die onderskeie regsbelange van owerheid en onderdaan, en van die onderdane onderling, te beskou. Dit is dan ook die besondere verdienste van Cicero dat hy die juridiese integreeringsbeginsel as leidende funksie van die staatsverband aandui; 'n gedagte wat steeds grondliggend bly vir die regstaatsgedagte in die staatsfilosofie.

Die gedagte aan "volksoewereiniteit", naamlik dat die volk voortdurend in besit bly van die imperium, saam met die gedagte dat die owerheid moreel gebonde is deur die wet van die natuur, is 'n verdere poging tot die juridiese begrensing van die owerheidsgesag. Dit bring egter nog geen regstaat tot stand nie, want daar bestaan geen materiële waarborg vir burgervryheid nie. Die regsbegrip dat die volk die eiendomsreg op die imperium, aan die owerheid oordra, waarvolgens die owerheid volkome besitreg daarop verkry, kan met die verontagsaming van die norme van die wet van die natuur, slegs aanleiding gee tot die totstandkoming van 'n absolutistiese diktaatuur. Dit het dan ook al, nog in Cicero se leeftyd, in Rome werklikheid geword.

Dat Cicero ook geensins konsekwent was nie, blyk uit die feit dat hy, volgens die Stoïsynse opvatting van die natuurwet, alle mense as van nature gelyk beskou, maar dit nie ook in die staat tot sy reg laat kom nie. Dit was ook by Polybius die onderliggende gedagte. Omdat die praktyk bewys dat alle mense nie gelyk is nie - hulle is immers in stande en klasse onderverdeel - ontwerp albei die teorie van 'n grondwetlik gefundeerde en geordende, gemengde regeringsvorm. Die stelsel sou, volgens hulle, dien om die onvermydelike belangebotsings, en die onbestendigheid wat dit in die staatshuishouding veroorsaak, te voorkom, deurdat die magte wat aan die onderskeie

elemente toegestaan word mekaar wedersyds in bedwang sal hou. en so 'n ewewigtige belangeharmonie sal verseker.

Die stelsel was egter 'n blote teoretiese konstruksie. Dit het nooit in werklikheid in Rome bestaan nie, en kan buitendien nie in die praktyk verwesenlik word nie. Die grondwet waarop dit berus, hou geen normatiewe bindingskrag in nie, want dit is slegs mensemaaksel; dit kan altyd deur die mens geïgnoreer of omver gewerp word. Daar sal ook altyd die neiging wees dat die een element al die mag en gesag ten koste van die ander, in die hande sal kry en dus die ander elemente sal onderdruk.

Dit is met die gedagte, dat daar aan elke stand 'n gelyke mate van seggenskap in die owerheidsinstelling toegestaan moet word, wat hulle die naaste aan die begrip van politieke medeseggenskap kon kom. Dit is egter nog geensins politieke medeseggenskap van die onderdaan by die owerheid nie; wel onderling gelyke seggenskap in 'n volksheerskappy. Nou is dit juis die begrip van "Volksoewereiniteit" wat later in die humanistiese staatsfilosofie as grondslag vir politieke medeseggenskap so hoog aangeslaan word. Die feit dat die oppergesag altyd volksbesit bly en slegs tydelik aan 'n owerheidsinstansie gedelegeer word - om weer op die volk terug te val wanneer dit hom skik - word beskou as die beste waarborg vir regeringsverantwoordelikheid aan die volkswil. Dit is egter 'n volslae negering van die ware eie-aard, die individualiteitstruktuur, van die staat, want nie die owerheid word met die oppergesag bekleed nie, wel die onderdane. Die onderdane oefen dus nie politieke medeseggenskap uit nie, hulle regeer.

Dat die gedagte onhoudbaar is, besef sowel Polybius as Cicero, as hulle beweer dat so 'n toestand noodwendig verval in 'n wettelose anargie, wat slegs deur 'n absolutistiese diktatuur beredder kan word.

Dit is egter met sy gedagte aan die gelykberegtiging van alle

staatsburgers wat Cicero 'n waardevolle bydrae tot die regstaatsgedagte lewer. Ten spyte van sy Stoïsynse geloof in die natuurlike gelykheid van alle mense, besef hy dat daar in die praktyk wel groot verskille tussen mense bestaan. Elke lid van die staatsgemeenskap kan daarom nie, bloot uit hoofde van sy menswees, op gelyke seggenskap in die staatsopset geregtig wees nie. Die gelyke regte en die gelyke behandeling van alle staatsburgers is gegrond op die norm van juridiese gelykberegtiging, waaraan die owerheid moet voldoen indien hy sy taak na behore wil vervul. Hoewel hy die norm aflei uit die wet van die natuur - weens sy onkunde aangaande die norme van die Wet van God - het hy daarmee tog 'n juiste beginsel aangegryp.

Hoewel daar dus in die Romeinse staatsfilosofie weinig oorspronklik gelever is, raak hulle tog enkele waarheidsmomente aan. Sowel die regstaatsgedagte as die beginsel van juridiese gelykberegtiging is onderliggend aan die begrip van politieke medeseggenskap. Dat hulle egter nooit 'n suiwer grondslag vir 'n ware regstaat - waarin politieke medeseggenskap eintlik tot sy reg kom - kon lewer nie, is te wyte aan die spanning en botsings wat daar bestaan het tussen hul enersyds individualistiese en andersyds universalistiese lewensopvattinge, soos dit uit die wet van die natuur afgelei is. Aan hierdie dilemma - individualisme/universalisme - kon die staatsfilosofie ontkom eers na die koms van die Christendom. Die Christelik-religieuse grondmotief herberg trouens geen religieuse dialektiek nie, en opereer ook nie met 'n wetsidee (kosmologie) wat aan die immanensiefilosofie georiënteer is nie, soos byvoorbeeld die individualistiese en die universalistiese wetsideë nie. Daarom sou ook in die staatsfilosofie die begrip politieke medeseggenskap eers uit die wortel van die Christelik-religieuse grondmotief op 'n hegte grondslag geplaas word.

DIE KOMS VAN DIE CHRISTENDOM

(A) DIE INTREDE VAN DIE CHRISTENDOM

Dat die geboorte van Christus en die daaropvolgende opkoms van die Christendom, die belangrikste gebeurtenis in die geskiedenis van die wêreld is, verg geen verduideliking of verdere kommentaar nie. Dit het aan die mensdom iets gebring waaraan dit vantevore so 'n intensief aangevoelde behoefte gehad het; 'n genadige intrede van God almagtig, wat vir die mens sy vrugtelose soeke, deur middel van sy gebrekkige rede, na ewige geluksaligheid beëindig het.

Die radikale verandering wat hierdie gebeurtenis in die lewens- en wêreldbeskouing, die alledaagse denke en optrede, die wetenskapsbeoefening, maar veral in die politieke denkpatroon en denkrigtings van die mensdom teweeggebring het, was van ingrypende belang.

"Die Christendom voer natuurlik 'n nuwe grondslag vir die algemene wêreldbeskouing in, nl. nie meer die antiek-heidense van die rede-like natuur nie, maar dié van Skepping en Herskepping deur God in Christus; die beginsel van die natuur word vervang deur dié van genade, wat nie deur die rede kenbaar is nie maar deur die geloof in die Goddelike Woordopenbaring."¹⁾

Die Christelike geloof verleen aan die gelowige mens, maar deur die genade ook aan die ongelowige, 'n nuwe identiteit, 'n nuwe innerlike menswaardigheid, waaraan hy vantevore nie deel gehad het nie.

Hierdie gedagte word tekenend en treffend soos volg deur Bowle beskryf:

"The Greek thought had aimed at a balanced sophrosuny of body

1) Du Plessis, L.J., "Die Moderne Staat", (Die Verkennerreeks, Pro-Ecclesia-Drukkery, Stellenbosch, 1941), p. 32.

and mind, a harmonious moral rightness. The Greek 'good life' was an aristocratic, aesthetic ideal; Aristotle takes it for granted that there are 'natural slaves', though Stoic teaching is less exclusive. The 'good life' is also highly intellectualized; virtue is a kind of knowledge. The Gospel, on the other hand, implies a complete awareness of the whole self, its 'charity' the bounty of a happy adjustment to life, not the reasoned humanitarianism of the 'good man'. Further the idea of human equality expressed in the Gospels reinforces with a new and intensive emotional drive the pagan Stoic ideals of Natural Law and self-sufficiency, and irradiates them in the new light of the living fatherhood of God. Where the pagan virtues had tended to be negative and pessimistic, the Christian outlook, as expressed in the Gospels and many passages of St. Paul, is one of dynamic vigour and joy. The conviction that the Kingdom of heaven is within you - something at once immediately present, yet beyond time - that the individual is sustained by an all-pervading Providence, whether it be explained in terms of a subconscious release of energy or of transcendental revelation, is the fact with which history has had to deal."²⁾

Hierdie nuwe evaluering van die menslike persoonlikheid, as 'n vrygekoopte, lewende in die blye versekering van die genadige soenverdienste van Christus, en veral met die hoop op 'n ewige hiernamaalse geluksaligheid, het 'n omwenteling in die insigte en die denkwys van die mensdom teweeggebring wat steeds geldig gebly het. Dat dit ook die

2) Bowle, John., "Western Political Thought", (University Paperbacks, U.P. 19, Methuen & Co. Ltd., London, 1961), p.99.

staatsfilosofie ingrypend verander het, is haas vanselfsprekend.³⁾

(B) AANVANKLIKE CHRISTELIKE POLITIEKE BESKOUINGS

(a) Gehoorsaamheid aan die owerheid

Die eerste Christene het, streng gesproke, geen nuwe staatsteorie of "revolusionêre" politieke sienswyse daarop nagehou nie. Die Christendom was immers 'n geloofsbeweging en nie 'n politieke omwenteling nie. Die Christene was aanvanklik gegroepeer in klein obskure gelowige gemeenskappe, verspreid oor 'n wye gebied van die Romeinse Ryk.

Hulle het in 'n voortdurende afwagting op die Wederkoms gelewe, en om dié rede het hulle hul as afgesonderd beskou, en gehou, van die alledaagse wêreld en politieke aangeleenthede. Vir homself het die Christen geen uitsonderlike politieke regte opgeëis nie. Aan die staatsowerheid was hy onvoorwaardelike gehoorsaamheid en respek verskuldig

-
- 3) "The first, most revolutionary and original aspect is apparent in the 'glad tidings' of pity and love which run through both the Gospels and the Epistles of St. Paul. The realization of the values of the Sermon on the Mount implied a social revolution, both of the Roman Empire and of subsequent societies, at a cost practical men have always shuddered to contemplate. It has never yet been made on a large scale, but the effect of the teaching upon political theory has been indefinite, indirect and profound. Respect for personality and the treatment of individuals as ends, not as means, were greatly reinforced by it, and no later vision has ever superseded this central aspect of the Christian revelation; it remains, as it had always remained, the Christian ultimate challenge." Bowle, John., op. cit., p. 98.

in alles wat nie sy geloof direk in gedrang gebring het nie. Dit was immers sy opdrag uit die Woord. Christus het dan self beveel:

"Betaal dan aan die keiser wat die keiser toekom, en aan God wat God toekom."⁴⁾

(Die woord 'render', wat in die Engels vir die woord, betaal, gebruik word, stel die begrip na my mening suiwerder. Dit dra nie alleen die betekenisinhoud van, 'betaal in klinkende munt' nie, dit hou veel meer in; ook die betekenisinhoud van 'betoon onderdanigheid en gehoorsaamheid, en behandel met eerbied en respek.')

Die apostel Paulus lewer in sy brief aan sy opstandige geloofsge-note in Rome die duidelikste en invloedrykste politieke uitspraak in die Nuwe Testament.

"Laat elke mens hom onderwerp aan die magte wat oor hom gestel is, want daar is geen mag behalwe van God nie, en die wat daar is, is deur God ingestel, sodat hy wat hom teen die mag versit die instelling van God weerstaan; en die wat dit weerstaan, sal hulle oordeel ontvang.

Want die owerhede is geen voorwerp van vrees vir goeie dade nie, maar vir die slegte. Maar wil jy nie die mag vrees nie, doen wat goed is, en jy sal lof van hom ontvang; want hy is 'n dienaar van God jou ten goede. Maar as jy kwaad doen, vrees dan; want hy dra die swaard nie verniet nie, want hy is 'n dienaar van God, 'n wreker om die een wat kwaad doen te straf.

Daarom is dit noodsaaklik om jou te onderwerp, nie alleen ter wille van die straf nie, maar ter wille van die gewete. Want daarom betaal julle ook belasting; want hulle is dienaars van God wat juis hiermee voortdurend besig is. Betaal dan aan almal wat aan hulle verskuldig is, belasting aan die wat belasting, tol aan die wat tol, vrees aan die

4) Vgl. Matteus 22:21, Markus 12:17, Lukas 20:25.

wat vrees, eer aan die wat eer, toekom."⁵⁾

Die apostel Petrus stel die begrip ewe duidelik:

"Wees dan onderdanig aan elke menslike verordening ter wille van die Here - of dit die koning is as opperheerser, of die goewerneurs as deur hom gestuur om wel kwaaddoeners te straf, maar die wat goed doen te prys.

Want so is dit die wil van God dat julle deur goed te doen die onkunde van die dwase mense tot swye sal bring, soos vry mense en nie asof julle die vryheid het as dekmantel vir die boosheid nie, maar soos diensknegte van God.

Julle moet almal eer, die broederskap liefhê, God vrees, die koning eer."⁶⁾

Hoe treffend sinryk is die gebruik van die woord, vryheid, hier nie deur Petrus nie! Vryheid word hier nie geïnterpreteer as bandeloosheid, of 'n self-willende onbeperkte vryheid as mens, ook op politieke gebied, bloot uit hoofde van sy redelike menswees nie, soos wat dit vroeër deur die heidene en later deur die humaniste ingesien en aanvaar is nie. Petrus dui hier op die ware vryheid wat die gelowige Christen beskore is in sy gehoorsaamheid aan die geopenbaarde Woord van God, in die onderhouding van die Wet van God, en in gelowige onderdanigheid aan die enige en almagtige Opperwese.

Aanvanklik was die politieke idees van die vroë Christene dus formeel veelal soortgelyk aan die opvattinge van die Stoïsyne, maar hulle het daaraan 'n Christelike onderbou verleen. Die Stoïsynse natuurtoestand, waarin alle mense gelyk, en waarin daar geen slawerny of oorheersing van een mens oor 'n ander was nie, is uitgelê as die gelukkige

5) Romeine 13 : 1-7.

6) I Petrus 2 : 13-17.

toestand waarin die mens vóór die sondeval verkeer het. Die sondige toestand van die mens en die wêreld, waarin hulle hul bevind het, was die direkte gevolg van die sondeval.

Die natuurreg-begrip van die Stoïsyne is uitgelê as die Wet van God. Dat die mens in volksgemeenskappe sou saamwoon is as 'n Goddelike instelling beskou, soos dit plaasgevind het na die toring van Babel. Maar die staatsowerheid, met al sy instellings en dwangesag, is die gevolge van die sondige aard van die mens. Dit was eweneens so deur die Alwyse voorbeskik en moes onvoorwaardelik deur die mens aanvaar en eerbiedig word, synde 'n straf op sy sonde, of 'n genademiddel ter handhawing van die wet en die orde; die 'vrede' waarbinne die Christen sy geloofslawe vryelik kon uitlewe.

(b) Die owerheidsamp

Met die koms van die Christendom het daar 'n subtiele, maar ook 'n radikale verandering in die algemene owerheidsbegrip ingetree. Vir die Christen was die staatsowerheid nie meer verpersoonlik deur, en opgesluit in, die owerheidspersoon nie. Die keiser was vir Christene nie meer 'n goddelike persoon, of selfs 'n godheid, soos vir die heiden nie.

Die aksentverskuiwing wat ingetree het nadat die Ou-Testamentiese geskifte algemene inslag gevind het, was dat onderdanigheid en gehoorsaamheid verskuldig is, en eer betoon moet word, aan die owerheidsamp as sulks, en nie meer aan die persoon wat die owerheidsamp as sodanig bekleed het nie.⁷⁾

Die oorsprong van die begrip is in die Ou-Testamentiese geskiedenis geleë, waar die instelling van die Israelitiese monargie beskryf word as

7) "For St. Paul and for all Christians it was the office rather than its holder to which respect was due; the personal virtues or vices of a ruler had nothing to do with the matter. A bad ruler is a punishment for sin and must still be obeyed."

Sabine, George H., "A History of Political Theory", (George G. Harrap & Co. Ltd., London, Third Edition, 1964), p. 182.

'n Goddelike instelling, juis as gevolg van die wederstrewigheid van die volk, en dat dit die owerheidsamp is wat van belang is, en nie primêr die bekleër van die amp nie.⁸⁾

Hierdie begrip en nuwe opvatting van die owerheidsinstansie het 'n ingrypende invloed op die politieke denke uitgeoefen, want dit het die onderdaan in 'n nuwe verhouding tot die owerheid geplaas. Dit sou voortaan nie meer 'n persoonlike direkte verhouding tussen die owerheidspersoon en die onderdaan wees nie, maar wel, in uitlewing van die Christelike geloof, 'n politieke verhouding ; 'n onderhorigheid aan die staatlike owerheidsinstelling.

In hierdie tyd, en in die eeue wat daarop gevolg het, is die monargie as die normale staatsvorm aanvaar, want daar het nie 'n ander vorm bestaan nie. In die staatsfilosofie sou dit dus voortaan nie meer 'n kwessie wees van 'n regverdiging of veroordeling van die stelsel nie, maar sou dit handel oor die veroorloofde magte en die pligte van die owerheid.⁹⁾

8) Vgl. I Samuel 8 : 1 - 22.

9) "This is especially true of the middle ages and early modern times, but in the middle ages at least it seems to have been felt that the allegiance that the subjects should render was due, by God's ordinance, rather to the monarch's office than to his person. ... St. Chrysostom in the fourth century leaves no doubt as to his views. "For there is no power, he (St. Paul) says, but of God. What say you? it may be said; is every ruler then elected by God? This I do not say, he answers. Nor am I now speaking about individual rulers, but about the thing in itself. ...Hence he does not say, for there is no ruler but of God; but it is the thing he speaks of, and says, there is no power but of God. And the powers that be are ordained of God". McIlwain, C.H., "The Growth of Political Thought in the West", (The Macmillan Company, New York, Fourteenth Printing, 1964), pp. 152-153.

(c) Kerk en staat

Die moeitevolle oorwinningspad van die Christelike geloof, totdat dit later as amptelike geloof van die Romeinse Ryk verklaar is, maar veral die groei en ontwikkeling van die Christelike Kerk tot 'n magtige en invloedryke georganiseerde instelling, op sowel geloofs- as politieke gebied, het 'n ingrypende verandering in die heersende lewens- en wêreldbeskouing, en derhalwe in die politieke opvattinge van die antieke heidendom teweeggebring.¹⁰⁾

Aan die een kant het die Christelike leer die amp en die gesag van die staatsowerheid as van Goddelike oorsprong, en met 'n Goddelike plan-funksie, opgevorder. Dit het nederige onderhorigheid selfs aan 'n onderdrukkende tiran voorgeskryf. Maar aan die ander kant het dit tog 'n dwingende beperking op die staatlike owerheidsgesag ingevoer, deur neweskikkend daaraan 'n kerklike owerheid te stel, wie se woord, beslissend sou wees waar dit geloof en sedelike norme betref; in so 'n mate dat die kerk selfs, in regsprekende hoedanigheid, bokant die staatsowerheid verhef is.

Die Christelike politieke opvattinge was dus nie so onskuldig as wat dit op die oog af mag voorgekom het nie. Daarin is geleë die begripsdifferensiasie wat daarna tussen die instellings, staat en kerk, gemaak is, en die dualisme wat vir eeue daarna in die politieke denke

10) "The rise of the Christian Church, as a distinct institution entitled to govern the spiritual concerns of mankind in independence of the state, may not unreasonably be described as the most revolutionary event in the history of Western Europe, in respect to politics and to political philosophy."

Sabine, George H., op. cit., p. 196.

en die staatsfilosofie van die Westerse wêreld geheers het.¹¹⁾

Die verrysenis van die Christelike Kerk as die medium waardeur die mens voortaan sy ewige geluksaligheid sou kon bereik, het aan die staat sy soteriologiese inslag en funksie finaal ontnem, hoewel die gedagte as sulks nooit juis sou uitsterf nie en telkens daarna weer in die staatsfilosofie na vore getree het. Vir die Christen egter sou die staat nie langer meer die menslike saligheidsinstelling wees nie, maar wel die nuwe unieke instelling, die georganiseerde heilige algemene Christelike Kerk.

As daar dan daarna 'n kwessie sou ontstaan oor aan wie die eerste trou verskuldig is, sou die "transendente", die heilige gemeenskap, waarin trou aan die Ewige Vader verskuldig is, altyd voorrang geniet.¹²⁾

11) "The political aspect of this religion was naturally revolutionary. To 'render unto Caesar the things that are Caesar's, and unto God the things that are God's' does not sound, on the face of it, a socially subversive attitude; it is in making the distinction at all that the political sting of the remark lies."

Bowle, John., op. cit., p. 99

12) "For the Christian the duties of religion were a supreme obligation, owed directly to God, and the outgrowth of a relationship between a spiritual deity and the spiritual essence in human nature. The interference of an earthly force in this relationship was something which in principle a Christian could not allow, and for this reason the quite formal ceremony of paying religious honor to the emperor's genius was a requirement which he must refuse."

Sabine, George H., op. cit., p. 185.

Dit voer 'n nuwe insig op die staat en die owerheidsinstelling in, waardeur die staat van sy belangrikheid inboet; wat die staat eintlik as ondergeskikte instelling laat. Voortaan behou die staat slegs die funksie van die handhawing van die wêreldlike wet en orde, om dusdoende 'n toestand te skep en te handhaaf waarin die Kerk sou kon gedy, en waarin die individuele Christen 'n rustige en veilige aardse verblyfsoord sou kon vind om sy weg na die ewigheid onversteurd te bewandel. Wanneer die staatsowerheid deur nalatigheid, of onvermoë, of doelbewus, sy plig versuim en die orde en sekuriteit versteur, word dit die slagoffer van kritiek uit kerklike oord, les bes van veroordeling en straf, selfs uitwerping uit die Christelike gemeenskap.¹³⁾

Dit gee dus aan die kerk, en derhalwe aan die individuele Christen, 'n nuwe reg; 'n politieke reg van kritiek op, en selfs van teenstand en opstand teen, die staatsowerheid. Hierdie nuwe politieke reg, met die aanvanklik slegs indirekte implikasie van politieke medeseggenskap, lewer aan die staatsfilosofie 'n grondslag vir die begrip van politieke vryheid waaraan dit nie weer ontkoppel sou

13) "The Christians defied the Roman state by the actual establishment in its very centre of another state; the divinely appointed church. The defence of this new society constituted a biting criticism of the existing political order, wherein lay the pith of the influence of Christian thought on politics."

Doyle, Phyllis., "A History of Political Thought",

"Jonathan Cape, London, Paperback Edition, 1963), p. 53.

kon word nie.¹⁴⁾

Dat daar uit hierdie nuwe gedagterigting konflik gebore sou word, spreek haas vanself. Die langdurige stryd wat daarna gevolg het oor die oppergesag van òf die kerk òf die staat, het 'n vrugbare teelaarde verskaf aan talryke uiteenlopende beskouings oor die aard en funksie van die staatsverband, maar veral oor die begrensing van die staatlike owerheidsgesag.

Dit was juis in die verskil wat daar tussen kerk en staat getref is, en in die grensafbakening van die onderskeie gesagsterreine van die twee newestaande instellings, waarin die besondere bydrae van die Christelike leerstellings tot die staatsfilosofie geleë is. Daarin is, in beginsel, die gedagte vervat van die soewereiniteit in eie kring van elk van die onderskeie menslike samelewingsvorme. Dit sou later dien as grondslag vir die Protestants-Christelike uitleg van die beginsels van burgervryheid en politieke medeseggenskap in 'n regstaat.

(C) AUGUSTINUS (354-430)

Die skrywer wat die nuwe politieke denkrigtings, wat met die intrede van die Christendom ontstaan het, sinvol uitgebeeld het, was

14) "For this reason Christianity raised a problem which the ancient world had not known - the problem of church and state - and implied a diversity of loyalties and an internality of judgement not included in the ancient idea of citizenship. It is hard to imagine that liberty could have played the part it did in European political thought, if ethical and religious institutions had not been conceived to be broadly independent of, and superior in importance to, the state and legal enforcement."

Sabine, George H., op. cit., p. 186.

die Noord-Afrikaanse bekeerling, Augustinus, biskop van Hippo. In sy massiewe werk, "De Civitate Dei", het hy vir sy tyd en aan die Christendom daarna ten dele die grondslae gelê waarop Christelike politieke denke voortaan voortdurend gebaseer sou word.

Augustinus se lewe en denke word ten volle beheers deur sy onwrikbare geloof in 'n ware Christelike sekerheid aangaande die blydelike. Die vaste grond van sy vertroue is geleë in God, die enigste ware God, die oorsprong, onderhouer en voleinder van alle dinge; Sy skepping. Sy denke weerspieël duidelik die breuk met die Platoniese ideëryk en die Aristoteliaanse begrip van immanente wesensvorme, asook met die Stoïsynse natuurreg-begrip en die geloofs-oortuigings van die talle heidense gelowe wat bestaan het.

Vir Augustinus is die enigste bron van alle ware kennis die geopenbaarde Woord van God. Kennis berus dus nie meer op 'n intuïtiewe aanskoue van ideë, of 'n rasonale analise van wesensvorme nie. Dit vorm die kern van die fenomenale verandering wat met die koms van die Christendom in die lewens- en wêreldbeskouing van die mensdom ingetree het. Die Grieks-heidense vorm-materie-motief word vervang deur die religieuse grondmotief van die Christelike denke - dié van skepping, sondeval en verlossing. Vir altyd daarna sou dit die antitesis tussen geloof en ongeloof uitbeeld, en alle latere Christelike denke staan onlosmaaklik steeds in die teken daarvan.

(a) Augustinus se leerstuk van die twee ryke

Augustinus se staatkundige opvatting is vervat in sy leerstuk dat die mensdom in twee onderskeie groepe - gemeenskappe of ryke - verdeel is. Die een groep, die begenadigde gelowiges wat die verlossing in Christus deelagtig is, behoort aan die transendente Godsryk,

die "civitas Dei". Die res, die sondige afvalliges en ongelowiges, behoort aan 'n immanente aardsgebonde ryk, die "civitas terrena".¹⁵⁾

Die Godsryk is die geloofsgemeenskap met God, waarin die gelowige se ganse bestaan op God gerig is. Die teenoorgestelde van daardie gemeenskap is die aardsgebondene, dié waarin die oog nie op God nie, maar op die verheerliking van die mens self, gerig is.¹⁶⁾

Augustinus skryf nie 'n politieke dissertasie nie, maar wel 'n gelowig dogmatiese. Hy gebruik nie die kerk as die versinnebeelding van die Godsryk op aarde nie, en hy vergelyk ook nie sy "aardse staat" met 'n besondere aardse staat nie. Hy gebruik egter dikwels wel die voorbeeld van aardse state om sy argumente te staaf. Juis daarin lê die politieke strekking van sy werk.

So gebruik hy die Godstaat as 'n voorbeeld van die "ideale" gemeenskap, waarin daar volkome liefde, vrede en ordelikheid heers. Dit

15) "This race we have distributed into two parts, the one consisting of those who live according to man, the other of those who live according to God. And those we also mystically call the two cities, or the two communities of men, of which the one is predestined to reign eternally with God, and the other to suffer eternal punishment with the devil."

Augustine, "The City Of God", Bk. iv, ch.3.,
uit Coker, F.W., "Readings in Political Philosophy",
(The Macmillan Company, New York, 1941), p. 157.

16) "Accordingly, two cities have been formed by two loves: the earthly by the love of self, even to the contempt of God; the heavenly by the love of God, even to the contempt of self."

Ibid., Bk. xiv, ch. 28., p. 159.

word altyd voorgehou as die enigste, suiwerste model waarna steeds gestrewe behoort te word. Die wyse waarop hy aardse state in tref-fende teëstelling daarmee plaas, beeld dus nie alleen die antitese tussen geloof en ongeloof uit nie, maar dit hou ook steeds vir alle aardse owerhede 'n dure sedeles in. Nie uit eie krag, en nie om eie roem en bloot om die heersug onthalwe, moet 'n owerheid regeer nie, maar in gedurige aanskoue van die algemene volksbelang, en dit slegs in nederige gehoorsaamheid aan, en tot eer en roem van God.¹⁷⁾

Aardse koninkryke, of state, word nie subiet verdoem as bloot sondige, en daarom verwerplike instellings nie. Hulle is immers deur God gewil, en hul doel is juis die versekering en die handhawing van die orde en vrede op aarde.¹⁸⁾

Die orde en vrede waarna aardse owerhede strewe is dus goed, maar nie die hoogste goed nie. Die hoogste goed bestaan daarin dat daar ook gesoek moet word na die ewige vrede van die ryk van God. Die staatsowerheid het dus ook 'n plig ten opsigte van die bevordering van die geloofslawe van sy onderdane. Alleen as hy dit doen, vervul

17) "In the one the princes and the nations it subdues are ruled by the love of ruling; in the other, the princes and the subjects serve one another in love, the latter obeying, while the former take thought for all."

Augustine, op. cit., Bk. xiv, ch.28., p.159.

18) "But the things which this city desires cannot justly be said to be evil, for it is itself, in its own kind, better than all other human goods. For it desires earthly peace for the sake of enjoying earthly goods, and it makes war in order to attain this peace; ... These things then, are good things, and without doubt the gifts of God."

Ibid., Bk. xv, ch.4, pp. 161-162.

hy sy taak en roeping na behore.¹⁹⁾

Aan die onderdane word ook 'n gelowige taak en plig opgedra. Dit is hulle plig om gedurig die staatsowerhede in hul gebede aan God op te dra, sodat Hy genadiglik die vrede sal skenk.²⁰⁾

Weer eens is daar in hierdie stelling 'n dure sedeles vir sowel owerheid as onderdaan vervat. Die owerheid is 'n Godgegewe instelling en het daarom 'n praktiese funksie, naamlik om die vrede te bewaar; maar dit het ook 'n hoër roeping, naamlik om die ordelike toestand so aan te wend dat dit die onderdane op die bo-tydelike sal rig. Verwaarloos hy hierdie taak, staan hy veroordeeld. Die onderdaan, daarenteen moet hierdie ordelike toestand na reg waardeer, en reg gebruik. Daarom is hy aan sy owerheid trou en onderhorigheid verskuldig, en moet hy hom in sy gebede aan die Troon van Genade opdra.

(b) Die aard van ware geregtigheid

Vir Augustinus, soos vir die heidense filosowe van ouds, staan dit vas dat die staat gebaseer is op, en die beliggaming is van, geregtigheid. Die orde en vrede wat aardse state bestendig, en wat hy

19) "But if they neglect the better things of the heavenly city, which are secured by eternal victory and peace never-ending, ... if this be so, then it is necessary that misery follow and ever increase."

Augustine, Bk. xv, ch.4., uit Coker, F.W., op. cit., p. 162.

20) "And therefore the apostle admonished the Church, to pray for the kings and potentates of that earthly city, adding this reason, 'That we may lead a quiet life in all godliness and charity'."

Augustine, "Civitas Dei", Bk. xix, ch. 26.

Uit Foster, Michael B., "Masters of Political Thought", Volume I, (George G. Harrap & Co. Ltd., London, 1961), p. 218.

as hul Godgegewe taak en roeping beskou begryp hy in terme van geregtigheid.

Vir hom is dit egter nie 'n geregtigheid wat slegs daaruit bestaan dat die openbare sedes onderhou en die landswette gehoorsaam word, sodat orde en harmonie in die samelewing sal gedy nie. Dit is veel eerder 'n vorm van geregtigheid waarin die mens in 'n korrekte verhouding met God geplaas word. Hierdie geregtigheid staan in die teken van, en word bepaal deur, die ewige Wet van God, die Lex Aeterna. Alleen in gehoorsaamheid aan die norme van God's wet, kan geregtigheid geskied. Sonder daardie suiwerste vorm van geregtigheid kan daar nie ware ordelikheid en vrede wees nie. Hierdie sedelike en religieuse begrip lê aan die wortel van sy beroemde stelling:

'Justice being taken away, then, what are kingdoms but great robberies? For what are robberies themselves, but little kingdoms.'²¹⁾

Weer eens spreek Augustinus nie 'n subiet verdoemende uitspraak oor aardse state uit nie, want die teendeel het hy reeds bewys. Wat hy egter wil bewys, is dat 'n heidense of sondige owerheid die enigste ware geregtigheid ontbeer en verbreek, en dat daar dus in so 'n staat geen ware geregtigheid kan bestaan nie.²²⁾ So 'n politieke gemeenskap kan selfs nie as 'n staat beskou word nie, want om sy onderdane van

21) Augustine, op. cit., Bk. iv, ch. 4, uit Coker, F.W. op. cit., p.158.

22) "Further, justice is that virtue which gives every one his due.

Where, then, is the justice of man, when he deserts the true God and yields himself to impure demons? 'And if there is no justice in such an individual, certainly there can be none in a community composed of such persons!'

Ibid., Bk. xix, ch.21, op. cit., p. 173.

God af te wend, of te vervreem, is juis die grootste onreg wat 'n owerheid hulle kan aandoen.

Dit is daarom vir Augustinus vanselfsprekend dat ware geregtigheid eers dan sal gedy as die staatsowerheid ook 'n Christelik-gelowige is. Slegs op dié wyse sal die suiwerheid van die geloof, wat die grondslag van ware geregtigheid is, bewaar bly. Die suiwer geloof is die enigste weg ter bereiking van die hiernamaalse saligheid. 'n Christelik-gelowige staatsowerheid sal dus nie net ware geregtigheid laat geskied nie, maar ook aan die mens se diepste behoefte voldoen.²³⁾

Augustinus omskryf hier 'n beginsel wat selfs tot in die twintigste eeu die staatkundige denke van die Westerse mensdom beïnvloed het, naamlik dat die staat en sy owerheidsinstellings moet voldoen, en gehoorsaam wees, aan die beginsels van die Christelike leer. Daarsonder sou alle aansprake op ware geregtigheid verval.²⁴⁾

23) "Wherefore if the true God is worshipped, and if He is served with genuine rites and true virtue, it is advantageous that good men should long reign both far and wide. Nor is this advantageous so much to themselves, as to those over whom they reign."

Augustine, op. cit., Bk. iv, ch. 3., uit Coker, F.W., op. cit., p.158.

24) "But what he put beyond question for many centuries was the conception that, under the new dispensation, the state must be a Christian state, serving a community which is one by virtue of a common Christian faith, ministering to a life in which spiritual interests admittedly stands above all other interests and contributing to human salvation by preserving the purity of faith."

Sabine, George H., op. cit., p. 191.

(c) Menslike vryheid en gelykheid

Vir Augustinus res daar geen vraag oor die oorspronklike gelykheid van alle mense nie. Die mens stam immers uit een wortel, Adam, en daarom is alle mense gelyk voor die Here.²⁵⁾

Dit is egter nie 'n gelykheid wat vir hom enige politieke implikasies inhou nie, want hy lewer nie 'n pleidooi om 'n verandering in die regeringsvorm of die regeringstelsel van sy tyd nie. Weens die sondeval is daar opsigtelike verskille tussen individue en rasse en volke. Hy aanvaar selfs slawerny, want hy beskou dit as 'n straf op die sonde. Daar is vir hom net een wesentlike verskil tussen mense te tref; tussen diegene wat in die sonde verval en daarin bly lê het, en die gelowiges, wat deur die genadige verlossingsdaad van Christus uit die sonde gered is.²⁶⁾

Ook die begrip, vryheid, sien hy in hierdie lig. Slegs die geredde gelowige is waarlik vry; vry in sy gehoorsaamheid aan God, al sou hy dan ook op aarde 'n slaaf wees, of deur 'n tirannieke staatsowerheid verdruk word.²⁷⁾

25) "We said in our precedent books that it was God's pleasure to propagate all men from one, both for the keeping of human nature in one social similitude, and also to make their unity of original be the means of their concord in heart."

Augustine, op. cit., Bk.xiv, ch.1, uit Forster, M.B., op. cit., p.198.

26) "...: yet there are but two sorts of men that do properly make the two cities we speak of : the one is, of men that live according to the flesh, and the other of those that live according to the spirit, either in his kind: ..." Ibid.

27) "And therefore he that is good is free, though he be a slave, and he that is evil, a slave though he be a king."

Ibid, Bk. iv, ch.3, p. 207.

Augustinus poneer hier vir die eerste keer in die staatsfilosofie die begrip van Christelike vryheid. Slegs in die geloof in Christus en die verlossing uit die sonde, is die mens eers waarlik vry; vry in 'n blymoedige gehoorsaamheid aan die wet en die wil van God. Hierdie vryheidsbegrip word later deur die humanisme, eers verwater, en dan pertinent genegeer, wanneer in die plek daarvan die bandeloosheid van die rasonale mens gestel word.

(d) Begrensing van die owerheidsgesag

Omdat die gelowige slegs 'n pelgrim hier op aarde is, geld ook vir Augustinus die Christelike voorskrif dat aan die keiser betaal moet word wat aan die keiser toekom. Die pelgrim moet dus die staatlike owerheidsgesag aanvaar en gehoorsaam. Sy heil is immers nie in die aardse geleë nie, maar in die hiernamaalse.²⁸⁾

Desnieteenstaande is daar tog ook uit die Woord norme vir die uitoefening van die owerheidsgesag af te lei. Weens die Godgewilde aard van die staat, staan die owerheid in sy amp as 'n dienskneg van die Here, en van hulle oor wie hy aangestel is. Die owerheid mag derhalwe nie, uit blote magswellus en heersug, sy magsgesag misbruik nie. Hy mag nie sy onderdane verdruk nie. 'n Goeie en regver-

28) Sir Ernest Barker som die siening so treffend op met die vraag :

"What has a pilgrim to do with a king, except acknowledge that he is king, to render him due obedience in matters of worldly peace, and to pass on?"

Barker, Sir Ernest., "St. Augustine's Theory of Society", uit "Perspectives on Political Philosophy", Volume I, (Holt, Rinehart and Winston, Inc., New York, 1971), p. 227.

dige owerheid sal, in gehoorsaamheid aan die Wet van God, homself steeds as 'n dienaar van sy volk beskou, en dit uit 'n dure pligsbesef jeens God en sy naaste.²⁹⁾

Dit is egter die normatiewe eis. Wat die werklikheid betref, staan een beginsel vir Augustinus onomstootlik vas. Dit is naamlik dat die Christen-gelowige slegs gehoorsaamheid verskuldig is vir sover dit aardse aangeleenthede en die orde en vrede in die aardse staat betref. Die Christen se roeping en taak, wat hom enersyds verplig om die owerheid onvoorwaardelik te gehoorsaam, solank en omdat dit vrede op aarde verseker en handhaaf, verplig hom andersyds om dieselfde owerheid ongehoorsaam te wees sodra hy wette maak wat hom verplig om ander gode te aanbid, of dit vir hom onmoontlik maak om sy God te dien. Daar is maar net een God, en aan Hom alleen is die Christen die eerste en hoogste gehoorsaamheid verskuldig. In so 'n geval mag die Christen nie die staatsowerheid gehoorsaam nie. Die Christen moet egter bereid wees om die nyd en die straf, wat op sy ongehoorsaamheid mag volg, te dra.³⁰⁾

29) "But in the family of the just man who lives by faith and is yet a pilgrim journeying on to the celestial city, even those who rule serve those whom they seem to command; for they rule not from a love of power, but from a sense of duty they owe to others - not because they are proud of authority, but because they love mercy." Augustine, op. cit., Bk. xix, ch. 14, uit Coker, F.W., op. cit., p. 168.

30) "...: and as the celestial city, on the other hand, knew that one God only was to be worshipped, and that to Him alone was due that service the Greeks call latreia, and which can be given only to a god, it has come to pass that the two cities has been compelled in this matter to dissent, and to become obnoxious to those who think differently, and to stand the brunt of their anger and hatred and persecutions, ..."

Ibid., Bk. xix, ch. 17., p. 171.

Heel klaarblyklik is daar uit hierdie beginsel hoegenaamd geen regverdiging vir verset teen die owerheid af te lei nie. Maar, hoeveel polemieë, en hoeveel stryd in opstand en verset teen staatsowerhede, is daar nie uit hierdie beginsel gebore nie? Die ganse polemieë oor die oppergesag van kerk of staat in die middeleeue, die felle investituurstryd tussen die pous en die keiser in die twaalfde en dertiende eeue, en die bloedige godsdiensoorloë wat op die Hervorming gevolg het, het hul onderbou in die verskillende interpretasies wat aan hierdie beginsel gegee is.

(D) AUGUSTINUS SE BYDRAE

Toe die Christendom voor sy felste kritiek in sy kort bestaan te staan gekom het, was dit aan Augustinus beskore om, in antwoord daarop, aan die Christelike leer 'n omvattende leerstellige onderbou te gee, waarop dit vir die eeue daarna voortgebou het.

Augustinus het nog nie oor 'n Christelike wysbegeerte beskik nie, en daarom kon hy nog nie die volle draagkrag van sy gedagtes wysgerig uitbou nie. Hy skryf in die eerste instansie immers nie 'n staatsfilosofiese werk nie, maar wel 'n Christelik leerstellige. In die enkele staatkundige beginsels wat in beginsel daarin vervat is, is daar egter tog blywende waarde, en dit het ook alle Christelike politieke denke daarna beïnvloed.

Sy religieuse uitgangspunt wortel in die Christelike sekerheid aangaande die Oorsprong van alle dinge. Vir hom is die Woord van God die Bron van alle ware kennis. Daarin is vervat die Christelik - religieuse grondmotief van skepping, sondeval en verlossing. Dié grondmotief lewer aan die mens die enigste ware grondslag vir 'n suiwer begrip van die samehang van die geskape werklikheid, en van die plek, taak en roeping van die mens daarin.

Nie die rasioneel-denkende mens vorm die sentrale punt van die waarneembare werklikheid nie, maar wel die God van alle tye. Uit Hom, en deur Hom, en tot Hom is alle dinge. Alleen in die geloof, in ootmoedige gehoorsaamheid en in blymoedige diensbaarheid aan Hom, word die menslike bestaan sinvol en sinryk.

So vind alle menslike samelewingsvorme ook hul oorsprong en ontstaan in God, en staan hulle deurentyd in Sy diens. Ook die aardse staat is dus 'n God-gewilde samelewingsvorm, ter bestendiging en handhawing van die ordelikheid en vrede in die menslike samelewingspatroon. Dit kan hy egter alleen vermag as daarin geregtigheid geskied in ooreenstemming met die Wet van God. Dit is die enigste grondslag waarop die staat sy regsfunksie na behore kan volvoer, en dus in algemene belang kan optree. Die voorwaarde daarvoor is egter dat sowel die owerheid as die burgers Christelik vroom moet wees. Slegs dan sal daar eers ware geregtigheid gedy.

Omdat die staat 'n Goddelike instelling is, word owerheidsgesag ook van God ontvang. Daarom moet selfs 'n ongelowige, of 'n onderdrukke, owerheid gehoorsaam word, behalwe egter, wanneer sy eise bots met die Wet van God. Wat dit betref mag die gelowige Christen nie sy bevels gehoorsaam nie, want hy is bo alles 'n eerste gehoorsaamheid aan God verskuldig. Met hierdie stelling fundeer Augustinus in beginsel die Christelike leer aangaande die reg van verzet.

Dit is egter in die prinsipiële skeiding wat hy tref tussen die onderskeie gesagsterreine van die kerk en die staat, waarmee Augustinus 'n betekenisvolle bydrae lewer. Hiermee word die selfstandige neweskikkende eie-aard van die ander menslike lewensvorme, naas die van die staat, in beginsel erken. Daar word dus grense gestel aan die staatlike owerheidsgesag. Gesagsterreine word afgebaken waarop die

staatsowerheid nie mag oortree nie as dit nie alle ander menslike funksies en samelewingsvorme totalitêr wil omsluit nie. Hiermee fundeer Augustinus dus in beginsel die begrip burgervryheid, waarop die ware regstaat alleen tot stand kan kom.

Vanweë sy gebrek aan 'n Christelike wysbegeerte, lewer Augustinus nog geen positiewe bydrae tot die begrip politieke medeseggen-skap nie. In die lig van sy teorie oor die oorsprong en die besondere aard van die owerheidsgesag, is die burger vraaglose en kritieklose onderhorigheid daaraan verskuldig. Dit val dus nie binne die regte van die burgery om gesaghebbend oor die owerheidsbeleid en -optrede mee te spreek nie.

Dit is egter binne die raamwerk van sy opvattinge oor die ware aard van die regstaat, en die prinsipiële begrensing van die owerheidsgesag, waarin die wysgerige grondslae vir sinryke politieke medeseggen-skap van die burgery by die owerheid geleë is, en uitgewerk kan word. Die begrip sou egter eers eeue later in die Christelike staatsfilosofie tot sy volle konsekwensie deurgetrek word.

Die intrede van die Christendom lewer dus aan die mensdom 'n nuwe en unieke gesigspunt op staatkundige denke. Slegs op die grondslae van die Christelike leer sou die juiste begrip van 'n regstaat, met volwaardige politieke medeseggen-skap, uitgebou kon word.

Die tydperk wat onmiddellik ná die val van die Romeinse Ryk gevolg het, die Middeleeue, ontkom dan ook nie, weens die magsoorslag wat die Kerk daarin verwerf het, aan die invloed van die Christelike denke, soos dit deur die vroeë kerkvaders ingeklee en deur Augustinus beliggaam is nie.

Dat met hierdie politieke beginsels dwarsdeur die sogenaamde "donker eeue" geworstel is, is te danke aan die inherente lewensvatbaarheid daarvan. Hierdie tydperk verg vervolgens ons aandag.

---o0o---

HOOFSTUK 5

DIE MIDDELEEUE EN POLITIEKE MEDESEGGENSKAP

(A) STAATKUNDIGE DENKE VAN DIE MIDDELEEUE

(a) Geleidelike beskawingsontwikkeling

Na die val van die Wes-Romeinse Ryk teen die einde van die vierde eeu volg daar in die geskiedenis van die Weste die tydvak wat algemeen as die Middeleeue bekend staan.¹⁾ Gewoonlik word daar na dié tydperk verwys as een van intellektuele en politieke stagnasie, maar dit was nie die geval nie. Inteendeel die periode moet beskou word as een waarin veel van die gedagtegoed wat in die latere Westerse beskawing uitgebou is, geleidelik ontplooi het.

Die menslike beskawingsproses staan selde stil, en veral dié van die Wes-Europese mensdom het nie stil gestaan nie. Daarbenewens het die steeds behoudende en verheffende invloed van die Christelike geloof op die denke en die lewens- en wêreldbeskouing van die Westerling, effektief verhoed dat hy tot intellektuele stilstand sou geraak, of dat hy in heidense barbarisme sou terug val.²⁾

Aanvanklik egter, was die Germaanse indringers wat Europa sedert die derde eeu ingeval het relatief primitief en onbeskaafd. Dit sou lank duur voordat hulle, eerstens, die antieke beskawing wat hulle geplunder en verwoes het, sou herontdek, kon begryp en na waarde kon skat en dit tot hul eie kon maak, en tweedens, voordat hulle uit eie insiatief en aandrif daarop sou kon voortbou.

1) Vgl. Barnes, H.E., "The History of Western Civilization", Vol. 1., (Harcourt, Brace and Company, New York, 1935), Hfst. X, III, "The Coming Of the Middle Ages", pp. 347-350.

2) Vgl., Ibid., Hfst. XXI, "Undermining The Middle Ages", pp. 787-789.

Gelukkig vir die behoud van die Westerse beskawing, het daar in die relatiewe chaos één instansie ongeskonde gebly, die Kerk met sy sentrum te Rome. Teen die jaar 392 het die Rooms-Katolieke Kerk reeds gegroei tot 'n hegte, goed georganiseerde en magtige instelling.³⁾

Vanweë sy basiese geloofsoortuiging, en met sy doeltreffende administratiewe organisasie, het die Rooms-Katolieke Kerk ongetwyfeld 'n behoudende faktor gebly. Die reste van kennis en geleerdheid, en die Christelike geloof, het in die Kerk bewaar gebly. Dit was as gevolg van sy ywerige sendingaksie dat die Christelike geloof oor heel Europa uitgedra is. Hierdie faktor het dan ook deurlopend 'n invloedryke rol in die gang van die Westerse beskawingsontwikkeling, en in die uitbouing van die geestes- en gedagtegoed van die Westerse mensdom, gespeel.

Dat dié tydperk, veral tot ongeveer die tiende eeu, geen besondere denke oor die aard en struktuur van die staatsverband sou voortbring nie, is haas vanselfsprekend. Dit was aanvanklik 'n tydperk van moeisame beskawingsontwikkeling, gekenmerk deur gedurige onrus en oorloë, waarin daar hoofsaaklik oplossings vir die praktiese probleme van die dag gesoek moes word. 'n Geordende staatstelsel het nie juis bestaan nie, sodat die antieke begrippe oor staat en regering moeilik daarop van toepassing was.

Eers teen die laat-middeleeue, teen ongeveer die elfde eeu, nadat daar 'n relatief ordelike en redelik permanente, en aandui-bare politieke en staatstelsel ontwikkel het, en na die die 'her-ontdekking' van die geskrifte van die antieke denkers sou daar weer

3) Vgl. Barnes, H.E., op. cit., Hfst. XIX, "The Church In The Middle Ages", pp. 684-718.

denkers na vore tree wat op sistematiese wyse aan staatkundige probleme aandag sou skenk.

Daar het egter, temidde van al die onbestendigheid, en die talle veranderinge wat daar op sowel kulturele as politieke gebied ingetree het, deurentyd sekere grondliggende beskouings en 'n bepaalde gedagtepatroon oor sekere aspekte van die geloof, grondliggende regsbeginnels, en die aard van die owerheidsgesag, geldend gebly.

Eerbied en ontsag vir die Bybelse leerstellinge, vir die gesaghebbendheid van die vroeë kerkvaders, dog selfs ook vir sommige antiek-heidense denkers, veral vir Plato, Aristoteles en Cicero, het bly voortbestaan. Die geldigheid van die wet van die natuur en sy bindingskrag op sowel owerheid as onderdane, die plig van heersers om regverdig en volgens wet te regeer, die heiligheid van die gestelde magte en gesag van sowel kerk as staat, en die eenheid van die Christendom onder die parallele gesag van imperium en sacerdotium, was aangeleenthede waaroor daar algemene ooreenstemming bestaan het.⁴⁾

In noue samehang hiermee was daar veral twee verdere opvattings wat deels bygedra het tot die uitbouing van die begrip, politieke medeseggenskap. Dit was die besondere regsopvatting van die Germane, en hul idee van 'ware koningskap'.

(b) Die Germaanse regsbegrip

In teëstelling met die regsopvattinge van die Romeine, van 'n ius naturale, 'n ius civile, en 'n ius gentium, wat op die Stoïsynse

4) Vgl. Sabine, G.H., "A History Of Political Theory",

(George G. Harrap & Co. Ltd., London, Third Edition 1964), p. 199.

natuurregsebegrip gefundeer en tot die omvangryke Romeinse regstelsel uitgebou is, het die Germane 'n besondere regsopvatting met hulle saamgebring, naamlik dat die reg - die geldende sedelike en samelewingsnorme - individuele persoonlike besit en derhalwe ook staatsbesit is. Elke individu, en dus elke stam, het die reg behou en voorbehou, om volgens eie wette te leef, verhoor te word, en 'n regeringstelsel uit te werk.⁵⁾

Hierdie wette was oeroue stamgewoontes en sedes, wat nie neergeskryf of positief deur 'n owerheid uitgevaardig is nie, maar wat van vroeg af reeds bestaan het en mondeling van geslag tot geslag oorgedra is.⁶⁾

Onder invloed van die Kerk en na die voorbeeld van die Romeinse regskodes, het verskeie vorste later ook wetskodes laat optrek, maar die ingewortelde begrip het bly voortbestaan. Die kodes is slegs 'n samevatting van die oeroue stamwette eerder as positiewe wetgewing.⁷⁾

Selfs later nog - teen die elfde en twaalfde eeue - toe magtige vorste hul heerskappy oor afgebakende gebiede gevestig het, het die ou begrip geldend gebly. 'n Wet wat deur die vors uitgevaardig

5) Vgl. Wanlass, L.C., "Gettell's History of Political Thought", (George Allen & Unwin Ltd., London, 1964), p. 103.

6) "They habitually think of law primarily as the immemorial custom of the tribe, not as legislative enactment of any supreme authority in the state." McIlwain, C.H., "The Growth of Political Thought in The West", (The Macmillan Company, New York, 1964), p.171.

7) Ibid.

is om besondere administratiewe aangeleenthede te bepaal en te rig, is nie as die hoogste geldende 'reg' beskou nie; dit het altyd in die oeroue stamwette geleë gebly. Die opvatting dat dit nie die plig van 'n vors was om wette te maak nie, maar slegs om volgens die ou bestaande wette en gebruike te regeer, het bly voortbestaan.⁸⁾

Oor die aard en doelstelling van 'n wet, het Isadore van Seville (c. 560-636) hom soos volg uitgelaat:

"A law should be honourable, just and practicable; it shall be in accordance with nature and the custom of the country; it shall suit both place and time; it shall be necessary, useful and clear, and not containing any obscure expression to deceive people. It shall be drawn up not for private advantage to anyone, but for the common good of the citizens".⁹⁾

Die bestaande, geldende, reg is gesoek en gevind in volksvergaderings en volksverteenwoordigende vergaderings. Hieruit het ook die Britse burgerlike regstelsel gevloei, waarop latere filosowe, uit humanistiese huis, soveel van hul begrippe oor volksoe-

8) "It is still considered the king's duty, in the words of St. Augustine, "not to judge of the law but to judge according to the law". "Law", the only law in the highest sense, is something that "none" can "make", not even a king. He should approve it, and men may find, and preserve or maintain it, but it comes solely from ancient custom."

McIlwain, C.H., op. cit., p. 188.

9) Aangehaal deur Bowle, John., "Western Political Thought", (Methuen & Co. Ltd., London, University Paperbacks U.P. 19, 1961), p. 147.

wereiniteit en politieke medesegenskap gefundeer het.¹⁰⁾

Hierdie opvatting oor die oorsprong, aard en inhoud van die 'reg' het 'n kragtige invloed uitgeoefen op die ontstaan en ontwikkeling van die begrip, volksoewereiniteit, en die medesegenskap van die burglary wat daarin vervat is. Dit beteken dat die staatsvolk, inherent en van onheuglike tye af, die 'reg' besit het, en daarom ook 'n beskikkingsreg en medesegenskap oor die bepaling van die inhoud en strekking, en die formulering, van positiewe wetgewing in hom omgedra het.

(c) Ware koningskap

Saam met die besondere Germaanse regsopvatting het daar ook die middeleeuse opvatting oor ware koningskap bestaan.

Die oorspronklike Germaanse politieke patroon was, binne stamverband, demokraties van aard.¹¹⁾ Hulle het dus die gewoonte van volksvergaderings, sowel algemene byeenkomste as vergaderings van verteenwoordigers van die plaaslike onderverdelings van die stamme, geken.¹²⁾

Een van die belangrikste funksies van die vergaderings was om van tyd tot tyd die stamleier of hoofman te kies. Oorspronklik was die leier, watter titel hy ook al mag gedra het, slegs 'n leier of hoofman wat deur die lede van die stam gekies is, hoofsaaklik omdat hy hom in oorlogstyd as 'n uitmuntende militêre leier bewys het. Weens die onophoudelike oorloë waarin die stamme gedurig gewikkel was, het van die hoofmanne later lewenslange, of permanente, leierskap en heerskappy verwerf. Ook die erflike op-

10) Vgl. Wanlass, L.C., op. cit., p.104.

11) Vgl. Barnes, H.E., op. cit., Vol. I., p. 453.

12) Vgl. Wanlass, L.C., op. cit., p. 102.

volgstelsel het sy verskyning gemaak. Die grondliggende gedagte, naamlik dat die hoofman uit en deur die volk gekies is, dat hy in sy amp steeds diens aan die volk moes lewer, dat hy deur die oeroue stamwette gebonde is en daaraan gehoorsaamheid verskuldig is, en dat hy dit onder eed by sy ampsaanvaarding plegtig bevestig, het egter bly voortbestaan.¹³⁾

Hoewel die gewoonte om hoofmanne te kies mettertyd in onbruik geraak het - veral met die intrede van die feudalisme - en nadat die stamhoofde hul posisies as vorste oor vaste vorstedomme gekonsolideer het, het die gedagte bly voortlewe. Dit het aan die begrip koningskap, 'n besondere en bepaalde betekenisinhoud verleen. Die vors was wel die owerheidspersoon maar nie outonome heerser nie. Sy amp het nie aan hom die uitsluitlike reg tot beleidbepaling, positiewe wetgewing, of arbitrêre regspleging verleen nie. Daardie reg het steeds die inherente eiendom en voorreg van die volk gebly.¹⁴⁾

13) "A king is no king if he does not rule, and he can rule only in accordance with law. He promises to do so in an oath at his coronation. He is truly king only on these conditions."

McIlwain, C.H., op. cit., p. 174.

14) "Kings are such by ruling (Reges a regendo), says St. Isidore of Seville; "For just as a priest is such by his sanctification, so a king through his ruling, and he does not rule who does not correct. Therefore, the title of king is held by proper administration, by wrongdoing it is lost. Wherefore it was a proverb among the ancients, 'You shall be king if you rule rightly, if you do not you shall not be!'"

McIlwain, C.H., op. cit., p. 173.

'n Verdere gedagte aangaande ware koningskap, onder invloed van die Christelike geloof, is later daaraan toegevoeg. Dit was naamlik dat 'n koning deur die "grasie Gods" die amp beklee, en dienoooreenkomstig behoort te regeer.¹⁵⁾ Hierdie gedagte het egter nog nie die betekenisinhoud van die "Goddelike reg van konings", wat dit in latere eeue verwerf het, behels nie. Dit het nie beteken dat die koning in eie persoon op 'n goddelike reg tot die amp, en derhalwe op 'n gelowig nederige, en passiewe, onderdanigheid van die onderdaan kon aanspraak maak nie. Dit het nie aan hom die reg verleen om die wette straffeloos te verbreek of te verontagsaam nie; om dus tiranniek te heers nie. Die gedagte was hoofsaaklik die algemeen aanvaarde godsdienstige begrip van die tyd, die geldende Augustiniaanse leerstelling, dat die amp deur God gewil is.¹⁶⁾

Die Germaanse regsopvatting, in samehang met die owerheidsbeskouing van die middeleeue, het dus aan die koningskap 'n karakteristieke eie-aard verleen. Ware koningskap kom eers dan tot sy reg as die koning wys en goed regeer in die algemene volksbelang, getrou in die geloof en aan die eeuoue wette van sy volk. Doen hy dit nie, is hy 'n tiran.¹⁷⁾

Die opvatting het egter nog nie die betekenisinhoud van volksoewereiniteit, of die reg op politieke medeseggenskap van die onderdaan by die owerheid, ingesluit nie. Die gedagte aan 'n soewereine volkswil, of dat die onderdaan 'n beskikkingsbevoegdheid oor die owerheidsbeleid en

15) "The striking fact about many medieval kings is that, according to the prevailing ideas of their time, they not only inherited and were elected but ruled also "by the grace of God", the three titles being not alternative but expressing three facts about same state of affairs."

Sabine, G.H., op. cit., p. 210.

16) Vgl. Sabine, G.H., op. cit., pp. 212-213.

17) Vgl. McIlwain, C.H., op. cit., p. 195.

die owerheidstaak, of die toetsreg, besit het, het nog nie bestaan nie. Dit was slegs die gedagte aan die norm dat ook die owerheid aan die wette gehoorsaamheid verskuldig is; as sulks die enigste, maar tog die idee van die begrensing van arbitrêre owerheidsgesag.¹⁸⁾

Hierdie siening van ware koningskap lê ook, indirek maar tog betekenisvol, aan die wortel van latere beskouings oor juridies begrensde owerheidsgesag in 'n regstaat.

Maar, soos dit so dikwels in die werklikheid gaan was daar in die tydperk nie altyd 'n ooreenkoms tussen die teorie en die praktyk nie. Van die lofwaardige teorieë oor die begrensing van arbitrêre owerheidsgesag het daar, onder heersende omstandighede, weinig tereggekom. Tirannie was algemeen aan die orde van die dag, want die nodige grondwetlike metodes om die owerheid effektief aan bande te lê, het nie bestaan nie.¹⁹⁾

18) "This is no theory of the sovereignty of the people, ...The will of the people is no more held to be the source of law than the will of the king. Both king and people are subject to a law which neither makes, and which assigns to each rank and class within the state its functions, duties and rights. ...All powers in the state are regarded as subject to a law which none of them is competent to revoke or alter."

Foster, Michael B., "Masters of Political Thought", Vol. I., George G. Harrap & Co. Ltd., London, 1961), p. 237.

19) "A nobler conception of kingship - a higher conception of government even, has seldom been expressed than that of the middle ages. Yet injustice was rife and private war almost constant, and lords and kings alike often ruled arbitrarily and oppressively. The main political defect of the time was not a lack of principles, but an almost total absence of any effective sanction for them, and this undoubtedly is one of the chief reasons for the later acquiescence in royal absolutism. One tyrant was preferable to a thousand."

McIlwain, C.H., op. cit., p. 197.

Om dié rede is daar dikwels striemende kritiek op die heersende vorste van die tyd uitgespreek; is volke selfs tot tirannemoord aangespoor.

Dit is dan teen die agtergrond van die heersende beskouings oor die reg en ware koningskap, temidde van die ingrypende veranderinge wat daar in die lewenswyse en die gedagtegoed van die middeleeuse mensdom ingetree het, dat die gedagtes van die laat-middeleeuse filosowe - insoverre dit die begrip, politieke medeseggenskap, help vorm het - betrag moet word.

(B) ENKELE MIDDELEEUSE DENKERS

(1) JOHN VAN SALISBURY (1115 - 1180)

Eers in die twaalfde eeu tree daar 'n denker na vore wat aan die algemeen aanvaarde begrippe - van 'n staat gefundeer op geregtigheid en van 'n juridies begrensde owerheidsgesag - uitdrukking sou gee. Hy was die Engelse kerklike, John van Salisbury.

Sy werk, Policraticus, staan in die teken van die heersende gedagtestryd tussen die sacerdotium en die regnum, en hy steun onomwonde die oppergesag van die kerk en die pous.²⁰⁾ Maar daarin kom tog ook na vore die eg middeleeuse gedagterigting, naamlik dat ware koningskap op geregtigheid gebaseer is, en moreel deur die wet gebonde is. In die lig daarvan spreek hy die opspraakwekkende mening uit dat dit

20) "This sword, then, the prince receives from the hand of the Church, although she herself has no sword of blood at all."

John of Salisbury, "The Statesman's Book",

uit Ebenstein, W., "Great Political Thinkers", (Holt, Rinehart and Winston, New York, Third Edition, 1966), p. 197.

nie slegs die Christen se plig is nie, maar ook die reg van die onderdrukte onderdaan om hom teen die gesag en die persoon van 'n tirannieke heerser te verset, en dit wel op 'n geweldadige wyse.

(a) Begrensing van die owerheidsgesag

John gee uiting aan die tipiese middeleeuse gedagterigting, naamlik dat die staatsowerheid se magte begrens is omdat hy onder die wet behoort te staan, en as dienaar van sy volk beskou moet word.²¹⁾

Geregtigheid is nie slegs die grondslag waarop die menslike lewe gebaseer is nie, maar behoort ook as grondslag vir die owerheidsgesag te dien.²²⁾

Die wet, volgens John die uitdrukking en beliggaming van die hoogste vorm van geregtigheid en billikheid, waaraan alle mense, ook die owerhede, ondergeskik is, is 'n ontdekking van die Wet van

21) "Between a tyrant and a prince there is this single or chief difference, that the latter obeys the law and rules the people by its dictates, accounting himself as but their servant."

John of Salisbury, "The Statesman's Book",
uit Ebenstein, W., op. cit., p. 195.

22) "For the authority of the prince depends upon the authority of justice and law; and truly it is a greater thing than imperial power for the prince to place his government under laws, so as to deem himself entitled to do nought which is at variance with the equity of justice."

Ibid., p. 196.

God; as't ware 'n gawe Gods.²³⁾

(b) Vryheid

In die lig van sy regsbeskouing, is John se siening van die begrip, "vryheid", insiggewend.

Vryheid beteken vir John om alles vryelik te kan beoordeel volgens jou eie persoonlike sienswyse, en om nie te huiwer om dit wat nie, volgens jou oordeel, in ooreenstemming met die goeie sedes is nie, te veroordeel. Vryheid ontspruit egter uit deugdelikheid, en kan nie sonder deugdelikheid verwerf word nie. Die mens is dus vry in verhouding tot sy deugdelikheid, en die omvang van sy vryheid bepaal wat sy deugdelikheid vir hom kan verwerf. Dit is dus die mens se eie ondeug wat slawerny veroorsaak en die mens tot slaafse ondergeskiktheid aan instansies en ander mense verneder.²⁴⁾

23) "Now equity, ... is a certain fitness of things which compares all things rationally, and seeks to apply like rules of right and wrong to like cases, being impartially disposed toward all persons, and allotting to each that which belongs to him. Of this equity the interpreter is the law ... subjecting all men to its obedience because all law is, as it were, a discovery, and a gift from God, ..."

Ibid., p. 196.

24) "Liberty means judging everything freely in accordance with one's individual judgement, and does not hesitate to reprove what it sees opposed to good morals. Nothing but virtue is more splendid than liberty, if indeed liberty can ever properly be severed from virtue."

Ibid., p. 201.

Hoewel hy dit nie in soveel woorde sê nie, bedoel John hiermee, getrou aan sy skolastiese agtergrond en in ooreenstemming met die kerklike leerstellinge, dat die ondergeskiktheid van mense aan die staatlike owerheidsgesag, en veral 'n onderdrukkende owerheid, die gevolg is van sy eie sondigheid. Hy verhef dus deugdelikheid tot die maatstaf van ware persoonlike vryheid.

Met hierdie leerstelling ken John dus aan die individu 'n hoë mate van persoonlike gewetensvryheid en spraakvryheid toe.

(c) Tirannemoord

Die opspraakwekkendste gedeelte van die Policraticus, waarmee John eintlik bekendheid, oftewel berugtheid, verwerf het, is sy teorie aangaande die regverdiging vir opstand teen, en die gewelddadige verwydering van die persoon van die tiran, om sodoende van sy tirannie ontslae te raak.

Oortree en verontagsaam die owerheid die wet, berus sy gesag op naakte geweld. Regeer hy slegs tot sy eie voordeel en verneder hy derhalwe sy onderdane tot slawerny, is die vors geen ware prins meer nie, maar 'n tiran. Deur die wet te verbreek, tart die tiran die genade van God; is dit inderdaad God self wat uitgedaag word. 'n Tiran is dus die verpersoonliking van die boosheid, en daarom moet hy uitgewis word.²⁵⁾

25) "The Prince as the likeness of the Deity, is to be loved, worshipped and cherished; the tyrant, the likeness of wickedness, is generally even to be killed. The origin of tyranny is iniquity, and springing from a poisonous root, it is a tree which grows and sprouts into baleful pestilent growth, and to which the axe must by all means be laid."

John of Salisbury, "The Statesman's Book",
uit Ebenstein, W., op. cit., p. 203.

Dit is nie slegs wettig om 'n tiran te vermoor nie maar dit is selfs reg en regverdig, want iemand wat nie teen 'n tiran optree nie sondig nie slegs teenoor homself nie maar teen die staat.²⁶⁾

Dat daar algemene verontwaardiging, in sowel kerklike as staatlke kringe, oor so 'n radikale leerstelling sou heers, is te verwagte. John het egter net onder woorde gebring wat werklik in die gedagtes van vele gelewe het, en 'n optrede aan die hand gedoen waarvan daar talle kontemporêre voorbeelde opgenoem sou kon word. Moontlik is die feit dat hy dit wel gesê het, dāārom so skokkend.

Behalwe dat sy stelling wel letterlik opgeneem kon word, was John se oplossing vir die las van tirannie egter slegs die logiese gevolgtrekking van sy hele redenasie, en moet dit nie beskou word as 'n voorskrif van wat letterlik in die praktyk toegepas behoort te word nie. Dat hy nie die radikalis was, soos dit uit sy stelling afgelei mag word nie, bewys sy opregte piëteit en sy teregwysing pas daarna, as hy die onderdrukte aanraai om liewer vir die tiran te bid, eerder as om die reg in eie hand te neem.²⁷⁾

26) "It is not merely lawful to slay a tyrant but even right and just", and, this is John's most extreme statement, he who does not take action against a tyrant" sins against himself and against the whole body of the secular state".

Richard H. and Mary A. Rouse, "John of Salisbury and the Doctrine of Tyrannicide". Uit "Perspectives on Political Philosophy", Volume I., (Holt, Rinehart and Winston, Inc., New York, 1971), pp. 262-263.

27) "And surely the method of destroying tyrants which is the most useful and the safest, is for those who are oppressed to take refuge humbly in the protection of God's mercy, and lifting up undefiled hands to the Lord, to pray devoutly that the scourge wherewith they are afflicted may be turned aside from them." John of Salisbury, "The Statesman's Book", uit Ebenstein, W., op. cit., p. 204.

(d) John van Salisbury se bydrae

John van Salisbury is een van die eerste middeleeuse denkers wat die standpunt huldig dat gehoorsaamheid aan die owerheidsgesag voorwaardelik en nie absoluut is nie. Owerheidsgesag berus, volgens hom, in die finale instansie op geregtigheid. Verset is dus 'n reg en 'n plig wanneer vreedsame verandering van 'n tirannie onmoontlik blyk.

Hierdie radikale regverdiging van die reg tot verset teen die owerheid is egter nog geen normatiewe grondslag vir die vryheid van die onderdaan nie. Hy baseer onderdaanvryheid op die individu se eie oordeel oor sy eie deugdelikheid, gemeet aan standarde wat hy aan homself stel. Hoewel sy stelling goedgepraat word as 'n simbool wat deur John versin is om aan tiranne te bewys dat God op wonderbaarlike maniere te werk gaan, en dat Hy hulle vir hul oortredings sal straf, ²⁸⁾ doen dit nie af aan die feit dat hy tog aan die onderdaan die reg toestaan om wel, na eie goeddunke, teen die owerheid op te tree nie. So 'n toestand kan slegs tot anargie aanleiding gee; die verbrokkeling van die geordende staatsverband.

Hoewel fundamenteel Christelik gelowig, is John se standpunt 'n verwerping van die Christelike norm, en is daarin geen regverdiging vir politieke medeseggenskap van die onderdaan geleë nie. Dit kan egter

28) "The doctrine of tyrannicide is a symbol (not the only one, but the one most easily understood in human terms) of the fact that though God acts in mysterious ways - ways so mysterious that John cannot give a consistent, uncontradictory statement of them - He invariably does act against tyrants."

Richard H. and Marry A. Rouse, in "Perspectives on Political Philosophy", Vol. I, op. cit., pp.276-277.

beskou word as 'n voorloper van die latere humanistiese staatsbeskouing, naamlik dat die oppergesag in die staat by die onderdaan berus, en dat sy oordeel dus die finale maatstaf is. Die vroom vermaning dat daar eerder op God se genade vertrou moet word om die verdrukking weg te neem, weeg nie op teen die meer aanloklike advies van tirannemoord nie.²⁹⁾

(2) THOMAS AQUINAS(1225-1274)

(a) Aristoteles herontdek

Die "herontdekking" van die wysbegeerte van Aristoteles deur Wes-Europa was dié intellektuele gebeurtenis tydens die dertiende eeu. Die aanname van hierdie heidense gedagtegoed het egter die Christelike kerk, met sy sentrum te Rome, en sy kulturele, godsdienstige, en selfs politieke magsbasis, in sy kern bedreig.

Aanvanklik was die Kerk erg daarvoor verontrus, en het dit geprobeer om die verspreiding van die "nuwe" ou idees te onderdruk. Maar namate die poging vrugteloos blyk te gewees het, het die Kerk sy houding ten opsigte daarvan verander. Eers is Aristoteles se idees oogluikend verdra, maar met 'n knap aanpassingstruuk is dit later as geldig aanvaar, en selfs in die Kerk se leerstellige begrippe opgeneem.³⁰⁾

Die Kerk was dus genoodsaak om 'n omvattende gedagtesisteem uit te bou, waarin die geloof en die rede, die teologie en die filosofie,

29) "But such occasional qualification does not detract from his general view that tyrants may be lawfully slain."

Ebenstein, W., op. cit., p. 193.

30) Vgl. Ebenstein, W., op. cit., pp. 212-213.

in 'n durende akkoord met mekaar versoen sou word.

Hierdie aanpassingspoging vind sy wysgerig gesistematiseerde neerslag in die werke van Aquinas. Dit was sy strewe om 'n filosofie die lig te laat sien wat vir alle mense aanvaarbaar sou wees. Hy knoop derhalwe doelbewus aan by die wysgerige denkbeelde van Aristoteles in 'n poging om die heidendom en die Christendom met mekaar te versoen; om die immanente leer van die wesensvorme van Aristoteles aan te pas by die transendente leer van die Christendom.³¹⁾

Aquinas se werklikheidsbeskouing staan volkome in die teken van die wesenskern van sy wysgerige kennisbegrip; 'n sintese tussen genade en natuur, tussen geloof en ongeloof. Anders gestel, beteken dit dat hy, in 'n kniebuiging voor die skerp aanslag van die heidense denke, aan die menslike rede die waarde en gesag wat die antieke denkers daaraan toegedig het, bevestig. Die enkeling met sy outonome rede behou dus nog sy volwaardige plek in die skepping, en hy kan daarmee hier op aarde sy eie wil en begeertes verwesenlik; sy eie aardse heil bewerk.

Daarby kom darem nog iets - iets meer belangrik en verhewe - wat die mens aan sy skepper verbind en aan hom die ewige geluksaligheid kan verseker; die Goddelike Woordopenbaring en die Christelike geloof. Vir die menslike rede is die misterie van die

31) "Die Thomisme is dan ook die resultaat van 'n opsetlike poging om die Bybel en Aristoteles, d.w.s. die Christendom en die heidendom met mekaar te versoen. Dit is 'n sintese filosofie in die mees pregnante sin van die woord."

Venter, E.A., "Die Ontwikkeling van die Westerse Denke", (Sacum Beperk, Bloemfontein, 1968), p. 52.

geloof egter verborge; hy kan dit nie rasioneel deurgrond nie.

Daar is slegs een tussenganger aan wie daardie verborge waarhede toevertrou is, en wat dus die poorte na die ewigheid kan ontsluit, naamlik die hiërargies sakramentele gesag van die Kerk.

Volgens Thomas staan die geopenbaarde Christelike waarhede nie in teëstelling met die bewyslewing van die menslike rede nie. Om Christen te wees verg nie van die mens die afswering, of versaking, van wat sy essensiële menslikheid inhou nie. Die rede en die openbaring, die menslike natuur en die bonatuurlike waarhede wat in die Bybel geopenbaar word, verkeer in volkome harmonie en vul mekaar aan; trouens die genade vervolmaak slegs die natuur.³²⁾

Hierdie gedagte impliseer die bestaan en die waardigheid van 'n suiwer natuurlike sfeer van rasionele en etiese norme.

Die beeld wat Aquinas van die natuurlike orde opbou, is volkome in ooreenstemming met sy kennisbegrip. Die werklikheid in sy geheel vorm 'n hiërargie wat strek vanaf God, as die hoogtepunt, tot by die laagste vorm van die skeppingsgegewe. Die bepalende kenmerk van die hele stelsel is 'n doelgerigtheid; alles bestaan uit 'n subordinering aan 'n bepaalde eindbestemming. Die groot geheel is volmaak. Elke lewende wese daarbinne het sy natuurlike plek en funksie. Daarom het dit ooreenstemmende pligte, maar ook bestaansregte, want elkeen dra op sy beurt, en getrou na sy aard, sy deel by tot die perfekte geheel.³³⁾

32) Vgl. Taylor, E.L. Hebden., "The Christian Philosophy of Law, Politics and the State", (The Craig Press, Nutley, New Jersey, 1966), pp. 158-159.

33) Vgl. Venter, E.A., op. cit., p. 54.

Binne hierdie raamwerk is die mens egter uniek, want die mens is nie slegs 'n liggaam nie, maar hy is ook 'n rasionele wese met 'n siel. Met sy liggaam verkeer hy in die natuur, maar met sy rede en sy siel is hy aan God verbind. Dit is ook sy dubbelslagtige aard wat vir die mens die toestande skep waarin 'n morele lewe gelei kan word, wat op sy beurt aanleiding gee tot die instellinge waarvolgens aan die morele kodes uitdrukking verleen word.³⁴⁾

Hy aanvaar dus die selfgenoegsaamheid van die menslike rede as die wesenssentrum van die menslike persoonlikheid.

(b) Aquinas se staatsbegrip

Binne die raamwerk van sy omvattende wysgerige sisteem, soos gefundeer op sy besondere werklikheidsvisie, staan dan ook Aquinas se staatsbeskouing en sy regsbegrip.

Soos vir Aristoteles, is die staat vir Aquinas 'n natuurlike instelling, voortkomend uit die mens se natuurlike ingesteldheid.³⁵⁾

34) "Like knowledge, the universe itself constitutes a hierarchy reaching from God at the top to the lowest of living creatures. All have their natural end or function, and each living creature in striving to achieve its natural end contributes, in greater or less degree, to fulfilling the purpose of the universe. Man's own position is of special importance since he is at once akin to the lower animals in virtue of his body and to God in virtue of his soul. It is this dual status which creates the condition of the moral life, and gives rise to the laws and institutions through which the moral law is expressed." Murray, A.R.M., "An Introduction to Political Philosophy", (Cohen & West, London, 1959), p. 74.

35) "Yet it is natural for man, more than for any other animal, to be a social and political animal, to live in a group." St. Thomas Aquinas, "On Kingship", uit Ebenstein, W., op. cit., p. 222.

Die karakteristieke aard van 'n menslike gemeenskap is dat dit 'n eenheid uitmaak, want die voortbestaan, welsyn en sekuriteit van 'n samelewingsvorm is juis in die eenheid daarvan geleë. Hierdie eenheid noem hy die vrede.³⁶⁾

As samelewingsvorme natuurlike instellings is, is 'n bepaalde gesagsinstelling in elkeen daarvan ook 'n natuurlike noodwendigheid. In elke samelewingsvorm is daar dus 'n owerheidsinstansie aanwesig, wat die gemeenskap orden en tot 'n hegte eenheid saam snoer, want as elke individuele lid van die groep sy eie wil en begeerte sou nastrewe, sou die eenheid daarvan verbrokkel en sal dit vanselfsprekend ophou om te bestaan.

Dit is dus die doel, plig en taak van 'n owerheid om daardie noodwendige vreedsame eenheid te handhaaf. 'n Regeringsvorm wat die eenheidsdoel ten beste sal bewerkstellig sal dus die bruikbaarste wees. Iets wat op sigself 'n eenheid uitmaak, sal dus die nuttigste wees vir die bereiking van die eenheidsdoel. Om dié rede is die owerheidsinstelling van 'n enkele persoon die nuttigste; voordeliger as 'n regering van vele. Hy spreek hom onomwonde uit ten gunste van 'n monargie.³⁷⁾

36) Vgl. Ibid., p. 255.

37) "Thus the more efficacious a government is in keeping the unity of peace, the more useful it will be. For we call that more useful which leads directly to the end. Now it is manifest that what is in itself one, can more efficaciously bring about unity than several -.....Therefore the rule of one man is more useful than the rule of many."

St. Thomas Aquinas, "On Kingship",
uit Ebenstein, W., op. cit., p. 225.

Volgens sy kosmologie, beskou Aquinas die staat egter as 'n onderdeel van 'n hiërargiese kosmiese geheel, en daarom, hoewel 'n societas perfecta, nogtans in sigself ongenoegsaam. Op sy beurt dra die staat slegs sy besondere deel by tot die mens se ewige geluksaligheid.

Dit is derhalwe ook die owerheidstaak om die aardse fondamente te lê vir menslike geluk, deur die handhawing van die vrede en die orde. Dit kan hy verseker deur al die nodige administratiewe, regsplegende en beskermende funksies na behore uit te voer, om alle wanpraktyke uit te skakel, en om alle moontlike hindernisse op die weg na die bereiking van die ewige lewe uit die weg te ruim. Hierin is die algemene welsyn van die gemeenskap geleë. Die hoofdoel van, en die enigste regverdiging vir, 'n deugsame staatsowerheid is dus dat hy die gemeenskap ter bevordering van die algemene welsyn moet administreer.³⁸⁾

Aquinas se regsbegrip is ook in ooreenstemming met sy algemene welsynsbegrip, soos wat uit sy definisie van 'n wet afgelei kan word.³⁹⁾

38) "If therefore a multitude of free men is ordered by the ruler towards the common good of the multitude, that rulership will be right and just, as is suitable to free men. If on the other hand, a rulership aims, not at the common good of the multitude, but at the private good of the ruler, it will be unjust and perverted rulership."

St. Thomas Aquinas, "On Kingship",
uit Ebenstein, W., pp. 223-224.

39) "Thus from the four preceding articles, the definition of law may be gathered; and it is nothing else than an ordinance of reason for the common good, made by him who has care of the community, and promulgated."

St. Thomas Aquinas, "Summa Theologica",
uit Ebenstein, W., op. cit., p. 233.

Die owerheidsdoel impliseer dus dat owerheidsgesag moreel en juridies begrens is; dat 'n ware koning altyd pligmatig en wetmatig gebonde is deur die algemene welsynsideaal, en dat hy altoos soos 'n dienaar, 'n goeie herder, jeens sy onderdane sal optree.⁴⁰⁾

Hierdie algemene welsynsideaal geld egter nie net vir die mens se aardse bestaan en sy aardse geluk nie. Net soos die menslike bestaan ingestel is op 'n ekstrasieke, 'n transendentale, geluk-saligheid in sy vereniging met God, is dit ook die uiteindelijke doel van die staat om die mens na God te bring.⁴¹⁾

Om dit te verseker, moet die staat onvermydelik aan die Christelike kerk ondergeskik gestel word, want die vermoë om die mens na God te lei, berus nie by menslike instansies nie maar by die Goddelike. En wat dit betref, is daar slegs een instansie aan wie

40) "And St Augustine speaks about the commanders who are indeed the servants of those they seem to command, ruling not in ambition, but as bound by careful duty; not in domineering, but in nourishing pity. Thus nature's order prescribed, and man by God was thus created."

Summa Theologica, 1 a. xcvi. 4.

uit Gilby T., "St. Thomas Aquinas, Philosophical Texts", (Oxford University Press, London, 1962), pp. 381-382.

41) "Consequently, since society must have the same end as the individual man, it is not the ultimate end of an assembled multitude to live virtuously, but through virtuous living to gain the possession of God."

St. Thomas Aquinas, "On Kingship",

uit Ebenstein, W., op. cit., p. 229.

die hoë priesterlike amp toevertrou is, naamlik die pous van Rome.⁴²⁾

(c) Verset teen tirannie

Weens sy voorkeur aan 'n begrensde monargie, is Aquinas se veroordeling van 'n tirannie fel en skerp.⁴³⁾

Omdat hy in 'n tydperk geleef het waarin daar geen tekort aan tiranne was nie, lê hy riglyne neer om te voorkom dat ware koningskap in 'n tirannie ontaard.

In die eerste instansie moet sorg gedra word dat die persoon wat tot koning verhef word, sō 'n onkreukbare karakter dra dat hy nie in 'n tiran sal ontaard nie.

Tweedens is dit noodsaaklik dat die regeringstelsel van die staat grondwetlik so saamgestel moet word dat 'n tirannie nie daaruit sal kan ontwikkel nie. Die vors moet sodanig op sy apmspligte ingestel

42) "Thus in order that spiritual things might be distinguished from earthly things, the ministry of this kingdom has been entrusted not to earthly kings but to priests, and most of all to the chief priest, the successor of St. Peter, the Vicar of Christ, the Roman Pontiff."

St. Thomas Aquinas, "On Kingship",
uit Ebenstein, W., op. cit., p. 299.

43) "If an unjust government is carried on by one man alone, who seeks his own benefit from his rule and not the good of the multitude subject to him, such a ruler is called a tyrant - a word derived from strength - because he oppresses by might instead of ruling by justice."

Ibid., p. 224.

wees, en sy gesag moet dermate begrens word, dat hy nie in 'n tiran sal kan ontaard nie.

Daar bestaan by Aquinas die gedagte aan 'n gemengde staatsvorm, waarin die owerheidspersone deur die volk gekies word en derhalwe aan hulle verantwoordelik sal wees; waarin die onderdane dus op verantwoordelike wyse aan die regeringsproses sal deelneem.⁴⁴⁾

Omdat Aquinas egter in die eerste instansie 'n teoloog was, en nie 'n staatkundige nie, trek hy nie die begrip tot sy volle konsekwensies deur nie. Dit bly dus in die lug hang.

Op dieselfde vae manier erken hy ook 'n reg tot verset teen 'n tiran. Indien dit die reg van 'n volk is om self 'n owerheid aan te stel, beweer Aquinas, is dit derhalwe nie onregverdig om sy gesag te begrens nie, of om hom desnoods van sy troon te stoot, indien hy in

44) "Two points should be observed concerning the healthy constitution of a state or nation. One is that all should play a responsible part in the governing : this ensures peace, and the arrangement is liked and maintained by all. The other concerns the type of government; on this head the best arrangement for a state or government is for one to be placed in command, presiding by authority over all, while under him are others with administrative powers, yet for the rulers to belong to all because they are elected from all. Such is the best polity, well combined from the different strains of monarchy, since there is one at the head; of aristocracy, since many are given responsibility; and democracy, since the rulers are chosen from and by the people." St. Thomas Aquinas, "Summa Theologica", 1a-2ae. cv. I. uit Gilby, T., op. cit., p. 382.

'n tiran sou ontaard nie. As 'n vors nie wetmatig en getrou volgens die eise van sy amp regeer nie, verbeur hy die trou waarvolgens sy onderdane hulle, volgens die oorspronklike ooreenkoms, aan hom ondergeskik gestel het.⁴⁵⁾

Hy verwys ook op 'n ander plek na sekere bestaande menseregte, en die vryheid van die individu. 'n Heerskappy kan slegs koninklik en beskaafd wees, sê hy, as die vors oor vrye burgers heers wat, hoewel onder sy heerskappy, iets van hul eie besit en in staat is om hulle te kan verset.⁴⁶⁾

Waarna hy in hierdie verband waarskynlik verwys, is die mindere

45) "If to provide itself with a king belongs to the right of a given multitude, it is not unjust that the king be deposed or have his power restricted by that same multitude if, becoming a tyrant, he abuses the royal power. It must not be thought that such a multitude is acting unfaithfully in deposing a tyrant, even though it had previously subjected itself to him in perpetuity, because he himself has deserved that the covenant with his subjects should not be kept, since in ruling the multitude, he did not act faithfully as the office of a king demands."

St. Thomas Aquinas, "On Kingship",
uit Ebenstein, W., op. cit., p. 227.

46) "That rule is termed despotic when master govern slaves who are not able to resist, having nothing of their own. But rule is royal and civilized when the prince rules free citizens who, though under government, have something of their own and are able to resist."

St. Thomas Aquinas, "Summa Theologica", 1a. 1xxxii. 3, ad.2.
uit Gilby, T., op. cit., p. 255.

owerhede in die feudale opset van sy tyd. Aquinas, soos sy leermeester, Aristoteles, was geen demokrat nie, en daar het nie die minste gedagte by hom bestaan om daardie regte aan elke individuele onderdaan toe te staan nie.

Indien daar tog wel 'n tirannie ontstaan, sou dit raadsaam wees om liever 'n matige vorm van tirannie te verdra, want uit verset teen 'n tiran kan stellig groter ellende gebore word as wat die tirannie self inhou. En al sou die onderdrukking wreed en ondraaglik word, mag daar nogtans nie deur enkelinge tot 'n versetbesluit oorgegaan word nie. Dit kan slegs plaasvind volgens 'n openbare besluit van amptelike gesagsdraers.⁴⁷⁾

Aquinas spreek hom onomwonde uit teen die gedagte aan tiranne-moord.⁴⁸⁾

47) "Furthermore, it seems that to proceed against the cruelty of tyrants is an action to be undertaken, not through the private presumption of a few, but rather by public authority."

St. Thomas Aquinas, "On Kingship",
uit Ebenstein, W., op. cit., p. 226.

48) "If the excess of tyranny is unbearable, some have been of the opinion that it would be an act of virtue for strong men to slay the tyrant and to expose themselves to the danger of death in order to set the multitude free. ...But this opinion is not in accord with the apostolic teaching. For Peter admonishes us to be reverently subject to our masters, not only to the good and gentle but also to the froward: "For if one who suffers unjustly bear his trouble for conscience's sake, this is grace."
Ibid.

In die laaste instansie, indien daar nie deur menslike toedoen van 'n tiran ontslae geraak kan word nie, moet die mens hom op God beroep om uitkoms te skenk. Maar om die tussentrede van die Here te verdien, moet die mens van die sonde afstand doen.⁴⁹⁾

(d) Aquinas se bydrae

Omdat Thomas Aquinas as intellektuele figuur tydens die middeleeue so al die ander uitgetroon het, en sy filosofie tot vandag toe nog die wysgerige onderbou van die Rooms-Katolisisme uitmaak, verdien hy vermelding. Dit egter nie omdat hy 'n pertinente bydrae tot die wysgerige grondslae van die begrip, politieke medeseggenskap, gelewer het nie, maar eerder om by wyse van teëstelling aan te toon hoedat hy met sy universalistiese geheel-dele-skema die onderdaan in die staat uitlewer aan die oppergesag van die vors, en die staat op sy beurt aan die pouslike oppergesag van die kerk.

Vasgevang in die onvermydelike antitese tussen natuur en genade, kan hy nie aan die karakteristieke eie-aard van die staat, as 'n skeppingsgegewe samelewingsverband, soewerein in eie kring maar enkapties vervleg met die ander samelewingsvorme, reg laat geskied nie. Daarom kan hy ook nie aan die menslike persoonlikheid daarbinne sy regte plek en funksie toeken nie.

Aquinas slaag dus nie daarin om die juiste wysgerige grondslae vir die ware regstaat neer te lê nie. Ten spyte van sy uitvoerige uiteensetting van die aard van die reg, en die feit dat hy die

49) "But to deserve to secure this benefit from God, the people must desist from sin, for it is by divine permission that wicked men receive power to rule as punishment for sin, ..."

Ibid., p. 227.

owerheidstaak koppel aan die bevordering van die algemene welsyn van die staatsvolk, en derhalwe die owerheidsgesag moreel en juridies begrens, laat hy nie die juridiese integreringsfunksie as leidende funksie van die staatsverband na vore tree nie. Vir hom is die staat slegs 'n onderdeel van 'n groter geheel; 'n handige instrument ter bevordering van die mens se aardse welsyn en die bereiking van sy hiernamaalse geluksaligheid. Die owerheid is dus verplig om, onder kerklike toesig en meerdere gesag, totalitêr in te gryp in alle menslike lewensaktiwiteite.

Hoewel hy probeer bewys dat die onderdaan tog sekere regte in homself omdra - die kiesreg, deelname in die regeringsproses, en die reg van verset teen die onderdrukkende tiran - kan hy homself nie los-wikkel uit die dualisme van sy natuur-genade-denksisteem nie. Volgens hom is slegs die kerk die kenner, die draer van die genade, en daarom word die mens self, en alle samelewingsvorme, aan die uiteindelijke oppergesag van die kerk, die finale arbiter, onderwerp. Deur sy onderwerping van die staat aan die kerk, ontnem Aquinas die staat sy outonomie, en daarmee derhalwe die onderdaan ook sy politieke medeseggenenskap.

Dit was juis teen die Thomisme van die Rooms-Katolisisme waaruit die Hervorming ontstaan het. Die gedagtes wat daaruit voortgevloei het, kan alleen teen die agtergrond van die Thomisme deeglik begryp word.

(3) MARSILIUS VAN PADUA (1275-1343)

(a) Die moderne humanisme tree na vore

Die belangrikste veranderinge wat tydens die laat-middeleeue in die Wes-Europese lewenspatroon ingetree het, en gevolglik die denkpatoon van die Westerling ingrypend verander het, was die

toenemende verwêreldliking van die algemene lewenswyse en denke - die daarstelling van die wetenskapsideaal - as gevolg van die Renaissance, die opkoms van 'n gegoede middestand, en die totstand-koming van kragtige soewereine state soos Frankryk, Engeland en Spanje. Gepaard daarmee het ontwikkel die toenemende antipatie teenoor die kerklike gesagsmonopolie, sowel van binne maar veral van buite kerklike kringe, wat gelei het tot die beslissende neder-laag van die pouslike oppergesag in die veertiende eeu.⁵⁰⁾

Hierdie verwikkelinge, en die daarmee gepaardgaande denkpatroon, word treffend weerspieël in die Defensor Pacis (1324) van Marsilius van Padua. Die boek is geskryf as 'n direkte aanklag teen, en 'n aanslag op, die kerk en die pouslike eise om wêreldlike oppergesag.⁵¹⁾

Wat Marsilius se werk so opsienbarend gemaak het, veral in sy tydsgewrig, is dat hy dit gewaag het om radikaal weg te breek van die eg middeleeuse skolastiese gedagtesisteen. Die skolastiek het uitgegaan van 'n ideale, ordelike universele raamwerk as die hoogste doelstelling en eindbestemming van die mens en die skepping, en daarvandaan terug gewerk na die mens in sy sosiale instellings en politieke stelsels. Die pouslike ondersteuners in die magstryd tussen die pous en die keisers, het hierdie universele ordestelsel gesien in terme van 'n organiese gesagshiërargie, aan die toppunt waarvan die pouslike plenitudo potestatis gestaan het.

Marsilius het by die ander uiterste begin; die natuurlike menslike drange en begeertes. Vir hom was die natuurlike, geleë in

50) Vgl. Ebenstein, W., op. cit., pp. 257 - 259.

51) Vgl. Doyle, Phyllis., "A History of Political Thought",
(Jonathan Cape Paperback, JCP 8, Jonathan Cape, London, 1966),
p. 100.

die menslike aard, die oorspronklike.⁵²⁾

Hier tree dus die eerste uitinge van die moderne humanistiese lewens- en wêreldbeskouing in die staatsfilosofie na vore.

(b) Marsilius se staatsbegrip

In troue navolging van sy wysgerige leermeester, Aristoteles, sien Marsilius ook die staat ontstaan as gevolg van die basiese sosiale ingesteldheid van die mens, en uit die natuurlike drang tot die onderlinge bevrediging van die mens se materiële en geestelike behoeftes. Dit gee aanleiding tot die ontplooiing van 'n selfgenoegsame gemeenskap waarin die "goeie lewe" gelei kan word.

Maar om te kan bestaan en bly voortbestaan is daar vir so 'n gemeenskap 'n norm van geregtigheid nodig, en 'n instelling om oor die toepassing daarvan te waak.⁵³⁾

Vir Marsilius is die staat dus 'n regsbegrip. Die leidende funksie van die staatsverband is sy regsfunksie; dit berus op 'n norm van geregtigheid wat die gemeenskap tot 'n eenheid saam snoer, en waarvolgens dit geregeer word. Daarom is die wette waarvolgens die staat tot stand kom en beheer word, maar veral die instansie by wie

52) Vgl. Reeves, Marjorie., "Marsiglio of Padua and Dante Alighieri", in "Perspectives on Political Philosophy", Vol. I., (Edited by James V. Downton Jr./ David K. Hart, Holt, Rinehart and Winston, Inc., New York, 1971), p. 303.

53) "...there had to be established in this association a standard of justice and a guardian and maker thereof."

Marsilius of Padua, "The Defender of Peace", Iv, 4.

uit Beck, Robert N., "Perspectives in Social Philosophy", (Holt, Rinehart and Winston, Inc., New York, 1967), p. 37.

die oorspronklike wetgewende gesag berus, vir hom so belangrik.

Ook hier wyk Marsilius van die skolastiese denkpatroon af, want hy is nie begaan oor die ewige, natuur, of Godgegewe wette waaroor daar, veral deur Aquinas, so ernstig besin is nie. Hy is slegs gemoeid met die positiewe staatswette, soos deur die owerheid uitgevaardig en deur wie gehoorsaamheid daaraan afgedwing word.

Hy bemoei hom slegs met die wette wat hul oorsprong in die oordeel en beslissings van die menslike rede vind. Hy beweer dat elke burger oor die vermoë beskik om die inhoud van die staatswette te kan bepaal en daaroor te kan beslis.⁵⁴⁾

Die staatswette is egter nie wette in die ware sin van die woord, met ander woorde, norme van geregtigheid, indien dit nie gerugsteun word deur 'n bepaalde gesagsbron wat die onderhouding daarvan gebied en oortreders aan die man kan bring nie.

Daarom is dit vir Marsilius so noodsaaklik om te bepaal by wie die finale wetgewende gesag berus. Volgens hom is die intrinsieke beweegkrag tot, en die daarsteller van die staatsinstelling, die bron van die owerheidsgesag, die insteller van die onderskeie owerheidsampte, die effektiewe uitvaardiger van die wette en die handhawer van die orde, die legislator.

Onmiddellik daarna verduidelik hy dan pertinent wie daardie wetgewer is, by wie die oorspronklike wetgewende gesag berus.

54) "Let us say, to begin with, that it can pertain to any citizen to discover the law taken materially and in its third sense, as the science of civil justice and benefit."

Marsilius of Padua, "The Defender of Peace",
uit Ebenstein, W., op. cit., p. 270.

Volgens die wyse insig van Aristoteles, sê Marsilius, is die staatsvolk, die totaliteit van die burgery, daardie primêre effektiewe wetgewer. Die volk volvoer daardie taak deur middel van die daarstelling van wette in 'n volksvergadering, waardeur uitdrukking aan die volkswil verleen word.

Die volk mag wel die wetgewende funksie opdra, of toevertrou, aan een of meer spesifieke persone, maar daardie persone is nooit wetgewers in absolute sin nie. Hulle is slegs wetsopstellers, wetgewers in relatiewe sin, ook net vir 'n bepaalde tyd, en slegs in ooreenstemming met die wense van die oorspronklike wetgewer; die volkswil.⁵⁵⁾

Hieruit moet egter nie afgelei word dat Marsilius as 'n voorstander van die moderne demokratiese grondbegrip - die humanistiese idee van volksoewereiniteit - ontluik het nie. Hy dink nog geensins in terme van 'n onvoorwaardelike gelykheid van alle burgers nie; dit was immers 'n gedagte totaal vreemd aan sy tyd.

Dit is om dié rede dat hy die interessante bykomstige bepaling byhaal, naamlik dat die primêre wetgewer die burgery, óf die

55) "Let us say, then, in accordance with the truth and the counsel of Aristotle in the Politics, Book III, Chapter 6, that the legislator, or the primary and proper efficient cause of the law, is the people or the whole body of citizens, or the weightier part thereof, through its election or will expressed by words in the general assembly of the citizens, commanding or determining that something be done or omitted with regard to civil human acts under the threat of temporal punishment."

Marsilius of Padua, "The Defender of Peace",
uit Ebenstein, W., op. cit., p. 270.

invloedryke gedeelte (valentiorum partem) daarvan, mag wees.

By Marsilius bestaan daar nog nie die gedagte aan sosiale gelykheid, en dus ook nie van 'n voldrae juridiese gelykberegtiging tussen alle lede van die burgery nie. Ten spyte van sy stelling dat die oorspronklike wetgewende gesag by die volk berus, bestaan daar by hom, eg middeleeus, nog die gedagte aan die meerdere gesag van die mindere owerhede in die koninkryk.

Hierdie gedagte kom later, tydens die Hervorming, weer na vore in die gedagtes van Calvyn, waar hy die mindere owerhede in die staat as die eintlike gesaghebbende tussengangers tussen die burgery en die vors, na vore bring.⁵⁶⁾

Nadat hy onomwonde beweer het dat die bron van alle staatsgesag by die burgery geleë is, moet hy dit bewys, want dit is immers voor-die-hand-liggend dat die gewone mense nie almal oor die vermoë, die nodige kennis en begrip om wette te kan maak, beskik nie. Dit sou derhalwe moontlik verstandiger gewees het om die belangrikste wetgewende funksie liever oor te laat aan intelligente en begaafde mense, al is hulle uiters skaars. Marsilius het egter 'n optimistiese siening oor die aard, aanleg, moontlikhede en gesindhede van die gewone mensdom; dit is immers 'n onvermydelike voorvereiste vir enige argument ten gunste van volksoewereiniteit. Hoewel almal nie oor die vermoë beskik om wette uit te dink nie, sê hy, kan elkeen tog 'n gesonde oordeel vel oor voorgestelde wetgewing en oor die wette wat

56) Sien Hoofstuk 6, p. 193.

reeds gemaak is. 57)

Hoewel dit slegs 'n voortborduring is op die oorspronklike gedagtes van Aristoteles, lê daar tog in hierdie stelling opgesluit die grondslag van die moderne humanis se geloof en vertroue in homself en sy medemens, en sy geloof in sy rede en in sy eie gesonde oordeel. Dit vorm die grondslag vir die humanis se eis op die reg oor selfbeskikking waar dit sy eie heil raak, maar ook die basis vir sy eis op 'n gelyke beskikkingsreg oor sy sosiale lewensvorme en sy aanspraak op medeseggenskap in die beheer van sy politieke gemeenskap.

(c) Ware koningskap

Marsilius volg steeds vir Aristoteles getrou wanneer hy kom by die indeling van die verskillende regeringsvorme. Hy wyk egter af as hy 'n byvoeging maak in sy bewering dat in die goeie, of gesonde, stelsels die regeerder nie slegs ter bevordering van die algemene welsyn regeer nie, maar ook in ooreenstemming met die volkswil. 58)

57) "For although the multitude cannot by itself discover true and useful measures, it can nevertheless discern and judge the measures discovered and proposed to it by others. ...For many things which a man would have been unable to initiate or discover by himself, he can comprehend and bring to completion after they have been explained to him by someone else."

Marsilius of Padua, "The Defender of Peace",
uit Ebenstein, W., op. cit., p. 274.

58) "... I call that genus well-tempered in which the ruler governs for the common benefit, in accordance with the will of the subjects;..."
Marsilius of Padua, "The Defender of Peace",
uit Ebenstein, W., op. cit., p. 268.

Die feit dat die onderdaan ook 'n "wil" het wanneer dit kom by die bepaling van die inhoud en betekenis van die algemene welsyn, is 'n nuwe gedagte. In hierdie subtiele afwyking lê juis die bydrae van die Defensor Pacis tot die ontwikkeling van die latere humanistiese gedagterigtings oor volksoewereiniteit en die medeseggenskap van die burgers daarin.

Marsilius bly egter kind van sy tyd, en besin nog nie oor enige ander stelsel as die monargie, of probeer nie bewys dat die ander stelsels voordeliger as die monargie is nie. Hy gee onomwonde voorkeur aan 'n monargie as die "gesondste" stelsel.

In sy bespreking van die ware koningskap maak hy egter 'n verder subtiele onderskeid. Hy beweer dat 'n monargie kan bestaan oor óf vrywillige óf onwillige onderdane. Ware koningskap is daardie tipe waarin die vors oor vrywillige onderdane regeer, dit wil sê waar hy regeer met die toestemming en die instemming van die burgers.⁵⁹⁾

In aansluiting by hierdie gedagte, is dit vir Marsilius klaarblyklik dat die goeie vors 'n verkose vors moet wees, want alleen op dié manier kan die uitmuntendste persoon in die amp geplaas word.⁶⁰⁾

Omdat 'n koning maar net 'n gewone mens is, met gewone menslike ge-

59) "Each of these kinds of monarchy participates so much the more in true kingship, the more it is over voluntary subjects and according to the law made for the common benefit of the subjects; and it savors so much the more of tyranny the more it departs from these features, i.e. the consent of the subjects and law established for their common benefit."

Marsilius of Padua, "The Defender of Peace", uit Ebenstein, W., op. cit., p. 269.

60) "Moreover by the method of election alone is the best ruler obtained".

Ibid., p. 270.

breke en tekortkominge, is dit egter heel moontlik dat hy in die uitvoering van sy ampspligte die wette mag oortree of verontagsaam. Daarom moet daar 'n regsprekende liggaam oor hom gestel word om sy dade te beoordeel en om hom in bedwang te hou.⁶¹⁾

Marsilius maak dus hier 'n prinsipiële skeiding tussen die wetgewende, uitvoerende en regsprekende gesag. Dit is ook 'n gedagte wat later in die humanistiese staatsfilosofie sterk na vore kom, veral by Locke en De Montesquieu.⁶²⁾

(d) Verteenwoordiging

Met die ponering van die gedagte dat die volk persone mag aanstel, om namens hulle die koning in bedwang te hou, maak Marsilius moontlik sy grootste bydrae tot die toekomstige ontwikkeling van die staatkundige denke, veral in die rigting van die "indirekte" demokrasie van latere eeue. Hy stel hier die beginsel van volksverteenwoordigers van die burglary, wat hul belange by die owerheid moet behartig.⁶³⁾

61) "Now the judgement, command, and execution of any correction of the ruler, in accordance with his demerit or transgression, must be done by this legislator, or by a person or persons appointed for this purpose by the authority of the legislator." Marsilius of Padua, "The Defender of Peace" uit Ebenstein, W., op. cit., p. 275.

62) Sien Hoofstuk 7.

63) "It is hence appropriate and highly useful that the whole body of citizens entrust to those who are prudent and experienced the investigation, discovery, and examination of the standards, the future laws and statutes, bearing upon civil justice and benefit, common difficulties or burdens, and other similar matters. Either some of these prudent or experienced men may be elected by each or the primary parts of the state, according to the proportion of each part; or else all these men may be elected by all citizens assembled together." Ibid., p. 274.

Hierdie argument gebruik hy later ook wanneer hy teen die pouslike opperheerskappy in die kerk te velde trek; as hy beweer dat die gesag van die kerk in 'n algemene raad van afgevaardigdes uit alle dele van die Christendom geleë behoort te wees. Hierdie raad sou dan uitsluitel gee in die uitleg van die Skrifte.

(e) Marsilius en politieke medeseggenskap

Hoewel Marsilius nog geen demokrasie in die moderne sin van die woord in gedagte gehad het nie, en hoewel die Defensor Pacis hoofsaaklik 'n argument teen die pouslike heersug en die kerklike inmenging in en dominansie oor suiwer staatlike aangeleenthede was, lê daarin tog, in breë trekke, opgesluit die begrippe waarop die latere humanistiese regstaatsgedagte, gegrond op volksoewereiniteit verrys het.⁶⁴⁾

Die grondgedagtes wat daarin vervat is, naamlik dat die staat 'n aparte instansie los van die kerk - in werklikheid sonder die kerk - is, en dat die kerk net 'n ondergeskikte rol daarin te vervul het; dat die staat ontstaan uit die sosiale behoeftes van die mens en bloot ter bevrediging daarvan bestaan; dat alle staatsgesag op die

64) "In his theory of political and ecclesiastical organization, he brought forward in the fourteenth century ideas that were not generally accepted until the Protestant Reformation and the political revolutions in the seventeenth and eighteenth centuries. The significance both of the Reformation in substituting the congregation of believers for the hierarchy of the clergy and of the later political revolutions in recognizing the people as the source of sovereign power in the state was clearly stated." Wanlass, Lawrence C., op. cit., p. 129.

wil en instemming van die burglary berus; en dat die uitvoerende gesag begrens word deur die soeweriene wetgewende gesagsbron, het kenmerkend by alle latere denkers oor die begrip volksoewereiniteit, en die burger se medeseggenskap daarin, inslag gevind.

Die suiwer organisatoriese begrippe van die skeiding tussen die wetgewende en uitvoerende owerheidsorgane, maar veral dié van volksverteenwoordiging deur verkose verteenwoordigers, het in later eeue 'n inslaggewende rol gespeel in die argumente van die voorstanders van die begrippe volksoewereiniteit en verteenwoordigende regering.

Filosofies verantwoorde grondslae vir die begrippe regstaat en politieke medeseggenskap, lewer Marsilius egter nie.

Vir hom is die staat die geregsbron. Die staatswette moet gehoor-
saam word nie net omdat dit die enigste regscode is wat deur 'n
afdwingbare gesag gerugsteun word nie, maar omdat dit in sigself die
beliggaming van geregtigheid is. Hiervolgens omsluit die staat dus
alle menslike lewensuitgange; bly dit 'n totalitêre gesagsinstelling.⁶⁵⁾
Ten spyte van sy aandrang op volksoewereiniteit en die staat as 'n
regsbegrip, kan daar op die grondslag van sy argumente geen regstaat
tot stand kom nie.

Verder ook, as gevolg van sy humanistiese lewensbeskouing,
verhef hy die mens tot soewereine oppergesag oor die staatsinstelling.
Die owerheid word in die uitvoering van sy amp aan geen hoër gesags-
bron as die burglary verantwoordelik gemaak nie omdat hy die owerheid
ondergeskik stel aan die soewereine volkswil as oorspronklike wetgewende
gesagsbron. Hiermee ontken hy die skeppingsgegewe normatiewe individua-
liteitstruktuur van die staatsverband, want in so 'n samelewingsorde

65) "Marsilio's conception of society remains, it should be remembered,
totalitarian;"

Bowle, John., op. cit., p. 239.

kan daar nie van politieke medeseggenkap van die onderdaan by die owerheid sprake wees nie, slegs van 'n onderlinge seggenkap van soewereine volkspersone in die bepaling van die volkswil.

(C) OOR DIE BYDRAE VAN DIE MIDDELEEUSE DENKERS

Die denkrigtings wat in hierdie hoofstuk behandel is, lewer aan ons 'n beeld van 'n geleidelike oorgangsperiode in die staatsfilosofie. Dit strek vanaf die heidense denkbeelde oor reg en geregtigheid wat, vir hulle, onderliggend aan 'n regverdigde en regverdiggbare monargale owerheidsgesag was, tot by die oorspronge van die moderne humanistiese beskouings oor die oppergesag van die burgery in die staat. Tydens dié periode het ook die wysgerige onderbou van die Rooms-Katolieke staatsbeskouing na vore gekom, soos dit ontwikkel het vanaf die oorspronklike gedagte aan 'n geregverdigde tirannemoord op grond van hul eertydse geloofsoortuiging, tot by die groot sintese tussen die natuur- en genade-motief, waarvolgens gepoog is om vorstelike absolutisme te beteuel deur die staat aan die kerklike oppergesag uit te lewer.

Dit is duidelik dat dit deurgaans 'n poging was om wysgerige grondslae te vind ter beteueling van vorstelike absolutisme en die bekamping van tirannie.

Hoewel almal worstel met die idee dat die staat op 'n hegte regsgrondslag geplaas moet word, waarvolgens die owerheidsgesag sodanig begrens sal word dat dit steeds slegs in algemene belang sal optree, kon nie één 'n suiwer denkbeeld vorm van die karakteristieke aard van die staatsverband, met die juridiese integreringsfunksie as leidende beginsel daarvan nie.

Dat hulle nie daarin kon slaag nie, is eerstens te wyte aan die foutiewe voorveronderstellinge en valse religieuse uitgangspunte waarop hul gedagtes gefundeer is. Dit is waarom die staat enersyds aan die kerk ondergeskik gestel word, en andersyds totaal daarvan losgemaak word, as juis dié instansie waarin die bron van die reg geleë is.

Tweedens is dit ook te wyte aan die ongedifferensiëerde beskawingsmilieu waarin hulle nog verkeer het, sodat hulle nie² behoorlik kon onderskei tussen kerk en staat as afsonderlike maar neweskikkende samelewingsordeninge nie.

Op nie een van hul voorgestelde grondslae kan daar 'n ware regstaat tot stand kom nie; die burgery word steeds uitgelewer aan óf staatlike óf kerklike totalitarisme.

Hoewel daar dus deurgaans geworstel is met die gedagte aan onderdaanvryheid, waarmee gepoog is om die idee van politieke medeseggenskap te fundeer, kom dié gedagte om bogenoemde redes ook nie tot sy reg nie.

Die heidense Germane beskou die vryheid as inherent aan die volk, soos veranker in die oeroue stamtradisies wat vir hulle ewigheidswaarde gehad het. Die Rooms-Katolisisme soek die waarborg daarvoor in die oppergesag van die kerkverband, wat die onderdaan sy vryheid aan hom sal verseker omdat die staat daaraan ondergeskik gestel is. Marsilius fundeer dit op die vrye menslike wil en rede, waarvolgens 'n verteenwoordigende regeringstelsel tot stand gebring sal word waarin die owerheid aan die oppergesag van die burgery ondergeskik sal bly.

Elkeen probeer derhalwe ook om die kiesreg van die burgery as onderliggende beginsel daar te stel. Maar weens die ongeïndividualiseerde samelewingspatroon waarin hulle hul nog bevind, kon hulle

ook nie dié gedagte tot sy volle konsekwensie deur trek nie. Die individuele kiesreg was vir hulle nog 'n onaanvaarbare begrip, omdat hulle nog nie aan die relatief beskawingsonmondige volksmassa betekenisvolle politieke medeseggenskap wou toestaan nie.

Dat hul wysgerige beskouings nie voldoende was om 'n regstaat, waarin politieke medeseggenskap van deurslaggewende belang is, tot stand te bring nie, het die praktyk deurgaans bewys. Hulle staatsstelsels het deurgaans onder verstelike absolutisme gebuk gegaan, wat steeds geredelik in tirannieke dwingelandy verval het.

Wat in hierdie tydperk in die ontwikkelingsgang van die staatsfilosofie wel van belang is, is dat die moderne humanistiese staatsbeskouinge deur Marsilius aangevoer is. Hier vind ons die eerste radikale breuk met sowel die antiek-heidense as die heersende skolastiese denkpatroon; die daarstelling van die selfwillende soewereine mens as enigste gesagsbron in die staatsverband.

Dit was eers die Hervormers - met hul beskouings oor die enigste ware bron van owerheidsgesag, en dus die juiste aard van die staatsverband met die juridiese integreringsnorm as bestemmingsfunksie daarvan, soos gefundeer op reformatories-Christelike grondslag - wat, in beginsel, 'n verantwoorde wysgerige grondslag vir 'n regstaat, en derhalwe 'n betekenisvolle politieke medeseggenskap van die burgers by die owerheid, sou aandui. Daarom word die volgende hoofstuk aan hulle gedagtes gewy.

HOOFSTUK 6

DIE HERVORMING

(A) INLEIDING

Aan die begin van die sestiende eeu was Europa ryp vir die beweging wat hoofsaaklik op kerklik-godsdienstige gebied sou ingryp, maar wat ook ingrypende politieke omwentelinge tot gevolg sou hê; die Protestantse Hervorming.

Na die mislukking van die konsilie-beweging in die vorige eeu, het die pous homself in 'n magtige posisie as soewereine vors oor die kerk, maar ook as soewereine wêreldlike heerser oor die pouslike staat in Italië, bevind. Die kerk het teen die einde van die vyftiende eeu nie slegs 'n universele godsdienstige instelling geword nie, maar dit het ook soveel politieke mag verwerf dat dit as 'n internasionale staatsinstelling beskou kon word.¹⁾

Die kerk is reeds geruime tyd al aangeval op grond van die korrupsie wat daarin geheers het, die immoraliteit van sy ampsdraers, sy verlossingsteorie, en die pous se aanspraak so sowel absolute kerklike as wêreldlike gesag. Hierdie morele dekadensie en dogmatiese dwaalleringe, asook die gewetenlose ekonomiese uitbuiting van die Europese state en die gewone burgers, moes iewers tot

1) "The Church, in short, not only performed many of the functions of a modern state, but it possessed powers which made it a superstate as well."

Barnes, Harry Elmer., "The History of Western Civilization",
(Harcourt, Brace and Company, New York, 1935),
Volume I, pp. 849 - 850.

daadwerklike verset lei.

Aanvanklik was die Hervorming suiwer teologies en godsdienstig van aard. Dit het in die eerste instansie oor teologiese, kerklik-organisatoriese en etiese aspekte gegaan, en nie oor staatkundige sake nie. Namate die beweging egter verbrei is en veld gewen het, het dit 'n politieke inslag van buitengewone afmetings aangeneem.

As 'n godsdienstige verandering, het die Hervorming 'n nuwe Christelike teologie tot stand gebring, en daarmee die verwerping van die kerk as 'n supermag op aarde.²⁾

As 'n politieke beweging was die Hervorming die kulminasie van 'n lang bestaande kritiese houding jeens die geweldige materiële rykdom van die kerk en die ekonomiese voordele waaroor dit derhalwe beskik het. Die opkoms van 'n nasionale bewussyn by die volke van Europa sou ook grootliks tot die verset aanleiding gee. In die staatkundige opset van die tyd is dit nie onbegryplik waarom die verset juis in Duitsland sou begin nie. Spanje, Engeland, en die naburige Frankryk, was reeds gekonsolideer in kragtige nasionale monargieë, maar Duitsland, hoewel kunsmatig saamgesnoer in 'n keiserryk, was nog verdeel in talryke klein vorstedomme. Dat die verset teen die kerk juis in Duitsland sou begin, en benewens godsdienstige, ook ekonomiese en politieke oorsake gehad het, is te verstane.³⁾

(B) MARTIN LUTHER (1483 - 1546)

2) Vgl. Barnes, H.E., op. cit., Hfst. XXIII, II, "The Historical Background of the Protestant Revolt", pp. 848 - 854.

3) Ibid.

(a) Luther se religieuse uitgangspunt

Die versetbeweging teen die Roomse Kerk is ingelei deur die Duitse monnik, Martin Luther. Die vonk wat die beweging van stapel gestuur het, was Luther se optrede, toe hy op 31 Oktober 1517 sy 95 stellinge teen die kerk deur van Wittenberg vasgespyker het.⁴⁾

Die grondgedagte by Luther was een van 'n individuele, persoonlike geloofservaring; nie 'n geloof wat deur óf kerklike óf aardse dwangesag op die mens afgedwing kon word nie. Om ware Christen te kon word en bly, is 'n beslissing wat slegs by die individu self berus; die mens kan slegs tot bekering kom uit kennis van die Woord en deur die genade van God.⁵⁾ Nog die kerk, nog die owerheid, kan die mens tot saligheid lei, of dit aan hom besorg. Nie in konformasie met die kerklike leerstellinge en in die doen van goeie werke lê die heil van die gelowige opgesluit nie, maar alleen uit 'n persoonlike heilservaring, 'n genadige geloofsopenbaring, en 'n daaruit voortspruitende geloofsoortuiging, kan die mens tot sy

4) The name Luther and the term Reformation are almost synonymous in the minds of many people. The German monk who posted the ninety-five theses symbolizes the secession of a substantial part of the Christian community from Rome."

Elliot, W.Y., and McDonald, N.A., "Western Political Heritage", (Prentice Hall, Inc., New York, Fourth Printing, 1955), p. 391.

5) "Furthermore, every man is responsible for his own faith, and he must see to it for himself that he believes rightly."

Luther, M., "Secular Authority : To What Extent it Should be Obeyed", uit Ebenstein, W., "Great Political Thinkers", (Holt, Rinehart and Winston, New York, Third Edition, 1966), p. 312.

Redder en tot sy saligheid kom.

Volgens Luther is dit die mens se hoogste roeping om homself voor te berei vir God se vrye genadegawe. Godsdienstige ervaring sentreer om 'n intense persoonlike verhouding tussen die individu en God. Die egtheid van hierdie ervaring berus op die ongebonde direktheid van die verhouding. Die doen van goeie werke is daarom nie ter sake nie, want dit beteken slegs 'n verhouding tussen mense en dinge. So is ook die dienste van die kerklike hiërargie en die sakramentele stelsel oorbodig en gevaarlik, want hulle vermenigvuldig slegs die tussengangers tussen die mens en God, en impliseer ook dat daar 'n plaasvervanger vir die ware geloof kan wees. Kortom, alles wat tussen die mens en God staan, moet verwyder word; die enigste ware tussenganger is Christus en die Woord van God.⁶⁾

(b) Alle Christene is gelyk

Klaarblyklik in navolging van Augustinus, bestaan die mensdom vir Luther uit twee groepe of klasse : diegene wat tot die koninkryk van God behoort, die gelowige Christene, en die res, die ongelowiges, hulle wat aan die koninkryk van die wêreld behoort.

Hierdie opvatting baseer Luther op sy idee van die twee ryke,

6) "One thing, and one alone, is necessary for life, justification, and Christian liberty; and that is the most holy Word of God, the Gospel of Christ, ..."

Luther, M., "Concerning Christian Liberty",

Uit "The Harvard Classics - Machiavelli, More, Luther",

(Elliot, Charles W., (Editor), P.F. Collier & Son Company, New York, 1910), Vol. 36., p. 364.

of ordes (die zwei Reiche of zwei Regimente), waarvolgens God die mensdom ingedeel het en beheer. Die een ryk is die koninkryk van God (das geistliche Reich), waarin en waardeur Hy die mens tot sy saligheid voer, en die tydelike wêreldorde (das weltliche Reich), waarin daar aan die mens se aardse behoeftes voldoen word.⁷⁾

Dié twee ordes hou verband met God se doel met Sy skepsele; met die feit dat Hy tegelyk Skepper en Verlosser is, en met die feit dat die mens in tweërlei verband met God verkeer - die mens is eintlik twee persoonlikhede; 'n siel wat gered moet word, 'n geestelike persoonlikheid wat in 'n direkte verhouding met God verkeer, en 'n uiterlike gestalte, 'n tydelike persoonlikheid, waarmee hy in die wêreld verkeer en met sy medemens verwickeld is.

Die geestelike Godsryk is essensiël 'n innerlike heerskappy oor die siel; 'n onsigbare, vrywillige heerskappy van liefde en genade, want God neem slegs diegene in Sy koninkryk op wat vrywilliglik luister na Sy Woord en vrywilliglik na Hom toe kom. Die tydelike orde is 'n eksterne gesagsheerskappy. Dit het slegs betrekking op die mens se uiterlike handeling, en die doel daarmee is die behoud van geregtigheid en vrede in die wêreld, waarsonder die mens nie sou kon voortbestaan nie. Die simbool van die tydelike orde is die swaard, wat God aan die aardse heersers en hul amptenare opgedra het, ter handhawing van orde en gesag.

7) "We must divide all children of Adam into two classes : the first belong to the kingdom of God, the second to the kingdom of the world."

Luther, M., "Secular Authority : To What Extent it Should be Obeyed", uit Ebenstein, W., op. cit., p. 306

Vir die ware gelowiges is daar geen wêreldlike owerheidsgesag nodig nie, want hulle dra die Heilige Gees in hulle om, wat hulle leer en lei om die kwaad te vermy. Hulle staan direk onder die oppergesag van God. Daarom is alle Christene basies gelyk, of ewewaardig, en is daar tussen hulle geen onderskeid te tref nie.⁸⁾

(c) Owerheidsgesag is ampsgesag

Hoewel nie so duidelik as Calvyn later nie, maak Luther ook 'n onderskeid tussen die waardigheid en gesag wat aan die owerheidsamp kleef, en die persoon wat die amp beklee.

Luther beweer dat dit louter huigelary is dat die kerklike ampsdraers alleen tot die geestelike ryk behoort; en prinse, landhere en ambagslui tot die wêreldryk. Niemand hoef deur daardie knap stukkie bedrog afgeskrik te word nie, want alle gelowiges behoort tot die geestelike ryk en daar is geen verskil tussen hulle nie, behalwe uiterlik, ten opsigte van die amp wat iemand mag beklee. Alle Christene is een liggaam en elkeen het daarin sy bepaalde amp,

8) "For perfection and imperfection consist not in works and do not establish a distinct external order among Christians; but they exist in the heart, in faith and love, so that they who believe and love the most are the perfect ones, whether outwardly they may be male or female, prince or peasant, monk or layman. For love and faith produce no sects or outward differences." Luther, M., "Secular Authority : To What Extent it Should be Obeyed",
uit Ebenstein, W., op. cit., p. 306.

waarin hy in die diens van God en sy medemens staan.⁹⁾

Hierdie standpunt baseer Luther op sy leer oor die priester-skap van alle gelowiges.¹⁰⁾

Luther beweer dat iemand slegs in 'n amp geplaas word omdat sy gelykes hom daartoe verkies, en hy beklee dit slegs met hul toestemming. Niemand mag homself dus na vore dring om 'n taak te onderneem wat binne die bevoegdhede van alle ander geleë is nie, want sou dit gebeur dat iemand wat tot 'n amp verkies is, weens wangedrag afgesit word, sal hy hom maar net weer in dieselfde posisie bevind as dié waarin hy vantevore was. Hiermee impliseer Luther klaarblyklik dat alle owerhede slegs hul ampte behoort te beklee op grond van hul verkiesing daartoe deur hul gelykes, en steeds met hul instemming, hoewel dit in sy tyd geensins die geval was nie.

Hierdie beginsel is ook van toepassing op staatlike owerhede. Net soos alle Christene priesters is, behalwe dat hulle in dié opsig verskil dat die ampsdraers in die kerk gesagsposisies beklee omdat hulle belas is met die bediening van die Woord en die sakra-

9) "Yet no one should be frightened by it; and for this reason - viz., that all Christians are truly of the "spiritual estate", and there is among them no difference at all but that of office, ..."

Luther, M., "An Open Letter to the Christian Nobility of the German Nation", uit Coker, F.W., "Readings in Political Philosophy", (The Macmillan Company, New York, Revised and Enlarged Edition, 1941), p. 302.

10) "Through baptism all of us are consecrated to the priesthood, ..."

Luther, M., "An Open Letter to the Christian Nobility of the German Nation", uit Coker, F.W., op. cit., p. 302.

mente, geld dit ook vir aardse vorste en beampptes; aan hulle is dit opgedra om die swaard en die roede te dra om die kwade te tugtig en die goeie te beskerm.¹¹⁾

Luther het bepaald geen hoë dunk van prinse gekoester nie, en veral toe van hulle later die Protestantisme geweldig bekamp het, het hy heftig teen hulle te velde getrek.¹²⁾

Vir die Europese mensdom van die vroeë sestiende eeu was hierdie uitsprake 'n radikaal revolusionêre leerstelling; 'n uitdrukking van 'n radikale "individualisme" wat totaal vreemd was aan die eg middel-eeuse skolastiese denkpatoon, die gewoonte aan standeverskille en die heersende kerklike universaliteit. Luther het sy eie partikuliere mening gestel teenoor die ganse korporatiewe gesag van die kerk. Hoewel hy dit moontlik nie besef het nie, het sy uitdaging verreikende gevolge gehad.

11) "Therefore, just as those who are now called "spiritual" - priests, bishops or popes - are neither different from other Christians nor superior to them, except that they are charged with the administration of the Word of God and the sacraments, which is their work and office, so it is with the temporal authorities, they bear the sword and the rod with which to punish the evil and protect the good."

Ibid., p. 304.

12) "You must know that from the beginning of the world a wise prince is a rare bird indeed; still more a pious prince. They are usually the greatest fools or the worst knaves on earth, ..."
Luther, M., "Concerning Secular Authority",
uit Coker, F.W., op. cit., p. 319.

Sy optrede het by hernuwing die nypende vraagstuk van kerk-hervorming na vore laat tree, maar dit het ook wesentlike politieke strydpunte daargestel. By implikasie het sy protes beteken dat die versuim van gesagsdraers deur die optrede van onderhorige enkelinge reggestel kon word. Hy suggereer dat die individu oor die reg beskik, indien nie oor die plig nie, om insnydend navraag te doen oor die pligsversuim van gesagsdraers; dat gelowige enkelinge die reg het om te besluit oor wat die kerk behoort te doen of te laat; dat hy in opdrag van sy eie gewete kan en mag besluit tussen wat die wet van God bepaal en wat nie. Die gelowige is verplig om dit wat hy as die wet van God beskou te gehoorsaam, ten spyte van die dreigemente en vervolging van die kerk, al sou dit daarop aanspraak maak dat dit 'n heilige instelling is en eeue lank reeds as sulks aanvaar word. Die eie oordeel van die gelowige individu bring hom dus lynreg te staan teenoor die geakkumuleerde kennis en ervaring van teoloë en heiliges oor die eeue.

As die enkeling dan so selfversekerd kon oordeel oor die verhewe aangeleenthede van die kerk en die geloof, kon hy sekerlik ook 'n oordeel vel oor wat die wet moet bepaal in alledaagse menslike verhoudinge. In sy aandrang op die reg op 'n individuele oordeel oor geloofsake, impliseer Luther dus dat individue ook mag bepaal wat reg of verkeerd is in wêreldlike sake, want die reg en die geloof was onlosmaaklik verstrengel in die gedagtegoed van sy tydgenote.

As heilige instellings dan bevraagteken en uitgedaag kon word, hoeveel te meer nie gewoon menslike instellings en wette nie, want dié is immers maar net indirek afgelei uit 'n heilige bron. Volgens Luther is elke Christen 'n priester, en by implikasie word elke mens sy eie regsbepler in sowel godsdienstige as politieke aangeleent-

hede.¹³⁾

Dit kan dus maklik begryp word waarom so 'n leerstelling tot verset moes lei; enersyds teen die pouslike opperheerskappy in die kerk en andersyds teen die staatsowerhede wat in konformiteit met die kerklike leerstellinge die Protestantisme wou en sou onderdruk.

(d) Die staatsowerheid moet gehoorsaam word

Gegee die beginsel van die gelykheid van alle Christene, res die vraag waarom daar nogtans sekulêre owerhede, bekleed met die swaardmag en dwangesag, bestaan.

Vir Luther bestaan daar geen twyfel dat die swaardmag en dwangesag van die staatsowerheid slegs op die wil van God berus, en deur Hom as sodanig verordineer en ingestel is nie.¹⁴⁾

Die staat is ingestel met 'n bepaalde opset en doel. In die eerste instansie is dit ingestel om die onregverdiges, die nie-Christene, te beteuel. Maar omdat niemand van nature Christelik of gelowig is nie, maar wel sondig en boos, plaas God die beteueling op almal sodat hulle dit nie mag waag om aan hul bose luste vrye teuels te gee en sonde te doen nie. Ten tweede is dit ingestel om aan die mens die sonde kenbaar te maak.¹⁵⁾

13) Vgl. Doyle, Phyllis., "A History of Political Thought",
(Jonathan Cape Paperback, JCP 8, London, 1966), pp. 137-138.

14) "We must firmly establish secular law and the sword, that no one may doubt that it is in the world by God's will and ordinance."
Luther, M., "Secular Authority - To What Extent it Should be Obeyed",
uit Ebenstein, W., op. cit., p. 304.

15) Ibid., pp. 306 - 307.

Die ware Christen leef op aarde nie net vir homself nie maar wel ter stigting en tot voordeel van sy naaste. Daarom dwing sy geestestoestand hom om dit te doen wat hy nie vir homself nodig het om te doen nie, maar wel dit wat noodsaaklik is en wat sy naaste sal bevoordeel. En omdat die staatlike swaardmag-gesag 'n noodsaaklike instelling is en die hele wêreld tot voordeel strek, aangesien dit die vrede bewaar, die sonde bestraf en die boosheid afweer, daarom onderwerp die Christen hom gewilliglik aan die owerheidsgesag, betaal hy belasting, eer hy die gesagsdraers, dien, help en doen hy alles in sy vermoë om die regering te ondersteun sodat dit geëer, gevrees en in stand gehou mag word. Hoewel die Christen dit vir homself nie nodig het nie, omdat hy voor sy Skepper geregverdig is, doen hy dit wel uit oorweging van die voordeel van sy naaste.¹⁶⁾

Dit is dus die Christen se dure plig om die wette te gehoorsaam en sy owerheid onderdanig te wees, want sodoende dien hy sy medemens; sy mede-sondaar tot stigting en voorbeeld.

(e) Die Christen het 'n plig om self die owerheidsamp te beklee

Net so verpligtend as wat dit vir die gelowige is om die regerende owerheid te eerbiedig, gehoorsaam en onderdanig te wees, is dit ook sy taak en plig om self die swaard te dra as hy daartoe geroep word.

Indien die Christen dus sou gewaar dat daar 'n taak te volvoer en 'n amp te beklee is in die uitvoering van die owerheidstaak, en hy is geskik en bevoeg om die werk te doen, moet hy hom daarvoor aanmeld, en as dit aan hom opgedra word, moet hy die ampspligte aanvaar. Dit moet hy doen om sorg te dra dat die noodsaaklike regeringsfunksie

16) Luther, M., "Secular Authority - To What Extend it should be Obeyed",

uit Ebenstein, W., op. cit., pp. 308-309.

nie geminag word of onvolvoer sal bly, en derhalwe tot niet gaan nie.¹⁷⁾

Daar moet op gelet word dat Luther nie hier 'n aanspraak op politieke deelname stel nie, maar wel 'n pertinente opdrag tot staatkundige pligsvervulling. As Christen moet jy jou dienste aanbied, is dit jou plig om deel te neem aan die regeringsproses in die hoedanigheid waarvoor jou aanleg en jou bekwaamheid jou bevoeg maak. In hierdie opsig het dit dus te make met 'n ander aspek van politieke deelname en derhalwe ook van politieke medegegenskap.

Dit is geen aanspraak op 'n reg tot politieke deelname vanuit 'n humanistiese standpunt nie, as sou die mens van nature, bloot uit hoofde van sy menswees, in homself die reg omdra om dit vir homself op te eis nie, maar wel 'n opdrag tot Christelike pligsvervulling. Dit is die Christen se plig en taak, in die eerste instansie teenoor sy Skepper en ewige Koning, in gehoorsaamheid aan die

17) "Here the other proposition applies, that you are under obligation to serve and further the sword by whatever means you can, with body, soul, honor or goods. For it is nothing that you (Christians) need, but something quite useful and profitable for the whole world and for your neighbour. Therefore, should you see that there is a lack of hangmen, beadles, judges, lords, or princes, and find that you are qualified, you should offer your services and seek the place, that necessary government may by no means be despised and become inefficient or perish. For the world cannot and dare not dispense with it."

Luther, M., "Secular Authority - To What Extent it Should be Obeyed", uit Ebenstein, W., op. cit., p. 309.

wet van God, maar ook 'n Christelike opdrag in verantwoordelikeid jeens sy medemens, om die owerheidsamp te aanvaar, om dusdoende te sorg dat hier op aarde reg en geregtigheid gehandhaaf sal word, sodat in daardie milieu die Woord van God ruimer geleentheid sal vind om te gedy.

Met Luther kom daar dus 'n radikale breuk met die middeleeuse skolastiese denkpatroon, van 'n owerheid-onderdaan verhouding waarin die onderdaan bloot passief in die staatsopset verkeer, en ook met die humanistiese beskouing van die staatsburger wat uit hoofde van sy menswees, en sy staatsburgerskap, 'n reg tot politieke deelname in hom omdra.

(f) Owerheidsgesag is nie onbegrens nie

W.A. Dunning beweer dat daar uit die werke van Luther slegs twee afleidings van politieke belang gemaak kan word, naamlik van 'n absolute skeiding tussen kerk en staat, en, van 'n Christelike plig tot passiewe onderdaanskap en onderhorigheid aan die heersende sosiale en politieke orde.¹⁸⁾

Vanuit 'n tipiese humanistiese oogpunt gesien, is dit wel waar dat Luther die onderdaan aan die heersende owerheid ondergeskik stel en gehoorsaamheid van hom eis, selfs al sou hy uitgebuit en onderdruk word, want hy ken nie aan die individuele burger die reg tot verzet toe nie. Daarvoor het hy ten enemale 'n te lae dunk van die

18) Vgl. Dunning, W.A., "A History of Political Theories - From Luther to Montesquieu",
(The Macmillan Company, London, 1938), p.7.

gewone mensdom gehad.¹⁹⁾ En nadat hy later gesien, en beleef het, tot watter uiterstes van revolusie sy leerstellinge aanleiding gegee het, het hy alle revolusionêre neigings in kragtige taal subiet verdoem.²⁰⁾

Maar tog laat Luther nie die owerheidsgesag bandeloos en totaal sonder perke nie. Sover dit die handhawing van wet en orde in die staat betref, en vir sover dit die aardse belange van sowel die staat as die onderdaan aangaan, beskik die owerheid oor volstrekke gesag. Maar dit is op die terrein van die geloof, die Christen se persoonlike verhouding met sy God, dat hy 'n pertinente voorbehoud daar stel. Want oor die siel van die mens, kan en wil God niemand anders toelaat om te heers as Hyself nie. As 'n "sekulêre" owerheid dus trag om wette vir die mens se siel en saligheid voor te skryf, oortree hy op die terrein van God

19) "The world is too wicked, and does not deserve to have many wise and pious princes. Frogs need storks."

Luther, M., "Concerning Secular Authority",
uit Coker, F.W., op. cit., p. 306.

20) "It is in no wise proper for anyone who would be a Christian to set himself up against his government, whether it act justly or unjustly. ... There are no better works than to obey and serve all those who are set over us as superiors ..."

Luther, M., "Works, Vol. VI, p. 250.(Trans., W.A. Lambert)",
aangehaal deur Sabine, George H., "A History of Political Theory", (George G. Harrap & Co. Ltd., London, Third Edition, 1964), p. 361

se heerskappy.²¹⁾

Sodra 'n owerheid dus daardie perk oorskry, is hy 'n tiran. Dan oortree hy op die terrein waarvoor hy oor geen reg of gesag beskik nie, en dan staan dit nie slegs die onderdaan vry nie, maar is dit sy Godgegewe plig om gehoorsaamheid te weier. Sou die owerheid hom dan straf of hom sy eiendom ontnem, is hy geseënd; dan kan hy slegs God dank dat hy waardig genoeg geag word om vir die heilige Woord van God te ly. So 'n dure plig is dit om dan gehoorsaamheid te weier dat indien hy die owerheid sou gehoorsaam en hom sy geloof laat ontnem, hy God misken.²²⁾

21) "Worldly government has laws which extend no further than to life and property and what is external upon earth. For over the soul God can and will let no one rule but Himself. Therefore, where temporal power presumes to prescribe laws for the soul, it encroaches upon God's government and only misleads and destroy the souls."

Luther, M., "Secular Authority : To What Extent it Should be Obeyed",

uit Ebenstein, W., op. cit., pp. 310 - 311.

22) "Should he take your property for this, and punish such disobedience, blessed are you. Thank God that you are worthy to suffer for the sake of the divine Word, and let him rave, fool that he is. He will meet his judge. For I tell you, if you do not resist him but give him his way, and let him take your faith, or your books, you have really denied God."

Luther, M., "Secular Authority : ...",

uit Ebenstein, W., op. cit., pp. 313 - 314.

(g) Luther se bydrae

Wat betref die uitgangspunt waarop Luther sy beskouings baseer, staan hy op die enigste ware grond van alle vertroue; 'n onwrikbare geloof in God, die Skepper, die sondeval en die soenverdienste van Christus, soos geopenbaar in die Heilige Skrif. Sy teologie en sy politieke sienswyse word deurgaans daarvolgens bepaal. Daaruit sou dan ook afgelei kon word die enigste ware gronde waarop 'n harmonieuse staatsbestaan en 'n betekenisvolle politieke medeseggenskap gevestig kon wees. Dat hy nie daarin slaag nie, is daaraan te wyte dat hy in die eerste plek kerkhervormer was, en dat sy politieke sienswyse slegs 'n terloopse uitvloeisel daarvan was; grootliks beïnvloed deur die praktiese politieke omstandighede van sy tyd.

Luther se vurige geskrifte bevat egter al die basiese elemente onderliggend aan 'n geregverdigde aanspraak op, en 'n verwesenliking van, betekenisvolle politieke medeseggenskap. Sy pertinente stelling van die gelykwaardigheid van alle individue, sou dit dan as gelowige Christene of gevalle sondaars wees; sy aandrang op gewetensvryheid weens die innerlike persoonlike geloofsbelewenis van die enkeling; sy standpunt dat die Christen geroepe is om die owerheidsamp te beklee en daadwerklik daarin op te tree, steeds in nederige gehoorsaamheid aan die wet van God; derhalwe ook sy beklemtoning van die belangrikheid en waardigheid van die owerheidsamp sonder aansiens des persoons; en sy wrewelige afkeer aan tirannie, waarvolgens hy Christelike verontagsaming van 'n godsveragte owerheidsopdrag regverdig, en sodoende die owerheidsgesag begrens, bevat die hegte grondslae vir ware politieke medeseggenskap.

Dit was juis sy ponering van die ewe-waardigheid van alle gelo-

wiges waarin daar 'n "revolusionêre" element opgesluit gelê het, en sy leerstelling van die priesterskap van alle Christene het politieke moontlikhede ingehou wat later in ruime mate deur Protestante in ander lande en wêrelddele deeglik geëxploiteer is.

In sy stryd teen die kerk, en later ook teen die staatsvorste, as gevolg van die omstandighede wat die Hervorming in Duitsland laat ontstaan het, het Luther egter nooit 'n liberale demokratiese regeringstelsel gepredik nie. Daarvoor was hy nog veels te veel vasgevang in die heersende politieke denkpatroon van sy tyd, wat die owerheidsgesag met die persoon van die vors vereenselwig het. Vir hom het dit immers nie gegaan oor 'n meer liberale of demokratiese regeringsvorm nie, maar wel oor die breuk met die kerklike dwaal- leringe en die vryheid van geloof.

Die praktiese gevolge van die Hervorming in Duitsland was dat die prinse die instrumente geword het waardeur die kerkhervorming deurgevoer is, en die Lutherse Kerk staatskerk geword het. Om dié rede moes Luther later in sy lewe sy aanvanklik opstandige standpunte effens wysig, en 'n onverbiddelike onderdanigheid aan die staatsowerheid predik.

Sy werke, veel meer as dié van die groot Hervormer, Calvyn, het egter gestraal van 'n opstandige gesindheid teen staatsvorstelike oppergesag. Dat daaruit die bloedige opstandsbewegings en die godsdienstryd van die sestiende eeu sou voortvloei, is begryplik. Dit bly egter ironies dat dit nie in Duitsland was waar die Hervorming uiteindelik tot 'n algemene strewe na "volksregering" gelei het nie, maar in die lande waar die Protestante hulle steeds in die minderheid en as opponente van die Rooms-Katolieke heersers bevind het. Hier is die versetbewegings teen die absolute monargieë volgehou,

en hier het die regeringstelsels later 'n breër volksbasis verwerf. Die aanleiding daartoe is geleë in die werk van Calvyn. Daarom moet nou aan sý bydrae aandag geskenk word.

(C) JOHANNES CALVYN (1509 - 1564)

(a) Dissipline ; 'n kenmerk van die Calvinisme

"The spirit of Calvinism is as vague as the Character of a nation. The fact of Calvinism is in no wise vague, and one of the institutions that differentiated it sharply from Lutheranism is that it had resolutely determined that it should have Discipline. Men might talk as they pleased about their rights, but Calvin resolved that they should bear in mind their duties. If they did not, then his Discipline should bring them to their senses. His genius for an ordered coherence had methodised the incoherence of Luther."²³⁾

Hoewel nie met die grootste bewondering of hoogste agting vir Calvyn geskrywe nie, beeld hierdie woorde van Murray tog die ganse gees en die tiperende wesenskenmerk van die Calvinisme in hierdie verband uit. Calvinisme beteken ook dissipline; 'n verpligting wat met diepe erns bejeen, en pligte wat met onvermurfde toewyding uitgevoer moet word. Vryheid beteken nie losbandigheid nie. Calvyn is heilig oortuig daarvan dat daar vóór alles 'n stiptelike ordelikheid in alle menslike handeling en samelingsvorme moet heers. Van hierdie dissiplinêre gesagstelsel is niemand onthef nie, want dit vorm

23) Murray, R.H., "The Political Consequences of the Reformation", (Ernest Benn Limited, London, 1926), p. 90.

die bindweefsel waarmee die Skepper alles in stand hou. Dit is vir hom die versinnebeelding van God se kosmiese skeppingsorde.²⁴⁾

(b) Calvyn se uitgangspunt

Oor Calvyn se religieuse uitgangspunt, gefundeer op sy onwrikbare geloofsvertroue, hoef hier nie in besonderhede uitgewei te word nie. Dit is omvattend uiteengesit in sy meesterwerk, 'Die Instellings van die Christelike Geloof' (Institutio religionis Christianae). Daarmee gee hy aan die beginsels van die Hervorming die suiwerste vertolking, en betrek hy die geldigheid daarvan op alle lewensterreine. Calvyn was by uitstek die "wetgewer" van die Hervorming.²⁵⁾

-
- 24) "Hence as the saving doctrine of Christ is the life of the Church, so discipline is, as it were, its sinews; for to it it is owing that the members of the body adhere together, each in its own place. So far was any one from being exempted from this discipline, that even princes submitted to it in common with their subjects; and justly, since it is the discipline of Christ, to whom all sceptres and diadems should be subject." Calvin, John., "Institutes of the Christian Religion", Vol. II, (Translated by Henry Beveridge, Wm.B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1964), Bk. IV, Ch. Xii, 1-7, pp. 453-457.
- 25) "The distinctive work of Calvin was that of giving to the Reformed faith a system of doctrine so comprehensive, so logical, and so closely articulated and coherent as to meet on equal terms the system which had been developed into symmetry and unity by centuries of thought and tradition in the Roman church. ...The Institutes presented a marvellously clear, straightforward and harmonious exposition of a system complete and intelligible in all its parts, from the initial conception of the Christian God to the last injunction of obedience to the earthly magistrate. "Dunning, W.A., "A History of Political Theories, From Luther to Montesquieu", op. cit., pp. 26-27.

Vir Calvyn is die natuurlike orde geskep en vir altyd vasgestel deur die soewereine almag van God; daaraan kan die mens niks verander nie. Aangesien die alwetende Skepper Sy skepping volgens vaste wette georden het, is dit vanselfsprekend dat ook die menslike samelewingsvorme daargestel is volgens fundamentele en logiese beginsels. Die ganze skepping vorm 'n eenheid, die eenheid van God's neergelegde Wet. Dit is die mens se eerste plig om daardie skeppingsorde ongeskonde te handhaaf, en om die menslike instellings wat daarmee ooreenstem in stand te hou.

Calvyn se grondgedagte is dié van die absolute oppermag en -gesag van God, en saam daarmee die sondeval van die mens. Omdat die mens sondig is, sal hy noodwendig die orde versteur, en daarom is 'n wêreldlike, sosiale ordebestel noodsaaklik. Dit is die grondslag van geregtigheid. Wêreldlike regering beteken dus geregtigheid; die geregtigheid van God's verordineerde Wet. Geregtigheid is die kuur vir die afvalligheid en korrupsie wat daar in die mens heers.

Daar is slegs drie dinge wat vir die mens werklik van belang is : vrede, geloof en geregtigheid. Die staat is derhalwe ingestel met drie doeleindes; dat die mens vreedsaam mag lewe, dat God gedien en geëer sal word, en dat die mens 'n regverdige lewe sal lei.²⁶⁾

26) "The polity God has instituted in the world procures us three benefits: that we can lead a peaceful life; that God is served and honoured; that the life of man is upright."

Calvyn, J. Opera, liii, "Sermons on I Timothy",
aangehaal deur Murray, R.H., op. cit., p. 97.

(c) Calvyn se staatsbegrip

Die mens verkeer onder die jurisdiksie van twee owerhede, 'n geestelike en 'n staatkundige; kerk en staat. Die een beheer sy geloofslawe en sy diens aan God, die ander reguleer sy omgang met sy medemens.²⁷⁾

Die twee instellings is elk op eie terrein onafhanklik van mekaar, en outonoom, dog hulle besit 'n onderling ooreenstemmende en samelopende taak. Uit hoofde van hul oorsprong en hul tipiese eie aard, moet sowel kerk as staat Gods neergelegde Wet gehoorsaam. Die staat is nie Christelik omdat die kerk hom daartoe dwing nie, maar die kerk is ook nie Christelik omdat hy deur die staat daartoe gedwing word nie. Die Christelike staat is nes die Christelike kerk, 'n skepping van God.²⁸⁾

Die afsonderlike gesag van die kerk en die staat is wel duidelik van mekaar te onderskei, maar dit verskil nie wesentlik van

27) "Therefore, lest this prove a stumbling-block to any, let us observe, that in man government is twofold : the one spiritual, by which the conscience is trained to piety and divine worship; the other civil, by which the individual is instructed in those duties which, as men and citizens, we are bound to perform."
Calvin, John., op. cit., Vol II, Bk. III, Ch. XIX, 15, p. 140.

28) "God has established the polity of this world. All the principalities of this world are the figure and image of the kingdom of our Lord Jesus Christ."
Calvin, J., "Sermons on I Titus", "Opera liii.",
aangehaal deur Murray, R.H., op. cit., p. 87.

mekaar nie. Die kerklike dissipline rig die mens se gewete tot gehoorsaamheid aan en tot die diens van God. Die staat is egter nie net 'n voorsiener in die tydelike behoeftes en 'n handhawer van die uiterlike orde nie. Dit is ook ingestel om die mens se geestelike behoeftes te bevredig en sy hoogste heil te dien. Daarom is die staat net so ernstig gemoeid met die mens se plig teenoor God as met sy plig teenoor sy medemens.²⁹⁾

Die staat is dus 'n heilige instelling, net so waardevol in Sy oë as die kerk. God verhef dit tot daardie status omdat die mens, wat Hy na Sy beeld geskape het, vir Hom kosbaar is en omdat dit Sy wil is om aan Sy skepsele reg en geregtigheid te laat geskied. Die staat is vir die mens se menswees net so nood-

29) "But he who knows to distinguish between the body and the soul, between the present fleeting life and that which is future and eternal, will have no difficulty in understanding that the spiritual kingdom of Christ and civil government are things very widely separated. ...But as we lately taught that that kind of government is distinct from the spiritual and eternal kingdom of Christ, so we ought to know that they are not adverse to each other. ... To the latter it is assigned, so long as we live among men, to foster and maintain the external worship of God, to defend sound doctrine and the condition of the church, ..."

Calvin, John., op. cit., Vol II, Bk. Iv, Ch. XX, 1 & 2, pp. 651 - 652.

saaklik as brood en water, lig en lug, net meer uitnemend.³⁰⁾

(d) Die owerheid se pligte

Die staatsowerheid is 'n dure plig aan sy onderdane verskuldig. Die wêreld is nie ten bate van owerhede geskape nie, veel eerder is hulle ten bate van die wêreld ingestel. Hulle beskik slegs oor gesag op een voorwaarde, naamlik dat hulle die algemene welsyn sal bevorder en dien, so asof God self die las op hul skouers geplaas het.³¹⁾

Die staatsowerheid is ingestel om deur middel van die handhawing van die orde en geregtigheid sy onderdane te beskerm en hul algemene welsyn en materiële welvaart te bevorder. Hy mag die onderdane wat aan sy sorg toevertrou is, nie in eie belang uitbuit nie.

30) "Our Lord takes so much interest in earthly polity that He means it to be maintained and to see justice in the life of men. Human blood is precious to Him, for men are formed in His image, but He does not spare so much a man who has turned against civil order, that he is stoned and dies."

Calvin, J., Opera xxvii., "Sermon civ. on Deutoronomy", aangehaal deur Murray, R.H., op. cit., p. 93.

31) Konings besit gesag slegs op een voorwaarde:

"on this condition, that they work and even serve the common good of the people, as if God had placed the burden on their shoulders to sustain the common estate."

Ibid., p. 102.

Daarbenewens is dit sy taak en plig om die landswette te eerbiedig en stiptelik uit te voer. Daarom is die beoefening van die regspraak ook een van sy belangrikste take. Geregtigheid bestaan daaruit dat die onskuldiges in bewaring geneem word, behoed en beskerm, gered en verlos word. Reg is om die vermetelheid van die goddeloses te weerstaan, hul geweld te onderdruk en hulle vir hul misdade te tugtig.

Maar boweal moet die owerheid ook die vroomheid van sy onderdane bevorder, sodat God suiwer gedien sal word volgens die voorskrifte van Sy Wet. Dit is Calvin se besliste oortuiging dat dit die burgelike regering ten taak val om, onder die destydse bedeling, die uiterlike godsdienst te beskerm en te ondersteun, en om die suiwere leer van die waarheid en die status van die kerk te verdedig. Die staat mag hom natuurlik nie inmeng in die uitleg van die ware leer nie, maar hy moet optree as belangebeskerm van die kerk.

"Want dit dien nie net om 'n menslike lewe en samelewing moontlik te maak nie, maar ook om die ware godsdienst te beskerm en vriendelikheid en beleefdheid onder mense te bevorder. Dit is die taak van die burgerlike regering om toe te sien dat die ware religie nie deur openbare goddeloosheid ongestraf geskend sal word nie."³²⁾

Dit verg egter van die owerhede - hulle wat weet dat hulle geroepe is as dienaars van die goddelike reg - dat hulle 'n hoë mate van eerlikheid, versigtigheid, sagmoedigheid en onberispelik-

32) Duvenhage, A., en Du Plessis. L.J., "Die Institusie van Calvin", (Verkort Weergegee, Sacum Beperk, Bloemfontein, 1951), Vierde Boek, Hoofstuk XX, 3, p. 447.

heid in hul optrede aan die dag sal lê. Hulle sal eendag reken-
skap van hul rentmeesterskap voor Sy troon moet gee.³³⁾

(e) Die staat is 'n regsverband

Volgens Calvin is die reg naas die owerheid die belangrikste onderdeel van die staat. Hierdie reg is die grondwet waarop die staat gegrondves is, en die wette waarvolgens die openbare orde gehandhaaf word, waarvolgens die regspraak beoefen word en dusdoende die algemene welsyn van die volk bevorder word.³⁴⁾

Vir Calvin bestaan daar net een enige regsfondament vir alle menslike lewensvorme: die ewige Wet van God. Hierdie wet is saamgevat in die groot sedewet; dat die mens God moet dien met 'n suiwer geloof en 'n reine godsvrug, en dat hy sy medemens moet liefhê soos homself. Dit is die enige waaragtige en ewige reël wat vir alle mense van alle tye voorgeskryf is om hul lewens volgens God's wil in te rig.³⁵⁾

Hierdie wet stem volkome ooreen met die billikheidsbeginsel in die wet van die natuur, dit is eintlik 'n bevestiging daarvan. Dit is ook in ooreenstemming met die Godgegewe regsbewussyn wat in die mens ingeskape is.

Dit is die doel en funksie van die staatsgesag om deur die uitvaardiging van positiewe wette uitvoering te verleen aan die Goddelike gebod; vir sover dit gerig is op die verwesenliking van 'n ordelike, vreedsame en welgevallige samelewingspatroon in die

33) Vgl. Duvenhage, A, en Du Plessis, L.J., op. cit.,

Vierde Boek, Hoofstuk XX, 6, p.488.

34) Ibid., Vierde Boek, Hoofstuk XX, 14, p. 450.

35) Ibid., Vierde Boek, Hoofstuk XX, 15, p. 451.

staatsverband; om die wette getrou daarvolgens toe te pas en uit te voer, en om in die regspraak steeds die natuurlike billikeidsbeginsel te handhaaf.

Ook op die wyse, en in dié opsig, begrens Calvin dus die owerheidsgesag, want dit mag nie ontaard in ongebreidelde heersug of 'n absolute dwangesag nie, en dit mag ook nie argeloos geminag of nagelaat word nie, aangesien dit steeds onderworpe moet bly aan die ewige Wet van God.

Dat positiewe wetgewing, en derhalwe die konstitusies van state, van staat tot staat onderling sal verskil, is te danke aan wisselende omstandighede. Calvin erken ook die vryheid van 'n volk om wette te maak wat, volgens sy oordele, vir hom nuttig en bruikbaar sal wees, solank dit net op die ewige reël van billikheid en liefde ingerig sal wees.³⁶⁾

(f) Die aard en waardigheid van die owerheidsamp

Calvin tref 'n duidelike onderskeid tussen die aard en die waardigheid wat aan 'n owerheidsamp kleef, en die persoon wat op 'n gegewe tydstip die amp mag beklee.

God alleen is oppermagtig en soewerein. Aan Hom alleen is die ordelikheid van die skepping te danke, en aan Sy oppergesag is elkeen onvoorwaardelike gehoorsaamheid verskuldig. Die mens is slegs mens omdat hy na die beeld van God geskape is. Die gesag waarmee enige mens oor 'n ander beklee is, is slegs 'n besondere afbeelding van God in 'n mens. Alle aardse gesag is van Hom, en Hy deel dit uit aan wie Hy wil. Die aardse heersers en magis-

36) Vgl. Calvin, John., op. cit., (Book IV, Chap. XX, 15), p. 664.

trate dra dus die verhewe beeld op 'n besondere wyse in hulle om.

Die Here betuig dat die amp van die owerheid vir Hom welgevallig is. Hy noem dit met voortreflike name, selfs "gode", want hulle het 'n opdrag direk van Hom; is bekleed met goddelike gesag en is in 'n sekere sin Sy plaasvervangers op aarde. Hulle spreek reg in Sy naam, en Hy staan hulle ook by wanneer hulle hul pligte uitvoer.³⁷⁾

Die gehoorsaamheid wat dus aan die aardse owerheid betoon word, moet beskou word asof dit aan God self bewys word, want van Hom het hy sy gesagsposisie ontvang. Die burgerlike owerheid wat gesag voer, ontvang dit slegs van Hom en bly dus steeds aan Hom ondergeskik, al sou hy homself verhef en God nie wil erken nie.³⁸⁾

Calvyn besef heel goed dat daar owerhede is wat hul ampte nie waardig is nie. Hy weet dat daar wredes, oneerlikes, luies en dwase onder hulle is wat nie respek afdwing of verdien nie en dat dit dus dikwels die onderdane moeilik sal val om hulle te eer en te gehoorsaam. Maar hy beklemtoon die feit dat dit

37) Ibid., (Book IV, Chap. XX, 4), p. 653.

38) " ... all power comes from God, for God stretches out His hand to whom He will, and according to His pleasure He creates man king and ruler. All these therefore who have the right of the sword and public power are slaves of God, even if they exercise tyranny and are brigands (latrones)."
Calvin, J., "Praellections on Jeremiah", xxvii, 6, Opera, xxxviii, aangehaal deur Murray, R.H., op. cit., p. 99.

nie die persoon is aan wie die eer toekom nie, maar wel die amp, sodat wie ook al regeer, eerbiedwaardig is uit hoofde van die amp wat hy beklee.³⁹⁾

(g) Die beste regeringstelsel

Die besondere vorm van 'n regeringstelsel is nie vir Calvyn van groot belang nie, behalwe dat daarin die groot grondbeginsel gehandhaaf moet word, naamlik dat die owerheid in diens van God staan en slegs met gesag aan Hom ontleen, regeer.

'n Bepaalde regeringsvorm is meestal iets toevalligs en bykomstig. Dit word grotendeels bepaal deur die geskiedenis en tradisies van elke volk, en deur toestande of omstandighede wat een of ander vorm noodsaaklik maak. Daar val dus nie te redeneer oor 'n gewenste vorm nie; in elk geval nie deur gewone lui nie, want dit is hulle geensins veroorloof om te beraadslaag oor die huishoudelike opset van hul staat nie, aangesien hul beraadslagings geen invloed op publieke sake kan uitoefen nie.

Tog spreek Calvyn 'n voorkeur uit vir óf 'n aristokrasie,

39) "I speak not of the men as if the mask of dignity could cloak folly, or cowardice, or cruelty, or wicked or flagitious manners, and thus acquire for vice the praise of virtue; but I say that the station itself is deserving of honour and reverence, and that those who rule should, in respect of their office, be held by us in esteem and veneration."

Calvin, John., op. cit., Vol. II, Bk. IV, Ch. XX, 22, p. 669.

of 'n stelsel wat bestaan uit 'n harmonieuse vermenging van 'n aristokrasie en 'n burgerlike regering. Dit egter nie om 'n bepaalde vorm ontwil nie, maar slegs omdat konings hulle so selde self kan betuel (om nie van die reg en geregtigheid af te wyk nie) en omdat hulle so selde met genoeg skerpsinnigheid en oorleg toegerus is om te kan bepaal wat reg of die beste is. Die gebrekkigheid van menslike vermoëns maak dit dus vir almal veiliger en draagliker as die regering in die hande van meer as een is. Hulle kan mekaar dan aanvul, leer en vermaan, en as een van hulle hom uitermate sou verhef, dan is daar bestrawwers om sy willekeur aan bande te lê.⁴⁰⁾

Dit is nie net die ervaring wat dit leer nie, maar Calvyn wys daarop dat ook die Here dit met Sy gesag bevestig het toe Hy 'n vorm van aristokrasie wat grens aan 'n burgerlike regeringsvorm oor die Israeliete ingestel het; omdat Hy hulle ten beste wou behoed totdat Hy 'n beeld van Christus in die koningskap van Dawid in aansyn geroep het.

Dit is in hierdie verband dat Calvyn, wat die staat betref, vir die enigste keer van individuele vryheid melding maak.⁴¹⁾

40) "When these three forms of government, of wich philosophers treat, are considered in themselves, I, for my part, am far from denying that the form which greatly surpasses the others is aristocracy, either pure or modified by popular government ..."

Calvin, John., op. cit., Bk. IV, Ch. XX, 8, Vol. II, pp. 656-657.

41) "Geen vorm van bestuur is gelukkiger as die een waar 'n behoorlik gematigde vryheid is. In elke geval moet ons egter dié owerheid gehoorsaam wat God oor ons aangestel het en dit is die roeping van die owerheid om die vryheid van sy onderdane te beskerm en nie te vernietig of te skend nie." Duvenhage, A., en du Plessis, L.J., op. cit., (Vierde Boek, Hoofstuk XX, 8), p. 449.

Geen bestuursvorm, sê hy, is gelukkiger as een waarin daar 'n behoorlik gematigde vryheid gehandhaaf word nie, en dit is die roeping van elke owerheid om die vryheid van sy onderdane te beskerm en dit nie af te takel of te vernietig nie. Daar moet egter onthou word dat die vryheid waarvan Calvyn hier praat, Christelike vryheid is; die vryheid van die gelowige Christen, vry gekoop van die sonde deur die soenverdienste van Christus.⁴²⁾ Dit is bepaald nie politieke vryheid, soos wat dit deur ongelowiges of deur heidene of humanistiese wysgere verstaan word nie, wat die menslike vryheid in homself vind en dit so hoog verhef dat dit die owerheid daaraan ondergeskik wil stel nie. Nee, sê Calvyn, in elke geval moet die onderdaan die owerheid wat God oor hom gestel het, gehoorsaam.

(h) Die pligte van die onderdaan

Die eerste plig van die onderdane jeens hul owerhede is dat hulle aangaande die ampte wat hulle beklee die hoogste moontlike eerbied daaraan moet betoon, omdat hulle moet erken en weet dat dit regsbevoegdhede is wat deur God aan die owerhede opgedra is. Daarom moet onderdane hul owerhede eer en eerbiedig as dienaars en gesante van God.⁴³⁾

42) Vgl. Calvin, John., op. cit., Vol.II, Bk.III, Ch.XIX, pp.130-142.

43) "The first duty of subjects towards their rulers, is to entertain the most honourable views of their office, recognising it as a delegated jurisdiction from God, and on that account receiving and reverencing them as the ministers and ambassadors of God." Calvin, John., op. cit., Vol.II, Bk. IV, Ch.XX,22, p.668.

Calvyn glo dat daar aan gesag as sulks iets bo-mensliks, iets heiligs, kleef, want gehoorsaamheid aan gesag is slegs te danke aan die bemiddeling van die Heilige Gees. Onderdanigheid aan sodanige gesag dra 'n unieke waardigheid in hom om. Die onderdaan dra sy gehoorsaamheid en lojaliteit op aan sy owerheid - God se gesant en verteenwoordiger op aarde - asof aan God self, en so 'n lojaliteit dra 'n waardige en edel karakter.

Hierdie gehoorsaamheid en onderdanigheid kom ook selfs die onderdrukkende tiran toe, wat ook al sy persoonlike karakter of gedrag. Dit is so beskik dat hulle daargestel word as straf op die ongeregthede van die onderdane. Hulle is bekleed met dieselfde heilige majesteit as regverdige vorste.⁴⁴⁾

By herhaling bevestig Calvyn hierdie dure plig van die onderdaan.

"Let us doubt not that on whomsoever the kingdom has been conferred, him we are bound to serve. Whenever God raises any one to royal honour, he declares it to be his pleasure that he should reign... This being confessed, nothing remains for us but to serve and live."⁴⁵⁾

Hieruit volg dat die onderdaan met 'n toegeneë hart die ower-

44) "Those indeed, who rule for the public good, are true examples and specimens of His beneficence, while those who domineer unjustly and tyrannically are raised up by him to punish the people for their iniquity. Still all alike possess that sacred majesty with which he has invested lawful power."

Calvin, John., op. cit., Vol.II, Bk. IV, Ch. XX, 25, p. 670

45) Ibid., Vol. II, Bk. IV, Ch. XX, 28, p. 672.

heid sal eerbiedig en hom gehoorsaam wees, hetsy om sy bevel uit te voer, belasting te betaal, of ander openbare dienste ter bevordering van die algemene welvaart te verrig. Die onderdaan mag ook nie eiehandig optree om misstande uit die weg te ruim nie; hy moet dit by die owerheid aanmeld. Hy mag ook nie oproer verwek nie.

Dit val dus nie op die weg van die gelowige onderdaan om die karakter van sy owerheid te beoordeel nie. Dit is nie sy taak om te vra na die pligte van andere nie, maar wel om sy eie weë te ondersoek. As hy dan onregverdig, wreed en tiranniek geregeer word, moet hy eers sy eie hart ondersoek en sy oortredinge teen God in oënskou neem. Sy ongeduld sal dan deur sy ootmoed beteuel word. Dit lê ook nie op die weg van die gelowige om 'n benarde posisie self te probeer reg stel nie. Daar bly vir hom niks anders oor as om hom op die genade van God te werp en om Sy hulp en uitredding af te smee nie.⁴⁶⁾

(i) Beteueling van die owerheidsgesag

In die kragtigste taal spreek Calvin sy afkeer van tirannie uit. Hy noem hulle goddelose konings, rowers, owerspelers, sluipmoordenaars, 'n vloek van God, en die toorn van die Here oor die land.⁴⁷⁾

Hy erken dat dit moeilik val om mense daarvan te oortuig dat hulle sulke vorste eerbiedig moet gehoorsaam. Die gesindheid om

46) Vgl. Calvin, John., op. cit., Vol. II, Bk. IV, Ch. XX, 29, p. 673.

47) Vgl. Ibid., Vol. II, Bk. IV, Ch. XX, 24, p. 670.

tiranne te verfoei, is net so sterk in die menslike hart ingeplant as die gesindheid om regverdige vorste met liefde en oerbeid te bejeen. Maar steeds konsekwent verbied Calvyn weer die mense, veral enkelinge, om die gesag van hul owerhede te verag of te skend.⁴⁸⁾

"Maar wat moet ons dan doen as die owerheid 'n tiran is, of sy amp ligsinnig verwaarloos?" vra Calvyn self.⁴⁹⁾

Hiervoor bied hy die vertroosting dat die Here se wonderlike goedheid, almag en voorsienigheid hom daarin openbaar dat Hy soms uit sy diensknegte verlossers verwek, en hulle bewapen, om sulke onregverdige heersers te straf. Soms gebruik Hy ook die woede van mense of ander vorste om Sy strafgerig oor hulle uit te voer, deur hulle dwingelandy omver te werp, al mag hulle self nie eens weet dat hulle daarvoor gebruik word nie.

"Laat de vorsten het horen en verschrikt worden", waarsku hy.⁵⁰⁾

Steeds konsekwent verbied Calvyn weer die onderdane, veral privaat persone, om die gesag van owerhede wat oor hulle gestel is te verag of te skend.

"As God hulle heerskappy nie verbreek nie, moet ons nie meen dat ons geroep is om dit te doen nie."⁵¹⁾

48) Vgl. Ibid., Vol.II, Bk.IV, Ch.XX,25, p. 671.

49) Duvenhage, A., en Du Plessis, L.J., op. cit., Boek IV, H.XX, p.453.

50) "POLITEIA", Deel I, Johannes Calvijn, "Institutie of Onderwijzing in die Christelike Godsdienst, Bk.IV, H.XX,33", (Amsterdam Elsevier Brussel, Vijfde Druk, MCMLIX), p.227.

51) Duvenhage, A., en Du Plessis, L.J., op. cit., (Boek IV, H. XX, 31), p. 455.

Maar dan volg die laaste anderhalwe paragraaf, waarin dit wil voorkom asof Calvyn sy hele gedugte leerstelling en konstante vermanings oor lydsame, geduldige onderhorigheid van onderdane aan owerhede, al sou dié dan ook die grofste tiranne wees, omverwerp.⁵²⁾

Daar is tog wel state sê Calvyn, waarin die grondwet voorsiening maak vir mindere owerhede (volksmagistrate, magistratus populares, magistratus minores) wat wetlik, en kragtens hul ampsbevoegdhede, oor die gesag beskik om 'n koning se willekeur te beteuel en hulle teen sy bevele te kant. Daar is ook die moontlikheid dat so 'n begrensing van die owerheidsgesag opgesluit lê in die drie stande waarin sommige koninkryke verdeel is as hulle in hul raadsvergaderings byeen is. Van hulle sê Calvyn dat dit nie net hul heilige plig en roeping is om op te tree om die vryheid van die volk te beskerm nie, maar dit sou 'n meinedige pligsversuim en verraad wees as hulle nie dié taak, wat volgens God's ordinansie aan hulle opgedra is, uitvoer nie.

Saam hiermee moet die laaste paragraaf van die Institusie ook gelees word.⁵³⁾

In hierdie paragraaf skryf Calvyn oor die één groot uitsondering wat daar altyd gemaak moet word wanneer dit op gehoorsaamheid aan 'n aardse vors neerkom. As 'n koning iets teen die wil van God gebied, moet so 'n bevel verontagsaam word. 'n Bevel van 'n aardse koning mag niemand aflei van die gehoorsaamheid wat die mens aan die Koning van alle konings verskuldig is nie, na

52) Vgl. Calvin, John., op. cit., Vol. II, Bk.IV, Ch.XX,31, p. 675.

53) Ibid., Vol. II, Bk.IV, Ch.XX,32, p. 675-676.

wie se stem bo alles, deur alles, vir alles en voor alles geluister moet word. Eers daarna kan hy hom onderwerp aan die gebod van die aardse koning wat oor hom aangestel is. Aan Sy wil is ook die wil van konings onderworpe, voor Sy majesteit moet alle septers swig.

Dit is geen skending van die waardigheid van 'n vors as sy bevel dan nie gehoorsaam word nie, want dan oorskry hy sy ampsbevoegdheid; dan tree hy op asof God Sy oppergesag onherroeplik aan hom afgestaan het.

Oor sodanige ongehoorsaamheid sal vorste wel vertoornd wees, en dit mag selfs lewensgevaarlik wees om 'n vorstelike bevel te verontagsaam. Die gelowige Christen moet hom self vertroos met die wete dat hy dan eers al die gehoorsaamheid wat God van hom eis volbring het, en moet gewillig wees om liewer alles prys te gee voordat hy van die godsaligheid afwyk. Gedagtig aan die hoogste prys wat Christus vir sy verlossing betaal het, mag hy hom nie weer slaafs aan die goddelose wil van mense onderwerp nie.

(j) Calvyn se bydrae

Voor die regbank van alle humanistiese geskiedskrywers van die staatsfilosofie staan Calvyn verdoem as die stroewe teoloog wat in sy staatsteorie 'n teokratiese absolutisme predik. Hy, volgens hulle, dra die onderdaan onvoorwaardelik op aan die willekeur van die teokratiese owerheid, en in die lig van sy aristokratiese houding, dan spesifiek aan die absolute monargie van sy tyd, teen wie die stryd vir die liberale demokrasie eintlik

gevoer moes word. Calvin word beskou as reaksionêr, as iemand wat die vryheid van die individu heeltemal ontken en sy redenasie baseer op 'n uitgangspunt wat hulle uiteraard verwerp.⁵⁴⁾

Dit is so dat daar in die staatsopvattinge van Calvin, met sy gestrengte dissiplinêre stelsel, sy onomstootlike logika, en sy onwankelbare beginselvastheid, weinig troos en bemoeidiging lê vir die mens wat sy vryheid in homself soek. Daar is niks in te vinde vir die mens wat sy politieke vryheid wil baseer op regte waarop hy van nature aanspraak maak en met sy rede konstateer, en so sy weersin aan en opstandigheid teenoor owerheidsgesag wil manifesteer in 'n vryheidstaat of in anargie nie. Uit die aard van die saak verskil hul uitgangspunte hemelsbreed van mekaar en kan hulle geen aansluitingspunte by mekaar vind nie. Geen wonder dat hulle hom veroordeel en verwerp nie.

Net soos Luther, was Calvin in die eerste instansie kerkhervormer, en nie staatshervormer nie. Dit was nie in die eerste

54) "In its initial form Calvinism not only included a condemnation of resistance but it lacked all leaning toward liberalism, constitutionalism, or representative principles. Where it had free range it developed characteristically into a theocracy, a kind of oligarchy maintained by an alliance of the clergy and the gentry from which the mass of the people was excluded and which was, in general, illiberal, oppressive, and reactionary."

Sabine, G.H., op. cit., p. 363.

plek vir hom van belang om 'n "liberale" regeringstelsel daar te probeer stel waarin die politieke regte van onderdane groter erkenning moes kry nie. Tog was sy bydrae tot die staatkunde van ingrypende belang.

Staande op Christelike (Skriftuurlike) grondslag, is alle dinge vir Calvyn volgens hul eie aard geskep, en daardie eie aard moet geërbiedig word. Geen skepsel of skepselding mag verabsoluteer word nie, want daar is slegs een Absolute. Dieselfde beginsel geld ook vir al die mens se kultuurfunksies, derhalwe ook vir al sy samelewingsvorme. Elke samelewingsverband binne die samelewingsorde dra 'n eie innerlike aard en lewenswet, en besit derhalwe ook 'n oorspronklike gesag- en bevoegdheidsfeer wat deur die Skepper so gewil en regstreeks van Hom ontvang is. Alleen so 'n werklikheidsiening kan lei tot 'n suiwer begrip van die eie aard en identiteit van die afsonderlike samelewingsvorme.

So sien Calvyn dan die staat as 'n afsonderlike eiesoortige samelewingsverband; as 'n regsverband en derhalwe nie as 'n oorkoepelende gesagsorde vir alle menslike samelewingspatrone nie. Maar die staat staan ook nie los van die ander verbande nie; dit is in onderlinge samehang daarmee ingestel. Dit tree dus op as beskermmer en bevorderaar van die belange van beide individue en die ander samelewingsverbande. Die staatlike owerheidsgesag wat so tot stand kom, is dus steeds begrens, want dit bly steeds gebonde aan die skeppingsgegewe eie aard daarvan, en moet sy bepaalde ampsopdrag uitvoer as mandaathouer van God in ooreenstemming met Sy gebod.

Deur die staat te beskou as soewerien op eie terrein, word ook 'n waarborg verskaf vir die vryheid van die mens. Calvin stel dit dus duidelik dat die owerheid die onderdaan se vryheid moet beskerm, dit nie in eie belang mag uitbuit nie, en moet toesien dat dit nie aangetas of vernietig word nie, eweneens in ooreenstemming met die Wet van God.

Maar so word ook die begrip vryheid korrek geïnterpreteer. Net soos vir Luther, is die Christelike geloof vir Calvin 'n vryheidsgeloof. Vryheid is egter nie 'n bandelose gesagsloosheid wat uit die natuur of uit die mens se outonome rede afgelei word, en waarmee hy kan maak wat hy wil nie. Dit onthef nie die mens van gehoorsaamheid aan alle wette wat nie deur homself gemaak is nie. Christelike vryheid vind homself eers in die reine sfeer van God's ordinansies. Dit vind sy vervolmaking in 'n vrywillige gehoorsaamheid aan die Wet van God. Dit is 'n vryheid wat eers ten volle ervaar en geniet kan word wanneer alle gedagtes ingestel is op, en gelei word deur, die gehoorsaamheid aan Christus. Politieke vryheid kom dan ook eers tot sy reg as dit in gehoorsaamheid aan die Wet van God, in onderhorigheid aan, en in eerbied vir, die staatsowerheid uitgeleef word.

Owerheidsgesag, net soos die gesag van alle ander menslike gesagsdraers, is deur God gegee en bepaal. Die staatsgesag onderskei hom egter van alle ander soorte gesag in die swaardmag en die dwangkarakter daarvan; as gevolg van die sonde. Daarom is dit bindend vir die onderdane en moet hulle dit gehoorsaam, al sou die owerheid ook die gebod van God oortree en die onder-

daanvryheid onderdruk.

Maar dit beteken nie dat Calvyn 'n absolutistiese of totalitêre staatsvorm regverdig nie. Daarvoor spreek hy 'n te sterke afkeur aan tirannie uit, en 'n voorkeur vir 'n vorm van 'n aristokratiese burgerstaat. Presies hoe dit moet funksioneer, sê Calvyn nie, maar dit kan afgelei word van die vorm van kerkregering wat hy bepleit, naamlik dat die gesagsdraers in die gemeente deur die gemeentelede gekies word.⁵⁵⁾

Met die ponering van die kiesreg vir die staatsburger, waarby by implikasie die toetsreg ingesluit is, dra Calvyn dus 'n verhoogde politieke verantwoordelikheid aan die burgery op. Hy lê dus, hoewel nog onvolledig uitgewerk, 'n suiwer grondslag vir betekenisvolle politieke medeseggenskap.

Dit is dan ook in dié verband dat die laaste twee paragrawe van sy Insituisie so 'n wesentlike belang verwerf. In 'n

55) "In all Calvin's political thinking, therefore, the idea of libertas played an increasingly decisive role. For him the word has a twofold meaning. Primarily it meant the free and sovereign lordship of God, and the absolute validity of His laws. But it also meant, inferentially and ultimately, the solemn right and responsibility of the people to choose by vote the bearer or instrument of that divine governance." Taylor, E.L. Hebden., "The Christian Philosophy of Law, Politics and the State", (The Craig Press, Nutley, New Jersey, 1966), p. 492.

burgerstaat waarin daar van verkiesing van die owerheids-
persone sprake is, en waarin aan die owerhede 'n verpligting
en verantwoordelikheid ten opsigte van die vryhede van hulle
onderdane opgelê word, is daar ook mindere gesagsdraers -
die mindere owerhede - by wie die gesag berus om die absolu-
tisme van die vors te beteuel, en aan wie die opdrag gegee
word om dit wel te doen, selfs met wapengeweld. Daarmee hang
ten nouste saam die pertinente voorskrif aan die owerheid
dat hy geen reg het om te beveel wat teenstrydig met God se ge-
booie is nie, want so 'n bevel moet die onderdaan verontagsaam.

In die tydsgewrig waarin Calvyn hom bevind, waarin daar
nog nie van 'n geïndividualiseerde staat sprake is nie, is die
mindere owerhede, vir hom, die aangewese instansie by wie die
beteuelingstaak en die reg van verset berus. In beginsel is
sy gedagte aan die begrensing van die owerheidsbevoegdhede
deur die "nie-staatlike" gesagsdraers korrek, want dit is be-
doel as 'n versterking van die nog betreklik onselfstandige
burgery. In die moderne geïndividualiseerde staat met sy
swaardmagmonopolie deug sy fundering van die reg van verset
egter nie, en moet dit dus verval.

Dit was egter juis in die moontlikheid ter begrensing van
die outoritêre owerheidsgesag van die vorste van hul tyd, wat
hier deur Calvyn in beginsel gegee is, dat sy volgelinge in
sy leer gronde gevind het vir aktiewe gewapende verset teen

die staatsvorste wat hul geloofsvryheid belemmer het.⁵⁶⁾

(D) DIE "VINDICIAE CONTRA TYRANNOS"

(a) Die anti-monargiste

Uit die massa pamflette en geskrifte wat daar in Frankryk tydens die bloedige burgeroorlog, wat in daardie land as gevolg van die Hervorming uitgebreek het, verskyn het, is dit gerade om veral aan een besondere aandag te gee, omdat dit beslis die grootste invloed uitgeoefen het, en waarskynlik die suiwerste uitdrukking van die Protestante se standpunt was; die "Vindiciae Contra Tyrannos."

In hul stryd teen die onverbiddelike monargie van Frankryk, het die leiers in die geloofstryd, wat meesal aristokrate en lede van die middestand was, 'n teorie, gefundeer op Calvinistiese grondslag, uitgewerk om hul optrede te regverdig. Dit is ook

56) "In this reference to limited monarchy Calvin suggests, as Luther had done, that questions of resistance to princes may properly belong in the field of public law. Add to this the explicit declaration of Calvin that the limit of obedience to kings is the command of God, and the groundwork is laid for the practice of the half-political, half-religious, but undoubtedly vigorous, resistance which his followers in France, the Netherlands and elsewhere substituted for the doctrine of passive obedience."

Dunning, W.A., op. cit., p. 30.

verhelderend om te sien watter afleidings Calvyn se volgelinge uit sy standpunt gemaak het.

Daar moet egter onthou word dat hulle 'n stryd om geloofsvryheid gevoer het, en nie 'n stryd teen die monargie as sulks nie. Hoewel hul gevolgtrekkings uiteindelik moes lei tot 'n regverdiging van 'n volksregering, was hulle aanvanklik baie lugtig vir die breë volksmassa, veral nadat hulle gesien het tot watter uiterstes die volksopstande in Duitsland gevoer is. Daarbenewens was standeverskille 'n algemeen aanvaarde beginsel van die era, en buitendien het hulle gevestigde belange gehad wat hulle nie graag wou prysgee nie.⁵⁷⁾

(b) Owerheidsgesag is verleende gesag

Oor die uitgangspunt waarop die skrywers hulle oortuigings fundeer, val daar nie te redeneer nie. Hulle onwrikbare geloof in Christus en die Woord was die beginpunt van hul stryd, en daarvoor sou hulle alles veil hê.

Daarom is alle aardse gesag, vir hulle, verleende gesag, en

57) "While the Monarchomachs come to oppose the king and to advocate deposition, one must always keep in mind that they are driven to this by the persecution of their religion, and not from a fundamental conviction of the undesirability of the monarchical form of government. Certainly, while they develop doctrines whose ultimate conclusion was democracy, they are themselves somewhat contemptuous and afraid of the people."

Cook, Thomas I., "History of Political Philosophy - From Plato to Burke", (Prentice-Hall, Inc., New York, 1936), p. 348.

aardse konings slegs God se gesante, Sy leenmanne en Sy loon-trekkers. Dit volg dus logies dat waar God se mag onbeperk is, dié van konings gebonde, begrens, en beperk is slegs tot die staatsterreine waaroor hulle regeer.⁵⁸⁾

Soos leenmanne aan hul leenhere trou sweer, bind ook konings hulle aan hul opperste Leenheer met 'n eed van getrouheid. By die aanvaarding van sy amp sweer 'n koning trou en gehoorsaamheid aan God, en belowe hy plegtig dat hy sy bevele getrou en ooreenkomstig die wet van God sal uitvaardig. Dit is God se uitdruklike gebod dat 'n koning, voor alles, Gods heilige Wet moet gehoorsaam. Dit is ook 'n goddelike belofte dat as 'n koning getrou en gehoorsaam is, hy en sy opvolgers lank sal regeer. Maar as hy hom sou versit en ongehoorsaam is, sal sy heerskappy van korte duur wees.

'n Koning word deur God ingestel uitsluitlik met die doel dat hy die regspraak oor sy volk sal uitoefen en hulle teen al hulle vyande sal beskerm.⁵⁹⁾

58) "First, the Holy Scripture does teach that God reigns by His own proper authority, and kings by derivation, God for himself, kings from God, that God has jurisdiction proper, kings are his delegates."

Brutus, S.J., "A Defence Of Liberty Against Tyrants",
uit Ebenstein, W., op. cit., p. 326.

59) "The king is established by the Lord God, the King of kings, to the end he should administer justice to his people and defend them against all their enemies."

Ibid., p. 327.

Die pligte van 'n koning jeens sy volk bestaan daaruit dat hy sy volk moet dien, deur in geregtigheid en met die implimentering van die swaardmag die openbare orde moet handhaaf en die volk teen alle skade en aanvalle van buite moet beskerm. Om te regeer beteken dus om te dien; die koningskap is nie maar net 'n ereposisie nie, maar wel 'n gewigtige en moeisame amp.⁶⁰⁾

(c) Die verbondsgedagte

Die kern van Brutus se teorie is die gedagte aan 'n verbond, naamlik dat koningskap en owerheidsgesag op 'n heilige ooreenkoms berus. Daar bestaan dan twee sulke verbonde. Die eerste verbond word gesluit tussen die koning en die volk, en God, en die tweede tussen die koning en die volk. Die eerste het ten doel die ewige verbintenis van die volk met God, en die tweede dat die volk die koning getrou sal gehoorsaam en dat hy regverdig sal regeer.⁶¹⁾

(d) Die volk plaas die septer in die hand van die koning

Hoewel dit God is wat, in die eerste instansie, die koning

60) "Therefore then, to govern is nothing else but to provide for. ...The kingly dignity to speak properly, is not a title of honour, but a weighty and burdensome office".

Ibid., p. 333.

61) "Now we read of two sorts of covenants at the inaugurating of kings, the first between God, the king and the people, that the people might be the people of God. The second between the king and the people that the people shall obey faithfully."

Ibid., pp. 327 - 328.

uitverkies en sy heerskappy aan hom toestaan, is dit, volgens Brutus, die volk wat hom aanstel en die septer in sy hand plaas. Deur middel van hul stemreg word God se keuse as't ware bevestig. Dit is God se wil dat dit op dié manier moet gebeur, sodat 'n koning kan weet dat saam met die opdrag wat hy van God ontvang, hy sy staatlike oppergesag van die volk ontvang. Dit is so verorden dat 'n koning moet besef dat hy nie uit voortrefliker stoffasie as gewone sterflinge gemaak is nie, al word hy in rang so hoog bokant hulle verhef. Die ander rede is dat hy voortdurend gedagtig moet wees aan sy dure plig om die welsyn van die volk ten beste te bevorder.

As bewys vir sy standpunt voer Brutus die geskiedenis van die oprigting van die koningskap van Saul oor die Israeliete aan. Dit dien dan as bewys dat een wat deur God uitverkies word, en deur die lotsbeslissing van die ander afgesonder word, eintlik deur die kiesreg van die volk aangestel word.⁶²⁾

Hoewel dit so mag voorkom, beweer Brutus, omdat dit algemene gebruik geword het dat seuns hul vaders opvolg, bestaan daar in der waarheid nie iets soos 'n erflike koningskap nie. Dit is eintlik 'n valse gewoonte, want niemand word met 'n kroon op die hoof gebore nie, en geen koning kan ooit sonder 'n volk regeer nie.

Volke daarenteen bestaan wel sonder konings, en het bestaan lank voordat koningskappe ingestel is. Dit volg dus logies dat konings deur volke daargestel word. Die koning maak dus nie die staat nie, maar wel die staat die koning.

62) Vgl., Brutus, S.J., "A Defence of Liberty Against Tyrants", uit Ebenstein, W., op. cit., p. 330.

'n Seun volg ook nie sy vader op as koning voordat die volk hom nie as 't ware opnuut tot die amp verkies, en hy sy kroon en septer uit hul hand ontvang nie. Dit is dus duidelik dat die volk hoër staan as die koning en dat hy slegs hul dienaar is.⁶³⁾

(e) 'n Koning mag nie die wette oortree nie

Die wette is die wesenskern van die staat. Dit is 'n gawe Gods, aan volke geskenk tot hul hoogste heil en seën, sodat hulle daarvolgens gelukkig geregeer sal word. In die reg is die rede en die wysheid van die eeue verenig; dit is vry van alle bergeringe en verhewe bokant die emosies, ambisies, haat en begeertes van mense. Daarom, sê Brutus, is dit voordeliger om liewer die wette te gehoorsaam as die bevele van die koning, wat maar net 'n mens is. Die koning is slegs die beliggaming en die versinnebeelding van die reg; die orgaan waardeur die reg homself laat geld.⁶⁴⁾

Omdat die reg dus nie sy oorsprong in die koning het nie, is

63) "Now, seeing that the people choose and establish their kings, it follows that the whole body of the people is above the king." Brutus., S.J., "A Defence of Liberty Against Tyrants", uit Ebenstein, W., op. cit., p. 331.

64) "The law is the soul of a good king, it gives him motion, sense and life. The king is the organ and as it were the body by which the law displays her forces, exercises her function, and expresses her conceptions."

Ibid., p. 335.

hy nie bokant die wette verhewe nie, en mag hy dit nie verbreek nie. Dit doen buitendien niks af aan die koninklike gesag as hy hom stiptelik aan die voorskrifte van die wette hou nie.

Maar dan, so beweer Brutus, is dit ook juis met die doel om toe te sien dat die koning nie die wette verbreek of oortree nie, dat die volk op gesette tye mede-gesagsdraers en raadgevers aanstel om hulle belange by die koning te behartig. Hulle word beskou as beamptes van die koninkryk en nie van die Koning nie; die draers van die oppergesag van die volk.⁶⁵⁾

(f) Die gesag van die mindere owerhede

Klaarblyklik gegrond op Calvin se leerstelling aangaande die gesag wat die mindere owerhede in 'n koninkryk toebehoort, om 'n koning mee te betuel, stel Brutus die standpunt dat die reg om 'n koning te weerstaan, of om hom te bestraf, nie by die individuele onderdane, die gewone lede van die burgery, berus nie. Daardie taak en gesag berus uitsluitlik by die ampsbekleërs wat die volk wettiglik by die owerheid verteenwoordig.

Die volksmassa, die gepeupel, is 'n gevaarlike ding. Dit kan nooit aan 'n ongebreidelde menigte oorgelaat word om staatsake te

65) "Now that which we speak of all the people universally, ought also to be understood of those who in every kingdom or town do lawfully represent the body of the people, and who ordinarily are (or at least should be) called the officers of the kingdom, or crown, and not of the king; ..."

Brutus, S.J., "A Defence Of Liberty Against Tyrants",
uit Ebenstein, W., op. cit., p. 332.

reël nie.⁶⁶⁾

Wanneer daar dus van die volksgeheel (the body of the people) gepraat word, word daarmee nie bedoel die massa enkelinge waaruit die volk bestaan nie, maar wel diegene aan wie die volks-gesag opgedra is, te wete die volksmagistrate of mindere owerhede. Hoewel hulle ook aan die koning ondergeskik is, word hulle deur die volk as hul verteenwoordigers - feitlik as onderkonings in die ryk - met regsprekende gesag beklee om die mags- en gesagsoorskrydinge van die koning te beteuel. Daaronder word ook verstaan die standerade wat eintlik niks anders is nie as 'n beliggaming, 'n kernversameling, van die koninkryk, op wie alle staatsake in besonder absolute betrekking het.⁶⁷⁾

(g) Die reg van verset teen 'n tiran

Teenoor 'n ware, goeie en regverdige koning, wat wettiglik tot die troon verhef is en wat wetsgehoorsaam in belang van die volk regeer, is hoegenaamd geen verset geregverdig nie; dit is uiteraard onnodig.⁶⁸⁾

66) "What will you say? That a whole people, that beast of many heads, must they run a mutinous disorder, to order the business of the commonwealth? What address or direction is there in an unruly and unbridled multitude? What counsel or wisdom, to manage the affairs of state?"

Brutus, S.J., "A Defense of Liberty Against Tyrants",
uit Ebenstein, W., op. cit., p. 329.

67) Ibid., p. 329.

68) "...seeing it is a thing unquestionable that we are bound to obey a lawful king,..."

Ibid., p. 338.

Dit gebeur egter so dikwels, beweer Brutus, dat 'n koning die perke van sy wettige heerskappy oorskry en die norme van wetsgehoorsaamheid en billikheid oortree, of sy pligte verwaarloos. Prinse is ook maar net mense met menslike tekortkominge, en moet daarom nie summier veroordeel word nie. Maar as hy dit opsetlik doen, dan is hy 'n tiran. So 'n tiran word geklassifiseer as 'n tiran volgens praktyk.

Dan is daar ook heersers wat die troon op 'n sluwe geweldadige wyse in die hande kry. Hulle is tiranne; tiranne sonder titel.

Maar wat nou gemaak met tirannie?

Ten opsigte van 'n tiran sonder titel is daar drie wetlike gronde waarop verset teen hom geregverdig is, te wete, die wet van die natuur, die volkereg en die burgerreg. Wat hom betref, staan dit elke individu, van watter nederige stand ook al, vry om teen hom in verset en opstand te kom. Wat hom betref bestaan daar geen wet wat opstand of sedisie verbied nie. Inteendeel, die beginsel van tirannemoord geld vir so 'n indringer. 'n Opstandeling teen so 'n tiran sal steeds hoog geroem word. 69)

69) "...therefore the meanest private man may resist and lawfully oppose such an intruding tyrant. ...On the contrary, to this has proper relation the law of tyrannicide, which honors the living with great recompenses, and the dead with worthy epitaphs, and glorious statues, that have been their country's liberators from tyrants."

Brutus, S.J., "A Defence of Liberty Against Tyrants",
uit Ebenstein, W., op. cit., p. 339.

Ten opsigte van 'n wettig verkose vors, wat weens sy menslike swakheid in tirannie verval, moet daar egter uiters versigtig te werk gegaan word.⁷⁰⁾ Geen mens is volmaak nie, en daarom kan daar nie altyd van 'n vors verwag word om te alle tye billik en regverdig te regeer nie. So 'n heerser mag nie subiet as 'n tiran gebrandmerk word nie. Buitendien, kan die insig, integriteit en moed van sy mindere owerhede hom steeds noop om goed te regeer.

Maar as hy opsetlik, aanmatigend en volhardend die perke van sy gesag oorskry, sy onderdane gewetenloos uitbuit en onderdruk, en alle verbonde, regverdigheid, en veral die suiwer geloof skend, dan is hy 'n tiran. En tirannie is die gruwelikste van alle euwels.⁷¹⁾

So 'n tiran moet in die eerste instansie deur die mindere owerhede vermaan word. Dit mag moontlik help, want tirannie is soos 'n hewige koors, wat as dit vroegtydig bestry word heel maklik in die kiem gesmoor kan word, maar as dit toegelaat word om ongebreideld voort te woed later heeltemal ongeneeslik word.

Sou hy egter in sy tirannie volhard nadat hy vermaan en sy

70) "Therefore it becomes wise men to try all ways before they come to blows, to use all other remedies before they suffer the sword to decide the controversy."

Brutus, S.J., "A Defense of Liberty Against Tyrants",
uit Ebenstein, W., op. cit., p. 340

71) "Tyranny is not only a will, but the chief and as it were the complement and abstract of vices."

Ibid., p. 340.

foute aan hom uitgewys is, dan moet daar handelend teen hom opgetree word. Hy mag dan beskou word as 'n rebel teen die majesteit van die volk, en daarom is dit die mindere owerhede veroorloof; hul wetlike plig om hom met geweld te onderdruk of van sy troon te stoot. Dit is hul plig om die wapen teen hom op te neem, en selfs die volk tot die wapen op te roep.⁷²⁾

Ten spyte van dit alles egter, volg daar nogeens die ernstige vermaning dat die reg van verset nie by die enkeling, die gewone onderdaan, berus nie, maar alleen by die mindere owerhede, want vorste word nie deur partikuliere enkelinge op hul trone geplaas nie maar deur die volksgemeenskap.⁷³⁾

In die gees van die tyd waarin hy skrywe, doen die outeur ook 'n beroep op naburige vorste om te kom help met die verwydering van die tiran. Dit is tegelykertyd ook die finale hulpmiddel ter onderdrukking van 'n tirannieke vors wat aangehaal

72) "And if tyranny have gotten such sure footing, as there is no other means but force to remove him, then it is lawful for them to call the people to arms, to enrol and raise forces, and to employ the utmost of their power, and use against him all advantages and stratagems of war, as against the enemy of the commonwealth, and the disturber of the public peace."
Ibid., p. 341.

73) "But particular and private persons may not unsheathe the sword against tyrants by practice, because they were not established by particulars, but by the body of the people."
Brutus S.J., "A Defence of Liberty Against Tyrants",
uit Ebenstein, W., op. cit., p. 343.

word. Die geskiedenis het bewys, sê hy, dat raburige vorste dit dikwels op hulle geneem het om tiranne van hul trone te stoot.

In die felle geloofstryd waarin die Hugenote hulle bevind het, word daar dan ook op naburige vorste 'n beroep gedoen om hul plig na te kom, en oor te kom om die onderdrukker in hulle land te kom help beveg.

(h) Die waarde van die "Vindiciae Contra Tyrannos"

Die "Vindiciae" is nie 'n uitmuntende stuk staatsfilosofie nie; dit is veel eerder 'n politieke propagandastuk wat in die hitte van die felle geloofstryd geskryf is. Maar dit weerspieël tog die geestestoestand en die Protestantse denkpatroon van die tyd. Dit is buitendien gebaseer op, en 'n verdere uitbouing van die leerstelling van die grondlegger van die Calvinisme.

Daar is niks nuuts by wat Calvyn nie reeds gesê het oor die fundering van die staat en die aard van die owerheidsamp en die owerheidsfunksie nie.

Ook vir hulle is die staat 'n goddelike instelling waarin alle owerheidsgesag deur God verleen word. Daarom is die onderdaan onvoorwaardelike gehoorsaamheid verskuldig, want dit is ook sy onderdaanplig jeens God.

Die "Vindiciae" is ook nie 'n pleidooi om 'n volksregering nie; dit kon dit immers nie wees nie, want in die betreklik beskawingsonmondige toestand waarin die burgery in die bepaalde historiese tydvak verkeer het, kon politieke medeseggenskap nie aan hulle toegestaan word nie. God se geordende staatsinstelling mag nie deur menslike willekeur in anargie verval nie.

Die waarde van die "Vindiciae" is egter geleë in die beklemtoning van die gesag en die magte wat by die mindere owerhede in die staat berus. Volksverteenwoordiging was wel destyds nog op aristokratiese lees geskoei, en die argument dat die mindere owerhede die verkose verteenwoordigers van die breë volksmassa was, het nie met die werklikheid steek gehou nie. Die meeste, indien nie almal nie, van die mindere owerhede in daardie laat feudalistiese era, het hul posisies beklee uit hoofde van erflike grondbesit en titels wat aan hulle die gesag daaraan verbonde verleen het; hulle was nie deur die volk gekies nie. Die argument, egter, dat hulle wel oor die gesag beskik het om 'n koning se willekeur te beteuel en desnoods, in die geval van 'n ondraaglike tirannie, geweldig van hom ontslae te raak, is juis. Dit is histories en tradisioneel gegrond, en hoewel dit in onbruik verval het tydens die opkoms van die absolute monargieë, was dit steeds deel van die destydse gedagtegoed.

Dit is nie soseer die argument self nie, maar die beginsel wat die argument ten grondslag lê, wat van belang is. Die owerheid ontvang wel sy staatlike oppergesag van God, maar dit veroorloof hom nie om willekeurig daarmee te handel nie. Sy gesag bly steeds verleende gesag en ampsgesag, en sy ampsplig maak dit gebiedend dat hy ook die welsyn van sy onderdane moet beskerm en bevorder. Daarbenewens is die owerheidsgesag steeds juridies begrens weens die tipiese eie aard van die staat as regsverband.

Onderdane beskik ook oor regte en vryhede ten opsigte van die staat, want hulle vorm immers 'n integrale deel van die God-gewilde staatsverband. Wat daardie regte en vryhede betref is die owerheidsgesag ook juridies begrens; hulle staan dus nie weerloos aan die

willekeur van die owerheidsgesag uitgelewer nie. Maar omdat dit die noodsaaklike ordelikheid in die staat sal versteur, kan dit nie aan elke partikuliere individu oorgelaat word om eiemagtig op te tree om disharmonie in die staat reg te stel nie, of om in 'n uiterste geval die mag in eie hande te neem en hom teen die owerheid te verset nie. Die staat is immers nie 'n optelsom van partikuliere enkelinge nie. Nee, dit bly 'n skeppingsgegewe geordende strukturele geheel, wat nie deur die willekeurige optrede van enkelinge versteur mag word nie.

Die weerbaarheid van die onderdaan kan egter nie slegs op teoretiese of morele grondslae bly berus nie, dit moet ook in die praktyk tereg kom, anders sou daar, weens die sondige aard van die mens, weinig van tereg kom. Dit is dan waar die beginsel van volksverteenwoordiging, soos deur Calvyn gestel en deur die "Vindiciae" verder uitgewerk, van toepassing is.

Hoewel volksverteenwoordiging indertyd nog nie op direkte kiesreg gebaseer was nie, het die mindere owerhede tog hul ampte met die instemming van die volk bekleed. Die volk het vrywillig sy gehoorsaamheid aan sy vors en sy mindere owerhede betuig; 'n stilswyende instemming dus.

Namate toestande verander en 'n breër laag van die volksmassa mettertyd beskawingsmondigheid verwerf, is dit te verstane dat hul verteenwoordiging in al groter mate op direkte kiesreg gebaseer sal word, en hul politieke medeseggenskap dus meer betekenisvol; aktiewe medeseggenskap in plaas van instemmende medeseggenskap. Dit kan dan ontwikkel in 'n juridies bepaalde verkiesingstelsel met kiesafdelings en kandidate, die organisering van politieke par-

tye, en owerhede wat hul ampte beklee op grond van hul direkte verkiesing deur die burglary. Dit geskied egter alles binne die skeppingsgegewe geordende staatsverband waarin sowel owerheid as onderdaan steeds getrou bly aan hul eerste en hoogste plig, 'n getroue gehoorsaamheid aan die Wet en 'n gelowige onderdanigheid aan die Koning van alle konings. So kom die God-gewilde harmonie tussen owerheidsgesag en onderdaanvryheid tot sy volle reg.

In hierdie stelling van die "Vindiciae" is dus geleë een van die hegte grondslae van ware en betekenisvolle politieke medesegegenskap.

(E) DIE HERVORMING EN POLITIEKE MEDESEGGENSKAP

Die Hervorming het geen deurlugtige staatsfilosowe opgelewer nie, en daarom ook nie 'n afgeronde, volledig uitgewerkte staatsfilosofie nie. Dit het immers in die eerste instansie om geloofsvryheid en kerkhervorming gegaan, en nie om staatshervorming en politieke vryheid nie. Maar die riglyne wat vir die staatsfilosofie neergelê is, het die staat nie onberoerd gelaat nie.

Die vraag kan dus met reg gestel word, waarom die Hervorming dan so 'n onuitwisbare indruk op die staatsfilosofie gemaak, en 'n blywende, wesentlike invloed daarop uitgeoefen het?

Die antwoord daarop is juis geleë in die feit dat dit 'n beweging was om die kerk te hervorm, en om aan die mens, by hernuwing, 'n suiwer grondslag vir sy saligheidstrewte te besorg. Dit het die kerk van die middeleeue, wat byna volkome van die Woord van God vreem was, van die knellende juk van die Roomse hiërargie bevry,

en dit geleer om weer die geregtigheid buite homself, in Christus en Sy Woord te seek. Die Hervorming sou voorwaar geen boodskap vir die mensdom ingehou het, as dit nie eers weer die Woord van God in die kerk in ere herstel het nie.

Juis deur weer die Woord van God in die kerk die ereplek te gee, het die invloed van die Hervorming ook verder as die kerklike terrein gestrek, want Gods Woord is nie net op die menslike geloofslawe in die kerk van toepassing nie, maar dit hou ook ewigheidswaarde in vir die mens se ander lewensterreine, veral vir die staatsverband; dié verband waarin al die ander samelewingsvrome juridies saamgesnoer word.

Die Hervorming werk dus ingrypend in op elke ander menslike lewensterrein, omdat dit weer leer dat die hele skepping in al sy verskeidenheid en veelsoortigheid God se maaksel is en net aan Hom behoort. Dit is gebind en gevoeg in Sy neergelegde Wet, en dit dien alles slegs tot Sy eer en verheerliking.⁷⁴⁾

Die Hervorming bring dus ook 'n nuwe benadering tot die staat en die staatkunde. Met die positiewe waardering van die staat as 'n selfstandige samelewingsverband naas die kerk, is die dualisme wat daar in die besinning oor die aard en wese, en die plek en taak van die staat in die samelewingsorde bestaan het, finaal opgelos. Die Hervormers het aan die staat sy antiek-heidense sosiologiese inslag ontnem, want die staat word nie meer beskou

74) "Zij proclameert het koningschap van Christus voor alle terreinen van het leven."

De Groot, D.J., "De Reformatie en de Staatkunde", (Uitgave : Anti-Revolutionaire Propagandacommissie, Friesland), p.6.

as 'n saligheidsinstelling nie. Ook is die skeiding wat die vroeë kerkvaders en die middeleeuse skolastici tussen die kerk en die staat gemaak het, waarvolgens hulle die staat tot die profane, bloot sekulêre, verban het, finaal opgehef.

Die Hervormers het aan die staat 'n neweskikkende plek en funksie, nie as losstaande van, of ondergeskik aan, die kerk nie, maar samelopend en in vervlegting daarmee toegeken. Deur verder, in gehoorsaamheid aan die Wet van God, daaraan die taak as belangebeskermmer en -handhawer, ook van die kerk, op te dra, en so ook die staat in die diens van God gestel het, kon die staat eers waarlik tot sy volle reg kom.

Ook aan die mens ken die Hervormers sy juiste plek in die samelewingsorde, en derhalwe in die staatsverband, toe. In teenstelling met die humanisme verklaar hulle dat die mens, nóg as individu, nóg in sy maatskaplike en politieke verbande, outonoom is. As Sy skepsel, en as gevalle sondaar, het die mens nooit en nêrens die reg om, na eie goeddunke, vir homself die wet te bepaal nie. Die Wet is vir die mens deur die hoogste Wetgewer neergelê, soos in die Skrif aan hom geopenbaar, en daaraan bly hy steeds onderworpe.

Hulle stel derhalwe ook die begrip van menslike vryheid in die regte perspektief, deur dit te tipeer as Christelike vryheid, en nie as 'n natuurgegewe wat die mens se outonome wil en rede aan hom openbaar nie, en daarom onbegrens is, omdat die mens sy eie heil vir homself kan uitwerk nie. Nee, slegs in vrywillige, nederige onderhorigheid en in ootmoedige gehoorsaamheid aan sy Skepper, vrygekoop deur die soenverdienste van Christus, kan die mens hom eers waarlik vry ag. Alleen in gehoorsaamheid aan Sy Wet is

die mens waarlik vry, en slegs binne die perke, en getrou aan die norme daarvan, kan hy sy aardse bestaan en sy samelewingspatrone orden en rangskik. Hierdie Christelike vryheid kan hy alleen ten beste uitleef as hy die Godgegewe staatsowerheid en owerheidsgesag, eerbiedig gehoorsaam. Hy mag die ordelikheid daarvan nie met sy ongehoorsaamheid versteur deur hom eiemagtig teen die owerheid te versit nie.

Omdat die staat ook 'n instelling van God is, ontvang die staatsowerheid ook sy ampsopdrag van God. Sy gesag is dus ook nie outonoom en onbegrensd nie. Ook hy staan in die uitvoering van sy taak en plig onder die verpligting van gehoorsaamheid aan die Wet, en moet sy roeping as regshandhawer en belangebeskermer stiptelik daarvolgens vervul.

Hy mag sy onderdane nie in eie belang uitbuit of genadeloos onderdruk nie. Bowendien het die owerheid ook 'n geloofsopdrag, want hy moet toesien dat die nodige orde waarin die ware geloof kan gedy, nie versteur word deur die sonde ongestraf te laat nie. Owerheidsgesag is dus verleende gesag en daarom begrensde gesag; begrens deur die Wet. Dit kom eers in gehoorsaamheid daaraan tot sy reg, eerstens in sy plig en verantwoordelikheid jeens God, en tweedens in sy ampsplig en verantwoordelikheid teenoor sy onderdane.

Binne hierdie raamwerk van 'n staatsverband, met owerheid en onderdane wat in sy geheel opgedra word aan die diens van God, kan eers waarlik 'n juiste begrip en waardering van politieke medesegenskap gevorm word.

Hoewel die Hervormers altyd aan die onderdaan die dure plig van onvoorwaardelike, eerbiedige gehoorsaamheid aan die wettig

daargestelde staatsowerheid opdra, lewer dit hom nogtans nie resloos daaraan uit nie. Christelike vryheid maak nie van die mens 'n willoos gehoorsame en slaafs onderdanige wese nie, inteeendeel, dit maak hom juis sterk in die geloof.⁷⁵⁾ Die Protestantisme besorg dus juis aan die menslike gees daardie vryheid waarna hy so lank gesoek het; 'n herbevestiging van die mens se eindelose smagting na 'n innige persoonlike verhouding met sy Skepper.

Vir Luther was die ware geloof 'n individuele gewetenservaring, 'n saak wat die mens vir homself en met homself moes uitmaak; nie iets wat van buite af deur die kerk of die staat op hom afgedwing kan word nie. Nee, dit is iets wat alleen kan ontstaan as 'n vrye genadegawe van Christus, uit die ondersoek en kennis van die Woord, en uit 'n direkte persoonlike verhouding met God. Calvyn het leerstellig aan dié gedagte gestalte gegee met sy uitverkiesingsleer. Dit is dus opnuut 'n bevestiging van die mens se normatiewe keusevryheid; om in die lig van sy gewete na die ewige waarheid te soek en hom daaraan te verbind; 'n

75) "Belief in the sovereignty of God creates a majestic view of God, and this lies at the root of reverent religion. It also lies at the root of making strong men".

Murray, R.H., "The Political Consequences of the Reformation,"

(Ernest Benn Limited, London, 1926), p. 85.

konstatering van menslike waardigheid en individualiteit.⁷⁶⁾

Luther se radikale nuwe vertroue in die individuele gewete, soos treffend deur Calvin bevestig, was vir altyd daarna vervleg in die kulturele grondslae van die Westerse individuele medeseggenskap-geörienteerde politieke denkpatoon, en die regeringstelsels wat daarvolgens uitgewerk is.⁷⁷⁾

Die Hervormers was egter nie voorstanders van die demokrasie, veral nie in die sin van volksoewereiniteit nie, want 'n owerheid ontvang immers nie sy ampgesag van die volk, en is dus nie ondergeskik aan hul oppergesag nie. Intendeel, die leerstelling van die demokrasie was totaal vreemd aan hul gedagtegoed. Die reg en die plig word nogtans aan die staatsburger opgedra om homself vir die owerheidsampte beskikbaar te stel as hy daartoe geroep sou word, en om handelend daarin op te tree in die uitvoering van die owerheidstaak. So iets kan net geskied in 'n regeringstelsel waarin die owerhede deur die

76) "The Reformation restored to the heart that freedom which had been so long denied it, and with the logical precision and severity of his race, Calvin furthered that freedom. For the Reformation was primarily, a revival of religion, a renewal of man's unending yearning for communion with God. "The Reformation", to quote Bishop Westcott's words, "was the affirmation of individuality"."

Murray, R.H., op. cit., pp. 80-81.

77) Vgl. Mc Donald, Lee Cameron, "Western Political Theory - From its Origins to the Present", (Harcourt, Brace & World, Inc., New York, 1968), p. 238.

onderdane verkies word, en waarin die staatsburger dus 'n medeverantwoordelikheid vir die owerheidsbeleid en -optrede aanvaar. Vandaar Calvyn se voorkeur aan 'n burgerlike regeringstelsel, soos dit ook in die Protestantse kerkorganisasie verwesenlik is.

'n Belangrike bydrae van die Hervorming tot die ontwikkeling van politieke medeseggenskap in die moderne staatstelsel, is dus die oordrag van geloofsvryheid, insluitende die gemeentelike kontrole oor hul eie organisasie, soos dit algemeen in die Protestantse kerke aanvaar is, na die politieke terrein. As die gemeente dan die reg het om hul eie predikante en beheerrade te kies, kan die beginsel geredelik ook op die staatsterrein oorgedra word.⁷⁸⁾

Dit was dan ook veral in dié lande waar die Hervorming 'n Calvinistiese inslag gedra het, dat dit sy belyers tot ywerige en aktiewe politieke deelname en optrede aangespoor het. Hoewel die Hervormers geen demokrate was nie, het hul gedagtes grootliks

78) "Thus the Reformation contributed not only to the introduction of new political concepts of direct democratic practices, but as well to the theories of church organization that had their reflection and counterpart in politics. To forget this strand of development of liberalism and constitutional democracy, as is often done by purely economic interpretations, is to neglect one of the most powerful dynamics of human action - that of religious conviction."

Elliot, W.Y., and McDonald, N.A., "Western Political Heritage", (Prentice Hall, Inc., New York, 1955), p. 390.

tot die idee van politieke medeseggenskap bygedra. Hulle idees van menslike waardigheid, van individuele Christelike geloofsvryheid, en van die ewewaardigheid van alle Christen-gelowiges, is op die politieke terrein oorgedra, en lê aan die wortel van die politieke vryheidstryd wat in die eeue daarna teen die absolute monargieë gevoer is, en die daarstelling van die regstaat wat dit vervang het.⁷⁹⁾

In sy wese was die Hervorming egter nie revolusionêr of anargisties nie. Dit is waarom sowel Luther as Calvyn die revolusionisme van die Anabaptisme so skerp veroordeel het. Die klem is deurgaans gelê op wetmatige ordelikheid en stiptelike

79) "While neither Luther nor Calvin espoused democracy, they did espouse ideas that could be utilized in a comprehensive democratic theory. Christian liberty can be extended to political liberty. Religious individualism can be extended to political individualism. The honorableness of all callings could be interpreted as giving the artisan as much social status as the noble. The notion of the transcendental value of a person who is the elect of God could be transferred to secular society. Could anything be more unjust than for vessels of the Holy Spirit to be subject to hereditary absolute kings? If the belief in the ultimate dignity of the individual is the key to democracy, then Luther and Calvin unwittingly laid the basis for the ideology of the future."

Runkle, Gerald., "A History of Western Political Theory",
(The Ronald Press Company, New York, 1968), p. 204.

onderdaangehoorsaamheid.

Dit is waarom Calvin die klem op streng dissipline en gedissiplineerdheid by sowel onderdaan as owerheid, in getroue gehoorsaamheid aan die Wet van God, gelê het. Daarmee word dan ook die suiwerste grondslag, die enigste regsgrondslag, waarop 'n ewewigtige verhouding tussen owerheidsgesag en onderdaanvryheid gegrond, gehandhaaf en gewaarborg kan word, herbevestig. As die owerheid die grense van sy regsplig sou oorskry of verwaarloos, of as die onderdaan sy regsplig sou versaak en teen die owerheid in opstand kom, verval die wetlike staatkundige orde, en word die staatsverband 'n karikatuur. Dit is 'n miskenning en 'n oortreding van die Wet van God.

Dit is daarom dat die Monargomage se aandrang op die reg van gewapende verset, en 'n geweldadige omverwerping van die owerheidsgesag, nie stryk met Christelike beginsels en die leerstellinge van die Hervormers nie. Geweldadige verset teen die owerheid is revolusie; dit bly steeds 'n oortreding van die staatswette en die Wet van God. Die oplossing vir tirannie lê eerder in voorkomende aksie, in vertroue op God, as in revolusie.

Hoedat die leerstellinge van die Hervorming in die eeue wat daarop gevolg het, deur staatsfilosowe wat nie meer hul standpunte op die absolute uitgangspunt van die Christelike geloof gebaseer het nie, verontagsaam en verwerp is, word in die volgende hoofstukke aangetoon.

HOOFSTUK 7

DIE MODERNE LIBERALE KONSTITUSIONALISME

(A) BRITSE KONSTITUSIONALISME

Die tydperk tussen die "Restoration" in 1660 en die "Glorious Revolution" van 1688, was van deurslaggewende belang in die Britse politieke geskiedenis. Dit was die periode waarin die Parlement sy stryd teen die absolute, outonome, heerskappy van die konings heftig voortgesit, en suksesvol deurgevoer het.

Die "Glorious Revolution" is algemeen beskou as 'n opstand wat in opdrag van die volk plaasgevind het. Magtige seksies van die Britse bevolking het na die soewereiniteit van die Parlement verlang en dit geëis, en hulle het dit hierdie keer, anders as in 1648, in die grondwet van die land ingeskryf.

Willem van Oranje is nie toegelaat om die troon te bestyg voordat die Parlement hom nie as wettige monarg verklaar het nie. Met dié stap is daar in Brittanje weggedoen met die ou idee van "the divine right of kings", en is die beginsel van 'n konstitusionele monargie vasgelê. Vorstelike absolutisme was daarna, in Brittanje, vergoed iets van die verlede.

Die "Bill of Rights" is opgetrek, en daarmee is die magte van die koning in fiskale en militêre sake effektief ingekort en aan bande gelê. Met hierdie stap is die liberale grondslae van die Britse regeringstelsel vir die eeue daarna beves-

tig.¹⁾

Die parlemente na 1688 was egter nog geensins verteenwoordigend van die breë lae van die Britse bevolking nie; dit sou eers na 1832 uitgebrei, en eers in die twintigste eeu verwesenlik word. Intussen was slegs 'n minimale breukdeel van die bevolking stemgeregtig, en die adel het steeds stewig in die saal gebly. Maar die gedagte dat die onderdaan sy stem mag laat hoor, 'n oordeel mag vel oor die doen en late van die owerheid, is gegrondves. Terselfdertyd is die beginsel van begrensde owerheidsgesag, naamlik dat daar lewensterreine is waarop nog die koning, nog die parlement, mag ingryp, ook vasgelê.

John Locke se staatsfilosofiese werk, "Second Treatise on Civil Government", word allerweë beskou as die rasionalisasie van die nuwe orde in die Britse politiek.

(B) JOHN LOCKE (1632-1704)

(a) Locke se liberalisme

Dit is in die geskrifte van John Locke wat die grondslae van die liberalisme, as 'n politieke teorie, die duidelikste uitge-

1) "In this period, then, was seen the birth of two principles which have underpinned Anglo-Saxon politics for three centuries : government by consent and government by constitution." Hacker, Andrew., "Political Theory : Philosophy, Ideology, Science", (The Macmillan Company, New York, 1961), p. 234.

beeld word.

Vir Locke beteken liberalisme, vryheid en individualisme; nie net die vrye individu as sulks nie, maar ook die vryheid van die individu van eksterne gesagsbindinge, en sy vryheid om te mag doen wat hy self glo wat reg is.

State en regerings is dwanginstellings, beweer Locke, en hoe graag hulle ook al sou wou voorgee dat hulle verteenwoordigende instellings mag wees, is hulle steeds in hul optrede geneig om die individu aan bande te lê.

As die mens dus vry moet wees, moet metodes gevind word om die gesag en die magte van die owerheid te begrens; om regeringstelsels te ontwerp waarin die burgery die owerheid kan dwing om binne daardie perke te bly, en waarin die regte en vryhede van die individu, waaroor hy beskik het sogenaamd nog voordat die staat tot stand gekom het, erken en gewaarborg word.

Metodes om die owerheidsgesag te begrens, is reeds deur Aristoteles aan die hand gedoen, toe hy die begrip van "regsoewereiniteit" bepleit het. Ander weer, soos Thomas Aquinas en Hobbes, het die natuurregsbegrip as morele teenvoeter vir die tirannie van regeerders gebruik. Dit is egter Locke wat beweer dat die burgery self daartoe in staat is om, deur middel van hul positiewe optrede, te verhoed dat hulle onderdruk word. Hierdie beskouing bolwerk Locke deur die ponering van die teorie van "menseregte"; regte met betrekking tot die owerheid waaroor die individu sowel in sy sogenaamde natuurtoestand as in die politieke verband beskik.

Locke neem die individualisme van Hobbes oor, en gaan voort om daaraan 'n gevestigde plek in die politieke proses toe te ken, deur te beweer dat die mens se individualisme altyd verskans moet word deur die staatkundige erkenning van sy inherente menseregte. Om hierdie regte te kan uitoefen, moet die mens bevry word van die ekonomiese, geloofsen politieke bande en beperkings wat die staat gewoonlik op hom lê. Die regte van die individu geniet dus voorrang bo dié van die staat. Locke poog om die vryheid van die onderdane as primate te stel, en die owerheid daaraan diensbaar te maak.²⁾

En verder, as dit dan as 'n kernbegrip in die staatkunde beskou word dat mag deur mag weerstaan moet word, dan poog Locke om die begrip menseregte so uit te bou dat dit aan die onderdane die reg verleen om hom gewelddadig teen die owerheid te versit, en dat die owerheid voor die eise van die onderdane sal swig.

(b) Locke se humanisme

Dat Locke 'n gelowige Christen was, kan nie ontken word nie. Hy ontken nooit die bestaan van 'n almagtige God nie, en uit sy gereelde verwysings na die Heilige Skrif, blyk dit

2) "The essential freedom in Locke is a permissive one; it is a freedom from the state."

Hacker, Andrew., op. cit., p. 236.

ook dat hy 'n goeie kennis van die Bybel gehad het.³⁾

Die sleutel tot sy humanisme lê egter in sy verwysing na Psalm 115 : 16,

"Die hemele is hemele vir die Here, maar die aarde het Hy aan die mensekinders gegee."⁴⁾

Hoewel hy seker nie doelbewus, of selfs bewustelik, sy humanistiese lewensbeskouing op die letterlike betekenis van daardie vers baseer nie, asof hy aan God 'n tweederangse plek in die lewensuiting van die mens wil toestaan nie, is dit juis wat gebeur. Daarin lê trouens die verklaring van die humanistiese mensverheerliking. Hier op aarde is dit slegs aan die menslike rede en wil te danke wat van hom word, en hoe hy sy lewenspatroon en -vorme moet inrig. Hier is die mens outonoom en dan word die godsdiens en die Bybel voortaan net bygehaal as 'n handige verwysingsbron.

Met ander woorde, nie meer God en Sy Gebod word in die eerste instansie, en te alle tye, gedien nie, maar wel die mens

3) "... for men being all the workmanship of one omnipotent, and infinitely wise maker; all the servants of a sovereign master, sent into this world by his order, and about his business,..."
Locke, J., "Second Treatise on Civil Government", Ch. IX, para. 124 & 131, uit "Social Contract", (The World's Classics, 511, Oxford University Press, London, 1970), pp. 105 en 109.

4) "Whether we consider natural reason, ... or revelation, ... 'tis very clear that God, as King David says, Psalm cxv. 16, has given the earth to the children of men,..."
Ibid., Ch.V, para. 25, p. 23.

se eie welsyn, welvaart en gerief. Hoewel hy dus Christelik-gelowig is, gaan Locke se staatsbeskouing uit van sy eg humanistiese lewensbeskouing, naamlik dat die outonoom-denkende mens die hoogste gesag in homself omdra.⁵⁾

Omdat die mens dus van nature 'n vrye, selfwillende wese is, kan niks of niemand hom sy vryheid ontnem, en hom onderdanig aan die gesag van 'n ander, of onderhewig aan die gesagstruktuur van 'n gemeenskap, maak nie. Slegs deur sy eie instemming kan hy hom aan 'n aardse gesag verbind.⁶⁾

Dit is dan die morele grondslag waarop Locke sy staatsfilosofie uitbou. 'n Staat, 'n politieke gemeenskap, kan slegs uit die vrye wil, en deur middel van die uitdruklike of stilswyende instemming van elk van sy lede, tot stand gebring word en bly voortbestaan. Enige ander politieke gemeenskap of stelsel wat nie so tot stand gebring is nie, is nie 'n gemenebes nie, want dit sou 'n miskenning van die mens se natuurlike vryheid en regte wees, en daarom 'n onnatuurlike toestand.

Volgens Locke, in navolging van Aristoteles, is die mens

5) "For God having given man an understanding to direct his actions, has allowed him a freedom of will and liberty of acting, as properly belonging thereunto, within the bounds of the law he is under."

Locke, J., op. cit., Ch. VI, para. 58, p.47.

6) "Men being, as has been said, by nature all free, equal, and independent, no one can be put out of his estate and subjected to the political power of another without his consent, ..." Ibid., Ch. VIII, Para. 95, p.80.

egter ook van nature 'n sosiale wese. Hy is so geskape dat hy self kan oordeel dat dit nie goed is om alleen te lewe nie. Hierdie gewaarwording stel hom dus onder 'n kragtige aandrif om weens sy natuurlike geneënthed tot sy medemens, en uit hoofde van die noodsaak van sy eie bestaan en gerief, hom in gemeenskap met sy medemens te verbind. Hy is dan ook met die nodige begripsvermoë en kommunikasiemiddele volkome toegerus om sy gemeenskap in stand te hou en te kan geniet.⁷⁾

Dit is dus duidelik dat die lewensgenot, die welvaart en die welsyn - veral die genieting van sy materiële besittings - van die outonome individu, in samesyn met sy medemens, die hoofdoel en die sentrale gedagte in Locke se staatsfilosofie is. Dat nie die belange van die staatsverband as 'n skeppingsgegewe lewensverband nie, maar wel dié van die individuele lede waaruit die gemeenskap opgebou is, voorrang geniet, en deur staatsvorming en die staatsbestaan gedien moet word.⁸⁾

(c) Die staat is 'n gemenebes

Soos 'n refrein klink dit by herhaling op uit die argumente van Locke dat die enigste doel en regverdiging vir die staatsbestaan, en die daarin begrepe owerheidsinstelling en -gesag, die geluk en die vrede, die veiligheid en die algemene welsyn van die

7) Locke, J., op. cit., Ch. VII, para. 77, p.64.

8) "The great end of men's entering into society being the enjoyment of their properties in peace and safety, and the great instrument of that being the laws established in that society, ..."

Ibid., Ch. XI, para. 134, p. 111.

volk is.⁹⁾

Daarom noem hy sy staat dan ook 'n gemenebes, 'n "common-wealth".¹⁰⁾

Sy ganse staatsfilosofie van 'n oorspronklike natuurtoestand, waarin die mens hom as 'n vrye, gelyke en onafhanklike enkeling sou bevind - slegs ondergeskik aan die wette van die natuur - en waaruit hy homself vrywilliglik in 'n politieke gemeenskap verplaas (deur middel van 'n onderlinge ooreenkoms met 'n bepaalde groep van sy medemense, ter bereiking van die ideaal van 'n gemenebes waarin sy eie, en die algemene welsyn tot sy volste reg kan gedy) is op hierdie voorveronderstelling gegrond.

(d) Locke se natuurregsleer

Om sy humanistiese standpunt en sy "welvaartstaat" te regverdig, moes Locke baie ver terug begin.

Hy baseer dus sy teorie op die gangbare natuurregsleer van sy tyd; naamlik die begrip dat die mens eens op 'n tyd in 'n natuurtoestand verkeer het, waarin hy 'n redelike, sedelike en

9) "The great and chief end therefore, of men's uniting into commonwealths, and putting themselves under government is the preservation of their property; ... And all this, to be directed to no other end but the peace, safety and public good of the people."

Locke, J., op. cit., Ch. IX, para. 124 & 131, pp. 105 en 109.

10) "By commonwealth I must be understood all along to mean not a democracy, or any form of government, but any independent community which the Latins signified by civitas."

Ibid., Ch.X, para. 133, p. 110.

vrye enkeling was, slegs gebonde deur die wet van die natuur.

Hierdie gedagte aan 'n wet van die natuur was egter nie meer vir Locke die antiek-heidense of middeleeus-skolastiese, metafisiese natuurreg-begrip nie. Dit het nou geword 'n natuurwetenskaplike begrip; van wette wat wel ook die heelal en die mensdom beheer en rig, maar dit is bloot natuurlike wette, wat deur die menslike rede (na empiriese ondersoek en navorsing) uit die natuur afgelei en kenbaar word.¹¹⁾

Locke glo dat die mens van nature volkome vry is; om sy eie optrede te kan bepaal en om met sy persoon en sy eiendom na eie goeddunke te handel, sonder om by iemand om verlof of goedkeuring daartoe te vra, en onafhanklik van die meerdere wil van enige ander mens. Die mens word in sy handel en wandel slegs ingeperk deur die wette van die natuur.

In hierdie toestand is alle mense vanselfsprekend gelyk en ewewaardig. Geeneen beskik oor groter mag as 'n ander nie, en

11) "Die moderne denkrigting het in prinsipe verheidens, maar met die verskil teenoor die oudheid, dat die natuur nie meer opgevat is as 'n onpersoonlike rede-sisteem nie; deur die Christendom en die Middeleeue is die natuur-idee verpersoonlik, en die moderne natuurgrondslag is dié van die menslike rede en persoonlikheid. Die resultaat van die renesans van die klassieke kultuur was dus die humanisme, aanvanklik in 'n rasionalistiese en individualistiese vorm."

Du Plessis, L.J., "Die Moderne Staat",

(Pro Ecclesia-Drukkery, Stellenbosch, 1941) p. 43.

alle magsuitoefening is wederkerig gelykwaardig.

Hierdie toestand, hoewel een van volkome vryheid, is nie een van losbandigheid nie. In die natuurtoestand word die mens steeds beheer deur die wette van die natuur. Hierdie wette is die algemeen geldende reëls en maatstawwe wat God aan die mensdom gegee het; soos dit aan die mens deur sy rede geopenbaar word.¹²⁾

Die hoofbepaling in dié wet is die ordelike, veilige en vreedsame onderlinge samesyn van die mensdom. Dit bepaal dus die beskerming en instandhouding van die mensdom. Dit is die algemeen geldende reël van redelikheid en billikheid; daardie beperking wat God op die handeling van alle mense geplaas het ter bestendiging van hul veiligheid en sekuriteit.

Die wet van die natuur sou egter nutteloos en tevergeefs wees as daar nie iemand, 'n bepaalde agent, sou wees om dit toe te pas nie. Om derhalwe die mensdom daarvan te weerhou om mekaar se regte aan te tas of mekaar te benadeel, en om toe te sien dat die bepalinge van die wet nagekom word, word die toepassing daarvan in gelyke mate in elkeen se hande geplaas. In sy natuurtoestand beskik elke mens dus oor 'n uitvoerende mag

12) "The state of nature has a law of nature to govern it, which obliges everyone, and reason, which is that law, teaches all mankind, who will but consult it, that being all equal and independent, no one ought to harm another in his life, health, liberty, or possessions: ..."

"...reason, the common rule and measure God hath given to mankind, ..."

Locke, J., op. cit., Ch.II, para. 6&11, pp. 7 & 11.

en gesag; 'n reg om oortreders van die wet in so 'n mate aan bande te lê en te bestraf dat dit oortredings sal verhoed, en as afskrikmiddel sal dien.¹³⁾

Om sy betoog om 'n uiteindelijke regstaat, met begrensde owerheidsgesag, tot sy logiese konsekwensie deur te voer, beweer Locke verder dat die wet van die natuur nie net vir die mensdom in sy natuurtoestand gegeld het nie, maar dat dit vir alle tye geldig bly; ook vir die mensdom nadat hulle in 'n georganiseerde samelewingsorde saamgevoeg is.¹⁴⁾

(e) Die sosiale kontrak

Dit is op die fondament van sy naturregsteorie wat Locke die argument van die mensdom wat in 'n oorspronklike natuurtoestand verkeer het, baseer. Argumentshalwe aanvaar hy - aanvaar, want hy kan immers geen onomstootlike bewysgronde daarvoor aanvoer nie - dat die mens van nature in 'n natuurtoestand verkeer het.

13) Vgl. Ibid., Ch. II, para. 7, pp. 7-8.

14) "Their power in the utmost bounds of it is limited to the public good of the society. It is a power that hath no other end but preservation, and therefore can never have the right to destroy, enslave, or designedly to impoverish the subjects; the obligations of the law of nature cease not in society, but only in many cases are drawn closer, and have, by human laws, known penalties annexed to them to enforce their observation. Thus the law of nature stands as an eternal rule to all men, legislators as well as others."

Locke, J., op. cit., Ch. XI, para. 135, pp. 113-114.

Daarin kon hy al sy natuurlike, inherente vryhede, regte en magte selfwillend uitlewe, behalwe dat hy deur die bepalinge van die wet van die natuur gerig en begrens is.

Die teenoorgestelde van die vreedsame natuurtoestand beskryf Locke as 'n toestand van oorlog. Dit bestaan basies daaruit dat iemand doelbewus en voorbedag 'n absolute mag oor 'n ander verkry, hom dusdoende van sy natuurlike vryheid beroof, sy ewewaardigheid skend, en derhalwe sy lewens- en menseregte vernietig.¹⁵⁾

Die natuurtoestand is egter nie 'n bevredigende, of ideale, toestand nie. In die eerste instansie kan die enkeling daarin nie in al sy lewensbehoefte voorsien, en dus 'n menswaardige bestaan voer nie. In die tweede instansie ly die mens aan talle gedragsgebreke, soos subjektiwiteit, selfsug, wraakgierigheid, en die ergste van almal, heersug. Om dié rede is die natuurtoestand nie 'n rustige, vreedsame lewensmilieu nie, want dit werk juis 'n oorlogstoestand in die hand.¹⁶⁾

Klaarblyklik, en ooglopend, is Locke met hierdie argument nie konsekwent nie, en weerspreek hy sy humanisme, waarvolgens die mens gaaf, goed en vriendelik van geaardheid is; maar dit daargelaat.

Dié onveilige, en ongerieflike, lewensomstandighede, bring die individu tot die besef dat dit vir hom voordeliger sal wees om met ander saam te span. Hy besluit dan om hom by 'n groep

15) Vgl. Locke, J., op. cit., Ch. III, para. 16-21, pp. 15-20

16) Ibid., Ch. IX, para. 124-126, pp. 105-106.

aan te sluit. 'n Groep mense kom derhalwe onderling ooreen om hulle met mekaar te verbind, om 'n hegte eenheidsgroep, 'n georganiseerde gemeenskap, te stig. Deur dié ooreenkoms skep hulle 'n toestand waarin die groep onderling vreedsaam en gelukkig kan lewe. Onbekommerd en in veiligheid kan hulle al hul vermoëns uitlewe en hul besittings geniet. Dit beveilig hulle ook in hoë mate teen aanvalle van buite; van diegene wat nie aan die groep behoort nie.¹⁷⁾

Die enkeling verbind homself aan die gemenebes uit eie vrye wil, en in die volle wete dat hy in die proses sy twee basiese natuurlike magte aan die gemeenskap as 'n korporatiewe liggaam oordra.

Die eerste mag wat hy oordra, is sy reg en vermoë om sy eie selfbehoud, en dié van sy medemens, te bestendig, binne die perke van die wet van die natuur. Die mag dra hy oor, om voortaan deur die wette van die gemeenskap beheer te word.

Die tweede mag wat hy oordra, is sy uitvoerende gesag. Hierdie mag gee hy heeltemal prys, en dra dit op aan die uitvoerende gesag van die gemeenskap. Daarvolgens stel hy ook sy natuurlike kragte ter beskikking van die gemeenskap se uitvoerende gesag, wat voortaan daarvan gebruik mag maak om die wette effektief uit te voer en toe te pas.¹⁸⁾

Die daadwerklike sluiting van die sosiale kontrak is 'n relatief eenvoudige handeling. Bloot om met die uitdruklike instemming van elke individuele stigterslid onderling ooreen te kom om in 'n politieke gemeenskap, onder 'n gemeenskaplike owerheidsinstansie,

17) Vgl. Locke, John, op. cit., Ch. VIII. para. 95. p. 81.

18) Vgl. Ibid., Ch. IX, para. 128-130, pp. 107-108.

te verenig, word die kontrak gesluit en kom die gemenebes tot stand. Die grondbeginsel is egter nie die ooreenkoms as sodanig nie, maar wel die feit dat elke lid sy toestemming daartoe verleen. Hierdie uitdruklike instemming van elke lid is die grondslag waarop 'n wettige regeringstelsel berus.¹⁹⁾

(f) Die numeriese meerderheidsbeginsel

Omdat sy teorie op individualistiese grondslag gebaseer is, waarvolgens 'n gemeenskap beskou word as 'n samevoeging van 'n aantal outonome enkelinge, elkeen wat uit eie vrye wil en op eie gesag sy toestemming tot die gemeenskaplike onderne-
ming verleen, moet Locke aan die gemenebes 'n oorkoepelende sanksie toeken, wat die noodsaaklike eenheidskarakter daarvan sal waarborg. Sonder so 'n saambindende eenheidsfaktor sou 'n gemeenskap, weens die uiteenlopende aard van die individuele belange daarin, spoedig uitmekaar spat.

Met die miskenning van, en dus by gebrek aan, 'n juridiese norm, moes Locke dus 'n natuurwetmatige sanksie daarvoor vind, naamlik die numeriese meerderheidsbeginsel.

Omdat 'n liggaam as 'n eenheid funksioneer, sê Locke, moet

19) "And this is done by barely agreeing to unite into one political society, which is all the compact that is, or needs be, between the individuals that enter into or make up a commonwealth. ... And this is that, and only that, which did or could give beginning to any lawful government in the world."
Locke, J., op. cit., Ch. VIII, para. 99. p. 83.

dit - as dit in beweging kom - in 'n bepaalde rigting beweeg. Volgens die wette van die natuur is dit noodwendig dat die liggaam in daardie rigting, waarin die sterkste krag wat daarin werksaam is dit sal aandryf, sal beweeg. In 'n gemeenskap is daardie sterkste krag die getaloorwig van die meerderheid van sy lede. So word die meerderheidsbesluit die sanksie vir die geheel, en dra dit die gesag van die geheel.²⁰⁾

Vooraf daarvan bewus, verleen elke lid met sy toetrede tot die gemeenskap sy toestemming daartoe, en verbind hy hom dus om hom by die meerderheidsbeslissing neer te lê.

(g) Staatkundige vryheid, volgens Locke

Nadat die kontrak gesluit is, en die staat tot stand gekom het, bevind die mens hom in 'n ander verhouding tot sy medemens as dié waaraan hy in die natuurtoestand gewoon en onderhewig was.

In die natuurtoestand is die mens van nature vry. In die staat bestaan die vryheid egter daaruit dat die mens nie ondergeskik is aan 'n wetgewende gesag wat nie met die uitdruklike toestemming van die lede daargestel is nie, of aan voorskrifte van enige wet wat nie deur daardie instansie uitgevaardig is nie.

Staatkundige vryheid beteken dus, volgens Locke, om volgens die voorskrifte van algemeen geldige, ståande wette te lewe; wette wat spesifiek deur die wetgewende gesag van die staat

20) Vgl. Locke, J., op. cit., Ch. VIII, para. 96, pp. 81-82.

uitgevaardig is. Net soos in die natuurtoestand beteken dit natuurlik ook vryheid van die arbitrêre gesag van 'n ander mens. Hierdie aspek is sō essensieel vir menslike vryheid dat, indien hy dit sou verloor, hy feitlik sy lewe verloor, en dit kan nie gewaarborg word as daar nie wette daarvoor bestaan nie.

Locke beskou dus die reg as die grondslag van die vryheid.²¹⁾ Die wette is eintlik die instrumente wat hom van sy vryheid bewus maak. Volgens sy natuurregsleer is die staatswette die saambindende en behoudende faktor van die staat. Die eintlike doel waarvoor die staat opgerig word, is om wette daar te stel wat die vrede, veiligheid en eiendom van die lede sal verseker.

Die reg is dus die innerlike kern, die leidende funksie van die staatsbestaan, en die waarborg vir die vryheid van die individu.

(h) Die wetgewende gesag

'n Politieke gemeenskap bestaan daaruit dat die individuele lede van hul gesag en magte afstand doen, en dit oordra, en opdra, aan die gemeenskap as 'n eenheid, wat die mag en gesag dan namens hulle uitoefen. So 'n eenheid, sê Locke, moet oor 'n interne gesagskern beskik, want 'n staat kan nie behoorlik funksioneer of bly voortbestaan, as dit nie oor mag beskik om die gemeenskaplike

21) "So that however it may be mistaken, the end of law is not to abolish or restrain, but to preserve and enlarge freedom; for in all the states of created beings capable of laws, where there is no law, there is no freedom."

Locke, J., op. cit., Ch. VI, para. 57, pp. 46-47.

eiendom te beskerm en, ten einde dit te verwesenlik, oortredings teen die algemene belang van die gemeenskap te straf nie.

Met die uitskakeling van die private regsprekende en uitvoerende bevoegdhede van die lede, word die staat die finale arbiter, wat volgens staande wette en regsreëls alle onderlinge geskille onpartydig moet besleg. Die gemeenskaplike regspraak word uitgeoefen deur persone aan wie die gemeenskap, as hul verteenwoordigers, die gesag opdra.

Op dié wyse verwerf die staat egter ook die wetgewende en uitvoerende gesag.²²⁾

Die basiese en belangrikste taak en funksie van 'n staat is dus die uitvaardiging van positiewe wetgewing; die uitvaardiging van wette wat sowel die aard van die staat - die grondwet - as die doeltreffende funksionering daarvan rig.

Volgens die grondwet, is die wetgewende liggaam die soewereine gesagsdraer in die staat. Daarbenewens is dit heilig en die gesag daarvan bly onveranderlik in die hande van diegene aan wie die gemeenskap dit aan die begin opgedra het. Geen wet of verordening wat nie deur hierdie liggaam uitgevaardig is, het enige regsgeldigheid nie, want dit sou nie berus op die algemene instemming van die

22) "Political power, then, I take to be the right of making laws with penalties of death, and consequently all less penalties, for the regulating and preserving of property, and of employing the force of the community in the execution of such laws, and in the defence of the commonwealth from foreign injury; and all this only for the public good."

Locke, J., op. cit., Ch. I, para. 3, pp. 4-5.

gemeenskap nie.²³⁾

Die wetgewende instansie vorm dus die interne gesagskern van die gemenebes. Dit is die instansie waarop die hele staatsbestaan berus; die bepalende element wat aan die gemeenskap sy eie karakter verleen.²⁴⁾

(i) Begrensde owerheidsgesag

Locke gee geen bepaalde voorkeur aan enige besondere staats- of regeringsvorm nie. Dit is nie die besondere staatsvorm wat van oorwegende belang is nie, maar wel die grondgedagte dat die finale oppergesag steeds by die burgery self berus; dat hulle dit derhalwe mag plaas in die hande van wie hulle wil, en dat hulle desnoods hul regeringsvorm na eie goeddunke mag verander. Sy gemenebes is dus 'n burgerstaat, 'n civitas; 'n politieke gemeenskap wat aan die burgery behoort en waarin hulle oor die finale beskikkingsreg beskik.

Die ingestelde wetgewende gesag, wat die kern van die staat

23) "For without this the law could not have that which is absolutely necessary to its being a law, the consent of the society, over whom nobody can have power to make laws but their own consent and by the authority received from them; ..."

Locke, J., op. cit., Ch. XI, para. 134, pp. 111-112

24) " 'Tis in their legislature that the members of a commonwealth are united and combined together into one coherent living body. This is the soul that gives, form, life, and unity to the commonwealth."

Ibid., Ch. XIX, para. 212, p. 178.

uitmaak en waaraan die soewereiniteit opgedra is, is dus nie absoluut oppermagtig nie en mag daarom ook nooit arbitrêr optree nie. Die soewereiniteit van die wetgewende instansie is 'n toevertroude gesag, met die bevordering van die algemene welsyn as bepaalde opdrag. Die finale oppergesag bly altyd in die hande van die burgery.²⁵⁾

Owerheidsgesag is derhalwe begrensde gesag. Die magte daarvan word in drie belangrike opsigte afgebaken. In die eerste instansie moet dit altyd in die algemene belang optree. Ten tweede is dit toevertroude gesag, en in die finale instansie word dit steeds bepaal en gerig deur die wette van God en die natuur.²⁶⁾

Binne die regeringsliggaam tref Locke verder 'n onderskeid tussen die wetgewende, uitvoerende, en wat hy noem, "federatiewe", magte. In 'n goed-geordende staat bly laasgenoemde twee magte egter steeds aan die soewereine wetgewende mag ondergeskik en daaraan verantwoordelik. Die ampsgesag waaroor hulle beskik, is eweneens toevertroude gesag. Hulle tree hoofsaaklik in administratiewe hoedanigheid op.

(j) Die reg van verset

Aangesien Locke hom dit ten doel gestel het om 'n regverdiging

25) "Yet the legislative being only a fiduciary power to act for certain ends, there remains still in the people a supreme power to remove or alter the legislative, when they find the legislative act contrary to the trust reposed in them."

Locke, J., op. cit., Ch. XIII, para. 149, pp. 125-126.

26) Vgl. Ibid., Ch. XI, para. 142, pp. 121-122.

te vind vir die "Glorious Revolution" en die begrip van "parlementêre soewereiniteit", wat daaruit voortgevloei het, moes hy ook bewys dat verset teen die owerheid moreel te regverdig is. Sy betoog is veral gemik teen die monargale absolutisme wat in daardie revolusie omvergewerp is.

Wanneer sowel die wetgewende as uitvoerende magte in die hande van een mens saamgetrek is, sê Locke, plaas dit die onderdane onder die absolute gesag van die heerser. Dit beroof die onderdaan van 'n onpartydige, regverdige regshandhawer, na wie hy opsien om sy belange in die politieke gemeenskap te beskerm. Dit is sowel 'n geweldadige skending van die regte van die individu as 'n oorskryding van die perke van die wet van die natuur; dus ontdaan van enige regsgrondslag. So 'n absolute vors plaas homself dus in 'n "oorlogstoestand" teenoor sy onderdane, en vir geweld is daar net een herstel-middel; dit moet met geweld teëgestaan word.²⁷⁾

Sou daar dus in 'n staat 'n owerheidspersoon - bekleed met die uitvoerende gesag, of moontlik die wetgewers self - die genoemde gesagsgrense oorskry, verval die owerheid in tirannie. 'n Tirannie word daaraan uitgeken dat die reg nie meer as soewerein beskou word nie, en dat daar dus nie meer in die algemene belang geregeer word nie, maar slegs ten voordele van die heersers.

27) "In all states and conditions the true remedy of force without authority is to oppose force to it."

Locke, J., op. cit., Ch. XIII, para. 155, p. 131.

Sulke owerhede tree onwettig op; verbeur sodoende hul ampsgesag, en mag met geweld teëgestaan word.²⁸⁾

'n Magsoorskryding, of pligsversuim, aan die kant van die owerheid word buitendien deur Locke as 'n outomatiese ontbinding van die regeringsliggaam self bestempel. Deur sy onwettige optrede verbeur hy alle aanspraak op grondwetlike status, en derhalwe die reg om te regeer. Omdat die burgery nooit sy inherente reg verloor om 'n regering vir sy gemenebes daar te stel nie, berus die mag en die plig altyd nog by die burgery om, in so 'n geval, 'n nuwe of 'n alternatiewe regering daar te stel.²⁹⁾

(k) Verteenwoordigende regering en die toetsreg

Locke sê self dat die vraag met reg gestel kan word : Wie bepaal, of stel vas, dat daar wel 'n magsoorskryding deur die owerheid gepleeg word?

Vanselfsprekend, sê Locke, berus so 'n beslissing in die goeie oordeel van die burgery self, want wie anders kan beter

28) "Wherever law ends, tyranny begins, if the law be transgressed to another's harm. And whosoever in authority exceeds the power given him by the law, and makes use of the force he has under his command to compass that upon the subject which the law allows not, ceases in that to be a magistrate, and acting without authority may be opposed, as any other man who by force invades the right of another."

Locke, J., op. cit., Ch. XVIII, para. 202, p. 169.

29) Ibid., Ch. XIX, para. 212-219, pp. 177-182.

oordeel oor die wyse waarop sy aangestelde, of trustee, sy taak uitvoer as die aansteller self.³⁰⁾

Dit is daarom te verstane dat Locke voorkeur verleen aan 'n verteenwoordigende stelsel, waarin die wetgewende liggaam sal bestaan uit 'n aantal afgevaardigdes van die burglary; hulle verteenwoordigers wat op gesette tye sal vergader om die wette te maak en die uitvoerende beamptes aan te wys. Die feit dat hulle, wanneer hulle weer uitmekaar gaan en weer gewone lede van die burglary word, self onderhewig sal wees aan die wette wat hulle self gemaak het, is die beste waarborg dat die wette altyd die algemene welsyn sal bevorder.

Om dit prakties te verwesenlik, bevestig Locke dus ook die kiesreg en, by implikasie, die basiese toetsreg van die burglary.³¹⁾

(1) Locke se bydrae tot die begrip, politieke medeseggenskap

In sy staatsfilosofie lê Locke wel aanvaarbare riglyne neer wanneer hy die staat op 'n regsgrondslag fundeer; in

30) Ibid., Ch. XIX, para. 240, p. 204.

31) "If the legislative, or any part of it, be made of representatives chosen for that time by the people, which afterwards return into the ordinary state of subjects, and have no share in the legislature but upon a new choice, this power of choosing must also be exercised by the people, either at certain appointed seasons, or else when they are summoned to it;..."
Locke, J., op. cit., Ch. XIII, para. 154, p. 130.

ooreenstemming daarmee die owerheidsgesag juridies begrens, en aan die owerheid 'n juridiese integreringsfunksie opdra. Ook wat betref die basiese kiesreg van die burglary, waarvolgens die persone in die owerheidsampte geplaas word, en die toetsreg, waarvolgens die owerheidsbeleid en -optrede aan die wil van die burglary gemeet word, stel hy 'n juiste grondslag vir 'n burgerstaat waarin die politieke medeseggenskap van die burglary gewaarborg word.

Locke word dus met reg beskou as die grondlegger van die humanistiese regstaatsgedagte. Op grondslag van sy liberalistiese individualisme, probeer hy om 'n morele basis vir sy regstaat te vind, waarin die owerheid altyd aan die wil van die burglary gebonde sal bly, en deur wetsgehoorsaamheid verplig sal wees om altyd die vryheid en regte van die onderdane te beskerm en in die algemene belang te regeer.

Dat hy nie konsekwent daarin slaag nie, is te wyte aan die feit dat sy teorie op 'n valse vooronderstelling, sy natuurregsteleer, berus. Dit is nie die wet van die natuur wat in die eerste en finale instansie die lewensuitgange van die mens bepaal en rig nie, maar wel die ewige Wet van God. Locke erken wel die bestaan van 'n God, en 'n wet van God, maar hy reduceer dit tot 'n wet van die natuur, wat deur die menslike rede openbaar gemaak word, en verhef dit tot die hoogste norm. God word gerieflikheidshalwe opsygeskuif, of na 'n bo-natuurlike kader verplaas, en die individuele menslike rede en wil word tot die opperste gesagsdraer en lotsbeskikker hier op aarde verhef.

Vanweë sy humanistiese, en uiters subjektivistiese, uitgangspunt

verklaar Locke dus die oorsprong en ontstaan van die staat as vanuit die mens self, en dit met eie toestemming en volgens kontrak. Die staat is egter geen kontraktuele lewensordening nie, maar wel 'n skeppingsgegewe samelewingsverband met 'n eie normatiewe individualiteitstruktuur, en wie dit ontken, ontken die wesentlike eie aard van die staat.

Locke is dus in der waarheid nie besig om 'n staatsverband te bepleit nie, maar wel 'n soort nutsmaatskappy. As kapitalistiese eiendomsbesitter uit die middestand van sy tyd, is grondbesit en materiële eiendomsbesit vir Locke die grondslag waarop menslike waardigheid en geluk berus. Niks anders kan aan hom dieselfde gevoel van tevredenheid en veiligheid besorg as sy materiële eiendom nie, want dit stel hom in staat om ook sy geestelike vermoëns ten volle te ontwikkel en te benut. Die staatsowerheid moet dus 'n instelling gemaak word wat slegs daarop ingestel is om die mens se aardse geluk te verseker, deur aan hom sy vryheid, veiligheid en eiendomsbesit te waarborg.³²⁾

Die staat is egter nie 'n sakeonderneming nie, en 'n regering

32) "And this was the sole intention of this contract in the system of Locke. The civil state is no more than a company with limited liability, designed for the continuation of the natural state under the protection of an authority."

Dooyeweerd, H., "A New Critique of Theoretical Thought", Volume I, (Uitgeverij H.J. Paris - Amsterdam (The Netherlands) and The Presbyterian and Reformed Publishing Company, Philadelphia (U.S.A), 1953), Part II, p. 318.

nie 'n direksie wat bloot die bestendigheid en winsgewendheid daarvan moet verseker en bevorder, sodat die aandeelhouders die grootste moontlike voordeel daaruit kan behaal nie. 'n Staatsowerheid het wel die plig en taak om die algemene belange van die burgers te beveilig en te bevorder, maar dit doen hy as regshandhawer en beskermmer van die veelheid van regsbelange van die individue en groepe binne sy regsgebied. 'n Staatsowerheid het egter ook 'n taak en 'n plig om die staatsbelang te bevorder; om in staatsbelang die willekeurige en onwettige optrede van sy onderdane aan bande te lê, deur wetsoortreding en opstand te verhinder en te straf. Daardie reg van die owerheid erken Locke nie, want hy stel altyd die owerheid diensbaar en ondergeskik aan die oppergesag van die burgers.

Die burgerlike samelewing word wel, volgens Locke, in sy handel en wandel, georden en gerig deur die wette wat die owerheid uitvaardig. Wat dit betref lê Locke wel 'n aanvaarbare grondslag vir 'n regstaat. Die wette bly egter steeds gedragsreëls wat te eniger tyd deur die burgers herroep kan word soos dit hulle skik. Die owerheid staan te alle tye uitgelewer aan die willekeur van die burgers. Dit kan dus nooit in werklikheid met gesag optree nie; dit kan net die reg bepaal maar mag dit nie handhaaf nie, want sy gesag is 'n afgeleide trustgesag.

Locke reduceer die owerheidsinstansie enersyds tot 'n arbiter, na wie die onderdaan om 'n onpartydige uitspraak in gevalle van onderlinge geskille kan appelleer. Andersyds word die owerheid gereduseer tot 'n administratiewe beheerliggaam wat die lewensgang van die gemenebes so moet administreer dat dit in algemene belang

en ter bevordering van die algemene welsyn, en welvaart, sal gedy.

Op voetstuk van die individualisme lê die staatsfilosofie van Locke dus die klem op die vryheid van die soewereine menslike persoonlikheid. Die belydenis van die Hervorming aangaande die unieke waarde van die individu, as skepsel en beeldraer van God, word volkome gesekulariseer. Die burgerlike vryheidsfeer van die verabsoluteerde individu word derhlawe in so 'n mate oorspan dat dit uitloop op staatsnihilisme.

Van politieke medeseggenskap van die burgery by die owerheid is daar dus by Locke nie sprake nie. Hy bepleit nie medeseggenskap nie, wel die finale seggenskap van die burgery. Daarin het die burgery wel op horisontale vlak onderling met mekaar medeseggenskap, uit hoofde van hul sogenaamde natuurlike en inherente gelykwaardighied. Maar selfs wat dit betref is hy nie konsekwent nie.

Al bepleit hy 'n gemenebes waarin gelykberegtiging aan sowel die edelman as die landsman gewaarborg behoort te word, is dit nie vir hom belangrik dat die landsman ook polities moet meesprek nie. Hy bepleit derhalwe nie 'n demokrasie nie, want daarin sou ook aan die landsman medeseggenskap toegestaan moes word. Locke se staatsinstelling is dus nie net 'n ontkenning van sy eie natuurregtelike gelykheidspostulaat nie, maar word ook 'n diskriminerende samelewingsordening waarin aan meerbevoorregtes 'n groter seggenskap in die gang van die staatshuishouding toegestaan word.

Daarbenewens is daar nog 'n opsig waarin Locke se teorie nie bevredig nie. Dit is naamlik sy uitleg en aanvaarding van die numeriese meerderheidsbeginsel as rigtingbepaler van die staat- en owerheidsbeleid. Met ander woorde, wat die meerderheid besluit, word wet, en die minderheid moet hulle onvoorwaardelik daarby neerlê. Wat die minderheid betref word hy resloos uitgelewer aan die getaloorwig van die meerderheid. Dit is immers 'n miskenning van die minderheidsopinie en die minderheidsbelang, want hy ken klaarblyklik geen reg op verdere medeseggenskap aan die minderheid toe nie. Van gelykberegtiging, ten spyte van die regsgrondslag waarop Locke sy staat fundeer, is daar dus in hierdie opsig geen sprake nie.

Dat dié meerderheidsbeginsel kon lei tot 'n uiterste vorm van 'n meerderheidstirannie, het Locke blykbaar nie ingesien nie. Dit sou eers later, toe die probleem aktueel geword het, in die staatsfilosofie te berde gebring word.

(C) DIE LIBERALISME IN FRANKRYK

Die monargale despotisme wat teen die einde van die agtiende eeu tot die Franse Revolusie aanleiding gegee het, het in die loop van daardie eeu in Frankryk 'n reeks politieke geskrifte die lig laat sien wat almal in mindere of meerdere mate teen die vorstelike absolutisme gemik was, en om 'n minder onderdrukkende regeringstelsel gepleit het.

Die gedagtes van die skrywers het in hoë mate aansluiting gevind by dié van Locke, wie se werk toe reeds in Frankryk wyd bekend was, en in intellektuele kringe hoë bewondering afgedwing het. Die politieke beginsels van Locke het die grondwaarhede vir die Franse politieke kritici geword. Sy staatsfilosofie en die bewondering vir die Britse staatsregtelike stelsel het die tema van die Franse liberalisme geword.

Onder invloed van die filosofie van Hobbes en Locke, is geglo dat die wet van die natuur die norme vir 'n verligte persoonlike eiebelang inhou; die individu en sy belange word tot die hoogste maatstaf verhef. Weens die inherente harmonie in die natuur bevorder die strewe na die bevrediging van die eiebelang ook die algemene belang want as elke enkeling, waaruit die samelewing opgebou is, individueel gelukkig is, sal die hele samelewing ook gelukkig wees.

In ooreenstemming met die algemene sedelike beginsels van die wet van die natuur, is daar geglo dat die owerheidsinstansie slegs die saambindende faktor van 'n politieke gemeenskap is, en slegs bestaan om die vryheid, veiligheid en die lewensgeluk van die enkeling te waarborg en te bevorder. Om dié rede moes daar met politieke hervorming gestrewe word na die instelling van 'n grondwetlik gefundeerde, verantwoordelike en volksverteenwoordigende owerheidsinstansie.

So 'n regeringstelsel sou enige moontlikheid van magsmisbruik en magsoorskryding van die owerheidsgesag verhinder, en die magsmonopolie en die eensydige bevoordeling wat daaruit voortvloei, voorkom.

Die doelstrewes word dus die totstandkoming van 'n staatsstelsel waarin individuele geeskrag en ondernemingspotensiaal die sleutel tot nasionale mag en prestige sou uitmaak.³³⁾

(D) DE MONTESQUIEU (1689 - 1755)

Een van die Franse skrywers in dié tydperk was die edelman, Charles-Louis de Secondat, Baron de la Brède et de Montesquieu, wat met sy beroemde werk, "l'Esprit des lois" (1748), groot indruk gemaak en 'n sterk invloed op die staatkundige denke uitgeoefen het.

Dit was in hoë mate sy bewondering vir die grondwetlike basis van die Britse regeringstelsel van sy tyd, wat hy as die grondslag vir die voortreflikheid daarvan aangesien het, wat tot dié werk aanleiding gegee het.

(a) Die "Gees van die Wette"

Onder heersende omstandighede in Frankryk, waar die absolute monargie die tradisionele grondwetlike norme van die land so ondermyn het dat daar van die oorspronklike burgervryhede en politieke medeseggenskap van die Franse volk weinig oorgebly het, word dit die praktiese oogmerk van de Montesquieu om verskillende tipes staatsvorme, en die lewensomstandighede van die volke wat hulle daarin bevind, insnydend te ontleed. Op dié wyse wou hy dan 'n voorbeeld en 'n metode probeer vind, waarvolgens die ou vryhede van die Franse

33) Vgl. Sabine, G.H., "A History of Political Theory", (George G. Harrap & Co. Ltd., London, Third Edition, 1963), pp. 546 - 547.

volk herstel kon word.

Sy verblyf in Engeland laat hom daarvan oortuig voel dat die vryheid van die individu in die Britse staatstelsel tot sy volle reg kom en grondwetlik gewaarborg word. Hy kom ook op die gedagte dat dié omstandighede nie te danke is aan 'n meerdere sedelike of politieke voortreflikheid van die Engelse volk nie, maar wel die gevolg is van die korrekte organisasie en inkleding van hul owerheidsinstelling.

Hy poog derhalwe om 'n sosiologiese teorie betreffende regeringsinstellings en die reg uit te werk, deur aan te toon dat hulle vir hul struktuur en funksie afhanklik is van al die omstandighede waaronder die verskillende volke lewe en verkeer.

Dit is dus 'n voorvereiste vir 'n ordelike en stabiele staatsbestel dat die regeringsvorm daarvan 'n struktuur moet wees wat 'n geheelbeeld van al die volks- en landsomstandighede weergee, en 'n harmonieuse onderlinge aanpassing van al die volksinstellings behels.³⁴⁾

Volgens de Montesquieu bestaan en verkeer alle dinge in die waarneembare werklikheid in 'n voorafbepaalde en onverbreeklike onderlinge verband met mekaar, soos dit deur die besondere eie aard van elke ding bepaal word. Hierdie vaste verhoudings, waarin alle dinge onderling met mekaar in verband verkeer, noem hy wette.³⁵⁾

34) Vgl. De Montesquieu, "The Spirit of the Laws", Bk. I, uit Coker, F.W., "Readings in Political Philosophy", (The Macmillan Company, New York, 1938, Reprinted 1941), pp. 599-600.

35) "Laws in their most general signification, are the necessary relations arising from the nature of things." Ibid., p. 595.

Alle dinge is dus gebonde deur en onderhewig aan wette waaraan hulle nie kan ontkom sonder om hul karakteristieke bestaansvorm en bestaanswyse te verloor nie.

Agter die ordelike werklikheidsamehang setel daar 'n oorspronklike, of hoogste, rede (a prime reason), waaruit en waardeur alles in hul vaste onderlinge verband met mekaar tot stand gebring en geplaas is.

In hierdie wetsorde ken de Montesquieu wel ook 'n plek aan God toe. Dit is duidelik dat hy God as daardie hoogste rede beskou. God, sê hy, staan in verband met die heelal as Skepper en Onderhouer. Die wette waarvolgens Hy alle dinge geskape het, is ook die middele waarmee Hy alles in stand hou. Dit is derhalwe duidelik dat daar norme van reg en geregtigheid moes bestaan het lank voordat daar mense bestaan het. 36)

Indien die mens 'n regverdigte en gelukkige lewe wil lei, sê de Montesquieu, behoort hy hom te hou by die norme van daardie wette. Die norme van reg en geregtigheid is dus nie geleë in die voorskrifte van positiewe staatkundige wetgewing, soos so dikwels beweerd word nie, maar wel in 'n hoër bo-menslike regsordening.

Maar, net soos in die geval van Locke, is dit nadat hy daardie toegewing gemaak het, daarmee uit en gedaan. Die mens

36) "Before there were intelligent beings, they were possible; they had therefore possible relations, and consequently possible laws. Before laws were made, there were relations of possible justice."

De Montesquieu, "The Spirit of the Laws", Bk. I., Uit Coker, F.W., op. cit., p. 595.

is, anders as die dier, 'n verstandswese, en die ware kennis en begrip van daardie oer-rede, die Godheid, kom alleen op uit die menslike rede. Weer eens word die menslike rede tot die enigste bepaler van die menslike lewensuitgange verhef.³⁷⁾

In sy wetsorde ken hy ook 'n plek toe aan die wet van die natuur. Die inhoud daarvan word afgelei uit die mens se fisiese bestaan, voordat hy hom in 'n samelewingsverhouding met sy medemens bevind. Daarvolgens is die mens basies 'n vreed-same wese. Hy strewe na selfbehoud, maar hy het 'n natuurlike geneënthed tot sy medemens en 'n natuurlike drang tot 'n samelewingsorde. Daardie instinktiewe natuurlike drange, plus sy intellek, bring hom dus noodwendig in 'n menslike samelewingsorde.³⁸⁾

Anders egter as Locke voor hom, en Rousseau later, glo de Montesquieu nie aan die natuurlike goedheid en gaafheid van die mens nie. Die mens is nie volmaak nie, sê hy, want die menslike rede is beperk. Daarom is hy gedurig onderhewig aan onkunde en vergissings. En as gevoelswese word hy boonop aangevuur deur 'n duisend driftige hartstogte. Juis daarom oortree die mens al te geredelik die wette, selfs die wat hy self

37) "Law in general is human reason, inasmuch as it governs all the inhabitants of the earth : the political and civil laws of each nation ought to be only the particular cases in which human reason is applied."

De Montesquieu, "The Spirit of the Laws", Bk. I.,
uit Coker, F.W., op. cit., p. 599.

38) Vgl. Ibid., pp. 597-598.

gemaak het; enersyds weens sy onvolmaaktheid, en andersyds omdat sy natuurlike ingesteldheid 'n eiemagtige optrede van hom verg. Met ander woorde, omdat hy aan homself oorgelaat is om sy eie heil uit te werk.³⁹⁾

Om daardie rede, sê de Montesquieu, is daar wette. Omdat die mens sy Skepper so maklik vergeet, herinner God hom aan sy pligte deur middel van geloofswette. In sy hartstogte vergeet die mens dikwels homself, daarom word hy deur die wysbegeerte van sedewette voorsien. En omdat hy in die samelewing soms sy medemens vergeet, het wetgewers politieke en burgerlike wette uitgevaardig om hom te dwing om sy sosiale pligte na te kom.⁴⁰⁾

Dit is juis die staatsreg en die burgerreg wat die besondere aard van 'n staat bepaal, want daarvolgens word die verhouding tussen owerheid en onderdaan, en tussen onderdane onderling, gereël. Dit is daardie verhoudings, soos dit deur die wette vasgestel word, wat die tipe en regeringsvorm van 'n staat bepaal. Die voortreflikste staats- en regeringsvorm sal dus een wees wat in alle opsigte ooreenstem met die wet van die natuur en met die temperament en die aard van die volk vir wie dit ingestel is. 'n Voortreflike grondwet en burgerlike wette moet

39) "As an intelligent being, he incessantly transgresses the laws established by God, and changes those of his own instituting."
De Montesquieu, "The Spirit of the Laws", Bk. I.,
uit Coker, F.W., op. cit., p. 596.

40) Vgl. Ibid., p. 597.

al die aspekte wat die lewensgang van 'n volk bepaal, in ag geneem, daarby aanpas, en die geheel en sy dele in 'n ewewigtige verhouding met mekaar bring en bymekaar hou.

Dit is na daardie ewewigtige verhoudingspatroon in 'n staatstruktuur, wat op die wette gebaseer is en daardeur in stand gehou word, waarna de Montesquieu verwys met sy uitdrukking, "die gees van die wette."⁴¹⁾

(b) Demokrasie

De Montesquieu onderskei tussen drie soorte regeringstelsels : republikeins, monargaal en despoties. Ook onderskei hy tussen, wat hy noem, die aard en beginsels van regeringstelsels. Die aard van 'n regering word bepaal deur die samestelling of struktuur daarvan, en die beginsel is die kragte wat dit handelend laat optree; die menslike dryfvere wat dit in beweging bring.

'n Republiek kan óf aristokraties óf demokraties van aard wees. As die oppergesag by die volksmassa geleë is, is dit 'n demokrasie.

Die bepalende eienskap van 'n demokrasie is die algemene stemreg. Dit is deur die uitoefening van die stemreg waarmee daar uitdrukking aan die soewereine volkswil gegee word.⁴²⁾

41) Vgl. De Montesquieu, "The Spirit of the Laws", Bk. I., uit Coker, F.W., op. cit., pp. 599-600.

42) "There can be no exercise of sovereignty but by their suffrages, which are their own will; now the sovereign's will is the sovereign himself. The laws therefore which establish the right of suffrage are fundamental to this government."

Vgl. Ibid., Bk. II, pp. 600-601.

Die owerheidsbeleid word dus deur die burglary bepaal, maar hulle kan onmoontlik nie self die besluite uitvoer nie. Daarvoor moet daar uitvoerende beamptes wees; ministers om die staatsadministrasie te behartig. Daardie beamptes moet behoorlik aangewys word, en dit kan slegs geskied op grond van die kiesreg van die burglary. Dit is daarom dat die wette wat die stemreg bepaal en reël in 'n demokrasie van die hoogste belang is.

In die geval van die persone wat die uitvoerende ampte moet beklee, stel de Montesquieu egter 'n voorbehoud. Vir dié ampte moet net die bekwaamstes in aanmerking kom. Hoewel die burglary bekwaam genoeg is om hul beamptes te kan kies, 'n oordeel oor die gehalte van hul werk te kan vel, en hulle tot verantwoording te kan roep, is almal nie bekwaam genoeg om self die administrasie te kan behartig nie, dit wil sê, om self verkiesbaar te wees nie.⁴³⁾

Om daardie probleem die hoof te bied, sal dit voordelig wees om die burglary in klasse, of stande, in te deel. Met dié klasseverdeling moet die rykēs - vanselfsprekend die bekwaamstes - in die hoogste stande, en die armes en die behoeftiges in die laer stande, ingedeel word. By die toekenning van die stemreg aan die onderskeie stande, moet die stemme van die hoër stande meer

43) "As most citizens have sufficient ability to choose, though unqualified to be chosen, so the people, though capable of calling others to an account for their administration, are incapable of conducting the administration themselves."

De Montesquieu, "The Spirit of the Laws", Bk. II,
uit Coker, F.W., op. cit., p. 602.

gewig dra as dié van die laer stande, en die uitvoerende beamptes moet by voorkeur uit die geledere van die hoër stande gekies word. So 'n stelsel, sê de Montesquieu, is nie juis suiwer demokraties nie, maar dit is die verstandigste. Dit is die enigste waarborg vir die behoud en die welvaart van 'n demokrasie.⁴⁴⁾

Oor die beginsel waarop 'n demokrasie berus, sê de Montesquieu dat deugdelikheid die dryfveer is wat dit in beweging bring. In 'n demokrasie is 'n besonder hoë mate van onkreukbaarheid by die volk noodsaaklik, anders het dit maar min hoop op voortbestaan.

Uit sy bespreking van die demokrasie blyk dit dat de Montesquieu nie 'n onvoorwaardelike voorstander van die stelsel is nie. Daar lê vir hom te veel moontlikhede tot wanbestuur en verval, en die anargie waarop dit kan uitloop, in die stelsel opgesluit. Derhalwe sy aandrang op die streng bepalinge van die stemregwette, en die voorbehoud dat net die bekwaamstes in die uitvoerende ampte geplaas moet word.

Sy aandrang op 'n klasseverdeling is sy metode om die stemmeoorwig van die breë lae van die volksmassa uit te skakel, sodat die owerheidsbeleid nie deur die willekeur van die maklik

44) "In a popular state the inhabitants are divided into certain classes. It is the manner of making this division that great legislators have signalized themselves; and it is on this the duration and prosperity of democracy have ever depended."

De Montesquieu, "The Spirit of the Laws", Bk. II,
uit Coker, F.W., op. cit., p. 602.

beïnvloedbare massa bepaal sal word, en dus van 'n tirannieke meerderheidswil afhanklik sal wees nie.

In werklikheid gee hy nie voorkeur aan een van sy genoemde stelsels nie. Dit bewys hy deur sy hoë lof vir die Britse grondwetlike stelsel, waarin, volgens hom, die voordeligste eienskappe van sowel die monargie en die aristokrasie as die demokrasie, harmonieus saamgevoeg is, sodat politieke vryheid daarin deeglik gewaarborg word en volkome tot sy reg kom.

(c) Politieke vryheid

Omdat dit immers die hoofdoel van de Montesquieu was om 'n pleidooi te lewer om meer en erkende politieke regte vir die Franse volk, was dit noodsaaklik dat hy dié begrip, soos hy dit verstaan het, moes definieer.

Politieke vryheid, sê de Montesquieu, is nie 'n onbeperkte, bandelose vryheid, waarvolgens 'n mens maar kan doen net wat hy wil nie. In die staatsbestel kan vryheid slegs bestaan uit die reg om te doen wat 'n mens behoort te wil doen, en om nie verplig te word om te doen wat 'n mens nie behoort te wil doen nie. ⁴⁵⁾

Voorwaar 'n omslagtige, maar raak beskrywing!

Politieke vryheid bestaan dus uit die reg om binne die perke

45) "In governments, that is, in societies directed by laws, liberty can consist only in the power of doing what we ought to will, and in not being constrained to do what we ought not to will."

De Montesquieu, "The Spirit of the Laws", Bk. XI,
uit Coker, F.W., op. cit., p. 617.

van die wet te mag doen wat mens wil; met ander woorde, slegs solank 'n mens wetsgehoorsaam is, is hy waarlik vry.

Verder, volgens hom, is die politieke vryheid van die onderdaan geleë in die gemoedsrus wat hy ervaar vanweë die denkbeeld wat hy omtrent sy persoonlike veiligheid koester. Om so vry te wees, is dit noodsaaklik dat die owerheidsliggaam so saamgestel moet wees dat niemand vir iemand anders bang hoef te wees nie.⁴⁶⁾

Dit is dus teen vrees, daardie stremmende, knaende vreesgevoel wat 'n dwingelandy by die onderdaan inboesem, waarteen de Montesquieu te velde trek. Die uitskakeling van daardie knelende vreesgevoel is sy belangrikste praktiese doelwit.

Politieke vryheid bestaan slegs in state waarin die owerhede nie die perke van hul gesag oorskry, of nie die vryhede van die burgers met onderdrukkende wette belemmer nie.

De Montesquieu beweer dat die ervaring bewys het dat sodra iemand in 'n magsoorskriging gestel word hy geneigd is om sy magsoorskriging te misbruik, en sy gesag tot die uiterste perke daarvan te laat geld. Om sodanige magsoorskryding te voorkom, is dit noodsaaklik dat mag deur 'n opponerende mag teëgestaan moet

46) "The political liberty of the subject is a tranquility of mind arising from the opinion each person has of his own safety. In order to have this liberty, it is requisite the government be so constituted as one man need not be afraid of another." De Montesquieu, "The Spirit of the Laws", Bk. XI, uit Coker, F.W., op. cit., p. 617.

word.⁴⁷⁾

Om dit in 'n staat te verwerklik, behoort 'n regering so saamgestel te word dat die onderskeie magte daarin mekaar so sal teëwerk en wedersyds beheer, dat niemand gedwing sal word om iets te doen waartoe die wet hom nie verplig nie, maar ook nie gedwing kan word om hom te weerhou van optrede wat wel deur die wet toegelaat word nie.

Met hierdie byna terloopse aanmerking poneer de Montesquieu sy beroemde "trias politica"-leer en die teorie van "checks and balances", wat so 'n omvangryke aanhang in sowel die staatsfilosofie as in die praktyk van staatsvorme verwerf het. Die uitnemendste voorbeeld van 'n grondwet waarin die beginsels doelbewus toegepas is, is dié van die Verenigde State van Amerika.

Om hierdie stelling van hom te demonstreer haal de Montesquieu die Engelse grondwet, in teëstelling met die van Pole, as voorbeeld aan. In Pole, sê hy, is die onafhanklikheid - die vryheid - van die individu juis die oogmerk wat met wetgewing nagestreef word. Daar lei dit egter tot die onderdrukking van almal. Hy sê dit nie in soveel woorde nie, maar met hierdie voorbeeld bedoel hy klaarblyklik om die gevaar van 'n onderdrukkende meerderheidstirannie wat uit so 'n stelsel mag voortvloei, te illustreer.⁴⁸⁾

47) "To prevent this abuse, it is necessary from the very nature of things that power should be a check to power."

De Montesquieu, "The Spirit of the Laws", Bk. XI,
uit Coker, F.W., op. cit., p. 619.

48) Vgl. Ibid., p. 618.

Daardie gevaar word, volgens hom, doeltreffend deur die Engelse grondwet afgeweer. Daarin hou die verskillende owerheidsmagte mekaar so effektief in bedwang dat die politieke vryheid van die individu ten volle tot sy reg kom. En dan gaan hy voort om die kenmerke daarvan uitvoerig te bespreek om so die meriete daarvan op te helder.⁴⁹⁾

In elke owerheidsliggaam is daar, volgens de Montesquieu, drie afsonderlike magte te onderskei, naamlik, 'n wetgewende mag, 'n uitvoerende mag ten opsigte van die volkereg, en 'n uitvoerende mag ten opsigte van die burgerlike reg - dié mag wat verantwoordelik is vir die binnelandse administrasie en die regspleging.

As enige twee van dié drie magte in die hande van 'n enkele persoon, of instansie, saamgetrek sou word, word dit 'n bedreiging vir die vryheid. En sou aldrie die magte in die hande van een instansie saamgebundel word, beteken dit die einde van alle vryheid. So 'n owerheid sal dan oor onbeperkte magte beskik omdat daar geen mag oorbly om sy absolutisme te stuit nie.⁵⁰⁾

Die geheim van die sukses van die stelsel is, vir de Montesquieu, daarin geleë dat hoewel die drie magte in ekwilibrium

49) Vgl. Ibid., pp. 618-619.

50) "There would be an end of everything, were the same man or the same body, whether of the nobles or of the people, to exercise those three powers, that of enacting laws, that of executing the public resolutions, and of trying the cases of individuals." De Montesquieu, "The Spirit of Laws", Bk. XI, uit Coker, F.W., op. cit., p. 619.

verkeer, dit tog nie stagnant is nie. Deur die natuurlike voortgang van die staatshuishouding word dit gedwing om harmonieus saam te werk.⁵¹⁾

(d) Die bydrae van de Montesquieu

Hoewel de Montesquieu in werklikheid eerder staatkundige as deurlugtige staatsfilosoof was, het sy teorieë diep beïndruk en 'n wye aanhang verwerf. Dit is hoofsaaklik daaraan te danke dat hy, met sy breed uitgewerkte grondwetlike staatstelsel, gestalte gegee het aan die leerstellinge van Locke.

Tot die basiese humanisties-individualistiese liberalisme van Locke het hy niks nuuts of oorspronklik bygevoeg nie. Wat dit betref het hy op dieselfde grondslag gestaan en Locke se leerstellinge as geldend aanvaar.

Anders as Locke egter, was hy nie so volkome oortuig van die natuurlike menslike goedheid en gaafheid, en sy vermoë om 'n ideaaltipe staatstelsel te kon laat slaag nie. Vir hom moes dit deur 'n grondwetlik gefundeerde staatsmeganisme gebolwerk word, sodat die menslike willekeur doeltreffend aan bande gelê kan word.

Hy is bewus van die gevare wat daar in die willekeurige meerderheidsdwang in 'n demokrasie verskole lê, as die relatief polities onmondige volksmassa die politieke oormag in die hande sou kry. Buitendien, as edelman en deurdrenk met die tipiese

51) "These three powers should naturally form a state of repose or inaction. But as there is a necessity for movement in the cause of human affairs, they are forced to move, but still in concert." De Montesquieu, "The Spirit of the Laws", Bk. XI, uit Coker, F.W., op. cit., p. 626.

vooroordele van sy stand, kon hy hom self nie so ver bring as om alle mense eenvoudig gelyk te stel nie. Behalwe van stande- verskille, is hy ook nog bewus van verskille in die vermoëns en bekwaamhede van mense. Tog wou hy nie die gewone lui hulle inherente regte en vryhede ontsê nie. Derhalwe moes daar 'n kompromis uitgewerk word tussen sy botsende standsvooroordele en sy liberale humanisme.

Hy prakseer daarom 'n regeringstelsel wat hy fundeer op sy teorieë van die driedeling van die owerheidsmagte, en van "checks and balances".

Volgens sy oordeel is dit die doeltreffendste metode waarvolgens die vryheid van die individu gewaarborg, aan die voorregte van die adel nie afbreuk gedoen sou word nie, en die owerheid effektief van 'n geleentheid op magsoorskryding weerhou sal word.

Met sy gedagtes oor die regsgrondslag waarop die staat gefundeer moet wees, dat die owerheidsgesag juridies begrens behoort te wees, en met die beginsel van gelykberegtiging wat hy, hoewel op valse grondslag, met sy gedagte van die "gees van die wette" probeer verduidelik, kan daar akkoord gegaan word. Die juridiese integreringsbeginsel is immers die kwalifiserende funksie van die staatsverband.

Dit is egter met sy opvattinge van "politieke vryheid" waar daar van hom verskil moet word. By de Montesquieu bestaan daar nog die idee dat vryheid die betekenis inhou van "vryheid van"; 'n vryheid van gesagsbindinge waaroor die soewereine individu van nature beskik omdat hy 'n verstandswese is. Vir hom beteken

vryheid nie "vryheid in gehoorsaamheid" nie; vryheid in gehoorsaamheid aan die ewige norme van die Wet van God waarin én mens én owerheid in die diens van die Skepper staan nie. Die politieke vryheid van die mens is dus, vir hom, 'n natuurlik-gegewe privaatreg. Die owerheidsgesag en die wette waaraan hy hom in die politieke gemeenskap onderwerp, is sy eie maaksel; dit regeer slegs met sy toestemming, en behartig die staatsadministrasie slegs in algemene belang.

Binne die politieke gemeenskap moet sowel die onderdaan as die owerheid gehoorsaam wees, maar dit net omdat dit prakties en voordelig is, want as albei wetsgehoorsaam is, sal niemand 'n aantasting van sy vryheid en regte hoof te vrees nie.

Politieke vryheid bestaan dus vir de Montesquieu daaruit dat die vryheid en regte van die onderdaan nie deur die owerheid geskend of weggeneem sal word nie. In die staat is die onderdaan polities vry as sy regte nie aangetas word nie, maar dit beteken nie noodwendig dat hy aktief-deelnemend en medebepalend aan die politieke proses moet deelneem nie. Net soos in die geval van Locke beteken politieke vryheid dus vir de Montesquieu ook nie politieke medeseggenskap nie, maar wel die politieke oppergesag van die burgery. Dit word bereik deur die owerheidsinstansie grondwetlik te fundeer, waardeur sy gesag effektief aan bande gelê word.

Onderling het die individuele lede van die burgery wel medeseggenskap, hoewel nie altyd in gelyke mate nie, want standeverskille kan nie uitgewis word nie. Die ongelykheid en die moontlike wanverhouding wat daaruit kan ontstaan, word egter deur die grond-

wetlike beslag van die owerheidstruktuur uitgeskakel want daarin word voorsiening gemaak vir die verteenwoordiging van elke groep. Weens die wederkerige opponerende inwerking van die mag van die een groep op die ander word ook die noodsaaklike ewewig verseker, sodat die een groep nie die oorhand oor die ander kan kry nie.

Dit is egter juis sy teorie oor die driedeling van die owerheidsmagte wat nie bevredig nie. In die eerste instansie het dit nie in die Engelse regeringstelsel van sy tyd, soos hy dit gesien en bewonder het, bestaan nie. Daar het die aristokrasie baie effektief die mag in die hande gehad, en daar was geen sprake van 'n gelyke verteenwoordiging en van politieke deelname deur die laagste stand nie. Maar afgesien daarvan, bestaan 'n staats-owerheid nie uit drie afsonderlike instansies, of magte, wat mekaar wedersyds teëwerk of opponeer nie.

'n Regering is 'n eenheidstruktuur wat altyd as 'n eenheid optree en fungeer. Anders sou dit verval in 'n gebroke veelheid van onderdele wat nie in staat sou wees om die swaardmag-gesag, waarop die staat histories gefundeer is, te organiseer en te handhaaf nie.

Daar is wel in 'n owerheidsliggaam afsonderlike funksies te onderskei, wat elk 'n afdeling van die owerheidstaak verrig. Die een behoort ook nie op die terrein van die ander te oortree nie, want dit is uiteraard nie daarvoor toegrus om 'n ander funksie as sy eie na behore uit te voer nie. Die onderafdelings moet egter steeds in onderlinge oorleg en in noue aaneenskakeling met mekaar

optree, anders ontstaan daar oorvleueling en verwarring, wat die doeltreffende uitvoering van die owerheidstaak sal belemmer.

In die laaste instansie kan 'n driedeling van die owerheidsmagte ook lei tot 'n verstarring, of selfs 'n staking, van die owerheidstaak. Die een instansie kan met sy beperkende magte die ander so lam lê dat dit geheel onmagtig sal wees om sy taak na behore te volvoer.

Ook de Montesquieu, met sy netjies uitgewerkte "trias politica"-leer, slaag dus nie daarin om die oncmstootbare grondslae vir 'n regstaat, waarin betekenisvolle politieke medeseggenskap van die burgery gewaarborg word en doeltreffend funksioneer, neer te lê nie.

(E) DIE LIBERALE KONSTITUSIONALISME EN POLITIEKE MEDESEGGENSKAP

Uit humanistiese hoek voldoen die teorieë van Locke en de Montesquieu aan haas al die vereistes van die regstaatsgedagte van die liberalistiese individualisme. Gefundeer op die natuurregtleer, voorsien dit teoreties aan die rasionele individu al die geleenthede en waarborge ter uitlewing en beoefening van sy gewaande inherente regte en vryhede.

Die onskendbaarheid en onervreembaarheid van die "vryheid" word gewaarborg deur 'n grondwetlike onderbou, waarvolgens die owerheidsgesag so doeltreffend aan bande gelê word, dat dit in algemene belang sal optree en altyd onderworpe sal wees aan die oppergesag van die burgery. Selfs die gevaar van 'n numeriese meerderheidstirannie probeer de Montesquieu met sy "trias politica"-leer afweer. Daar word dus, volgens hulle, 'n ideale staatstelsel

ontwerp, waarin die individu vry, veilig en versekerd in die genieting van sy materiële besittings, gelukkig sal kan lewe.

Dat daarin nie vir die onderlinge gelykheid van alle onderdane voorsiening gemaak word nie, was nie ter sake nie. Standeverskille is nog as vanselfsprekend aanvaar, en nie beskou as 'n aantasting van basiese menseregte nie. Die laer stande word egter nie sonder meer aan die genadelose magsmopolie van die owerheid of die aristokrasie uitgelewer nie. Daarvoor maak die gelykberegtigingsbeginsel, en die ewematige verteenwoordiging van die verskillende stande in die owerheidsinstansie, genoegsame voorsiening. Hulle lewer immers geen pleidooi om 'n revolusionêre demokrasie nie.

Dat hul teorieë egter nie 'n "ideale" regstaatstelsel sou, of kon, waarborg nie, is te wyte aan die feit dat hulle filosofie op die valse grondslag van die natuurregslêre, en die daaruit afgeleide soewereiniteit van die vrye intellektuele individu, gefundeer is. Juis die individualistiese liberalisme gee aanleiding tot die aandrang op volslae individuele gelykheid, afgesien van verskille van stand of persoonlike vermoëns, en die verwesenliking van die demokrasie. Dit is dan reeds die byl aan die wortel van hul "ideale" politieke gemeenskap.

Daarbenewens was hul staatsregtelike teorie, bloot op menslike gesag gefundeer, geen waarborg vir die behoud en die voortbestaan van die stelsel nie. Uit eie wil en krag is die mens nie in staat om daardie delikate ewewig, waarvan die sukses van die stelsel afhanklik is, onafgebroke te handhaaf nie. Die mens is uiteraard

sondig en vol tekortkominge, geneig om geredelik die wet van God te vergeet en te oortree, soos de Montesquieu tereg opmerk.

Hoeveel minder sou hy hom hou by wette wat sy eie maaksel is, as hy met die ontduiking, of oortreding daarvan homself kan bevoordeel, of as hy buitendien die wette kan wysig of herroep soos dit hom skik.

In die laaste instansie is hul teorieë 'n volslae miskienning van die tipiese eie aard en individualiteitstruktuur van die staatsverband, in dié opsig dat die owerheid sy normatiewe opdrag en gesag ontsê word, en resloos uitgelewer word aan die willekeurige oppergesag van die onderdane. In hierdie staatsnihilistiese gesagsverhouding word wel voorsiening gemaak vir onderlinge gelyke seggenskap, maar omdat die idee van burgerlike oppergesag steeds 'n hersenskim bly, is dit geen bewys van, of waarborg vir, die betekenisvolle politieke medeseggenskap van die onderdaan by die soewereine staatsowerheid nie.

In die staatsfilosofie van die humanistiese liberale konstitusionalisme, met sy valse religieuse uitgangspunt, word daar steeds tevergeefs gesoek na normatief verantwoorde grondslae vir die suiwer regstaat en ware politieke medeseggenskap.

DIE RADIKALE DEMOKRASIE

(A) LIBERALISME IN FRANKRYK

In die eeu wat die Franse Revolusie vooraf gegaan het, het die grootste gedeelte van die Franse volk, die burgers in die laagste stande, gebuk gegaan onder die striemende dwingelandy van 'n absolute vors, en is hulle ook gruwelik uitgebuit deur 'n bevoorregte minderheidsgroep, die adel en die geestelikes.¹⁾

Hierdie toestand, gebolwerk deur idees soos die "goddelike reg van konings", feudale standeverskille, en sosiale permissiwiteit, is toenemend skerp gekritiseer. Veral na die dood van die grand monarque, Lodewyk XIV, in 1715, het die vryheidsideaal in die geskrifte van die kritici sterk na vore getree.²⁾

Onder invloed van die Engelse liberalisme, veral die idees van Locke, het die kritiek uiting gevind in die geskrifte van Voltaire, De Montesquieu, Gournay en Mirabeau. Die samestelling van die Encyclopédie (1751-1772), onder die redaksie van Diderot, het ook grootliks bygedra tot die liberalistiese opwelling. In daardie werk is alles wat, volgens die opstellers, bygelowig, wreed, ongelyk en onregverdig, en derhalwe verouderd in die sosiale,

1) Vgl. Fisher, H.A.L., "A History Of Europe", (Edward Arnold & Co., London, 1941), III, II, "Revolution In France", pp. 794-795.

2) Vgl. Wainlass, L.C., "Gettell's History Of Political Thought", (George Allen & Unwin Ltd., London, 2nd Ed., 1964) p. 236.

politieke en godsdienstige struktuur van die Europese samelewingspatroon was, aangeval en veroordeel.³⁾

Die praktiese belangrikheid van hierdie nuwe filosofiese inslag was dat dit die geloof in die wetenskaplike metode verbrei het. Die hoop is gekoester dat die ontwikkeling en ophefing van die menslike intellek die mens meester van sy eie lewenslot sou maak. Dit het die ideale van vryheid, gelykheid, en 'n veredelde algemene lewenspatroon - broederskap - hartstogtelik verkondig.⁴⁾

Die geskrifte van hierdie groep filosowe was egter nog eensins 'n pleidooi om die instelling van 'n demokratiese regeringstelsel nie. Uiteraard was hulle geen demokrate nie. Vir hulle was slegs die vryheidsideaal die hoogste doelwit; vryheid in al sy fasette, soos denkvryheid, spraakvryheid en vryheid van optrede. Dié vryheid sou, volgens hulle, die heelmiddel vir alle wanpraktyke in die samelewing, en die spoorslag tot volle menslike ontplooiing en vooruitgang wees.⁵⁾

3) Vgl. Fisher, H.A.L., op. cit., II, XXII, "The Eighteenth Century in England and France", pp. 697-699.

4) "The faith of the encyclopédistes was humanitarian, rationalist, and scientific : They believed that nature and society are governed, not by an incomprehensible and arbitrary fate or divine providence, but by an intelligible rational order, and that man's increase of knowledge is the best guide to his happiness and progress." Ebenstein, W., "Great Political Thinkers", (Holt, Rinehart and Winston, New York, Third Edition 1966), p. 432.

5) Vgl. Fisher, H.A.L., op. cit., p. 698.

Hoewel hul tema 'n vryheids-leerstelling was, is dit nog geskryf deur manne wat, onder die heersende monargale despotisme, geen ondervinding van politieke medeseggenskap of die tegnieke van die regeringsproses gehad het nie, en vir wie die moontlikheid om sodanige ervaring op te doen ook nie bestaan het nie.

Dit is om dié rede dat die Franse staatsfilosofie in die agtiende eeu hoofsaaklik 'n literêre filosofie was, meer intellektueel as wetenskaplik, en geskrywe vir die salonne van die intellektuele middestand; die enigste openbare gehoor vir wie hulle immers kon skrywe.⁶⁾

Voordat Rousseau op die literêre toneel verskyn het, het die kritici van die bestaande orde reeds geleidelik hul belangstellingsveld verbreed om ook die onbevoorregte burgery by hul hervormingsplanne in te sluit. Maar hulle begrip van die burgery het hoofsaaklik nog net die gegoede middestand - die welvarende handelslui, die professionele lui en die intellektueles - ingesluit. Dit was egter Rousseau wat die saak van die volksmassa in die laagste stande pertinent sou stel en hartroerend sou bepleit. Rousseau was die eerste moderne Franse skrywer wat werklik lid was van die volk; die onderdrukte en onerkende ge-

6) Vgl. Sabine, George H., "A History of Political Theory", (George G. Harrap & Co. Ltd., London, Third Edition, 1964), pp. 547-548.

peupel.⁷⁾

Dit is derhalwe die politieke gedagtegoed van Rousseau wat vervolgens ons aandag verg.

(B) JEAN JACQUES ROUSSEAU (1712 - 1778)

(a) Rousseau se basiese uitgangspunt

Soos by sy voorgangers uit humanistiese huis, Locke en De Montesquieu, albei voorstanders van die humanisties liberalistiese regstaatsgedagte, laat die humanistiese vryheidsideaal hom by Rousseau ewe sterk geld. Sy wysgerige grondmotief bly wesentlik dieselfde; die mens is van die wet van God bevry en hy staan slegs onder bevel van sy eie vrye wil.

By Rousseau tree die gelykheidsideaal egter kragtiger na vore, want uiteraard is sy oogmerk die gelykstelling van alle mense; die uitwissing van alle klasse- en standeverskille. Dit is immers die grief wat hy in eie persoon teen die heersende samelewingsorde in hom omgedra het.

Hy fundeer dus sy betoog op die aanvaarding van die beginsel van inherente, natuurlike menslike vryheid. Maar in dié opsig is

7) "Rousseau is the first modern writer on politics who was of the people : the submerged, inarticulate masses of the petite bourgeoisie, the poor artizans, the déclassés, for whom there was no room, and no hope, in the existing order of things."

Ebenstein,W., op. cit., pp. 432-433.

elke individu dan ook aan alle ander volkome gelyk.⁸⁾

Hy strewe dus na 'n ideale gelykheidstoestand van alle mense in die samelewing, want daarsonder kan die vryheid vir hom nie bestaan nie. Alleen as almal heeltemal gelyk gestel is, kan die ware vryheid van die menslike persoonlikheid gedy.

Vir Rousseau is die bestaande staatstelsel, en die samelewingspatroon waarop dit gefundeer was, onregverdig en derhalwe onwettig. Volgens hom hou die staat die mens gevange; dit stel hom ondergeskik aan wette wat vir hom gemaak word, en aan die mag en gesag van ander mense, terwyl hy, as vrygebore persoonlikheid, die reg behoort te besit om te mag doen wat hy wil. Die absolute monargale staatstelsel kon dus, volgens hom, geen geregverdigde aanspraak op die lojalitiet en die morele ondersteuning van sy burgers maak nie.

Om dié rede verwys hy na die mens se sogenaamde oorspronklike, gelukkige, natuurlike toestand, iewers in die vergange verlede, en strewe hy na die daarstelling van 'n staat en 'n bewind wat geheel-en-al op die wil van die burgers gefundeer is.⁹⁾

8) "Man is born free; ...", begin Rousseau sy betoog, en verklaar verder," ... and all, being born free and equal, alienate their liberty only for their own advantage."

Rousseau, J.J., "The Social Contract", I,I en I,II, uit "Rousseau, The Social Contract and Discourses - Translated with Introduction by G.D.H. Cole", (Everyman's Library, No. 660, J.M. Dent & Sons Ltd., London, 1966), pp. 3 en 4.

9) Vgl. Beck, R.N., "Perspectives in Social Philosophy", (Holt, Rinehart and Winston, Inc., New York. 1967), p.145.

Sy oogmerk is dus om 'n samelewingsordening te ontwerp, wat met sy totale gemeenskaplike gesag die lewe en eiendom van elke lid daarvan sal waarborg en beskerm; 'n samelewingsorde waarin elke lid, hoewel hy hom daarin met al die ander lede onderling verenig het, nogtans net homself sal gehoorsaam en nog net so vry sal wees as wat hy van nature behoort te wees.¹⁰⁾

(b) Die sosiale kontrak

Aangesien geen mens, volgens Rousseau, van nature met gesag oor sy medemens bekleed is nie, en omdat mag nie reg is nie, is die enigste afleiding wat gemaak kan word dat wettige gesag van een mens oor 'n ander slegs op die grondslag van 'n onderlinge ooreenkoms kan berus.¹¹⁾

Volgens sy opvatting van die mens se sogenaamde oorspronklike natuurlike toestand - waarin hy in 'n onsosiale lewens-

10) "'The Problem is to find a form of association which will defend and protect with the whole common force the person and goods of each associate, and in which each, while uniting himself with all, may still obey himself alone, and remain as free as before.' This is the fundamental problem of which the Social Contract provides the solution."

Rousseau, J.J., "The Social Contract", I. VI, op. cit., p.12.

11) "Since no man has a natural authority over his fellow, and force creates no right, we may conclude that conventions form the basis of all legitimate authority among men."

Rousseau, J.J., "The Social Contract", I, II, op. cit., p.7.

houding, en slegs deur twee basiese drange, "amour de soi" en "pitié", gemotiveer, soos 'n soort dier verkeer het - is die enigste verklaring en regverdiging van die samelewingsorde dat dit 'n metode en 'n instrument behoort te wees wat hom in staat moet stel om tot 'n hoër prestasievlak uit te styg as wat daarsonder moontlik sou wees.

Hy beskou die samelewing dus as die noodsaaklike middel ter bereiking, en volgehoue ontwikkeling, van die edelste sedelike vermoëns wat daar in die menslike aard geleë is.

Dié opvatting vorm die grondslag waarop hy sy interpretasie van die sosiale kontrak fundeer. Hy beskryf dit dus as 'n onderlinge ooreenkoms tussen vrye individue, om daarvolgens 'n kollektiewe, sedelike instansie in die lewe te roep, waarmee hulle aan hulle self 'n samelewingsordening en, derhalwe, 'n gedragskode voorsien waarvolgens hul onderlinge lewens- en verhoudingspatroon voortaan gerig sal word. Die vrywillig aangegane ooreenkoms word dus die grondwet en die rigsgaaf van hul samelewingspatroon.

Aangesien hulle die kontrak uit eie vrye wil met mekaar gesluit het, sonder dat hulle hul natuurlike vryheid aan enigiemand anders as aan hulle self, as samelewingsordening, toegestaan het, is hulle nog net so vry as wat hulle vantevore was.¹²⁾

12) "Finally, each man, in giving himself to all, gives himself to nobody; and as there is no associate over which he does not acquire the same right as he yields others over himself, he gains an equivalent for everything he loses, and an increase of force for the preservation of what he has."

Rousseau, J.J., "The Social Contract", I, VI, op. cit., p.12.

Daarbenewens baat hulle ook daarby in dié opsig dat hulle die dienste van 'n maatskaplike instrument verwerf, waarmee hulle aan hulle self, sowel as gemeenskap as afsonderlike enkelinge, 'n nuwe sedelike statuur verleen, sodat hulle op die enigste manier wat die vervolmaking van hul natuurlike vermoëns en gevoelens moontlik maak, saam sal kan lewe.¹³⁾

(c) Die politieke gemeenskap

Op grond van sy individualisme beskou Rousseau die politieke gemeenskap, die staat, as 'n kunsmatige menslike skepping van individue wat hulle volgens 'n bepaalde ooreenkoms met mekaar verenig.

Deur middel van die sosiale kontrak, die akte van assosiasie, ontstaan daar in die plek van die afsonderlike individuele persoonlikheid van elke kontrakterende lid, 'n sedelike kollektiewe samelewingsordening. Dit bestaan uit die somtotaal van die aantal stemgeregtigdes - die kontrakterende lede - wat hulle in die staat verenig. Dit behels die volslae oorgawe van elke lid, saam met al sy inherente regte, aan die gemeenskapsgeheel. Daar word dusdoende

13) "What man loses by the social contract is his natural liberty ...; what he gains is civil liberty and the proprietorship of all he possesses. ...We might, over and above all this, add, to what man acquires in the civil state, moral liberty, which alone makes him truly master of himself; ..."

Rousseau, J.J., "The Social Contract", I, VIII, op. cit., p. 16.

'n openbare persoonlikheid in die lewe geroep.¹⁴⁾

Hierdie kollektiewe samelewingsordening heet dan die "res publica"; die politieke gemeenskap (the body politic). Solank dit passief bly, word dit deur die lede as die staat beskou, maar sodra dit handelend optree, word dit die soewerein.¹⁵⁾

Elke burger beklee sy plek in dié gemeenskap in 'n tweeledige hoedanigheid; as 'n lid oor wie die gesag uitgeoefen word, maar ook as 'n onlosmaaklike onderdeel van die soewerein, wat die oppergesag uitoefen.

Die soewerein - die burgery wanneer hulle in hul soewereine hoedanigheid optree - word gerig en gelei, gemotiveer en voorgestu deur 'n algemene wil (volonté générale).

Hierdie organisme, die soewerein onder aanvoering van die algemene wil, is absoluut en alvermoënd.¹⁶⁾ Slegs in hierdie

14) "Through the act of a group of individuals in pronouncing, tacitly or expressly, together or in succession, this formula a moral body is constituted, with an identity, a life and a will of its own distinct from those of any of its component members. It is a public person - a body politic."

Dunning, W.A., "A History of Political Theories - From Rousseau to Spencer", (The Macmillan Company, New York, 1920, Reprinted 1946), p. 18.

15) Vgl. Rousseau, J.J., "The Social Contract", I, VI, op. cit., p.13.

16) "As nature gives each man absolute power over all his members, the social compact gives the body politic absolute power over all its members also; and it is this power which, under the direction of the general will, bears, as I have said, the name of Sovereignty." Rousseau, J.J., "The Social Contract", II, IV, op. cit., p.24.

hoedanigheid word die individuele lede waarlik burgers; volwaardige lede van die politieke gemeenskap, en dus waarlik vry.¹⁷⁾

(d) Rousseau se regsbegrip

Volgens Rousseau is 'n wet 'n wilsbesluit van 'n gemeenskap wat moet dien as rigsgaaf vir die gemeenskap betreffende aangeleenthede wat die gemeenskaplike belange van al die lede daarvan behels.¹⁸⁾

Sy eie belange en behoeftebevrediging is vir Rousseau die grondslag van die menslike wil. 'n Individueel begeer slegs dit wat in sy eie belang gedy en tot sy eie voordeel strek. Sy eie belange bots dikwels met die belange van ander, maar op 'n sekere punt is die belange van almal identies, naamlik daar waar dit tot voordeel van almal in die gemeenskap gedy.

Dit is juis hierdie algemene belang wat die politieke gemeenskap moontlik maak, en die algemene wil is dus die perfekte uitdrukking van die algemene belang. Slegs 'n handeling van die algemene wil kan dus as 'n wet (loi) beskou word.

Die reg kan dus uit geen ander bron as die soewerein, soos gerig deur die algemene wil, ontspruit nie. Rousseau glo dat die

17) "The constant will of all the members of the State is the general will; by virtue of it they are citizens and free."

Rousseau, J.J., "The Social Contract", IV, II, op. cit., p.88.

18) "When I say that the object of laws is always general, I mean that law considers subjects en masse and actions in the abstract, and never a particular person or action."

Ibid., II, VI, p. 30.

soewerein die enigste bron van reg en geregtigheid is. Die soewerein is dus sowel die fundamentele grondwet van die staat as die bron van die reg.

Aangesien elke lid homself geheel-en-al aan die staat oorgee, is die voorwaardes vir almal presies dieselfde. Juis daarom stel niemand daarin belang om dié voorwaardes vir ander ondraaglik te maak nie. En omdat elke lid deel van die soewerein is, kan die soewerein geen belang koester wat teenstrydig is met die belange van die individuele lede nie. Die soewerein hoef dus geen waarborge aan sy onderdane te verskaf nie, omdat dit onmoontlik is vir 'n gemeenskap om al sy lede te wil benadeel. Die algemene wil is dus die volmaakte beliggaming van die algemene belang.¹⁹⁾

Die soewerein is sowel 'n politieke as 'n wetgewende instelling; as die korrekte prosedure gevolg word is sy beslissings die staatswet vir al sy burgers. Dit is juis hierdie wetgewende eienskap van die soewerein wat vir Rousseau belangrik is, want dit is 'n versinnebeelding van sy opvatting van ware vryheid; vryheid as gehoorsaamheid aan wettige gesag. Slegs in gehoorsaamheid aan die wette van die volk kan die volk waarlik vry word.²⁰⁾

19) "It follows from what has gone before that the general will is always right and tends to the public advantage;"

Rousseau, J.J., "The Social Contract", II, III, op. cit., p.22.

20) "...; for the mere impulse of appetite is slavery, while obedience to a law we prescribe to ourselves is liberty."

Rousseau, J.J., "The Social Contract", I, VIII, op. cit., p.16.

Hierdie vryheidsbegrip behels drie duidelike en noodsaaklike voorwaardes : gehoorsaamheid, wetsgehoorsaamheid en gehoorsaamheid aan 'n wet wat die burger self help maak het. In die kombinasie van hierdie voorwaardes word vryheid dus, vir Rousseau, nie maar net 'n filosofiese begrip nie; dit word 'n gedissiplineerde lewenswyse wat tegelykertyd sedelik, polities en demokraties is. Die sosiale kontrakgedagte is die grondslag waarop hierdie ingewikkelde procedure in werking gestel word.²¹⁾

Met hierdie gedagte probeer Rousseau ook uiting gee aan die begrip juridiese gelykberegtiging. Die sosiale kontrak kan nie die fisiese verskille tussen mense uitwis nie, maar dit stel juis juridiese en morele gelykheid daar.²²⁾

Maar dit is ook in hierdie opsig dat Rousseau sy gewraakte stelling maak, naamlik dat 'n mens vry behoort te wees, en as hy dan so kortsigtig, of wederstrewig wil wees om nie die regte weg na ware vryheid te wil volg nie, moet hy daar-

21) Vgl. Hacker, A., "Political Theory : Philosophy, Ideology, Science", (The Macmillan Company, New York, 1961) p. 310.

22) ".... instead of destroying natural equality, the fundamental compact substitutes, for such physical inequality as nature may have set up between men, an equality that is moral and legitimate,"

Rousseau, J.J., "The Social Contract", I, IX, op. cit., p.19.

toe gedwing word.²³⁾

Met die ponering van hierdie gedagte verkeer Rousseau nie meer op individualistiese grondslag nie; hier verkeer hy ongetwyfeld op universalistiese vlak.²⁴⁾

Wat dus ook al ten gunste van Rousseau se pleidooi om 'n demokratiese samelewingsordening gesê mag word, is dit duidelik dat hy met hierdie stelling die grondslag van 'n onverbloemde staatstotalitarisme poneer. Die soewerein het die reg en die gesag om aan die burger voor te skryf presies wat sy

23) "In order that the social compact may not be an empty formula, it tacitly includes the undertaking, which alone can give force to the rest, that whoever refuses to obey the general will shall be compelled to do so by the whole body. This means nothing less than that he will be forced to be free;..." Rousseau, J.J., "The Social Contract", I, VII, op. cit., p.15.

24) "Rousseau probeer om die meerderheidstirannie te verbloem met sy leer van die algemene wil as wil van die "staatspersoonlikheid" - die moeilikste probleem in sy staatsfilosofie vir elkeen wat nie raaksien dat sy wysgerige grondidee individualisties is met universalistiese bymengsel nie. Hy begin met die individualistiese denkskema (aritmeties), gaan t.o.v. sy begrip van die algemene wil oor na die universalistiese denkskema (bioties), en kom met sy meerderheidstem en -wil terug na die individualisme. Vir 'n meerderheidsbesluit is daar in die universalisme trouens geen plek nie."

Strauss, H.J., "Staatsleer II", (Ongepubliseerde Diktaat, 1966), "Rousseau (1712-1778) - Demokrasie", p. 27.

vryheid inhou, en dit mag hom dwing om hom daarby te hou.²⁵⁾

Dat die staatsgesag nie totalitêr hoef te wees nie, er dat daar grense aan die staatsjurisdiksie is, probeer Rousseau bewys deur aan te voer dat die burger, al gee hy hom ten volle oor aan die staat, nogtans sy private regte en vryhede bly behou.

Hy beweer dat die mens nie voltyds 'n politieke wese is nie, hy is ook 'n enkeling met natuurlike regte. Met die sluiting van die sosiale kontrak staan die burger dus net die politieke gedeelte van sy regte aan die staat af. Elkeen gee net daardie gedeelte van sy eiendom, gesag en vryheid prys insoverre dit in die algemene belang is; daardie gedeelte wat deur die staat gekontroleer moet word.

Maar dan waarsku hy onmiddellik daarna dat onthou moet word dat die soewerein die enigste instansie is wat mag oordeel oor

25) "Thus Rousseau, who was not a democrat, injected in nascent modern democracies a notion of Sovereignty which was destructive of democracy, and pointed toward the totalitarian state; because, instead of getting clear of the separate and transcendent power of the absolute kings, he carried, on the contrary, that spurious power of the absolute kings to the point of unheard-of absolutism, in order to make a present of it to the people."

Maritain, J., "Man And The State", (Phoenix Books, The University of Chicago Press, Chicago, 1951, Ninth Impression 1961), p. 45.

wat as die algemene belang geld en wat nie.²⁶⁾

So praat hy hom dus telkens vas, omdat hy nie kon ontkom aan d'e onvermydelike botsings wat daar uit sy dualistiese grondmotief spruit nie.²⁷⁾

(e) Die wetgewer

In 'n demokrasie behoort alle burgers aktief deel te neem aan die wetgewende proses. Hierdie uitgangspunt lewer egter onoorkomelike probleme vir die demokratiese staatsfilosoof. Ten spyte van sy geloof in die natuurlike goedheid en gesonde verstand van die mens, is hy terselfdertyd maar te deeglik bewus van sy tekortkominge.

26) "Each man alienates, I admit, by the social compact, only such part of his powers, goods, and liberty as it is important for the community to control; but it must also be granted that the Sovereign is the sole judge of what is important."

Rousseau, J.J., "The Social Contract", II, IV, op. cit., p. 24.

27) "Rousseau's idea of the "public interest" was only limited by the natural law principle of the equality of all citizens before the statute law and consequently by the exclusion of any private privileges of individuals. This idea was to be expressed in the "general will" (la 'volonté générale'); it did not imply any material legal restriction of competence of the legislator; it sanctioned the absolutist power of the State over all spheres of life, even over public worship."

Dooyeweerd, H., "A New Critique of Theoretical Thought", (Uitgeverij H.J. Paris, Amsterdam, 1957), Vol. III, p. 443.

Om dus 'n staat waarin 'n konsensus van idees 'n algemene wil tot stand bring, te verwerklik, is dit te verwagte dat die gewone burger 'n hoë mate van kennis en begrip oor wat van hom verwag word, moet besit. Dit is juis hierdie gebrek aan 'rasionaliteit' by die gewone mens waarvan die demokratiese staatsfilosoof so bewus is. 'n Perfekte demokrasie is nie altyd te vereenselwig met die gewone mens se onredelikheid nie.²⁸⁾

Vir hierdie probleem het Rousseau egter sy eie oplossing: die wetgewer.

Om die ideale demokratiese staat te verwerklik, is daar, volgens Rousseau, 'n buitengewone persoonlikheid nodig; iemand met feitlik bo-menslike kennis en begrip van die menslike aard en van die besondere omstandighede van die land en van die volk. Hy sal die wetgewer wees, wat die grondplan van die staat moet optrek, en voortdurend in 'n gesaghebbend-raadgewende hoedanigheid ten opsigte van verdere wetgewing moet optree.

Hierdie wetgewer ageer as 'n soort welwillende leier; konstitusioneel 'n buitestaander, maar iemand met buitengewone oorredingsvermoë en morele gesag, na wie die volk altoos sal

28) "Rousseau like all who espouse democracy, cannot come down definitely on one side or another. Self-government calls for participation by the man-in-the-street; good government calls for the rational exercise of power. These two ideal values cannot be reconciled in any altogether satisfactory way."

Hacker, A., op. cit., p. 323.

opsien om voortreflike leiding in wetgewende aangeleenthede.²⁹⁾

Onteenseglik is dit maar net weer Plato se filosoof-koning wat hier bygebring word. Vir Rousseau moet hierdie wysgeer natuurlik net 'n onbewimpelde, beginselvaste demokraat wees.

(f) Soewereiniteit en regering

Rousseau onderskei duidelik tussen die politieke gemeenskap, die staatsvolk in sy soewereine hoedanigheid, en die regerende owerheid.

Die owerheid is slegs 'n tussenganger, 'n bemiddelaar, tussen die soewerein en die onderdane, om hul onderlinge verbintenis met mekaar te handhaaf. Sy opgelegde taak is die toepassing van die wette en die bestendinging van die vryheid, sowel burgerlik as polities.

Die staatsvolk plaas hulle self nie ondergeskik aan die owerheid deur middel van dié, of van 'n kontrak nie. Nee, die daarstelling van die owerheid is slegs 'n opdrag, 'n aanstelling in trust, waarvolgens die owerheidspersone net as ampsbekleërs die gesag uitoefen wat aan hulle deur die soewerein opgedra word.

29) "The legislator occupies in every respect an extraordinary position in the State. ... This office, which sets up the Republic, nowhere enters into its constitution; it is an individual and superior function, which has nothing in common with human empire; ..."

Rousseau, J.J., "The Social Contract", II, VIII, op. cit., p. 33.

Die regeringsproses word derhalwe slegs die administrasie; die uitoefening van die uitvoerende gesag. Die owerheidspersone is slegs die beamptes wat met die administrasie belas is.³⁰⁾

Dit is dus vanselfsprekend dat die soewerein die gesag na willekeur kan bepaal, kan wysig, of terug kan trek. Die owerheid bly dus altoos aan die volk ondergeskik, want dit word deur en vanuit die volkswil tot stand gebring.³¹⁾

(g) Die toetsreg

Rousseau beweer dat alle state die kiem van verval in hulle self omdra. Enige owerheid neig daartoe om die soewereiniteit oor te neem, dit wil sê, om die owerheidswil in die plek van die algemene wil te stel. Regeringstelsels is ook daartoe geneig om van die beginsels van die demokrasie af te wyk en in aristokrasie of monargie te verval. Dit is slegs in klein gemeenskappies, en onder relatief eenvoudige omstandighede, dat die algemene

30) "I call then government, or supreme administration, the legitimate exercise of the executive power, and prince or magistrate the man or body entrusted with that administration."

Rousseau, J.J., "The Social Contract", III, I, op. cit., p. 47.

31) "There is between these two bodies this essential difference, that the state exists by itself, and the government only through the sovereign."

Ibid., III, I, p. 49.

wil bestendig kan funksioneer.³²⁾

Namate die bevolking toeneem, en lewensomstandighede meer gekompliseerd raak - dit wil sê, namate differensiasie intree - is dit nie slegs die owerheid nie, maar ook die 'botsende belange-groepe wat sal probeer om hul eie belange te bevorder; om 'n partikuliere wil in die plek van die algemene wil daar te stel.

Daar bestaan volgens Rousseau egter metodes om dié vorms van gesagsusurpasie te voorkom, sodat vryheid, gelykheid en geregtigheid sal seëvier.

Daar moet voortdurend periodieke volksvergaderings gehou word, om as't ware die sosiale kontrak telkens te hernu. Hierdie vergaderings moet volgens wet op vasgestelde tye gehou word sodat daar spontane samekomste sal wees. Dit moenie eens formeel deur die owerheid byeengeroep word nie.³³⁾

32) "Besides, how many conditions that are difficult to unite does such a government presuppose! First, a very small State, secondly, great simplicity of manners, ... next, a large measure of equality in rank and fortune,..."
Rousseau, J.J., "The Social Contract", III, IV, op. cit., p. 55.

33) "Besides the extraordinary assemblies unforeseen circumstances may demand, there must be fixed periodical assemblies which cannot be abrogated or prorogued, so that on the proper day the people is legitimately called together by law, without need of any formal summoning."
Rousseau, J.J., "The Social Contract", III, XIII, op. cit., p. 75.

By die aanvang van elk van dié volksvergaderings moet daar outomaties twee vrae aan die vergaderdes gestel word : eerstens, is dit nog die wens van die soewerein om die bestaande regeringstelsel te bly behou, en tweedens, is dit nog die wens van die volk dat sy administrasie voortaan deur dieselfde persone, wat op daardie stadium die owerheidsampte beklee, behartig moet word.³⁴⁾

Solank as wat die burglary toegelaat word om dikwels en gereeld hul mening vryelik oor dié twee aangeleenthede uit te spreek, sal die gevaar van 'n wederregtelike gesagsoorname tot 'n minimum gereduseer word.

As 'n bykomende waarborg teen gesagsoorname, stel Rousseau die beginsel dat sodra die volk in sy vergadering byeen is, alle owerheidsgesag vanselfsprekend opgeskort word.³⁵⁾

Met hierdie stellings wil Rousseau klaarblyklik die basiese plasingereg en die toetsreg van die burglary fundeer. Dit sou gesag gedra het as sy voorveronderstelling nie die beginsel van volkssoewereiniteit behels het nie. Hierin is daar nie die beginsel van 'n normatiewe pligsvervulling, in gehoorsame

34) Vgl. Ibid., II, XVIII, p. 84.

35) "The moment the people is legitimately assembled as a sovereign body, the jurisdiction of the government wholly lapses, the executive power is suspended, and the person of the meanest citizen is as sacred and inviolable as that of the first magistrate; for in the presence of the person represented, representatives no longer exist."

Ibid., III, XIV, p. 76.

wetsvervulling, van die onderdaan in die burgerstaat geleë nie, maar wel dié van 'n willekeurige uitoefening van 'n eiemagtige keusevryheid binne die volk se oppergesag. Dit is immers 'n volslae ontkenning van die skeppingsgegewe individualiteitstruktuur van die staatsverband, en derhalwe 'n valse grondslag vir die regverdiging van die toetsreg en die plasingreg van die burgery, as sluitsteen van hul politieke medeseggenskap.

(h) Rousseau se ideale burgerstaat

Daar moet toegegee word dat vryheid vir Rousseau nie sinoniem met willekeurige bandeloosheid is nie. Volgens hom is vryheid (liberté) deurgaans die mens se hoogste goed, maar hy definieer dit telkens as 'n vryheid om wette, wat die mens in 'n geordende samelewing aan homself voorskryf, te gehoorsaam.³⁶⁾

Daarom is sy ideaal 'n deeglik geordende en georganiseerde burgerstaat, waarin die wetgewende gesag by die burgery geleë is, die owerheid deur middel van die kiesreg van die burgery aan die bewind gestel word, en sowel owerheid as onderdane

36) "I should have wished to live and die free : that is, so far subject to the laws that neither I, nor anybody else, should be able to cast off their honourable yoke : ..."

Rousseau, J.J., "A Discourse On The Origin Of Inequality", "Dedication", op cit., p. 145.

aan die gestelde wette gehoorsaam sal wees.³⁷⁾

Rousseau beskou die instemmings-handeling, die kontraksluiting, as 'n dinamiese en voortdurende proses; nie as 'n eenmalige gebeure nie. Deur die sluiting van die kontrak 'vervreem' die individu homself; hy stem in om sekere van sy vryhede prys te gee in ruil vir sekere waarborge van die kant van die owerheid, sodat dit aan hom 'n nog meer verhewe mate van vryheid sal verseker.

Daardie afstand-doening van sy regte is vir die individu 'n unieke persoonlike handeling; elke individu kan slegs vir homself besluit om tot die politieke gemeenskap toe te tree. Iemand anders kan dit nie vir hom, of namens hom, doen nie. Sy voorgeslagte se ooreenkoms bind hom nie, en hy kan ook nie sy nageslagte met sy ooreenkoms bind nie. Elke individu moet dus, volgens Rousseau, sy persoonlike goedkeuring van

37) "I should have sought a country, in which the right of legislation was vested in all the citizens; ... Not that I should have approved a plebiscita, But I should have chosen a community in which the individuals, content with sanctioning their laws, and deciding the most important public affairs in general assembly and on the motion of the rulers, had established honoured tribunals, carefully distinguished the several departments, and elected year by year some of the most capable and upright of their fellow-citizens to administer justice and govern the State; ..."

Rousseau, J.J., "A Discourse On The Origin Of Inequality", "Dedication", op. cit., pp. 146-147.

die staatsgesag, uitdruklik en gereeld gee.³⁸⁾

Die enigste gevolgtrekking waartoe dié redenasie kan lei, is dat die enigste regeringstelsel wat enigsins as reg, wettig en regverdig beskou kan word, 'n demokrasie moet wees.³⁹⁾

Ook het Rousseau self, ten spyte van die revolusionêre invloed wat sy geskrifte op die gemoedere van sy tydgenote gehad het, nie revolusie gepredik nie. Vryheid, sê hy, is 'n kommoditeit wat net deur mense met sterk gestelle, dit wil sê, net deur mense wat die verpligtinge daaraan verbonde na behore kan begryp, aanvaar en uitlewe, verwerklik en geniet kan word.⁴⁰⁾

38) "Philosophically, Rousseau's doctrine finds its expression in the view that the State is based not on any original convention, not on any determinate power, but on the living and sustaining will of its members."

Cole, G.D.H., "Rousseau : Social Contract And Discourses - Introduction", op. cit., pp. xviii-xix.

39) Vgl. Hacker, A., op. cit., p. 307.

40) "Peoples once accustomed to masters are not in a condition to do without them. If they attempt to shake off the yoke they still more estrange themselves from freedom, as, by mistaking it for an unbridled license to which it is diametrically opposed, they nearly always manage, by their revolutions, to hand themselves over to seducers, who only make their chains heavier than before."

Rousseau, J.J., "A Discourse On The Origin Of Inequality", "Dedication", op. cit., p. 145.

Hoe tipies menslik was dit nie in die geskiedenis van volke om hierdie goeie, en waarskynlik goedbedoelde, raad goedsmoeds in die wind te slaan, met presies dieselfde gevolge as waarteen hulle gewaarsku is nie.

Die rede daarvoor is dat Rousseau se leerstelling die grondslag vorm van loutere, ongebreidelde volksoewereiniteit, sonder enige juridiese begrensing van die staatsgesag. Dit is juis hierdie aspek van sy leerstelling wat so aantreklik is vir die mens wat strewe na ongebreidelde vryheid.⁴¹⁾

(i) Die meerderheidsbeginsel

Sy universalistiese staatsgedagte ten spyt, konstateer Rousseau, maar nou weer op individualistiese grondslag, dat die algemene wil deur middel van 'n meerderheidsbeslissing in die volksvergadering uitgedruk word.⁴²⁾

Die vraag ontstaan dus onmiddellik; wat word van die wil en regte van die minderheid? Dit skyn asof die minderheid nie meer vry is nie, omdat hulle wette moet gehoorsaam waartoe hulle nie ingestem het nie. Dit, sê Rousseau egter, is 'n

41) "Rousseau's system of government is unmitigated popular sovereignty, unmodified by competing or balancing powers; this aspect of Rousseau has always strongly appealed to adherents of radical and uncompromising democracy."

Ebenstein, W., op. cit., p. 438.

42) "Apart from this primitive contract, the vote of the majority always binds all the rest."

Rousseau, J.J., "The Social Contract", IV, II, op. cit., p. 88.

illusie wat ontstaan omdat die probleem uit die verkeerde hoek betrag word.

Hy verduidelik dan dat as 'n wetsontwerp voor die volksvergadering gelê word, die burglary eintlik maar net gevra word om te besluit of die strekking daarvan in ooreenstemming met die algemene wil is, en nie of hulle dit aanvaar of verwerp nie.

Elke stem se waarde lê dus nie daarin dat dit die meerderheidswil laat seëvier nie, maar wel om vas te stel wat die algemene wil behels.⁴³⁾

As 'n minderheidsopinie dus nie met die meerderheidsbeslissing ooreen stem nie, beteken dit slegs dat die minderheid verkeerd geoordeel het; dat die algemene wil anders wil as wat hulle gedink het dit behoort te wees.

Omdat die algemene wil altyd reg is - dit het immers 'n wil en 'n persoonlikheid van sy eie - sou die feit dat indien die minderheidsopinie dalk die oorwegende sou gewees het, slegs bewys het dat die volk sou moes doen wat nie sy algemene wil is nie; hulle sou dan inderdaad nie meer vry wees nie.⁴⁴⁾

Die minderheid hoef hom dus nooit bedreig te voel nie, omdat sy wil ook deel uitmaak van die algemene wil. En die algemene wil is immers altoos ingestel op die bevordering van die algemene

43) Vgl. Rousseau, J.J., "The Social Contract", IV, II, op. cit., p. 88.

44) "If my particular opinion had carried the day I should have achieved the opposite of what was my will; and it is in that case that I should not have been free."
Ibid.

belang.

Met hierdie klaarblyklik onlogiese en haas onverstaanbare redenasie, het Rousseau waarskynlik bedoel dat die oppergesag nie bloot op die meerderheidswil berus nie, maar op daardie mistieke algemene wil tot onpartydigheid en geregtigheid wat die volkswil in homself omdra.

Hierdie betoog van Rousseau klink mooi, byna digterlik, want hy kon flink met woorde speel. Maar dat hy met sy verheerliking van die algemene wil geen materiële waarborge teen 'n potensiele meerderheidstirannie opwerp nie, is duidelik.⁴⁵⁾

Die algemene wil bly steeds gefundeer op die willekeur van die meerderheid; daarteen is nóg 'n grondwet, nóg die owerheidsinstansie bestand. Dis moontlik daarom dat Rousseau self wanhoop aan die bestaansmoontlikheid van 'n egte demokrasie.⁴⁶⁾

(j) Rousseau en politieke medeseggenskap

Daar hoef nie verder op al die besonderhede, en veral nie op al die teenstrydighede, van Rousseau se betoog om vryheid en gelykheid ingegaan te word, om te bewys dat sy teorieë geen

45) "Such is the burlesque of reasoning by which Rousseau seems to think that he actually clears up one of the most troublesome difficulties in ultimate political theory."

Dunning, W.A., op. cit., p. 35.

46) "Were there a people of gods, their government would be democratic. So perfect a government is not for men."

Rousseau, J.J., "The Social Contract", III, IV, op. cit., p. 56.

beginselfgrondslag vir sinvolle politieke medeseggenkap in 'n regstaat oplewer nie.

In die eerste instansie is sy regsbegrip geen waarborg vir reg en geregtigheid nie. Hy laat die reg uit die willekeurige meerderheidswil van sy soewereine staatsvolk ontspruit. Onder sulke omstandighede is die reg op uikers wankelende subjektivistiese grondslag gefundeer, want die norme daarvan kan by elke volksvergadering willekeurig verander word om aan te pas by die heersende meerderheidsgevoel.

Daar is geen transendentale norm waaraan sy regsbegrip veranker is nie, en wyl willekeurig veranderlik, volslae waardeloos.

Daarbenewens ontwerp Rousseau ook nie eens meer 'n staat nie; 'n staat wat voldoen aan die struktuurbeginselfs van die skeppingsgegewe staatsverband nie. Hy redeneer die staat tot niet omdat hy dit as 'n versperring in die pad van sy sug na ongebreidelde vryheid beskou. Dit is dan die rede vir sy verheerliking van die soewereine volksgemeenskap, soos gerig deur die algemene wil. Dit is hierdie algemene wil wat oor die magiese vermoë beskik om, ten spyte van die dwalinge van sommige eiewillige lede, die gemeenskap steeds op die koers van reg en geregtigheid te hou.

Onwillekeurig moet hierdie fantasie-gedagteskepping van Rousseau beskou word as 'n vergoddeliking van die volksgemeenskap. Tipies van die humanis, skep hy telkens vir homself 'n nuwe godsbegrip, om as substituut te dien vir sy behoefte aan God, van wie hy êrens langs die pad, vanweë sy mensverheerliking,

afvallig en vervreemd geraak het.

In sy soewereine hoedanigheid oefen die staatsvolk wel die kiesreg (plasingsreg en toetsreg) uit. In ooreenstemming met die beginsel van volksoewereiniteit, voldoen hierdie mate van politieke medeseggenskap waaroor die burgery beskik, voldoende aan die norm van deelname aan die politieke proses. Vir die radikale demokrat is dit genoeg, want hy glo dat die saamgebundelde volkswil nie die staatsvolk sal, of kan, benadeel of onderdruk nie; van 'n meerderheidstirannie kan daar dus nie sprake wees nie. Maar dat Rousseau juis daarvoor geen waarborg verskaf nie, spreek uit sy gedagte dat die volkswil altyd reg is, en sowel die enkeling as minderhede eintlik geen verweer daarteen het nie.

Hy skep dus, sy individualistiese persoonlikheidsideaal ten spyte, met hierdie gedagte 'n totalitêre dwanginstansie, waaronder die burgery al sy persoonlike en burgervryhede inboet. Daarmee is dit dan ook uit met die regstaatsgedagte. Hy ontwerp hoogstens 'n gemengde magstaat, met 'n mate van burgerlike politieke medeseggenskap daarin.

Dit is dus nie verbasend dat daar altyd nog 'n twisgesprek oor Rousseau se eintlike bedoelings gevoer is nie. Dit is immers nie duidelik of hy waarlik 'n demokrat of 'n voorstander van staatsabsolutisme is nie. Wat egter duidelik is, is dat hy op humanistiese grondslag nie daaraan kon ontkom om albei aspekte van twee logiese teenstrydighede aan te hang nie. ⁴⁷⁾

Rousseau probeer dus om twee botsende grondbeginsels, die individualisme en die universalisme, met mekaar te versoen. Hy begin op individualistiese grondslag met die soewereine individu as onverbonde enkeling, maar gaan oor tot die universalisme as hy die volksgemeenskap as transpersonele persoon daar stel. Met die invoering van die meerderheidsbeginsel, egter, bevind hy hom weer terug op individualistiese grondslag.

Op hierdie voetstuk kan hy dan nie meer materiële waarborge vir die begrensing van die staatsdwang lewer nie; lewer hy die minderheid sonder voorbehoud uit aan die dwangesag van die getalleoorwig. Dit is slegs die konsekwente toepassing van die humanistiese persoonlikheidsideaal wat, met klem op die gelykheidspostulaat die individue in die minderheid dwing om te doen wat die meerderheid individue aan hulle voorskryf.⁴⁸⁾

Die medeseggenkap van die burgers in die volksoewereiniteit is geen waarborg daarteen dat 'n minderheidsgroep nie deur middel

47) "It is hardly strange that controversy has continued active as to whether Rousseau stood for absolute sovereignty or for a sphere of inalienable rights in the citizen. He clearly stood for both, relying on the simple device of maintaining each of two logical contradictories."

Dunning, W.A., op. cit., p. 18.

48) "Rousseau lewer 'n totalitêre staatsidee op individualisties-demokratiese grondslag."

Strauss, H.J., "Staatsleer II", (Ongepubliseerde Diktaat, 1951), Tweede Vraestel, Hoofstuk 12, p. 11.

van effektiewe propaganda en uiteindelijke indoktrinasie, die massas van die geldigheid van hul oortuigings - hul ideologie - kan oortuig nie. Dit is juis in hierdie opsig dat die sinistêre rol van die wetgewer maklik die deurslag kan gee. Sodra dit gebeur, ontstaan daar geleidelik, of selfs plotseling, 'n diktatuur. Die medesegenskap van die burglary is vir 'n diktatuur geen behoefte nie; dit word bloot 'n rubberstempel op die wense van die diktator.

Rousseau se gemengde magstaat is dus 'n pertinente vooruitwysing na die moderne magstaat.⁴⁹⁾

Dat daar dus na beginselgrondslae vir sinvolle politieke medesegenskap van die burglary by die owerheid in 'n regstaat tevergeefs by Rousseau gesoek word, is voor-die-hand-liggend.

Maar, radikalis wat hy was, het selfs Rousseau nog nie die revolusionêre begrip tot sy volle konsekwensies deurgetrek nie. Hy was 'n idealistiese dromer, eerder as logiese redenaar en praktiese rebel. In die moderne staatsfilosofie sou dit gedoen word deur die aarts-radikalis, Thomas Paine. Daarom moet nou, in hierdie verband, aan sý gedagtes aandag geskenk word.

49) "Rousseau eis net politieke medesegenskap, 'n gegewe waarvan die moderne diktatuur sy eie bestaan nie afhanklik stel nie, en daarom is dit 'n gemengde magstaatsgedagte maar daarmee juis 'n vooruitwysing na die moderne magstaat van die universalisme sowel as die individualisme resp. Nasionaal-Sosialisme en Kommunisme."

Strauss, H.J., "Staatsleer II", (Ongepubliseerde Diktaat, 1951), Tweede Vraestel, Hoofstuk 12, p. 11.

(C) THOMAS PAINE (1737-1809)

(a) Die revolusionêre gedagte

Thomas Paine beleef sowel die Amerikaanse Vryheidsoorlog as die Franse Revolusie eerstehands. Hy was ook persoonlik betrokke by die totstandkoming van die Verenigde State van Amerika en die revolusionêre bewind in Frankryk. Hy is dus sowel 'n oortuigde as ervare radikalis; voorstander van die revolusionêre gedagte.

Paine glo dat die era van volksregerings oor Europa en die Westerse wêreld aangebreek het. Die agtiende eeu is die eeu van revolusionêre omwentelings. Dit sou dus vir volke en owerhede verstandiger wees om daarop voorbereid te wees, en om deur middel van redelike aanpassings die geleenthede wat dit bied, aan te gryp, eerder as om die versene teen die prikkels te skop. Daar wag, volgens Paine, 'n glorieryke toekoms op die mensdom wat van dié revolusionêre geleenthede die regte gebruik gaan maak.⁵⁰⁾

As gevolg van die ontstaan van die demokratiese republiek in Amerika, sê Paine, het daar 'n subtiele verandering by die mensdom ingetree. Die vonk van liberale demokrasie wat daar geslaan is, het 'n demokratiese vuur aan die brand gestee wat nie weer geblus sal kan word nie. Die gewone man het homself in 'n nuwe lig begin sien; as't ware toe eers van sy inherente menseregte daadwerklik

50) "If universal peace, civilization, and commerce are ever to be the happy lot of man, it cannot be accomplished but by a Revolution in the system of governments."

Paine, T., "The Rights Of Man", (Everyman's Library No. 718, J.M. Dent & Sons Ltd., London, 1969), p. 153.

bewus geword, en gesien dat hy dit ook polities kan verwerklik.

In dié proses het die mens ontdek dat die mag en gesag van die monargale despotisme slegs bestaan weens die vrees by die onderdane om daarteen in opstand te kom. Hy ontdek derhalwe dat al wat nodig is om vry te kan wees, die wil daartoe is.⁵¹⁾

Paine is dus by uitstek humanis, liberalis én demokrat. Anders as Rousseau egter is hy ook 'n voorstander van verteenwoordigende regering, deur middel waarvan, gesien deur sy idealistiese bril, alle knellende politieke vraagstukke opgelos sou word.

Sy humanisme en sy geloof in die menslike rede druk hy uit met die gedagte dat die mens vir homself 'n redelike doelwit kan stel en dit kan bereik deur middel van beplanning en doelgerigte optrede.⁵²⁾

Sy bewondering vir die demokrasie staaf hy met die bewering dat die grootste geeste wat die wêreld nog opgelewer het, uit die teelaarde van die demokrasie verrys het.⁵³⁾

51) "..., and that in order to be free it is sufficient that he wills it."

Paine, T., op. cit., p. 212.

52) "It is the faculty of the human mind to become what it contemplates, and to act in unison with its object."

Ibid., p. 94.

53) "The greatest characters the world have known have risen on the democratic floor."

Ibid., p. 63.

(b) Menseregte

As bewysgrond vir die inherente regte en vryhede van die mens, haal Paine die skeppingsverhaal uit die Bybel aan, om daarmee te probeer bewys dat dit geen nuwe, of moderne, gedagte is nie, maar wel die oudste op rekord. Uit die hand van die Skepper ontvang die mens sy menslikheid; geen hoër rang of titel kan aan hom toegeken word nie.⁵⁴⁾

Die mens se natuurlike regte is al daardie regte wat hom toebehoort uit hoofde van sy menswees. Dit behels sy intellektuele gawes, sy rede, en die reg om steeds ter bevordering van sy persoonlike geluk en gerief op te tree, solank dit nie die natuurlike regte van ander aantast of skaad nie.

Sy burgerlike regte is al daardie regte wat hom toebehoort uit hoofde van sy lidmaatskap aan die samelewing. Dit is dus al daardie regte wat op sy beskerming en beveiliging in die samelewing betrekking het.

Maar nadat hy tot daar, gerieflikheidshalwe, die Bybel as bewysgrond gebruik het, is dit ook daarmee uit en gedaan. Die grondslag van die mens se politieke regte vind Paine volkome bewoord in die Franse Nasionale Vergadering se Verklaring van Menseregte.⁵⁵⁾

Die eerste drie artikels daarvan, veral, is vir hom die suiwerste uitdrukking van die begrip politieke vryheid sowel

54) "What was he then? Man. Man was his high and only title, and a higher cannot be given him".

Paine, T., op. cit., p. 41.

55) Vgl. Ibid., pp. 94-98.

van 'n individu as van 'n volk. Geen staat, sê hy, kan as vry gereken word as dit nie op daardie beginselgrondslag gefundeer is en dit onverdorwe bly handhaaf nie.

Hierdie benadering vorm die grondslag waarop Paine se demokratiese staatsbegrip gefundeer is.

Die oorsprong en ontstaan van die politieke gemeenskap, en die enigste regverdiging vir die regeringsinstansie wat daaruit spruit, fundeer hy ook op die sosiale kontrak-gedagte. Omdat daar mense was voordat daar regerings was, kon regerings net ontstaan het nadat individue, elk in sy eie persoonlike soewereine reg, onderling ooreengekom het om 'n regeringsinstansie tot stand te bring.⁵⁶⁾

Die hoofdoel en taak van die politieke gemeenskap is om die natuurlike en onvervreembare regte van die mens aan hom te verseker. Daardie regte behels sy vryheid, sy eiendom, sy persoonlike veiligheid, en die reg tot verset teen onderdrukking.⁵⁷⁾

56) "The fact therefore must be that individuals themselves, each in his own personal and sovereign right, entered into a compact with each other to produce a government : and this is the only mode in which Governments have a right to arise, and the only principle on which they have a right to exist."

Paine, T., op. cit., p. 47.

57) "The end of all political associations is the preservation of the natural and imprescriptible rights of man; and these rights are liberty, property, security, and resistance of oppression." Ibid., p. 135.

(c) Volksoewereiniteit

Uit hoofde van sy natuurlike, burgerlike en politieke regte is elke mens 'n aandeelhouer in die staat, en kragtens daardie regsgrondslag mag hy dus op die kapitaalbesit daarvan aanspraak maak.⁵⁸⁾

In hierdie stelling lê Paine se materialistiese benadering tot die staatsgedagte opgesluit, en sy beskouing oor die taak en funksie van die owerheid daarin. Daarom vra hy dan ook :

"What is government more than the management of the affairs of a Nation?"⁵⁹⁾

'n Owerheidsinstansie is dus vir Paine niks meer nie as 'n nasionale bedryf ('n soort nutsmaatskappy). Die doel van die bedryfsgenootskap is die bevordering en bestendiging van die volkswelsyn, sowel individueel as kollektief. Elke individu verwag niks meer van die lewe as om sy beroep te kan beoefen en om die vrugte van sy arbeid en die opbrengs van sy eiendom in vrede en veiligheid te kan geniet nie. Solank die regering, die bestuursliggaam van die genootskap, daardie verwagtinge aan die individu verseker en verwerklik, beantwoord dit aan sy doel.⁶⁰⁾

58) "Every man is a proprietor in society, and draws on the capital as a matter of right."

Paine, T., op. cit., p. 45.

59) Ibid., p. 134.

60) "When these things are accomplished, all the objects for which Government ought to be established are answered."

Ibid., p. 198.

Uiteraard kan die staat nie die eiendom van 'n enkeling of 'n bevoorregte klein groepie in die samelewing wees nie; dit behoort aan die hele volk, wat immers vir die onderhoud en die instandhouding daarvan verantwoordelik is.⁶¹⁾

Die oppergesag berus dus volgens reg by die volk, sê Paine. Die volk het derhalwe die inherente en onvervreembare reg om te eniger tyd enige owerheid wat hy as ondoeltreffend beskou, af te skaf en 'n nuwe in sy plek te stel; een wat sy aard, belange en heil na beter wense sal bevredig.⁶²⁾

(d) Volksverteenwoordiging

Alle regeringsvorme in groot state waar direkte demokrasie nie moontlik is nie, kan, volgens Paine, onder twee hoofde geklassifiseer word : verkose regerings wat verteenwoordigend van die volk is, en regerings wat op opvolging gegrond is.

Oor laasgenoemde, wat soos die meeste regeringstelsels in Europa in die agtiende eeu uit monargieë of aristokrasieë bestaan, vel Paine net een oordeel:

"All hereditary government is in its nature tyranny."⁶³⁾

61) "But the right of the Nation is an original right, as universal as taxation. The Nation is the paymaster of everything, and everything must conform to its general will."

Paine, T., op. cit., p. 106.

62) "The Nation is essentially the source of all sovereignty; nor can ANY INDIVIDUAL, or ANY BODY OF MEN, be entitled to any authority which is not expressly derived from it."

Ibid., p. 135.

63) Ibid., p. 167.

'n Verteenwoordigende regeringstelsel is daarenteen die enigste wettige regeringsvorm, want dit is gefundeer op die inherente reg van 'n volk om homself te regeer.

Die ideaal is dus 'n republikeinse regeringstelsel wat op algemene en gelyke stemreg gebaseer is. Slegs onder so 'n stelsel sal 'n volk homself ten volle in algemene belang kan regeer.

(e) Armoede

Die ander euwel in die staatsopset van sy tyd waarteen Paine te velde trek, is die opvallende armoede van die massas. Hy skryf dit toe aan die uitmergelende hoë belastings en die onregverdige beleidsrigtings wat oor die algemeen deur owerhede gevolg word.

Dit noop hom om 'n uitgebreide en positiewe staatsprogram ter uitskakeling van die armoede te bepleit.⁶⁴⁾

Hier het ons dus al by Paine die aanloop tot die moderne welvaart staat, of die sogenaamde sosiale demokrasie. Hierby is natuurlik ook die sosiale gelykheidsbeginsel inbegrepe.

Paine was nie die eerste of die laaste politieke teoretikus wat die regeringsfunksie tot 'n minimum wou reduceer, maar ter-

64) "Revolutions then, have for their object a change in the moral condition of Governments, and with this change the burden of public taxes will lessen, and civilization will be left to the enjoyment of that abundance of which it is now deprived."

Paine, T., op. Cit., p. 214.

selfdertyd 'n allesomvattende welsynstaak daaraan opgedra het nie. Agter al sulke teorieë skuil daar gewoonlik die gedagte aan die natuurlike belange-ewewig in 'n demokrasie, en van 'n enkele soewereine volkswil wat daardie ewewig verpersoonlik en uitvoering daaraan verleen. Die regering sal dus oneindig veel moet doen, dit wil sê, op elke terrein van die volkslewe moet ingryp, totdat die volkswil tot uitdrukking kom, om sodoende die teenkanting van die boosdoeners en die onkundiges te elimineer. Maar daarna sal die volk homself normaalweg regeer.⁶⁵⁾

Dit beteken egter niks minder nie, as dat die demokrasie, as dit waarlik demokraties is en volkome aan die volkswil uitdrukking verleen, in werklikheid geen regering meer is nie; die staat sal as instelling verdwyn en die volk sal homself regeer.⁶⁶⁾

65) "The instant formal government is abolished, society begins to act : a general association takes place, and common interest produces common security. ... The more perfect civilization is, the less occasion has it for Government, because the more it does regulate its own affairs, and govern itself; ..."

Paine, T., op. cit., pp. 158-159.

66) "In other words, democratic government, when it is truly democratic and completely responsive to the will of the people, really is not government at all."

Canavan, S.J., F., "Thomas Paine", uit Strauss, Leo, and Cropsey, Joseph., "History of Political Philosophy, Second Edition", (Rand McNally & Company, Chicago, 1972), p. 658.

(f) Paine en politieke medeseggenskap

Die verdoemendste aanklag teen Paine se hele betoog is juis dat hy die staat wegredeneer. Sy ideaal is nie meer 'n staat nie, maar 'n samelewingsordening waarin die wil en die persoon van die individu so volkome in die volkswil, die volksbeweging, ingevoeg en ingeweef is, dat daar van die individuele menslike persoonlikheid niks meer oorbly nie. Dit is so 'n volslae miskenning van die menslike persoonlikheid, en 'n verheerliking van die gemeenskapsgeheel, dat die mens heeltemal daarin verdwyn.

In die proses word daar ook weggedoen met die staat as samelewingsverband, bloot omdat die regeringstelsels van sy tyd sy eie vryheidsug nie bevredig het nie. Die staat moet dus revolusionêr omver gewerp word, en in die plek daarvan 'n samelewingsordening gestel word, wat op eie krag en sentiment sal voortbeweeg. Daarin sal die mens sy materiële welvaart en geluk volkome bevredig vind.

Dit is so 'n onrealistiese ideaal dat dit grens aan die absurde. Buitendien het die praktyk bewys dat volke wat sō geïndoktrineer is dat hulle sonder voorbehoud by die volksbeweging inskakel, of die volksidee, hulle ook eweso geredelik ondergeskik stel aan die leierskorps van daardie idee dat dit uitloop op 'n totalitêre en absolutistiese diktatuur.

Op grond van sy geloof in die natuurlike goedheid en gaafheid van die mens, beklee met natuurlike vryheid en 'n vermoë om homself te kan regeer, bepleit Paine dus 'n republikeinse demokrasie as die ideale samelewingsordening; sy idee van 'n volmaakte staatstelsel.

Wat hy egter in werklikheid bepleit, is nie meer 'n staat nie, maar wel 'n soort sosiale nutsmaatskappy. Dit ontspruit uit 'n onderlinge ooreenkoms tussen enkelinge om al hul geestelike en materiële belange in 'n gemeenskapsgeheel saam te voeg, voortgestu deur 'n misterieuse volkswil, sodat hul algemene belang daarin ten beste gedien sal word en sal gedy. Die owerheidsinstansie van die samelewingsordening is bloot 'n administratiewe beheerliggaam wat, hoewel dit op die algemene kiesreg van die volk gefundeer is en verteenwoordigend van die volk is, altyd aan die volkswil, soos dit deur die meerderheid vergestalt word, ondergeskik en onderdanig bly. Namate die maatskappy gang kry, en alle lewensomstandighede vir almal daarin gelyk gemaak is - die hoogste beskawingsvorm bereik is - sal dit vanself voortbeweeg, sodat die owerheidsfunksie daarin mettertyd onnodig sal word, en sal verdwyn. Dan sal die volk homself beheer en volkome gelukkig wees.

Paine is dus die teoretikus wat die idees van Locke, De Montesquieu en Rousseau tot hul logiese konsekwensie deur trek. Die staat, en staatstelsels, moet so omvorm word dat dit volkome aan die humanistiese vryheidsideaal uitdrukking sal verleen. Die staat moet derhalwe eintlik, uiteindelik van die toneel verdwyn. Staats-nihilisme!

In die praktyk is daar egter net twee alternatiewe waarop hierdie gedagterigting kan uitloop, óf volslae anargie, óf 'n verslawende totalitêre diktatuur.

Dat die mensdom in die samelewing in staat is om homself te regeer, dat hy van nature so altruïsties is dat hy altyd sy eie belang aan die algemene belang sal onderwerp sodat hy hom in 'n

samelewingsordening sal bevind waarin mense mekaar wedersyds so selfvergetend sal respekteer en dien dat geen owerheidsinstansie later meer nodig sal wees nie, is en bly steeds 'n onbereikte, en onbereikbare, humanistiese ideaal; 'n hersenskim.

Ook Paine slaag dus nie daarin om 'n regstaatsteorie te formuleer, waarin daar aan die menslike persoonlikheid volwaardige erkenning verleen word, die individuele en burgervryhede van die burglary erken en gewaarborg word, en die burglary sy politieke medeseggenskap op verantwoordelike en sinvolle wyse by die owerheid kan uitoefen nie.

(D) DIE RADIKALE DEMOKRASIE - HOOGTEPUNT VAN DIE HUMANISTIESE LIBERALISME.

Met die radikale demokratiese staatsteorie van Rousseau bereik die humanisties-liberalistiese regstaatsgedagtegang sy hoogtepunt.⁶⁷⁾

En met die revolusionêre teorieë van Paine kulmineer dié gedagtegang in wat deur Dooyeweerd genoem word, die "theories of the State without a State-idea".⁶⁸⁾

Wat hierna in die humanistiese liberale staatsfilosofie sou

67) "Rousseau invented modern democracy. He invented first the dogma that every man has an equal right to a say in government, and secondly, that democracy alone has the right to silence its critics or opponents - ..."

Taylor, E.L.H., "The Christian Philosophy of Law, Politics and the State", (The Craig Press, Nutley, New Jersey, 1966), p. 216.

68) Vgl. Dooyeweerd, H., op. cit., Vol. III, p. 382.

volg, is min of meer slegs variasies op 'n tema. Aan die een kant volg daar die ontgogeling met die meerderheidsbeginsel, wat aanleiding kon gee tot 'n meerderheidstirannie. Ook volg daar die ontnugtering met die demokratiese gelykheidsbeginsel wat kan lei tot 'n verlaging van die algemene standarde en beginsels in die staatslewe; die redusering van alle standarde tot die peil van die laagste gemene deler. Aan die ander kant is daar gevrees dat die demokrasie aanleiding sou gee tot 'n toenemende anargie, omdat dit bloot op die willekeur van die massas gefundeer is.

Paine, hoewel hy nie die eerste was wat die sosialisme bepleit het nie, is een van die voorlopers van die sosialisme wat Europa tydens die negentiende eeu oorspoel het, en sou uitloop op die totalitêre party-diktatuur van die Marxistiese kommunisme.

Daar sou egter ook diegene wees wat steeds sou bly glo aan die demokrasie as die ideale oplossing vir alle politieke vraagstukke; diegene wat ten spyte van al die talryke klaarblyklige gebreke waaraan die stelsel voortdurend mank gaan, steeds planne aan die hand sou doen om dit funksioneel, juridies en moreel te probeer verbeter en versterk, sodat dit tog nie moet swig voor die aanslae van die steeds dreigende belangeloosheid, wanorde en die moontlike gevolglike diktatuur nie.

Aan enkele van hierdie gedagterigtings word in die volgende hoofstuk aandag geskenk.

DIE DEMOKRASIE ONDER DIE VERGROOTGLAS

(A) DIE DEMOKRASIE WORD 'N WERKLIKHEID

Na die Engelse "Glorious" (1688), die Amerikaanse (1776) en Franse (1789) revolusies is daar in die totstandkoming van die demokrasie die bereiking van 'n eeu-oue ideaal gesien, naamlik die verwerwing van die hoogste mate van individuele politieke vryheid vir die mens. Met hierdie vryheid as instrument sou die mens sy eie heil kon uitwerk en uiteindelik die hoogste mate van geluk en menswaardigheid in sy aardse bestaan kon ervaar. Die humanistiese vryheidspostulaat sou daarmee voldrae verwesenlik word.

Die verskillende soorte volksregerings wat na daardie revolusies tot stand gebring is, het egter nie altoos aan die hoë verwagtinge wat daarvan gekoester is, voldoen nie. In sommige kringe het daar 'n heftige reaksie teen die demokratiese gedagterigting ontstaan, en in die staatsfilosofie is die beginsels wat daaraan ten grondslag lê, en die stelsels waarin dit tot uiting gekom het, opnuut bevraagteken, veral deur diegene wat in die ideaal bly glo het.

Die moderne humanisties-liberalistiese demokrasie het egter 'n werklikheid geword; eers in die Verenigde State van Amerika, allengs in Brittanje, en dit sou geleidelik na talle ander state verbrei. Dit kon nou eerstehands bestudeer word. En waar die stelsel dan nie heeltemal suksesvol, algemeen bevredigend, of getrou aan die grondliggende beginsels daarvan, gefunksioneer het

nie, het staatsfilosowe planne aan die hand gedoen om dit te hervorm en te verbeter.

Daar is drie skrywers wie se gedagtes ons in hierdie hoofstuk ondersoek. Die eerste is die Franse edelman, Alexis de Tocqueville, met sy klassiek geworde werk oor die demokrasie in die Verenigde State van Amerika. Vervolgens, die Engelse liberalis, John Stuart Mill, wat allerweë beskou word as die voortreflikste kampvegter vir die vryheid, en laastens, die moderne Rooms-Katolieke staatsfilosoof, Jacques Maritain, wat die demokrasie uit die hoek van sy besondere lewensbeskoulike standpunt onder oë neem.

Daar kan met reg gevra word hoe dié drie skrywers se gedagtes in een hoofstuk bymekaar gebring kan word, omdat die eerste twee in die vorige eeu, toe die demokrasie maar nog sy eerste wankelende skrede gegee het, geskryf het, en die laaste in die huidige, nadat die demokrasie homself al gevestig en, as sodanig, as lewensvatbaar bewys het.

Dit word egter gedoen omdat ons daarmee 'n insig kan verwerf in relatief uiteenlopende benaderings tot dieselfde probleem, naamlik die aristokratiese, die voldrae humanistiese-liberalistiese, en die Rooms-Katolieke; veral ook omdat hul benaderings aansluit by die beskouings van die skrywers wat in die voorafgaande hoofstukke behandel is, en omdat dit so 'n kontras vorm met dié van die Protestants-Christelike.

(B) ALEXIS DE TOCQUEVILLE (1805-1859)

(a) Die demokrasie word indringend ondersoek

Teen die begin van die negentiende eeu is die Verenigde State

van Amerika beskou as die eerste werklik suksesvolle demokrasie wat die wêreld opgelewer het.

Hierdie staat sou dus dien as die demokratiese laboratorium, waar die stelsel eerstehands bestudeer en na waarde geskat sou kon word.¹⁾

'n Skrywer wat met daardie opset die taak op hom geneem het, was die jong Franse edelman, Alexis de Tocqueville. Hy was die eerste moderne skrywer wat indringend ondersoek ingestel het na die wyse waarop die demokratiese gelykheidsbeginsel as grondliggende aandrif in 'n staat funksioneer, en hoe dit in die proses elke ander aspek in die samelewing beïnvloed.²⁾

Om sy beskouings na waarde te kan skat, moet in gedagte gehou word dat sy maatstawwe dié van 'n tipiese negentiende eeuse Europese aristokraat was. Hy beoordeel die demokrasie dus, soos hy dit waargeneem het, volgens wat hy as die geldende standaarde van reg en geregtigheid, en volle menswaardigheid, beskou het. Sy oordele is derhalwe suiwer subjektief en nie as sodanig op normatiewe beginselgrondslae gefundeer nie.³⁾

1) Vgl. Ebenstein, W., "Great Political Thinkers", (Holt, Rinehart and Winston, New York, Third Edition 1966), p. 523.

2) "His book is also a treatise on democracy for all countries which are beginning to accept and implement the principles of human equality and majority rule."

Hacker, Andrew., "Political Theory : Philosophy, Ideology Science", The Macmillan Company, New York, 1961), p. 464.

3) "The aristocratic yardstick is a graphic measuring device for evaluating democracy, and Tocqueville relies on it throughout his writings."

Ibid., p. 469.

(b) De Tocqueville se geloof in die demokrasie

De Tocqueville beskou die koms van die demokratiese era in die staatsgeskiedenis as 'n onafwendbare historiese gebeure; as 'n toestand wat deur die Voorsienigheid vir die mensdom voorbeskik is.⁴⁾

Wat hy ook daarmee bedoel het, is om die mensdom te waarsku om die beste gebruik van die nuwe verskynsel te maak. Hy wou waarsku dat die onvermydelike triomf van die demokrasie net so maklik kan uitloop op 'n toestand van politieke slawerny as op een van vryheid.⁵⁾

Dat de Tocqueville, ten spyte van sy aristokratiese herkoms, nogtans glo in die juistheid van die grondbeginsels van die demokrasie, val nie te betwyfel nie. Hy omskryf dan ook sy ideale staatstelsel as volg:

"I can conceive a society in which all men would profess an equal attachment and respect for the laws of which they are the common authors; in which the authority of the State would be respected as necessary, though not as divine; and the loyalty of

4) "To attempt to check democracy would be in that case to resist the will of God; and the nations would then be constrained to make the best of the social lot awarded to them by Providence." De Tocqueville, A., "Democracy In America", (Translated by Henry Reeve, The World's Classics 496, Oxford University Press, London, 1946, Reprinted 1971), "Authors Preface to Part I", p.6.

5) Vgl. Zetterbaum, Marvin., "Alexis De Tocqueville (1805-1859)" in Strauss, Leo. & Cropsey, Joseph., "History of Political Philosophy", (Rand McNally & Company, Chicago, 1972), p. 715.

the subject to the chief magistrate would not be a passion but a quiet and rational persuasion".⁶⁾

(c) Die demokrasie in "Amerika"

Die allesoorheersende hartstog by mense in 'n demokratiese samelewing, beweer de Tocqueville, is die drang tot gelykheid. Hierdie gelykheidsdrang is sterker as enige ander aandrif; selfs sterker as die vryheidsdrang.⁷⁾

Wat hom veral in Amerika opgeval het is dat hy daar 'n algemene gelykheidstoestand byna volkome verwesenlik en in werking gesien het.⁸⁾

Die gelykheidstoestand, die algemene gelykheid van omstandighede, gee ook aanleiding tot 'n drang na gelyke politieke geleenthede; dit wil sê, om kwantitatief en kwalitatief ewewarig aan die politieke proses te mag deelneem. Dié demokratiese gelykheidspostulaat word polities uitgedruk in die beginsel

6) De Tocqueville, A., op. cit., I, pp. 9-10.

7) "I think that democratic communities have a natural taste for freedom: But for equality, their passion is ardent, insatiable, incessant, invincible : they call for equality in freedom; and if they cannot obtain that, they still call for equality in slavery."

Ibid., II, p. 366.

8) "Among the novel objects that attracted my attention during my stay in the United States, nothing struck me more forcibly, than the general equality of conditions."

Ibid., Author's Preface to Part I, p. 1.

van meerderheidsregering.

Om enigsins sinvol van 'n volksregering te praat, beteken noodwendig dat dit 'n regering is wat op die instemming van die meerderheid berus.⁹⁾

Die gesamentlike gevolg van die gelykheidspostulaat en 'n demokratiese lewensbeskouing is dat die beginsel van volksoewereiniteit fundamenteel is; dat dit in hul staatsinstellings uitdrukking vind en in die praktyk gehandhaaf word.¹⁰⁾

Die meerderheid - by implikasie die openbare mening - in so 'n stelsel oefen derhalwe 'n skrikwekkende aktuele gesag uit, maar belangriker nog, dit oefen 'n morele gesag uit wat nie minder deurslaggewend is nie. Die meerderheidsgesag is so oorweldigend dat dit alle weerstand voor hom weg vee; niks kan in die pad daarvan bly staan nie. Dit is juis vir de Tocqueville dié toestand waarin daar 'n wesentlike gevaar skuil.¹¹⁾

9) "The very essence of democratic government consists in the absolute sovereignty of the majority; for there is nothing in democratic States which is capable of resisting it."

De Tocqueville, A., op. cit., I, p. 182.

10) "Whenever the political laws of the United States are to be discussed, it is with the doctrine of the sovereignty of the people that we must begin. ..., there society governs itself for itself."

Ibid., I, pp. 51-54.

11) "This state of things is fatal in itself and dangerous for the future."

Ibid., I, p. 185.

De Tocqueville het sy boek geskryf, hoofsaaklik met die doel om die potensiële gevare wat daar in 'n demokrasie skuil, aan te dui. Die Verenigde State van Amerika - vir wie hy 'n hoë bewondering gekoester het, klaarblyklik omdat maatskaplike en politieke toestande daar so heel anders was as dié waaraan hy in Europa gewoond was- het vir hom op 'n voortreflike manier daarin geslaag om die gevare die hoof te bied, en dit effektief af te weer.

Hy skryf dié prestasie toe aan 'n lang reeks oorsake en omstandighede wat daar in die land heers.¹²⁾ Al die faktore en omstandighede het op 'n besondere wyse daartoe bygedra om van die staat 'n model-demokrasie te maak.

(d) Die gevare in 'n demokrasie

Die wesentlike gevare wat daar in 'n demokrasie verskole lê, beskryf de Tocqueville soos volg:

Eerstens is daar die rusteloosheid van die bevolking wat, onder 'n meerderheidsbewind, aanleiding kan gee tot 'n wispelturigheid en, derhalwe, 'n onbestendigheid in die wetgewing.¹³⁾ Dit

12) Vgl. De Tocqueville, A., op. cit., Deel I.

Die beskrywende gedeelte van die boek is feitlik 'n loftuiting en 'n beskrywing van al die omstandighede wat die prestasie moontlik gemaak het.

13) "... : the mutability of the laws is an evil inherent in democratic government, because it is natural to democracies to raise men to power in very rapid succession."

Ibid., I, p. 185.

het ook dieselfde uitwerking op die toepassing van die wette en op die staatsadministrasie.

Dit is voor-die-hand-liggend dat so 'n toestand aanleiding kan gee tot anargie. De Tocqueville vrees egter nie dat anargie die uiteinde van die dekomrasie sal wees nie; daarvoor het demokrate hul materiële welsyn te lief. Hy voorsien dat juis die teenoorgestelde sal gebeur; 'n soort despotisme soos nog nooit vantevore geken of beleef nie.¹⁴⁾

Die mees kenmerkende eienskap van 'n demokrasie is sy "atomisme"; 'n oordrewe individualisme. Elke individu word die sentrum van sy eie klein privaat wêreldjie, wat uit homself en sy familie en klein groepie vriende bestaan. Geheel en al op daardie eenheid ingeskakel, vergeet hy geredelik sy verpligtinge jeens die groter geheel - die samelewing en die staatsverband waarin hy hom bevind.¹⁵⁾

14) "Governments usually fall a sacrifice to impotence or to tyranny. ...But I do not think that a democratic power is naturally without force or without resources : say rather, that it is almost always by the abuse of its force and the misemployment of its resources that a democratic government fails. Anarchy is almost always produced by its tyranny or its mistakes, but not by its want of strength." De Tocqueville, A., op. cit., I, p. 197.

15) "Aristocracy had made a chain of all the members of the community, from the peasant to the king : democracy breaks that chain, and severs every link of it. ...; it throws him back forever upon himself alone, and threatens in the end to confine him entirely within the solitude of his own heart."

Ibid., II, p. 368.

Hierdie individualisme word verder gekenmerk deur 'n aandrif tot materiële welvaart; materialisme is derhalwe die ander kenmerk van 'n demokratiese samelewing.¹⁶⁾

'n Verdere aspek waarop de Tocqueville die aandag vestig, is dat weens die gebrek aan sekerheid wat materiële welvaart bied, die lewenstandaarde in die samelewing onvermydelik versink in 'n kleurlose middelmatigheid.¹⁷⁾

Die volmaakte gelykheidstoestand wat nagejaag word, is volgens de Tocqueville 'n hersenskim.¹⁸⁾

Mense kan nooit 'n gelykheidstoestand skep waarmee hulle almal tevrede sal wees nie. En al sou hulle dit ook moontlik kon regkry, sal daar nog steeds die ongelykheid van die mens se

16) "It tends to isolate them from each other, to concentrate every man's attention upon himself; and lays open the soul to an inordinate love of material gratification. I mean the love of well-being. The taste for well-being is the prominent indelible feature of democratic ages."

De Tocqueville, A., op. cit., II, pp. 304-306.

17) "These characteristics - materialism, mediocrity, compassion, domesticity, and isolation - arising from, or gathering their strength from, equality of conditions and individualism, constitute the core of Tocqueville's teaching about democracy." Zetterbaum, M., op. cit., p. 722.

18) "Democratic institutions awaken and foster a passion for equality which they can never entirely satisfy."

De Tocqueville, A., op. cit., I, p. 137.

geestelike en verstandelike vermoëns oorbly; wat nie deur mense reggestel sal kan word nie, omdat dit deur God so voorbeskik is.¹⁹⁾

Dit maak die individu ongeduldig want sy gelykheidsdrang bly onbevredig. As toestande vir almal naastenby gelyk is, is die geringste afwyking skerp irriterend. Dit is juis die grondslag waarop de Tocqueville sy stelling, dat 'n demokrasie stellig tot 'n dwingelandy aanleiding kan gee, fundeer. Hy sê hy weet van slegs twee metodes wat aangewend kan word om politieke gelykheid te bewerkstellig; óf daar moet juridiese gelykberegtiging plaasvind sodat elkeen se regte gewaarborg word, óf regte moet van almal weerhou word.²⁰⁾

Die demokrasie bied dus aan elke individu die wete van die gelyke regte van almal tot die voordele wat die wêreld bied, maar terselfdertyd frustreer dit hom in die bereiking daarvan. Hierdie frustrasie verwek naywer en ontnem die mens sy agting jeens sy meerdere. Individue is dus voortdurend naywerig en gefrustreerd, en hulle word allengs moeg om die stryd te stry. Hulle soek derhalwe na 'n oplossing wat hul gelykheidstrewe sal bevredig en hulle terselfdertyd van die foltering wat dit meebring, sal verlos. Gelykheid berei dus die mens voor om uiteindelik liever maar sy vryheid prys te gee, sodat hy maar net sy gelykheid kan behou.²¹⁾

19) Vgl Ibid., II, p. 408.

20) "I know of only two methods of establishing equality in the political world; every citizen must be put in possession of his rights, or rights must be granted to no one."

De Tocqueville, A., op. cit., I, p. 48.

21) Vgl. Ibid., II, p. 366.

Volgens de Tocqueville kan 'n mens sy vryheid op twee maniere afstaan; óf aan 'n enkele tiran, soos dit so dikwels in die verlede gebeur het, óf aan iets heel nuuts in die geskiedenis, naamlik die massa.

Die aard van die nuwe despotisme wat uit die oordrewe gelykheidsdrang sal ontstaan sal so anders wees dat die geykte terme, "despotisme" en "tirannie", nie as benaminge daarvoor sal deug nie. Hy probeer dit dus eerder omskrywe as om 'n benaming daaraan te gee.²²⁾

In 'n samelewing waarin almal gelyk, onafhanklik, en derhalwe ewe onmagtig is, is daar net een instansie wat in staat sal wees om die prysgawe van die enkelingvryhede te aanvaar. Dit is die staat - die owerheidsinstansie in die staat wat namens almal en in die algemene belang optree. De Tocqueville vestig die aandag pertinent op die toenemende sentralisasie van die owerheidsmag in die demokratiese regeringstelsel; die opkoms van 'n geweldige mag ter regulering van die algemene welsyn.

Namate die sentralisasie toeneem, neig dit ook tot 'n magskonsentrasie in die hande van die sentrale owerheid. So lank daar maar net algemeen aanvaar word dat die owerheidsmag op die meerderheidswil gefundeer is, mag die regering die omvang en die dieptegang van sy aktiwiteite en optrede

22) Vgl. De Tocqueville, A., op. cit., II, pp. 578-579.

vergroot.²³⁾

Waaroor de Tocqueville hom egter die meeste bekommer, is 'n toestand waar so 'n magskonsentrasie in 'n sentrale owerheid saamhang met 'n magskonsentrasie in die gemeenskap as geheel - 'n massademokrasie. Want, sê hy, in 'n gelykheidstoestand is individue geneig om in die massa verlore te raak. Omdat hulle dit onbewus aanvoel, identifiseer hulle hul geredelik met die gemeenskapsgeheel. Eerder as om doelloos en anoniem in 'n massa te verkeer, onderwerp hulle hul aan die wysheid en gesag daarvan as 'n soort selfbeskermingsmaatreël.²⁴⁾

Die massa, oftewel die sogenaamde openbare mening in 'n gemeenskap, oefen dus 'n unieke dwangesag uit op die denke en optrede van die individu. Dit is nie 'n oorredingsproses nie,

23) "Men who live in the ages of equality are naturally fond of central power, and are willing to extend its privileges; but if it happens that this same power faithfully represents their own interests, and exactly copies their own inclinations the confidence they place in it knows no bounds, and they think that whatever they bestow upon it is bestowed upon themselves." De Tocqueville, A., op. cit., I, p. 563.

24) "They are willing to acknowledge that the power which represents the community has far more information and wisdom than any of the members of that community; and that it is the duty, as well as the right, of that power to guide as well as govern each private citizen." Ibid., II, p. 552.

maar wel 'n subtiële dwangproses, omdat enkelinge later die openbare mening as korrek aanvaar en hulle daarby aanpas.²⁵⁾

Hierdie oorweldigende mag breek nie 'n mens se wil nie. Die mens word ook nie fisies gedwing om op 'n sekere manier op te tree nie. Nee, dit verstomp 'n mens se wilskrag en verhoed sodoende enige selfstandige optrede. Op dié wyse word die volkswil so versuf en ontcrag dat dit as't ware verdwyn.²⁶⁾

De Tocqueville het ingesien dat so 'n geestes-despotisme maklik met die begrip, volksoewereiniteit, te rym is. Die volk as geheel kan homself geredelik met die gedagte vertroos dat hy self die owerhede verkies het, en daarom hulle nie hoef te vrees nie. Die demokrasie laat dus 'n nuwe vorm van

25) "The public has therefore among a democratic people a singular power, ...; for it does not persuade to certain opinions, but it enforces them, and infuses them into the faculties by a sort of enormous pressure of the minds of all upon the reason of each."

De Tocqueville, A., op. cit., II, p. 298.

26) "The will of man is not shattered, but softened, bent and guided: men are seldom forced by it to act, but they are constantly restrained from acting : such a power does not destroy, but it prevents existence; it does not tyrannize, but it compresses, enervates, extinguishes, and stupefies a people, till each nation is reduced to be nothing more than a flock of timid and industrious animals, of which the government is the shepherd." Ibid., II, p. 580.

despotisme ontstaan; naamlik, 'n volk wat homself tiranniseer.²⁷⁾

(e) De Tocqueville gee raad

Wat staan nou die demokrat te doen om die euwels van sy stelsel te voorkom?

Die oplossing lê juis daarin, sê de Tocqueville, om van daardie individualistiese vryheids- en gelykheidstrewe die beste gebruik te maak.

So lank as wat 'n demokratiese volk die gelykheidsbeginsel as sy hoogste doelwit stel, kan dit volgens de Tocqueville nie 'n leiersklas voortbring wat in staat sal wees om die volk se vryheid te beskerm nie. Daarom moet die taak aan die volk self oorgelaat word. Die uitdrukking wat hy gebruik om aan hierdie gedagte gestalte te gee is dié van "self-interest rightly understood".²⁸⁾

Daarmee bedoel hy dat hoewel individualisme nie onderdruk moet word nie, die individu ook daarvan bewus gemaak moet word dat hy nie net aan sy eie onmiddellike belange moet dink nie, maar ook aan die skepping van toestande wat op die lange duur nodig sal wees om sy welsyn te kan geniet. Dit kom daarop neer dat dit vir jou eie welsyn nuttig is om ook na die welsyn van ander om te sien.

As jy jou eie-belang reg verstaan sal dit jou daarvan oortuig dat dit goed is om van jou tyd en goed ten behoeve van die same-

27) "Democracy originates a new form of despotism, society tyrannizing over itself."

Zetterbaum, M., op. cit., p. 724.

28) Vgl. De Tocqueville, A., op. cit., II, p. 394.

lewing en die staat op te offer. In dieselfde mate as wat 'n individu dus 'n belang in dit wat sy eie is ontwikkel, sal hy ook 'n belangstelling in 'n vrye gemeenskap ontwikkel.

Dit is nie vir de Tocqueville juis 'n lofwaardige of deugdelike beginsel nie, maar dit is tog 'n nuttige lewensfilosofie. Dit sal die mens darem leer om in te sien dat wat reg is ook nuttig kan wees. Dit sal die individu dwing om homself te dissiplineer, en dit is een van die hoofvereistes om die demokraat teen die potensiële euwels van sy stelsel te beskerm.

'n Ander hulpmiddel, waarop de Tocqueville veral die klem laat val, is die volste gebruik van die burgery se genootskapsreg. Die gedurige wisselwerking tussen die verenigings en organisasies, en die voortdurende magstryd tussen die groepe, is 'n noodwendige voorvereiste vir die behoud van die burgervryhede, en 'n noodsaaklike selfbeskermingsmaatreël.²⁹⁾

As die onderlinge groepstryd ook op die politieke proses van toepassing gemaak word moet daar ook politieke instellings wees wat die konflik kan reguleer.

29) "In democratic countries the science of association is the mother of science; the progress of all the rest depends upon the progress it has made. Among the laws that rule human societies there is one that seems to be more precise and clear than all others. If men are to remain civilized, or to become so, the art of associating together must grow and improve in the same ratio in which the equality of conditions is increased."
De Tocqueville, A., op. cit., II, p. 381.

Die belangrikste van hierdie instellings is die stelsel van periodieke verkiesings, gefundeer op die beginsel van algemene stemreg. Op die wyse word die stemreg dus die toetssteen van groepsmag.³⁰⁾

Hiertoe is egter verder veral nodig die behoud van die spraakvryheid, en in besonder die vryheid van die pers. Hy beklemtoon die waarde van vrye berigging as teenvoeter vir die oordrewe individualisme en die gelykheidsdrang.³¹⁾

Verder beklemtoon hy ook die onafhanklikheid van die regspraak. Dit is immers dié instansie waarna die nederigste individu altyd kan opsien om beskerming wanneer sy vryheid aan bande gelê word.³²⁾

30) "But perhaps the most powerful of the causes which tend to mitigate the excesses of political association in the United States is Universal suffrage."

De Tocqueville, A., *op. cit.*, I, p. 132.

31) "To protect their personal independence I trust not to great political assemblies, to parliamentary privilege, or to the assertion of popular sovereignty. All these things may to a certain extent, be reconciled with personal servitude - but that servitude cannot be complete if the press is free : the press is the chiefest democratic instrument of freedom."

De Tocqueville, A., *op. cit.*, II, p. 587.

32) "The strength of the courts of law has ever been the greatest security which can be offered to personal independence; but this is more especially so in democratic ages; ..."

Ibid., II, p. 588.

As gevolg van sy aristokratiese herkoms, lê de Tocqueville ook besonder klem op die behoud van sekere formaliteite en pligplegings in die alledaagse lewe, maar veral in die politieke en die regeringsproses.³³⁾ Volgens hom het die demokraat gewoonlik 'n afkeer aan geykte formaliteite, want dit rem hom op die weg na die voldoening van sy begeertes. Hierdie verdragingsproses is egter baie belangrik, want dit gee aan almal meer tyd om te dink voordat hulle doen. Die bedoeling is natuurlik ook dat die owerheid daardeur aan bande gelê word.

Laastens beklemtoon de Tocqueville ook die behoud van, en die hoogste agting vir, die regte en vryhede van die individu.³⁴⁾

(f) De Tocqueville se bydrae

De Tocqueville se doel met sy skrywe is om te probeer bewys dat die individu sowel vry as gelyk kan wees. Deur nie die demokrasie te vereenselwig met enige van die staatsregtelike instellings wat gewoonlik daarmee in verband gebring word nie - volksoewereiniteit, verteenwoordigende regering, en die verdeling van die owerheidsmagte - probeer hy om daarop te wys dat die grondliggende demokratiese dryfveer, die gelykheidstrewe, sowel

33) Vgl. De Tocqueville, A., op. cit., p. 588.

34) "It is therefore most especially in the present democratic ages that the true friends of liberty and the greatness of man ought constantly to be on the alert to prevent the power of government from lightly sacrificing the private rights of individuals to the general execution of its designs."

De Tocqueville, A., op. cit., II, p. 590.

'n regstaat as 'n tirannie tot gevolg kan hê. Hy begryp maar te goed dat die demokratiese gelykheidspostulaat, as dit nie getemper word nie, kan uitloop op 'n soort despotisme wat die mensdom nog nooit vantevore ervaar het nie.³⁵⁾

Hoewel hy daarvan oortuig is dat die demokrasie die toekomstige regeringstelsel van die beskaafde volke van die wêreld sou word, het hy dit nie onvoorwaardelik as goed en heilsaam aanvaar nie. Wat hom veral beswaar het, is die probleem, naamlik hoe om die vryheid en die selfstandigheid van die individu met die demokratiese gelykheidspostulaat te versoen.³⁶⁾

Hy het geglo dat die bedreiging van die enkelingvryheid in 'n demokrasie potensieel werkliker en ernstiger is as in 'n monargie of 'n aristokrasie, omdat die meerderheidsoorwig in 'n demokrasie oor 'n subtiële, maar demoniese, mag beskik om die mens geestelik, maar ook uiteindelik fisies, te verslaaf.

Dit was juis die misterieuse verslawende vermoë van die openbare mening om ongewone en ongewilde idees te onderdruk, wat hom bekommerd gemaak het. Hierdie subtiële mag sou alle neigings tot oorspronklikheid, tot privaat insiatief en tot 'n individuele selfgeldingsdrang sô onderdruk dat dit die mens futloos, inskiklik en as slaafse navolger sou laat; dit sou verhoed dat die volle menslike persoonlikheid tot verwesenliking kom.

Die gevolg daarvan sal wees dat die owerheidsinstansie, wat immers verteenwoordigend van die openbare mening is, mettertyd alle insiatief en leiding op hom sal neem, elke lewensfaset van

35) Vgl. Zetterbaum, M., op. cit., p. 717.

36) Vgl. Ebenstein, W., op. cit., p. 525.

die individu sal rig en beheer, en dus in 'n totalitarisme sal ontaard.

Daarom doen hy allerlei planne aan die hand om die potensiële gevaartoestand te besweer. Die pluralisme van die samelewing wat op die spits gedryf moet word, die toekenning van die stemreg op universele grondslag, spraak- en persvryheid wat juridies gewaarborg en gehandhaaf moet word, die onafhanklikheid van die regspraak, die behoud van tradisionele formaliteite en pligplegings, en die juridiese waarborge vir die behoud van enkelingvryhede, behoort, volgens hom, voldoende verskansings te wees teen die dreigende meerderheidstirannie.

Tog lewer de Tocqueville geen nuwe of oorspronklike oplossing vir die probleem nie, want sy staatsbeskouing bly wesentlik dié van die humanistiese individualisme. Omdat hy derhalwe geen normatiewe beginselgronde vir die begrensing van die owerheidsgesag kan aanvoer nie, wil hy dit met tegniese maatreëls bewerkstellig.

Ook wil hy juis die individualisme inspan teen die gevare wat deur die oordrewe individualisme veroorsaak word. Sy beginsel van "self-interest rightly understood" lewer geen materiële waarborge teen die selfsugtige selfgeldingsdrang van die individu nie, want hy doen daarmee slegs 'n beroep op die goeie gesindheid van die individu om dit as norm te aanvaar, maar hy het nie die versekering dat dit aanvaar sal word nie.

Sy bydrae het derhalwe slegs empiriese waarde, omdat hy die tekortkominge en gevare in die demokrasie kan aanvoel en insien,

en sy leser daarop attent maak. Selfs dan bly sy beskouings ook nog bloot subjektief van aard.

Sy oplossings bly steeds die van die humanistiese liberalis, wat die owerheidsgesag aan die meerderheidswil onderworpe maak, maar die meerderheidswil met tegniese truuks wil beteuel. Dit is egter geen oplossing vir die probleem nie, omdat daarmee steeds die intrinsieke eie-aard van die staatsverband misken word, en omdat op humanistiese grondslag gesag en vryheid, in besonder owerheidsgesag en onderdaanvryheid, nie met mekaar te versoen is nie. Aan hierdie dilemma kan hy nie ontkom nie, al sy slim planne ten spyt.

(C) JOHN STUART MILL (1806 - 1873)

Teen die middel van die negentiende eeu word die sogenaamde 'middelklas' politieke liberalisme as algemeen geldend in Engeland aanvaar.³⁷⁾ Terselfdertyd breek daar egter ook 'n nuwe tydvak in ekonomiese, maatskaplike en politieke omstandighede aan, naamlik, die opkoms van die sosialisme.³⁸⁾

Die opkoms van die sosialisme het vanselfsprekend die

37) Vgl. Wanlass, L.C., "Gettell's History of Political Thought", (George Allen & Unwin Ltd., London, 1964), p. 317.

38) "The heyday of middle-class democracy heralded the first dawn of the next phase of social and political development, pointing toward the welfare state and socialism." Ebenstein, W., op. cit., p. 530.

neiging tot 'n magskonsentrasie in die hande van die sentrale owerheid verskerp. Die probleem waarvoor die liberale politieke denkers dus te staan gekom het, was om die gewenste dieptegang en trefwydte van die owerheidsgesag en -taak vas te stel, en hoe om die vryheid van die individu daarbinne te handhaaf; die eeu-oue soeke na 'n harmonieuse verhouding tussen owerheidsgesag en onderdaanvryheid.

'n Skrywer wat hom veral met dié vraagstuk bemoei het, was John Stuart Mill. As tydgenoot en vriend van Alexis de Tocqueville, het hy baie van sy insigte met hom gedeel.³⁹⁾

(a) Mill se wysgerige uitgangspunt

As 'n derde geslag utilitaris, soos Ebenstein hom tipeer, is Mill 'n volslae humanis, individualis, en besield met die wetenskapsideaal.⁴⁰⁾

Anders as de Tocqueville, wat die demokrasie bloot aanvaar het as 'n onafwendbare historiese feit, is Mill 'n oortuigde demokraat. Hy beskou die demokrasie as 'n positiewe bate vir die mensdom, wat deur menslike vernuf daargestel is en gaandeweg opgeknop moet word. Hy glo ook dat staatsregering 'n doelgerigte onderneming moet wees. Die doelwit daarvan is om die sedelike en intellektuele vermoëns van die volk tot die hoogste moontlike peil te help ontwikkel; die geloof in menslike

39) Vgl. Ebenstein, W., op. cit., p. 529.

40) Vgl. Lancaster, Lane W., "Masters of Political Thought, Volume Three", (George G. Harrap & Co. Ltd., London, 1959), pp. 119-120.

vooruitgang en verbetering.⁴¹⁾

As individualis glo Mill dat die besit van persoonlike belange en die gevolglike strewe na die bevordering en handhawing daarvan, 'n voortreflike eienskap van elke mens is. Daarom moet elkeen in die samelewing die geleentheid gebied word om sy eie belange na die beste van sy vermoë te bevorder en vir die behoud daarvan te stry.

Daarbenewens glo hy dat elke mens, ongeag sy maatskaplike status, cor die vermoë beskik om homself te kan regeer. Slegs as individue toegelaat word om hulle self te regeer sal elkeen ten volle bewus word van sy individualiteit.

Mill beweer dat enige taak ten beste volvoer word deur mense wie se eie belange ten nouste daarmee gemoeid is. As die burgery dus toegelaat en aangemoedig word om deel te neem aan die uitoefening van die staatsgesag, sal die samelewing en die staat die meeste daarby baat. Hoewel die individu nie sy eie belange sal verwaarloos nie, sal hy ook leer dat hy met ander saam lewe en dus met hulle moet saam werk om die beleid, wat vir almal moet geld, te bepaal. Aktiewe deelname aan die politieke proses sal derhalwe sowel die sedelike as die intellektuele peil van die burgery bevorder.

41) "The most important point of excellence which any form of government can possess, is to promote the virtue and intelligence of the people themselves."

Mill, J.S., "Considerations on Representative Government", (A Gateway Edition, Henry Regnery Company, Chicago, 1962), p. 32.

Dit is Mill se positiewe argument ter regverdiging van die begrip volksoewereiniteit. Owerheidsgesag moet aan hulle wie se eie belange ten nouste daarmee gemoeid is, behoort; slegs volksoewereiniteit kan 'n regering wettig.⁴²⁾

Mill het egter later in sy lewe in opstand gekom teen die selfsugtige, hedonistiese utilitarisme van sy vader, James Mill, en van Jeremy Bentham, hul geestelike leier. Hy beklemtoon dus vervolgens die feit dat die individu nie slegs sy eie welsyn moet nastrewe, om dusdoende "the greatest happiness of the greatest number" te bewerkstellig nie. Die individu moet eerstens daarna strewe om die algemene welsyn te bevorder, waardeur sy eie belange dan ook ten beste gedien sou word.

Die maatskaplike welsyn van die burgers het nou vir Mill die vernaamste doelwit van die owerheidstaak geword. Die peil van sedelikheid en intellektualiteit wat daarmee bereik word, sal die maatstaf wees waaraan die sukses daarvan gemeet word.⁴³⁾

Teen die einde van sy lewe het hierdie geloof van hom in die ideaal van die doelbewuste verbetering van maatskaplike

42) "There is no difficulty in showing that the ideally best form of government is that in which the sovereignty, or supreme controlling power in the last resort, is vested in the entire aggregate of the community; ..."

Mill, J.S., op. cit., p. 57.

43) Vgl. Wanlass, L.C., op. cit., p. 319.

toestande hom laat oorhel na die sosialisme; 'n toestand waarin daar, soos hy dit beskrywe, eendag mag opdoem, " a common ownership in the raw material of the globe, and an equal participation of all in the benefits of combined labor."⁴⁴⁾

(b) Die gevare in 'n demokrasie

Vir Mill geld die beginsel van die soewereine vryheid van die individu onomstootlik. Sy eie heil, sowel fisies as geestelik, is elke mens se eie saak; daarom beskik elke mens oor 'n absolute reg tot onafhanklikheid. Oor homself is die individu soewerein.⁴⁵⁾

Daar bestaan dus in 'n beskaafde samelewing in beginsel, volgens Mill, slegs een regverdiging vir owerheidsoptrede en owerheidswang ten opsigte van die individu. Dit is naamlik, om die samelewing teen ondermynende optrede van die individu te beskerm, en om die individu te belet om aan 'n ander skade te berokken.⁴⁶⁾

Ondanks sy humanisme het Mill tog geglo dat die mens feilbaar is. Daarom is 'n owerheidsinstansie in 'n beskaafde

44) Vgl. Wanlass, L.C., op. cit., p. 319.

45) "In the part which merely concerns himself, his independence is, of right, absolute. Over himself, over his own body and mind, the individual is sovereign."

Mill, J.S., "On Liberty", in Mill, J.S., "Utilitarianism", (Edited by Mary Warnock, The Fontana Library, Collins, London, 1964), p. 135.

46) Ibid.

samelewing 'n noodsaaklikheid. Met die koms van die demokrasie is aanvaar dat die eeu-oue probleem oor die juiste harmonieuse verhouding tussen owerheid en onderdan finaal opgelos is. Die wil en die belange van die owerheid daarin, word beskou as immers dié van die volk self. Die volk hoef dus nie teen homself beskerm te word nie; daar hoef dus geen vrees meer te bestaan dat 'n volk onder 'n volksregering onderdruk sou kon word nie.⁴⁷⁾

Mill was egter deeglik bewus van die verleentheid waarin die moderne liberale demokrasie homself telkens bevind.⁴⁸⁾

Die toenemende magskonsentrasie in die hande van die owerheid, waarmee hy sy verlangde maatskaplike opheffingstaak moes volvoer, het Mill bewus gemaak van die feit dat diegene wat met die owerheidsgesag bekleed word, nie altyd die persone is oor wie gesag uitgeoefen word nie, en dat selfregering, waarop daar so hoog geroem word, nie meer regering van elkeen oor homself is nie, maar wel oor elkeen deur al die ander.⁴⁹⁾

47) Vgl. Mill, J.S., "On Liberty", op. cit., p. 128.

48) Vgl. Hacker, Andrew., op. cit., p. 573.

49) "It was now perceived that such phrases as "self-government" and "the power of the people over themselves", do not express the true state of the case. The "people" who exercise the power are not always the same people with those over whom it is exercised; and the "self-government" spoken of is not the government of each by himself, but of each by all the rest."

Mill, J.S., "On Liberty", op. cit., p.129.

Daarbenewens beteken die uitdrukking, "die wil van die volk", in 'n demokrasie immers dat dit die wil is van die talrykste, of polities aktiefste, gedeelte van die volk; die wil van die meerderheid, óf van diegene wat daarin slaag om hulle, as groep, as verteenwoordigend van die meerderheidswil aanvaar te kry. Hierdie 'volk' - die meerderheid - kan so maklik 'n behoefte daaraan ontwikkel om die ander gedeelte van die volk - 'n enkeling of die minderheid - te onderdruk.

Juis dit het vir Mill 'n wesentlike gevaar in die moderne demokrasie geword. Denkers het begin om in te sien dat hierdie vorm van kollektiewe onderdrukking - "the tyranny of the majority" - net so gevaarlik vir die behoud en handhawing van enkelingvryheid as enige ander vorm van politieke despotisme kan wees.⁵⁰⁾

Hierdie maatskaplike tirannie, soos vergestalt in die "openbare mening" - "the prevailing opinion and feeling" of die "collective opinion" - hoewel moontlik nie so hardvogtig as ander soorte nie, se dieptegang en trefwydte is sō stremmend op die uitlewing van die 'individualiteit' van die menslike persoonlikheid, dat dit almal tot 'n stroewe eenvormigheid dwing; en soos de Tocqueville beweer ook Mill, dit word sielsverslawend.⁵¹⁾

50) Vgl. Mill, J.S., "On Liberty", op. cit., p. 129.

51) "..., it leaves fewer means of escape, penetrating much more deeply into the details of life, and enslaving the soul itself."

Ibid., p. 130.

Getrou aan sy 'middelklas'-status, en weens sy intellektuele snobisme, is die persoonlike afkeer wat Mill jeens die meerderheidsoorwig koester, veroorsaak deur die vrees dat dit die oorwig van die ongeletterde arbeidermassas kon word. Net soos de Tocqueville, het hy 'n hekel aan wat hy beskou het as middelmatigheid; daardie eenvormigheid van dink en doen wat vir hom so kenmerkend is van die demokratiese gelykheidspostulaat.⁵²⁾

(c) Beskermingsmaatreëls teen die meerderheidstirannie

Om die dreigende gevaar van 'n stroewe, middelmatige meerderheidstirannie af te weer, glo Mill dat aan elke individu die ruimste geleentheid ter uitlewing van sy individualiteit en selfstandigheid gebied moet word.⁵³⁾

52) "The general average of mankind are not only moderate in intellect, but also moderate in inclinations : ..."

En van daardie middelmatigheid vrees hy,

"In sober truth, whatever homage may be professed, or even paid, to real or supposed mental superiority, the general tendency of things throughout the world is to render mediocrity the ascendant power among mankind."

Mill, J.S., "On Liberty", op. cit., pp. 199 en 195.

53) "A government cannot have too much of the kind of activity which does not impede, but aids and stimulates individual exertion and development."

Ibid., p. 249.

Aangesien die individu egter in 'n samelewingsverband verkeer, en dus verpligtinge teenoor die samelewing het, in die opsig dat hy die algemeen geldende reëls daarvan moet gehoorsaam, is hy ook verantwoordelikheid aan die gemeenskap verskuldig.

Die staat het dus 'n reg om die enkeling in sy optrede aan bande te lê insoverre dit die bevordering van die algemene belang mag skaad of sy medemens mag benadeel.⁵⁴⁾

Maar daar is 'n grens, hou Mill vol, wat die staat nie mag oorskry nie. Dit is die grens van die terrein van die individuele vryheid. Enkelingvryheid bestaan hoofsaaklik uit drie aspekte : gewetensvryheid in die breedste sin, vryheid van persoonlike optrede solank dit niemand anders benadeel nie, en die enkeling se genootskapsreg.⁵⁵⁾

Op politieke vlak sal die gevaar van 'n ontaarding in 'n tirannie of korrupsie dus effektief afgeweer kan word indien daar volkome spraak- en persvryheid toegelaat word. Die beginsel het hy saamgevat in sy bekende uitspraak :

"If all mankind minus one were of one opinion, and only one person were of the contrary opinion, mankind would be no more justified in silencing that one person, than he, if he had the power, would be justified in silencing mankind."⁵⁶⁾

Mill is ook 'n voorstander van die desentralisasie van die owerheidsmagte. Daarvoor kan daar egter nie 'n vaste reël

54) Vgl. Mill, J.S., "On Liberty", op. cit., p. 266.

55) Vgl. Ibid., p. 137-138.

56) Ibid., p. 142.

neergelê word nie, want omstandighede wissel van staat tot staat. Volgens Mill is daar egter 'n praktiese beginsel waaraan die owerheidsinstelling in dié opsig behoort te voldoen; dit is naamlik die wydste verspreiding van owerheids - gesag op voorwaarde dat doeltreffendheid behoue bly, maar die hoogs moontlike sentralisasie van inligtinge en die uitstraling daarvan vanuit die middelpunt.⁵⁷⁾

Hierdie algemene voorskrifte ter beveiliging van enkeling-vryheid moet egter ook in die praktyk, deur middel van die staatsregtelike ordening van die owerheidsinstellings daarvan, in 'n demokratiese staat toegepas word. Daarom moet die volste geleentheid aan elke burger gebied word om aktief aan die uitoefening van die soewereine staatsgesag deel te neem.⁵⁸⁾

Omdat direkte demokrasie egter in die moderne staat onmoontlik geword het, is die ideale regeringsvorm derhalwe 'n

57) "But I believe that the practical principle in which safety resides; ... : the greatest dissemination of power consistent with efficiency; but the greatest possible centralisation of information, and diffusion of it from the centre."

Mill, J.S., "On Liberty", op. cit., p. 248.

58) "The ultimate power they must possess in all its completeness. They must be masters, whenever they please, of all the operations of government."

Mill, J.S., "Deliberations On Representative Government", op. cit., p. 93.

verteenwoordigende stelsel.⁵⁹⁾

Daar is egter, volgens Mill, twee pertinente gevare wat in 'n demokratiese regeringstelsel skuil. Die eerste is die moontlike ontoereikende verstandelike vermoëns van die verteenwoordigers. Die tweede is die moontlikheid dat die verteenwoordigers onder die invloed mag verkeer van belange wat strydig is met die belange van die staatsvolk as geheel; die gevaar van wetgewing ter bevordering van die onmiddellike belange van die numeriese meerderheid, ter uitsluiting van die minderheidsbelang.

Om die gevaar van die verwaarlosing van die minderheidsbelang af te weer, het Mill die stelsel van proporsionele verteenwoordiging, soos deur Thomas Hare in sy "Thoughts on Parliamentary Reform" (1859) voorgestel, aanbeveel.⁶⁰⁾

En om sy vrees vir die middelmatigheid van die getalsterkste arbeidersklas te besweer, het hy ook nog 'n stelsel van meervoudige stemreg voorgestaan.⁶¹⁾

Mill se hoofbeginsel betreffende die uitoefening van

59) "..., it follows that the ideal type of a perfect government must be representative."

Mill, J.S., "Deliberations On Representative Government",
op. cit., p. 74.

60) Vgl. Ibid., pp. 146-151.

61) Vgl. Ibid., pp. 178-184.

owerheidsgesag is dat die burglary nie politieke medeseggenskap nodig het om spesifiek te regeer nie, maar wel om te verseker dat hy nie wanregeer word nie.⁶²⁾

Mill se vrees vir 'n meerderheidstirannie word nêrens duideliker uitgestippel as wanneer hy, volgens hom, die behoorlike taak en funksie van verteenwoordigende vergaderings bespreek nie.

Sulke vergaderings behoort nie regstreeks wette te maak, of vir die toepassing daarvan verantwoordelik te wees nie. Hulle moet eerder effektiewe agentskappe wees om diegene wat beleid formuleer, en vir die uitvoering daarvan verantwoordelik is, te kontroleer.⁶³⁾

Vervolgens moet sulke vergaderings instansies wees waar die owerheidstaak en -funksie in die openbaar bespreek en gekritiseer word; waar die grondliggende volkstaak in 'n demokrasie, dié van beraadslaging en onderlinge oorlegpleging,

62) "Men, as well as women, do not need political rights in order that they may govern, but in order that they may not be misgoverned."

Mill, J.S., "Representative Government", op. cit., p. 188.

63) "Instead of the functioning of governing, for which it is radically unfit, the proper office of a representative assembly is to watch and control the government; to throw the light of publicity on its acts; ..."

Ibid., p. 111.

tot sy reg kom.⁶⁴⁾

Mill is dus daaroor begaan dat die owerheid moet luister na die stem van die volk, en dat hierdie stem deur hul verkose verteenwoordigers uitgedruk moet word.

Die staatsadministrasie - die eintlike owerheidsfunksie - wetgewend, uitvoerend en regsprekend is 'n hoogs gespesialiseerde funksie, en behoort aan ervare en deeglik opgeleide beamptes oorgelaat te word. Die burglary is nie daartoe in staat om hulle uit te soek en aan te stel nie; daar moet 'n voorafbepaalde merietestelsel vir hul aanstelling uitgewerk word. Die effektiewe wetgewende gesag moet ook berus by 'n kabinet, of 'n kabinetsraad, wat spesiaal vir daardie doel aangestel word.⁶⁵⁾

In der waarheid glo Mill dus nie aan 'volksregering' nie; hy glo aan 'n staatsadministrasie deur vakkundiges.⁶⁶⁾

(d) Mill se bydrae

Vir Mill is die harmonie tussen owerheidsgesag en onderdaan-

64) "In addition to this, the Parliament has an office, not inferior in importance, to be at once the nation's Committee of Grievances, and its Congress of Opinions; ..." Mill, J.S., "Representative Government", op. cit., p. 111.

65) Vgl. Ibid., p. 107.

66) "Thus it may be said that Mill believes in government by experts." Magid., H.M., "John Stuart Mill", in Strauss, L. & Cropsey, J., "History of Political Philosophy, Second Edition", (Rand McNally & Company, Chicago, 1972), p. 745.

vryheid van die grootste belang in 'n voortreflike staats-huishouding.⁶⁷⁾

Hy beskou dit ook nog in sy leeftyd as 'n teregende probleem, juis in die demokrasie wat dit dan sou verseker, en waarna so naarstiglik gestrewe is. Hoewel hy glo aan die juistheid van die wysgerige grondslae waarop die demokrasie gefundeer is, sien hy daarin die wesentlike gevaar van 'n meerderheidstirannie, wat deur middel van die sogenaamde openbare mening 'n dwingelandy op minderhede en die outonome individu kan afdwing.

Dié besef bring hom onvermydelik te staan voor die innerlike botsing wat daar in die humanisties-liberalistiese staatsbeskouing geleë is.

Aan die een kant moet die vryheid van die individu ten alle koste gehandhaaf word, en moet hy ongehinderd toegelaat word om sy selfstandigheid uit te leef, sodat hy die hoogste mate van volkome menswees kan bereik.

Aan die ander kant moet daar voortdurend aan die owerheid groter magte verleen word, om daarmee die algemene welsyn en die 'goeie lewe' vir sy onderdane te bewerkstellig; iets wat die outonome individu nie op sy eie kan vermag nie. Hierdie groter magte ontnem egter noodwendig aan die individu sy

67) "The struggle between Liberty and Authority is the most conspicuous in the portions of history with which we are earliest familiar, ..."

Mill, J.S., "On Liberty", op. cit., p. 126.

vryheid, want hy moet hom neerlê by, en skik volgens, wat deur die meerderheid as in die algemene belang beskou word.

Omdat die owerheid altyd die soewereine volkswil moet gehoorsaam, moet hy doen wat die volk van hom verlang. In 'n demokrasie verlang die volk materiële welvaart en maatskaplike gelykheid, maar terselfdertyd dat sy vryheid ongeskonde gehandhaaf en gewaarborg word. Albei hierdie uiteenlopende opdragte kan 'n owerheid nie gelyktydig uitvoer nie. Óf die stelsel moet in anargie verval, óf dit moet in Mill se gevreesde "sielsverslawende" kollektiewe totalitarisme ontaard.

Om uit hierdie dilemma te kom, stel Mill die hoogste premie op die 'individualiteit' van die individu, wat hy veral moet uitlewe in die vorm van gewetens- en spraakvryheid.⁶⁸⁾

Ook in die staatsregtelike ordening wat hy voorstel, kom die gedagte na vore wanneer hy die verteenwoordigende vergadering se hoofdoel en funksie aandui as dié van beraadslaging, oorlegpleging en kontrole.

68) "Hierdie gevaar wil hy met selfstandige individue ("individuality") en alle moontlike enkelingvryhede besweer; progressiewe en sterk karakters. So wil hy uit die individualisme die geneesmiddel vir die siekte van dieselfde individualisme haal, veral t.o.v. die revolusionêre-demokratiese vorm daarvan. Langs dié weg wil hy die owerheid (meerderheid) se bevoegdhede begrens en hulle ekspansiesug sodoende laat stuit teen die krag van die individu". Strauss, H.J., "Staatsleer II", (Ongepubliseerde Diktaat), Tweede Vraestel, p. 13.

Deur middel van die voortdurende gedagtewisseling tussen selfstandige individue, vertrou hy, sal die burgers uiteindelik tot die hoogste bereikbare intellektuele en sedelike peil vorder. Omdat dit, volgens hom, die hoofdoel van die staatsbestaan is, sal daar hopelik 'n toestand bereik word waar die burgers op so 'n hoë intellektuele en sedelike vlak verkeer dat hulle outomaties die harmonie tussen owerheidsgesag en onderdaanvryheid sal kan handhaaf.

Mill is egter deeglik bewus van die feilbaarheid van die mens, en besef maar te goed dat sy utopistiese verwagtinge, wat uit sy voorstelle moet spruit, nie die gewenste waarborg teen die gevaar kan lewer nie. Daarom water hy die owerheidstaak af tot niks meer nie as 'n administrasie deur deskundiges, waaroor die volksverteenwoordigers darem nog kontrole uitoefen. Om die intellektuele peil op hoë vlak te hou, en om aan die minderheidsopinie 'n redelike kans te bied om homself te laat hoor, maak hy die voorstelle oor proporsionele verteenwoordiging en meervoudige stemreg. Dit is op sy beurt 'n verdere afwatering van die demokratiese grondbeginsels; 'n velle aanklag teen die leerstelling van volksoewereiniteit.

Ook Mill slaag dus nie daarin om, vanuit humanisties-liberalistiese hoek, die demokratiese stelsel so op te knap dat dit vanself die inherente gevaar wat daarin skuil sal kan afweer nie. Die demokrasie sou onversteurd sy gang gaan.

(D) JACQUES MARITAIN (1882-1973)

(a) Die rasionalisme stel teleur

In die twintigste eeu het 'n Rooms-Katolieke staatsfilosoof,

Jacques Maritain, onder andere, ook ondersoek ingestel na die aard en wysgerige grondslae van die moderne demokrasie. Hy kom tot die gevolgtrekking dat die humanisme en liberalisme wat daaraan ten grondslag lê, ontoereikend is. By gebrek aan 'n transendentiaal verankerde grondslag staan die stelsel magteloos voor die aanslae van die moderne totalitarisme.

Dit is vir hom opvallend dat die mensdom in die jongste tyd 'n poging aangewend het om die voortbestaan van die beskawing bloot op grondslag van die menslike rede te fundeer; die rede, onafhanklik van enige geloofsbindinge en veral los van die Heilige Skrif.⁶⁹⁾

Hierdie skeiding tussen die geloof en die rede het met verloop van tyd al hoe heftiger geword. Dit het tot gevolg gehad dat die bestaansrede vir die staat al hoe meer beliggaam is in die gedagte aan die algemene welsyn, gerig op die tydelike en die aardse. Van hierdie stroming is groot verwagtinge gekoester, maar dit het nie daarin geslaag om aan die mens sy aardse heil en geluk te besorg nie.

Namate die tragiese gebeure van die twintigste eeu die "bourgeois" rasionalisme al hoe meer as 'n leuen bewys het, het die mensdom voor die harde feit te staan gekom dat godsdienste en die metafisika essensiële onderdele van die menslike kultuur uitmaak; dat dit 'n primêre en onontbeerlike spoorslag vir die lewensvatbaarheid van die staatsverband is.⁷⁰⁾

69) Vgl. Maritain, J., "Man And The State", (Phoenix Books, The University of Chicago Press, Ninth Impression, 1961), p. 108.

70) Vgl. Ibid., p. 109.

'n Nuwe benadering tot die grondslae van die demokrasie het derhalwe noodsaaklik geword. So 'n hernieude 'personalistiese' demokrasie sal nie sy godsdienstige bindinge mag ignoreer nie. In die nuwe demokrasie sal die mensdom weer die Christelike geloof moet herwin, of minstens die waarde en verstandigheid van die Christelike vryheidsbegrip, en die Christelike grondslae vir maatskaplike vooruitgang en die staatshuishouding moet erken.⁷¹⁾

Dit is 'n gedagte wat meriete inhou. Maar, dit is wanneer Maritain sy wysgerige grondslae tot die nuwe benadering poneer, en sy interpretasie van die behoudende faktor in sy nuwe demokrasie aanbied, dat hy nie die mas opkom nie.

(b) Maritain se wysgerige uitgangspunt

Maritain is 'n opregte en gelowige Rooms-Katoliek. Sy geloof in die soewereine almag van God is die grondslag van sy denke. Hy spreek sy standpunt onomwonde uit as hy beweer dat daar geen transendente of afsonderlike oppergesag in die staat geleë is nie.⁷²⁾

71) Vgl. Maritain, J., op. cit., p. 109.

72) "In the eyes of a sound political philosophy there is no sovereignty, that is, no natural or inalienable right to transcendent or separate supreme power in political society. Neither the Prince nor the King nor the Emperor were really sovereign, though they bore the sword and the attributes of sovereignty. Nor is the State sovereign; nor are even the people sovereign. God alone is sovereign."

Ibid., p. 24.

By implikasie beteken dit dat alle aardse gesag derhalwe verleende gesag is.

As getroue Rooms-Katoliek glo Maritain egter ook nog vas in die leerstellinge van sy godsdienstige en wysgerige leermeester, Thomas Aquinas, naamlik dat die aardse en geestelike bestaan van die mens twee afsonderlike terreine of sfere is. Die geestelike word versorg en gewaarborg deur die Rooms-Katolieke kerk, maar die aardse is die terrein waarop die menslike wil outonoom fungeer. Hier op aarde kan die mens deur middel van die uitlewing van die eerste beginsel van die wet van die natuur, naamlik, "doen die goeie en vermy die kwade,"⁷³⁾ groei en ontwikkel tot sedelike volmaaktheid, en 'n samelewingsorde beplan en inrig waarin die mens se hoogste aardse welsyn en geluk bereik kan word.

Uit hoofde van sy geloofsoortuiging en sy wysgerige uitgangspunt fundeer Maritain derhalwe menseregte op die wet van die natuur.⁷⁴⁾

Dusdoende bly Maritain vaskleef aan die ou dwaalleer van die antiek-heidense opvatting van 'n natuurreg soos dit deur

73) "As I have pointed out, natural law deals with the rights and duties which are connected in a necessary manner with the first principle: "Do good and avoid evil".

Maritain, J., op. cit., pp. 97-98.

74) "The philosophical foundation of the Rights of man is Natural Law. Sorry that we cannot find another word!"

Ibid., p. 80.

Aquinas met die beginsels van die Christelike geloof gesintetiseer is.⁷⁵⁾

Uitgaande van hierdie standpunt, poog Maritain dan om sy nuwe demokratiese staatsbestel filosofies te fundeer.

(c) Die politieke gemeenskap en die staat

In 'n poging om te onderskei tussen menslike samelewingsvorme, om sodoende sy beskouing van die aard van die staatsbestaan te verduidelik, tref Maritain 'n onderskeid tussen wat hy noem, die "Body Politic" of "Political Society" enersyds, en die staat andersyds. Eintlik staan die twee nie los van mekaar nie; saam vorm hulle 'n geheel. Maar die staat is 'n onderdeel van die politieke gemeenskap, en wanneer die twee saam as 'n eenheid beskou word, noem hy dit 'n gemenebes ("commonwealth").⁷⁶⁾

Die politieke gemeenskap beskryf hy as die volmaakste en die omvattendste van alle tydelike, wêreldlike samelewingsvorme. Dit bestaan uit die staatsvolk, waarvan die lede organies verenig is om die gemenebes te vorm.⁷⁷⁾

Die politieke gemeenskap is 'n samelewingsordening wat van nature ontstaan maar deur die menslike rede tot stand gebring word. Dit is 'n konkrete menslike werklikheid, ingestel op,

75) "The genuine idea of natural law is a heritage of Greek and Christian thought."

Maritain, J., op. cit., p. 84.

76) Vgl. Maritain, J., op. cit., p. 30.

77) Vgl. Ibid., pp. 10-12.

of gerig op, die bevrediging van 'n suiwer menslike behoefte, naamlik die bevordering van die algemene welsyn. Hy noem dit 'n lewende, dinamiese organisme wat onderhewig is aan die opdrag van 'n 'idee' en rasonale besluite; indien nodig deur middel van juridiese dwang.

Geregtigheid is die primêre voorwaarde vir die bestaan van 'n politieke gemeenskap, maar vriendskap is die werklike lewegewende bestanddeel daarvan. Dit leef van die toewyding van die enkelinge wat hulle self vrywillig daaraan oorgee. Hul burgerlike gesindheid bestaan uit daardie gees van toewyding - hul onderlinge geneënthed jeens mekaar - en van hul natuurlike aanvoeling vir reg en geregtigheid. Die hele mens, in al die fasette van sy aardse bestaan, is 'n onderdeel daarvan; al sy persoonlike en maatskaplike handeling is dus daarvoor van belang.

Die doelwit van die politieke gemeenskap is 'n waarlik menswaardige en vryelik verkreeë samelewingspatroon. Die algemene welsyn en 'n algemene regsorde is noodsaaklike bestanddele daarvan, wat in wederkerige werking die lewe van die volk opvorder tot volle menswaardigheid; die 'goeie lewe'.⁷⁸⁾

Die politieke gemeenskap is dié samelewingsvorm waarin alle ander samelewingsvorme in die verhewe eenheid daarvan saamgesnoer is. Dit is, vir Maritain, juis in daardie eienskap

78) Vgl. Martitain, J., op. cit., p. 12.

waarin die inherente pluralistiese aard daarvan geleë is.⁷⁹⁾

Maritain glo dat gesag in 'n politieke gemeenskap van onder af, uit en deur die volk, daarjessel word. Dit is dus vanselfsprekend dat die ganse gesagsdinamiek daarin bestaan uit die partikuliere en eensydige gesagsinstansies wat in 'n hiërargiese struktuur een bokant die ander opstyg tot by die hoogste gesagsinstansie daarin, naamlik, die staat.⁸⁰⁾

'n Belangrike eienskap van die politieke gemeenskap is dat dit 'n natuurlike en onvervreembare, inherente reg tot volle outonomie besit.⁸¹⁾ Dit beteken dat hy homself kan regeer met 'n voldrae vryheid van optrede en gesag. Die rēg van die gemenebes tot sodanige volle outonomie en gesag spruit uit sy aard as volkome en selfstandige, selfgenoegsame aardse gemeenskap. Dit is 'n reg tot volle interne oppergesag en interstaatlike onafhanklikheid.

79) "But the body politic also contains in its superior unity the family units, whose essential rights and freedoms are anterior to itself, and a multiplicity of other particular societies which proceed from the free initiative of citizens and should be as autonomous as possible. Such is the element of pluralism inherent in every true political society."
Maritain, J., op. cit., p. 11.

80) Vgl. Ibid.

81) "The body politic has a right to full autonomy."
Ibid., p. 40.

Die begrip, staat, moet dus skerp van die begrip, die politieke gemeenskap, onderskei word. Die staat is slegs 'n onderdeel van die groter geheel. Dit is slegs die gesagsinstansie in die politieke gemeenskap wat gemoeid is met die regshandhawing, die bevordering van die algemene welsyn, die behoud van die openbare orde, en die uitvoering van die publieke administrasie.⁸²⁾

Die staat is dus slegs die instrumentele agentskap van die politieke gemeenskap; 'n stelsel van instansies wat saamgevoeg is in 'n beherende masjien. Dit bestaan uit deskundiges op die gebied van die algemene welsyn en die openbare orde, en is bloot 'n instrument in diens van die mens.⁸³⁾

Maritain haal dan ook vir Harold Laski, waar hy die staat as 'n openbare dienskorporasie beskryf, goedkeurend aan.⁸⁴⁾

82) "The state is only that part of the body politic especially concerned with the maintenance of law, the promotion of the common welfare and public order, and the administration of public affairs. The State is a part which specializes in the interests of the whole."

Maritain, J., op. cit., p. 12.

83) "The State is for man."

Maritain, J., op. cit., p. 13.

84) Vgl., Ibid., p. 12.

Maritain noem hierdie teorie van hom die 'instrumentele' teorie, in teenstelling met die 'despotiese gedagte' wat op die 'substansiële' of 'absolutistiese' teorie gebaseer is, waarvolgens die staat as 'n sedelike persoonlikheid - as die geheelinstansie - bekou word. Die gevolg daarvan is dat die staat hoër as die politieke gemeenskap gestel word, of dit absorbeer, en die oppergesag geniet uit hoofde van 'n natuurlike en onvervreembare reg wat hy aan homself toedig, en waarin al sy funksies op homself gerig is; dit wil sê dit word 'n totalitarisme.⁸⁵⁾

Van 'n totalitêre staat sê Maritain: "The fate to which the inner logics of a totalitarian State tends is not a revolution which finally gives control to the people, but an ultimate disintegration by a slow rotting of human conscience within it." ⁸⁶⁾

Die staat, volgens Maritain se beskouing, is wat ons bedoel met die uitdrukking, owerheid of regering. Dit is 'n mistasting want dit is immers 'n volslae miskenning van die eie aard en individualiteitstruktuur van die staatsverband as 'n samelewingsvorm wat bestaan uit owerheid en onderdane in 'n politieke samelewingsordening; neweskikkend aan maar onderling vervleg met al die ander samelewingsvorme binne die staatsterritorium, gekenmerk deur 'n historiese funderingsfunksie en 'n juridiese bestemmingsfunksie.

85) Vgl. Maritain, J., op. cit., pp. 13-14.

86) Ibid., p. 71.

Maritain worstel voortdurend met die gedagte dat aan die staat sy juiste plek en taak in die samelewingsorde toegeken moet word, om sodoende te probeer verhoed dat die staat as instelling verabsoluteer word, en dus kan lei tot 'n totalitarisme.

Dit is om dié rede dat hy steeds die pluralistiese eienskap van sy politieke gemeenskap beklemtoon. Sou hy die gedagte van soewereiniteit in eie kring van die onderskeie samelewingsverbande, en van die intrinsieke eie aard van die staatsverband geken het, kan dit moontlik wees waarna hy mik. Sy hiërargiese kosmiese beskouing, en dus sy hiërargiese indeling van die samelewingsvorme, maak dit vir hom onmoontlik. Daardie insig ontbreek by hom en dis waarom hy dwaal.

Hy verkleineer derhalwe die staat, oftewel die owerheidsinstansie, deur dit tot 'n ondergeskikte posisie af te dwing en daaraan slegs 'n beperkte funksie op te dra.

(d) Maritain se nuwe demokrasie

Maritain se bewondering vir die grondbeginsels van die demokratiese staatsbeskouing ken haas geen perke nie. Hy beskryf dit as die enigste ware, dit wil sê morele, rasionalisasie van die politieke proses; die hoogste rasionele sport wat die mens (hy noem hom 'n rasionele dier) hier op aarde kon bereik, omdat die doelwit daarvan die verwesenliking van vryheid

en geregtigheid is.⁸⁷⁾

Die demokratiese staatsbeskouing - en daarmee bedoel hy die humanisties-liberalistiese demokratiese staatsbeskouing - waarvolgens die staat met die politieke gemeenskap vereenselwig word, het demokrasieë egter voor onhoudbare innerlike botsings te staan gebring.

Tydens die individualistiese, of liberalistiese, demokratiese era het die staat, omdat dit verabsoluteer is, die neiging vertoon om homself in die plek van die staatsvolk te stel, en dusdoende die volk van die politieke proses te vervreem. Vir 'n wyle kon die demokratiese staatsfilosofie en staatsinstellings daardie neiging teëwerk en weerstaan, maar in die twintigste eeu het dit uitgeloop op die totalitarisme van die Nazisme, die Fascisme en die Kommunisme.⁸⁸⁾

Daar rus dus 'n dure plig op die skouers van die demokratiese staatsfilosofie om weer die staat op sy korrekte plek in die hiërargie van die samelewingsorde te plaas; om dit weer tot slegs 'n instrument ter bevordering van die algemene welsyn en die handhawing van die openbare orde te reduceer. Eers dan sal die staat ophou om 'n bedreiging vir

87) "With democracy mankind has entered the road to the only genuine, that is moral rationalization, of political life: in other terms, to the highest terrestrial achievement of which the rational animal is capable here below."

Maritain, J., op. cit., p. 59.

88) Vgl. Ibid., p. 18.

die mens se vryheid, sy vooruitgang en ontwikkeling te wees. Eers dan sal die staat weer sy hoofsaak, naamlik om geregtigheid te verwesenlik en om die vrye ontwikkeling van die burgers te verseker, kan volvoer. Dan alleen sal die staat sy suiwerste waardigheid bereik, wat nie uit mag en prestige ontspruit nie, maar wel uit die beoefening van geregtigheid.⁸⁹⁾

Maar, beweer Maritain ook, die nuwe demokrasie sal slegs kan bly voortbestaan as dit deur die Christelike evangelie geïnspireer word.⁹⁰⁾

As die demokrasie dan sy volgende historiese era moet betree, met voldoende wysheid en lewensvatbaarheid, mag die hernieuwde demokrasie nie die Christelike geloofsbeginsels ignoreer nie, en sal dit die gewenste 'personalistiese' en 'pluralistiese' staatsbestel moet wees. Daarbenewens egter, sal ook erken moet word dat mense wat ander geloofs- en wysgerige belydenisse aanhang, sal kan saam werk ter bevordering van die algemene welsyn, mits hulle natuurlik ook die grondbeginsels van 'n vrye gemeenskap aanhang.

'n Gemeenskap van vrye individue veronderstel vir Maritain die bestaan van 'n reeks basiese beginsels wat die kern van sy bestaan uitmaak. Die nuwe demokrasie voorveronderstel dus 'n

89) Vgl. Maritain, J., op. cit., pp. 18-19.

90) Vgl. Ibid., p. 109.

fundamentele ooreenkoms tussen die rede en die wil op grondslag van 'n gemeenskaplike bestaan. Dit moet 'n algemeen menslike geloofsbelydenis in hom omdra, naamlik die geloof in die vryheid.⁹¹⁾

Hierdie sekulêre geloofsbelydenis, die inhoud waarvan hy in besonderhede uitstippel, noem hy ook 'n demokratiese handves en 'n sedelike oktrooi.⁹²⁾

Die doelstellings van hierdie sekulêre geloofsbelydenis is 'n suiwer praktiese. Dit handel slegs met die praktiese beginsels wat vanuit uiteenlopende wysgerige lewens- en wêreldbeskouings deur die menslike rede verantwoord kan word. Hy glo dat dit waarskynlik so is omdat hulle afhanklik is van die basiese en eenvoudige, 'natuurlike' waarnemings waartoe die menslike hart vorder namate die morele gewete groei, en wat ongetwyfeld wakker geroep word deur die werking van die suurdeeg van die Christelike geloof wat in die ondeursigtelike dieptes van die menslike geskiedenis werksaam is.⁹³⁾

Voorts is dit ook van belang dat die praktiese demokratiese besef wakker gehou moet word deurdat die gedagtes van mense, hoe uiteenlopend van aard ook al, voortdurend aangevoedig moet word om hulle met die voorskrifte van dié geloofsbelydenis te vereenselwig. Die voortdurende inskerping van die 'sedelike oktrooi' in die harte van die burgers is die

91) Vgl. Maritain, J., op. cit., p. 109.

92) Vir die inhoud van dié handves, vgl. Ibid., pp. 112-113.

93) Vgl. Ibid., p. 111.

opvoedkundige taak van die politieke gemeenskap.⁹⁴⁾

Van die uiterste belang is egter dat hierdie geloof en inspirasie, en die eie-begrip wat die demokrasie van homself nodig het, nie tot die transendente geloofsfeer, gemik op die ewige lewe, behoort nie, maar slegs tot die tydelike, of sekulêre, orde van die aardse bestaan; van kultuur en beskawing.⁹⁵⁾

Maritain stel darem die voorwaarde dat hierdie sekulêre, politieke geloofsbelydenis steeds deur die norme van die Christelike geloof deursuur, gedra en onderskraag moet word. Hoe meer 'n volk deur Christelike beginsels besield raak, hoe meer sal hulle hul bind aan die voorskrifte van die sedelike oktrooi en besef dat die regverdiging daarvoor, soos deur die Christelike filosofie aangebied, die enigste ware en suiwerste is.⁹⁶⁾

Die bindingskrag en die opheffende invloed van dié sedelike oktrooi, sal dan, volgens Maritain, die vryheid waarborg en die nuwe, 'ware', demokrasie 'n werklikheid maak.

Nou is dit egter opvallend dat Maritain se kodifikasie van die voorskrifte van die sedelike oktrooi 'n knaphandige samevatting van al die beginsels, argumente en voorskrifte van die

94) Vgl. Maritain, J., op. cit., pp. 119-126.

95) "The faith in question is a civic or secular faith, not a religious one."

Ibid., p. 110.

96) Vgl. Ibid., pp. 113-114.

humanisties-liberalistiese demokratiese geloofsbelydenis is. Dit is in der waarheid niks anders nie as 'n sintese tussen die uitgangspunte van die humanistiese liberalisme en die Christelike norme; 'n loutere aanpassingspoging om die twee prinsipiëel teenstellende standpunte bymekaar uit te bring; om dit sodoende vir die afvalliges én die ongelowiges aanvaarbaar te maak.

Ten spyte van sy pleidooi om 'n Christelike grondslag daarvoor, bly Maritain se sedelike oktrooi, na alles, slegs 'n wêreldlike, 'n sekulêre denkproduk; uitsluitlik toegespits op die bloot aardse welsyn van die mens. In die praktyk sal die welslae van die toepassing daarvan nog steeds van menslike willekeur afhanklik bly.

(e) Kerk en staat

Om Maritain se staatsbeskouing na behore te verstaan, en na waarde te kan skat, moet sy idee oor die verhouding tussen die kerk en die staat, ten slotte in oënskou geneem word.

In sy hart is en bly Maritain 'n Thomis, en nes sy leermeester glo hy dat daar in die werklikheidsorde 'n samelewingsvorm bestaan wat bokant al die ander uit troon, naamlik die kerk, en by name die Rooms-Katolieke Kerk.

Die kerk, sê hy, is wel nou met die staat gemoeid; hulle is heg in mekaar ineengewef, en in die lewe kan en behoort hulle goed met mekaar saam te werk.

Die staat is egter nie toegerus om met geestelike sake te

handel nie. Oor daardie vermoë beskik slegs die kerk.⁹⁷⁾

Hy probeer steeds om 'n onderskeid en 'n prinsipiële skeiding tussen dié twee samelewingsvorme te tref deur elkeen se onderskeie gesagsfeer af te baken. Die staat is nie die wêreldlike gesagsdraer vir, of van die kerk nie; die staat is onafhanklik en outonoom in sy eie sfeer.⁹⁸⁾

Hierdie sfeer bly egter altyd 'n ondergeskikte, want die kerk is 'n oorkoepelende, wêreldwye samelewingsordening. Weens sy geestelike bestaansaad omsluit dit alle ander samelewingsvorme, en is dit derhalwe bokant sowel die politieke gemeenskap as die staat verhewe.⁹⁹⁾

97) "But the fact is that the State is not equipped to deal with matters of intelligence. ... Only one society can deal with matters of intelligence - that is the Church, because she is a spiritual society."

Maritain, J., op. cit., p. 118.

98) "First, the political power is not the secular arm of the spiritual power, the body politic is autonomous and independent within its own sphere." Ibid., p. 161.

99) "While being in the body politic - in every body politic - through a given number of her members and her institutions, the Church as such, the Church in her essence, is not a part but a whole; she is an absolutely universal realm stretching all over the world - above the body politic and every body politic. ... The second general principle to be stated, with respect to the problems we are examining, is the superiority of the Church - that is, of the spiritual - over the body politic and the state." Ibid., pp. 152-153.

Weer eens word die intrinsieke bestaansaad van die staat as skeppingsgegewe samelewingsverband ontken en, weersy sogenaamd bloot wêreldlike karakter, tot 'n minderwaardige posisie afgedwing. By implikasie word daarmee bedoel dat die hoogste gesagsdraer, ook hier op aarde, tog maar die kerk is, en dat die staat, in die laaste instansie, die kerklike gesag moet gehoorsaam.

(f) Maritain se bydrae

Ook teleurgesteld met, en ontnugter deur, die klaarblyklike tekortkominge van die moderne liberalistiese demokrasie, omdat dit volgens hom op valse wysgerige grondslae gefundeer is, doen Jacques Maritain 'n beroep op die mensdom om terug te keer tot die Christelike grondslae vir 'n suiwer regstaat waarin sinvolle politieke medeseggenskap tot sy reg sal kom.

Hy slaag egter nie daarin om daardie Christelike grondslae korrek te vertolk nie. Want, getrou aan die leerstellinge van sy wysgerige leermeester, Thomas Aquinas, kan hy hom nie ontworstel aan die dilemma waarin die sintese tussen die antiek-heidense lewens- en wêreld beskouing van Aristoteles en die Roomse Kerk se dogma hom plaas nie.

Maritain se beskouing is daarbenewens nie net meer 'n sintese tussen antiek-heidense uitgangspunte en die leerstellinge van die Rooms-Katolieke Kerk nie, maar ook nog 'n sintese tussen die moderne humanistiese liberalisme en dié kerk se dogma.

Hy worstel ook met die begrip, kringsoewereiniteit van die verskillende en onderskeie samelewingsvorme. Hy stel die be-

ginsel heel duidelik dat die kerk en die staat, en die staat en die politieke gemeenskap afsonderlik fungeer, hoewel in noue verbintenis met mekaar. Maar dan kan hy maar weer, nes Aquinas, hom nie daarvan weerhou om aan die kerk, en spesifiek aan die Rooms-Katolieke Kerk, die leidende, allesoorkoepelende en oppermagtige rol toe te staan nie.

Hoewel hy dus probeer om die filosofiese beginsel van soewereiniteit in eie kring aan te dui, omdat hy klaarblyklik die onomstootlike juistheid daarvan aanvoel, kan hy nie reg daaraan laat geskied nie. Sy insig in die totaliteitsamehang van die geskape werklikheid, soos gefundeer op sy wysgerige voorveronderstellinge, en ingebed in sy sintesefilosofie, is foutief.

Met die voorbehoud van kerklike oppergesag, en in die lig van sy wysgerige uitgangspunt, ken hy nogtans aan die mens, wanneer hy met aardse dinge en met sy aardse welsyn doenig is, volkome outonomie toe. Dit, op sy beurt, moet weer gesien word as 'n netjiese toegewing aan die moderne humanisties-liberalistiese lewens- en wêreldbeskouing.

Op dié grondslag ken hy dus die politieke oppergesag aan die staatsvolk, die politieke gemeenskap, toe, en word die owerheid afgedwing tot die rol van 'n blote agentskap ter bevordering van die mens se aardse welsyn en geluk. Hy ken wel aan die 'staat' 'n owerheidsposisie en -gesag toe, as orde- en regshandhawer bekleed met die swaardmag, en as handhawer van die veelheid van regsbelange van die afsonderlike individue en samelewingsvorme in die algemene belang en ter bevordering van die algemene wel-

syn. Maar die 'staat', die owerheidsinstansie, bly ondergeskik aan die wense, begeertes en willekeur van die volk, en aan hulle verantwoording verskuldig. Die staat is vir hom bloot 'n onpersoonlike meganisme van abstrakte wette en konkrete mag.¹⁰⁰⁾

Ter verwesenliking van die geestelike welsyn en die sieleheil van die mensdom, waak daar oor al hierdie aardse instansies daardie verhewe instansie, die kerk.

Maritain se leerstelling is dus 'n misvatting; 'n ontkenning van die skeppingsgegewe eie-aard van die staatsverband as samelewingsordening. Van die beginsel van soewereiniteit in eie kring bly daar ook niks oor nie.

Wat politieke medeseggenskap van die burgery by die staatsowerheid betref, kom daar derhalwe niks van tereg nie. Die oppergesag oor die owerheid - Maritain se 'Staat'- is in die politieke gemeenskap geleë. Daarin behoort elke burger, volgens die voorskrifte van die 'sedelike oktrooi' 'n gelyke aandeel te geniet, maar dit bly nogtans, net soos in die humanisties - liberalistiese interpretasie daarvan, deelname in die uitoefening van die volk se politieke soewereiniteit.

Om sy vindingryke nuwe samelewingsbestel moontlik te maak, en om die staatsgesag daarin te probeer begrens, kom Maritain vorendag met sy gedagte van die sedelike oktrooi. Hierdie sekulêre geloofsbelydenis waaraan elkeen trou moet sweer, moet dan die ideologie wees waarop die nuwe, sogenaamd Christelike, demokrasie gefundeer word.

100) Vgl. Maritain, J., op. cit., p. 192.

Hierdie oktrooi is egter bloot 'n menslike bedenksel, slegs gerig op die verwesenliking van die mens se aardse geluk en die 'goeie lewe'. Afgelei uit die wet van die natuur, is dit egter altyd onderhewig aan menslike willekeurige interpretasie en toepassing. Dit staan los van enige transendentale verankertheid, en is daarom waardeloos as morele waarborg vir 'n regstaat.

Die 'Christelikheid' daarvan is slegs geleë daarin dat dit Christelik geïnspireerd behoort te wees. Maar selfs daarvoor bestaan daar ook geen waarborg nie; daar word maar net 'n beroep gedoen op die goeie gesindheid van andersdenkendes en ongelowiges.

Dat Maritain dus nie daarin slaag om 'n burgerstaat wat op Christelike grondslag gefundeer is, te ontwerp nie, is voor-die-hand-liggend. Daarvoor is 'n suiwer Christelike staatsfilosofie nodig; 'n filosofie gefundeer op, en veranker aan, suiwer Christelike norme, soos aan die mens geopenbaar in die heilige Woord van God.

(E) 'N WAARDESKATTING

Drie denkers het die demokrasie onder die vergrootglas geneem en ernstige tekortkominge daarin bespeur. Aldrie is voorstanders daarvan omdat hulle dit beskou as 'n voortreflike prestasie van menslike vernuf. Aldrie is egter ook deeglik bewus van die gevaar van 'n dreigende meerderheidstirannie daarin, wat tot 'n verval daarvan in staatstotalitarisme kan lei,

omdat die stelsel steeds van menslike willekeur afhanklik bly.

De Tocqueville en Mill se raadgewings is klaarblyklik in die wind geslaan, want die demokrasie het sy gang gegaan met noodlottige gevolge in menige gevalle. Maritain het self die vervaltoestand beleef, maar sy oplossing vir die probleem is so vergesog dat dit prakties ontoepasbaar is. Nie een van hulle slaag dus daarin om die toestand af te weer of te beredder nie omdat hul wysgerige uitgangspunte op valse grondslae berus.

Daarom moet daar nou, ten slotte, aandag geskenk word aan 'n staatsfilosofie wat 'n hegte, transendentiaal verankerde wysgerige gronslag bied vir 'n regstaat waarin politieke medeseggenskap sinvol tot sy reg sal kan kom.

HOOFSTUK 10

POLITIEKE MEDESEGGENSKAP IN PROTESTANTS-CHRISTELIKE

PERSPEKTIEF

(A) GEVOLGTREKKINGS

Nadat ons 'n studie gemaak het van die staatkundige gedagtegoed van 'n twintigtal denkers, oor 'n tydperk wat meer as ses-en-twintig eeue dek, in sover dit die begrip politieke medeseggenenskap betref, kan enkele gevolgtrekkings daaruit afgelei word.

Eerstens kom 'n mens onder die indruk van die voortdurende strewe van staatsfilosowe om 'n filosofies verantwoorde grondslag te vind vir die individu se plek, taak en funksie in die staatsverband; die eindelose soektog na 'n bevredigende antwoord op die vraag aangaande die mees bevredigende verhouding wat daar tussen owerheid en onderdaan behoort te bestaan, sodat die mens ook hier op aarde 'n draaglike, bevredigende en volwaardige bestaan as staatsburger sou kon belewe.¹⁾

1) "The problem which is always set, as a political one, is how can authority and obedience be justified at the same time. ... Can it be possible to justify at the same time obedience and refusal to obey, authority and the limitation of authority? This is the eternal political problem to which all regimes are the ever imperfect solutions."

Aron, Raymond., "Democracy And Totalitarianism", (Translated by Valence Ionescu, Weidenfeld and Nicolson, London, The Nature of Human Society Series, 1970), p. 25.

Dat die owerheid/onderdaan-verhouding selde ten volle bevredigend was, is juis die rede vir die volgehoue soektog.

Dat dié verhouding vandag nog nie na wense is nie, selfs nie in die moderne liberale demokrasie nie - dié staatsvorm waarin die enkeling aan homself die oppergesag toegeëien het, sodat hy daarin sy onbeteuelde vryheidsug na hartelus sou kon bevredig - blyk daaruit dat die soektog nog steeds voortduur.

Nou wil dit op die oog af voorkom asof die soektog vrugtelooos en, derhalwe, sinneloos was en is. Dit is egter nie die geval nie. Juis deur middel van sy indringende ondersoek, en as gevolg daarvan, het die mens tog sy skeppingsgegewe, normatiewe kultuuropdrag tot beskawingsontwikkeling uitgevoer. As sondaar sou hy egter, vertrouende slegs op eie denkkrag en -vermoë, nie daarin kon slaag om, na sy wense en begeerte, 'n bevredigende oplossing te vind nie.

Sedert die vroegste tye het die mens, tipies menslik, steeds op sy eie rede staatgemaak. Vasgevang in 'n onontslote beskawingstoestand kon hy nie die oorsaak van sy onmag om 'n oplossing te vind, naamlik sy sondige natuur, besef nie. Toegeegee, die sleutel daartoe in die lig van God's Woord was hulle nie beskore nie. Daarom mag die antieke heidendom nie subiet genadeloos beoordeel en veroordeel word oor die vrugtelooosheid van hul soektog nie.

Sedert die koms van die Christendom egter, toe die lig van die Woord oor die aarde verbrei is, sou 'n mens kon verwag dat die mensdom, in daardie lig, geneigd sou wees om die waarheid daarvan te aanvaar en te glo, en om derhalwe sowel sy lewenswan-

del as sy staatsopset daarvolgens in te rig.

Dat dit ook nie gebeur het nie, is eweneens op die oog af onverstaanbaar, maar juis in daardie lig verklaarbaar.

Die mensdom wou maar nie sy eie onmag as 'n gegewe aanvaar nie. Die mensdom wou hom maar net nie die wete van sy sonde-gebrokenheid laat welgeval nie; hy wou nie glo nie. Ten spyte van die duidelike riglyne wat daar in die Woord vir die mens uitgestippel is, en ten spyte van die suiwer interpretasie daarvan wat wel aan enkele gelowiges gegun is, wou die mensdom hom nie onvoorwaardelik daarby neerlê nie. Daarvoor was hierdie wêreld met sy aanloklikhede, en die vertrouwe dat hy die sinvolheid daarvan met sy meesterlike rede sou kon peil en in die praktyk tot sy eie heil sou kon aanwend en verwerk, vir hom te aantreklik.²⁾

Hoewel die interpretasie van die owerheid-onderdaan ver-

-
- 2) "De liberale politiek vindt haren grond in het gezag der menschelijke rede. De vrijzinnige richt staatsregeling en bestuur, overeenkomstig zijne idealen van 's Menschen waarde, uitsluitend naar de uitspraken van het verstand. In de gelederen der liberalen strijden derhalve eerst zij, die iedere andere openbaring dan die van zintuigen en verstand verwerpen, den mensch alleen kennen als stoffelijk wezen en in den dienst der mensheid hunne hoogste bevrediging vinden."

Diepenhorst, P.A., "Ons Isolement", (Praktische Toe'lichting van het Program van Beginzelen der Antirevolutionaire Partij, Uitgave van J.H. Kok, N.V. te Kampen, 1935), p. 12.

houding van diegene wat totaal ander insigte daarop nagehou het - die voorstanders van die magstaatsgedagte, in watter vorm daarvan ook al - nie in hierdie studiestuk behandel is nie, is ons egter deeglik bewus van die feit dat daar deurgaans state was waarin die gedagte aan enkeling- en burgervryhede nooit tot sy reg gekom het nie, en van staatsfilosowe wat nooit enige regverdiging daarvoor wou, of sou, kon vind nie.

In ons huidige tydsgewrig is dit dan ook so dat magstate die oorgrote meerderheid van alle state uitmaak, in so 'n mate dat vele, selfs "Christene", tans wonder of die magstaatsvorm nie moontlik die juiste - vir die mens in hierdie bedeling voorbestemde - staatsbestel behoort te wees nie.³⁾

Op Christelik-gelowige grondslag staande, kan hierdie veronderstelling egter nie aanvaar word nie. Dit is immers 'n volslae miskenning en verwerping van die waardigheid van die menslike persoonlikheid soos genadiglik aan hom geskenk deur

3) "The most serious of all problems that have beset democracies in the second half of the 1960's has been the growing disenchantment with both the idea and practice of democratic government in the leading democratic countries themselves....

What is alarming is the fact that a growing number of convinced believers in democracy seem to be pessimistic, or at least doubtful, regarding its chances of survival."

Pickles, Dorothy., "Democracy", (Methuen & Co. Ltd., London, U.P. Edition 1971), pp. 169-170.

die soenverdiensde van Christus; 'n verval in die sondigheid van 'n moderne afvallige, twyfelagtige, selfs ateïstiese heidendom.

(B) 'N KORT HISTORIESE OORSIG

Dat die gedagte aan 'n regstaat met juridies begrensde owerheidsgesag, met sy gepaardgaande waarborge vir individuele en burgervryhede, asook die verwesenliking van 'n stelsel van sinvolle politieke medeseggenkap daarin, reeds in hul staatkundige besinning by die antieke heidendom ontstaan het, kan slegs as 'n goddelike genadegawe aan 'n gevalle mensdom beskou word.

Dat hulle, die antieke Grieke en Romeine, nie in hul staatsfilosofie volwaardig aan 'n regstaat gestalte kon gee nie, is te wyte aan hul heidense geloofsoortuigings; in die lig waarvan hulle nie by magte was om 'n verantwoorde filosofiese grondslag daarvoor te vind nie. Vasgevang in hul relatief onontslote kultuurtoestand en ongedifferensiëerde beskawingsontwikkelingspeil, en by gebrek aan die velhelderende lig van God's Woord, kon hulle nie ontkom aan die onvermydelike innerlike botsings wat daar in hul vorm-materie grondmotief geleë was nie.

Dit is derhalwe lig te begryp dat hulle, op enkele uitsonderings na, waarmee hulle ook maar net by benadering 'n burgerstaatsvorm kon vestig, nie daarin kon slaag om 'n voldrae regstaat in die praktyk tot stand te bring nie. Gefundeer op die grondslag van hul valse grondmotief, het hul pogings telkens in

die grofste vorme van tirannie ontaard.⁴⁾

Die koms van die Christendom het hierdie toestande ook nie onmiddellik beredder nie. Dit het nou eenmaal die Alwyse behaag om Sy Seun op 'n sonderlinge wyse na die aarde te stuur, en Sy Woord deur, vir die mensdom, onindrukwekkende persoonlikhede te laat verkondig.⁵⁾

Dit sou eeue duur voordat maar 'n gedeelte van die mensdom God's Woord as evangelie sou aanvaar. Dat daar dus nie dadelik skouspelagtige veranderinge op politieke gebied ingetree het nie, is voor-die-hand-liggend.⁶⁾

Die Christelike kerk het egter allengs gegroei en gebloei, en die lig van God's Woord is oor die Westerse wêreld uitgedra. Hoewel magstate en die magstaatsgedagte nog ongebreideld bly voortbestaan het, was die gedagte aan 'n onbegrensde aardse owerheidsmag en -gesag egter

4) Vgl. Hoofstukke 2 en 3.

5) "Want let op julle roeping, broeders : julle is nie baie wyse na die vlees nie, nie baie magtiges, nie baie edeles nie; maar wat dwaas is by die wêreld, het God uitverkies om die wyse te beskaam; en wat swak is by die wêreld, het God uitverkies om wat sterk is te beskaam; en wat onedel is by die wêreld en wat verag is, het God uitverkies, en wat niks is nie, om wat iets is tot niet te maak, sodat geen vlees voor Hom kan roem nie."

1 Korintheërs 1 : 26-29.

6) Vgl. Hoofstuk 4.

sedertdien vir goed die nek ingeslaan.⁷⁾

Aardse vorste sou daarna nie weer sonder teësprak op 'n goddelikheid in eie persoon, en derhalwe op onbegrensde owerheidsgesag, aanspraak kon maak nie. Voor die troon van die Koning van alle konings sou aardse vorste voortaan altoos, in beginsel, die knie moes buig. Beklee met Christelike vryheid, veranker in die geloof in die God van alle tye, sou die Christen-gelowige steeds sedertdien op 'n verantwoorde grondslag aanspraak kon maak op inspraak by sy owerheid.

Dat die georganiseerde kerk, met sy sentrum te Rome, geleidelik 'n staatkundige gesagsposisie vir homself verwerf het, is te wyte aan die historiese omstandighede waaronder die Westerling hom nog in sy ongedifferensiëerde beskawingstoestand bevind het.

En toe die Rooms-Katolieke Kerk in die posisie was om die loutere lig van Gods Woord oor die wêreld uit te dra, het hy, weens sy onvermoë om antiek-heidense gedagtegoed van

7) " In contrast to the absolutistic idea of the Roman empire, the proclamation that God must be obeyed rather than man was indeed a radical innovation. For the first time, fundamental limitations were imposed upon the competence of State-authority, limitations above all with respect to the spiritual centre of personal human life, which was conceived of as being independent of any temporal societal condition of the individual person."

Dooyeweerd, H., "A New Critique Of Theoretical Thought, Volume III", (Uitgeverij, H.J. Paris, Amsterdam, 1957), p. 216.

hom af te skud, in die religieuse grondmotief van natuur en genade vasgeval. Juis weens die innerlike botsing wat daar in hierdie valse grondmotief geleë is, kon die skolastici ook nie daarin slaag om 'n Christelik-verankerde filosofiese grondslag vir 'n ware regstaat te poneer nie.⁸⁾

Enersyds sou dit aanleiding gee tot die wederregtelike gesagsoorname deur die Kerk self; wat hy egter nie volhardend kon handhaaf nie. Andersyds, en as gevolg van die Kerk se onmag om hom op staatkundige vlak te kon handhaaf, sou dit lei tot die verwerping deur vele van die Kerk se leerstellinge en die verrysenis van die humanisme, met sy religieuse grondmotief van natuur en vryheid.

Hierna sou die Westerse mensdom hom al hoe minder aan die norme van die Christelike leer gebonde ag, en sou hy toenemenderwys op eie insig en tegnologiese vernuf staat maak om sy eie heil op aarde, ook op politieke gebied, te bedink en te probeer verwerklik.

Bogenoemde toestande in die Rooms-Katolieke Kerk het egter ook, onder andere, tot 'n ander, meer verkwiklike gebeurtenis aanleiding gegee, naamlik die Hervorming.⁹⁾

Deur middel van die Protestantisme sou die mens wat wou luister en glo, teruggevoer word na die suiwer Christelike religieuse grondmotief van skepping, sondeval en verlossing in Christus. Hiermee sou daar dan ook, in beginsel, die riglyne

8) Vgl. Hoofstuk 5.

9) Vgl. Hoofstuk 6.

neergelê word vir 'n Protestants-Christelike staatsfilosofie, op grondslag waarvan 'n volwaardige regstaat, met sinvolle politieke medeseggenskap van die onderdaan by sy owerheid, tot stand sou kon kom.

Inmiddels het die humanisme egter hoogty gevier, sy wetenskapsideaal en vryheidsideaal onvermurfd nagestrewe, en ook in die humanisties-liberalistiese staatsfilosofie tot uiting gekom. Deurdrenk met die geestelike erfgoed van die Protestants-Christelike nalatenskap, en varende onder Christelike vaandel wanneer dit hulle geval het, het dié staatsfilosofie mettertyd uitloop op die gedagte van die liberale demokrasie.¹⁰⁾

Sedertdien sou die demokrasie, in sy verskeidenheid van vorme, deur die Westerse mensdom aanvaar word as die mees volmaakte staatsvorm wat deur middel van menslike vernuf beplan en ingestel kon word; dié vorm waarin die humanistiese vryheids- en gelykheidstrewe in die oortreffende trap verwesenlik en gewaarborg sou word.¹¹⁾

Die hoogtepunt van die humanistiese politieke vryheidsidee het sy beslag gekry in die Algemene Verklaring van Menseregte, soos dit op 10 Desember 1948 deur die Verenigde Volke Organisasie aanvaar is.

Artikel 21 van die verklaring lui:

"(1) Everyone has the right to take part in the government

10) Vgl. Hoofstukke 7 en 8.

11) Vgl. Hoofstuk 9.

of his country, directly or through freely chosen representatives.

"(2) Everyone has the right of equal access to public service in his country.

"(3) The will of the people shall be the basis of the authority of government; this will shall be expressed in periodic and genuine elections which shall be by universal and equal suffrage and shall be held by secret vote or by equivalent free voting procedures".¹²⁾

Hierdie artikel vorm die kulminasie van die eeuelange stryd van humanistiese staatsfilosowe, politici en onderdane, om die ideaal van politieke vryheid en gelykheid te verwesenlik.

Hoewel die gedagtes wat daarin vervat is, in haas geen staat in die moderne wêreld na die letter toegepas word nie, is dit immers deur die aanvaarding daarvan deur die eerste wêreldorganisasie van sy soort tot algemeen aanvaarde norm verhef.

Maar ook die humanistiese, demokratiese ideaal sou spoedig 'n hersenskim blyk te wees. Juis die inherente menslike tekortkominge sou verhoed dat dié ideale toestand bereik kon word. Dit was veral die oordrywing van die humanistiese gelykheidspostulaat, ook op sosiale en ekonomiese vlak, wat spoedig tot die kollektivistiese staatsgedagte aanleiding sou gee. Dié

12) United Nations, "Everyman's United Nations", (United Nations, New York, United Nations Publication E. 67. I. 5, Eighth Edition, March 1968), p. 588.

stroming sou die demokratiese volksoewereiniteitsgedagte tot in sy wortels skud.¹³⁾

Die praktiese gevolg van dié nuwe gedagte was dat reeds vroeg in die twintigste eeu die outokratiese, totalitêre dwingelandy van die Bolsjewistiese Kommunisme in Rusland tot stand sou kom; steeds varende onder demokratiese vaandel.

Na die krisis van die Eerste Wêreldoorlog (1914-1918) het ook die diktature van die Fascisme en die Nasionaal-Sosialisme op die wêreldtoneel verskyn. En na die tussenperiode, waarin die Volkebond - ook op sogenaamd demokratiese grondslag gefundeer - nie wêreldvrede kon verseker nie, het die katastrofe van die Tweede Wêreldoorlog (1939-1945) gevolg.

Pas daarna (1949) het daar in Sjina, die land met die grootste bevolking in die wêreld, ook 'n kommunistiese

13) "Political thinkers are constrained by the presence of the totalitarian state in the modern world, whatever its guise, to re-examine the basis of individual liberty both religious and political.Within the states themselves the rise of the working classes to political power, has raised anew the problem of the exact depository of sovereignty within the state. Does it indeed lie with the masses or does it lie with small highly organized groups, non-representative but self-selected, as leaders of the masses? This question is a recurrent irritant in practical politics in all leading states of the world today."

Doyle, Phyllis., "A History of Political Thought", (Jonathan Cape Paperback, J.C.P. 8, London, 1966), pp. 298-299.

volksrepubliek ontstaan. Daarmee is nog 'n kwart van die mensdom onder kommunistiese hiel ingedwing. Elders in Asië, en ook in Afrika, is die demokrasie ook met vertroue deur die Europese koloniale moondhede in die nuut-onafhanklike state ingevoer, dog, op enkele uitsonderinge na, met ramspoedige gevolge. Vandag is daar nog net enkele state in die wêreld oor waar die beginsels van die liberale demokrasie aanvaar en polities gehandhaaf word. Maar selfs in 'n hele paar van hulle, veral in dié op die vasteland van Europa, bly die demokrasie op wankelende bene voortbestaan.

Nou vra 'n mens jouself die vraag : Waarom kon die demokrasie, gefundeer op grondslag van die humanisties-liberalistiese regstaatsgedagte, nie stand hou voor die aanslag van die totalitêre magstaatsgedagte nie?

Die inherente swakheid daarvan kan alleen toegeskryf word aan die dubbelslagtige religieuse grondmotief waarop die humanistiese staatsfilosofiese uitgangspunt gefundeer is, en die onvermydelike innerlike botsings wat daaruit voortvloei; wetenskapsideaal-vryheidsideaal, individualisme-universalisme, en gesag-vryheid.

Omdat die Westerse mensdom afvallig geraak - op humanistiese grondslag die bande met die Christelike geloof verbreek het - en die geloof in die alvermoë van die menslike rede in die plek daarvan gestel het, het hulle hul transendente geloofsverankerheid verloor. Saam daarmee is die skeppingsgegewe individualiteitstruktuur van die staatsverband ontken, en is die staat afgetakel tot 'n blote nutsmaatskappy ter bevrediging van die

mens se sinnelike en stoflike behoeftes en begeertes. Omdat die geloof in die demokrasie op blote menslike willekeur gefundeer is, is die ommeswaai na die kollektivistiese sosialisme geen moeilike keuse nie; dit is immers net nóg 'n menslike versinsel wat moontlik nuwe moontlikhede ter behoeftebevrediging aan hom kan bied. Toe die demokrasie dus nie aan die mensdom die Utopie wat hy daarvan verwag het, kon besorg nie, het hy die kollektivistiese ideologie begin aanhang in die hoop dat dit aan hom sy aardse geluk sou verseker.

En al sou hy dan onder sosialistiese dwangbestuur sy individuele en burgervryheid moes inboet, sou die skyn van politieke medeseggenskap darem nog daarin bewaar bly; dit is immers sy eie vrye keuse, so glo hy. Buitendien, so word ook geglo, sal die sosialisme aan hom groter bestendigheid en sekuriteit verseker.

Op eie krag steunende kan die humanistiese regstaatsgedagte nie stand hou teen die gesagsusurpasie van die sosialistiese totalitarisme nie. Dit is dus geen wonder dat daar al geruime tyd 'n ontnugtering omtrent die demokratiese staatsgedagte bestaan nie.¹⁴⁾

(C) 'N PROTESTANTS-CHRISTELIKE STAATSFILOSOFIE

Die vraag doem dus onwillekeurig na vore : Wat staan die

14) "We are at present times passing through a certain disillusionment about democracy."

Lindsay, A.D., "The Essentials Of Democracy", (William J. Cooper Foundation Lectures 1929, Oxford, At the Clarendon Press, London, Second Edition, Sixth Impression, 1967), p.7.

mensdom te doen as hy nie wil wegsink in die welsand van die humanisties-georiënteerde staatsfilosofiese verleentheid waarin hy hom bevind nie?

Die antwoord daarop is voor-die-hand-liggend. Hy sal 'n radikaal ander filosofie as grondslag vir sy staatsbestel moet vind : 'n filosofie wat nie op die dialektiese religieuse grondmotief van natuur en vryheid gefundeer is nie.

Hy sal 'n staatsfilosofie moet vind wat aan hom 'n hegte geloofsverankertheid sal bied; 'n verankertheid wat nie geleë is in die mens se geloof in homself en sy rede nie, maar wel een wat berus op 'n geloof in 'n onwankelbare God wat bokant die feilbare mens verhewe is.

Hierdie geloofsverankertheid is slegs te vinde in die geloof in die ewig-onveranderlike God van alle tye, die Skepper van hemel en aarde, soos aan die mens geopenbaar in die Woord van God, en in die geloof aan hom verseker deur die soenverdienste van Jesus Christus.

Hy sal derhalwe 'n filosofie moet uitwerk wat 'n suiwer grondmotief as uitgangspunt neem. Hierdie grondmotief is vervat in skepping, sondeval en verlossing.¹⁵⁾

15) "Hierdie Christelike wysbegeerte begin nie by die mens nie, en ook nie by die dinge wat voor hande is nie, maar by wat die Christelike geloof leer ken het as die grondmotief van die Goddelike Openbaring : skepping, sondeval en verlossing." Spier, J.M., "Oriëntering in die Christelike Wysbegeerte", (Afrikaanse vertaling deur H.J. en D.F.M. Strauss, Sacum Beperk, Bloemfontein, 1968), p. 127.

Nou het dit gebeur dat daar uit Protestants-Christelike bron in die huidige eeu 'n filosofie ontwikkel is wat radikaal en integraal deur die religieuse grondmotief van die Christendom beheers word.¹⁶⁾

Van hierdie werk beweer Venter :

"Die verskyning van prof. dr. H. Dooyeweerd se magistrale werk, Wijsbegeerte der Wetsidee (3 bande) in 1935-36 het die nuwe tydperk ingelui. Die Engelse verwerking daarvan (1953-58), A New Critique Of Theoretical Thought (4 bande) is uit transendentiaal-kritiese gesigspunt voltooi en is op die oomblik die mees gesaghebbende werk oor die Christelike filosofie wat ons besit."¹⁷⁾

Hierdie wysbegeerte is die vrug van die konsekwente toepassing van die Skriftuurlike grondmotief van skepping, sondeval en verlossing deur Jesus Christus in die gemeenskap van die Heilige Gees.¹⁸⁾

Hoewel Dooyeweerd nie 'n volledig uitgewerkte staatsfilosofie in sy hoofwerk aan ons nagelaat het nie, is die taak, op grondslag van sy filosofiese uitgangspunt, op stelselmatige

16) "Vgl. Venter, E.A., "Die Ontwikkeling van die Westerse Denke", (Sacum Beperk, Bloemfontein, 1968), p. 127.

17) Ibid.

18) Vgl. De Vos Hugo, G.F., "Die Sin-kern Van Die Reg", in "Op Al Sy Akkers", (Gedenkskrif Aangebied aan Prof. H.J. Strauss, Onder redaksie van prof. dr. Frans Wessels, Sacum Beperk, Bloemfontein, 1975), p. 75.

wyse deur van sy volgelinge uitgevoer; waaronder ook die bydrae van H.J. Strauss.¹⁹⁾

Gegronde op Strauss se algemene gesagsleer²⁰⁾ het daar dan ook 'n heldere uiteensetting van die ware aard van sinvolle politieke medesegenskap gevolg.

"Hierdie algemene gesagsleer van Strauss bevat belangrike konsekwensies vir die aard van medesegenskap in verskillende lewensvorme. Toegespits op die aard van politieke medesegenskap bied Strauss aan ons die eerste Christelik-wetenskaplike teorie van stemreg (aktiewe en passiewe kiesreg.) Stemreg is geen gesagsreg soos die revolusionêre-demokratiese staatsteorie van Rousseau en sy volgelinge leer nie, maar 'n plasingereg (die owerheid word deur die bevoegde kiesers in die owerheidsamp geplaas) en 'n toetsingsreg (by elke verkiesing kry die burgery van 'n burgerstaat die geleentheid om te toets of die

19) Vgl. Strauss, D.F.M., "Die Wysbegeerte van die Wetsidee in Christelike Wetenskap", in "Op Al Sy Akkers", op. cit., pp.18-22.

20) "Soos alle ander gesagstipes, is ook owerheidsgesag 'n verleende en begrensde ampsgesag, normatief taakstellend en (juis as ampsbevoegdheid) onvervangbaar en ondeelbaar. ...Die werklike onderskeidende tipiese karakter van die owerheid se ampsgesag, kom tot sy reg uit die juridiese bestemmingsfunksie van die staatsverband en daarom onderworpe aan die juridiese integreringsnorm. Dit is 'n juridies-integrerende heerskapsgesag met swaardmag-monopolie op 'n begrensde territorium." Strauss, H.J., "Staatsleer I", (Ongepubliseerde Diktaat), Hoofstuk V, "Owerheidsgesag", p. 27.

owerheid nog in coreenstemming met sy program van beginsels regeer). In geen enkele lewensvorm is die gesag wat daarin aanwesig is te danke aan die lede daarvan nie - alle gesag is tewens 'n Godgegewe ampsgesag soos ingebed in die normatiewe individualiteitstruktuur van die betrokke lewensvorm."²¹⁾

Vanuit hierdie gesigspunt word die staat beskou, en erken, as 'n skeppingsgegewe samelewingsordening waarin 'n owerheid nie bloot uit hoofde van sy magswellus om eie gewin of tot eie eer regeer nie, maar wel in ampspligtige roepingsvervulling tot die eer en roem van die Skepper. Die onderdaan daarin gehoorsaam en dien nie uit hoofde van 'n slaafse onderhorigheid of gedwonge onderdanigheid nie, maar eweneens in pligmatige diensvervulling ter eer van God.

Daaruit kom 'n suiwere vryheidsbegrip ook eers waarlik tot sy reg, want die Christelike vryheidsleer erken die waarheid dat menslike vryheid die mens beskore is slegs deur gehoorsaamheid - in Christus - aan die ordinansies van die Skepper.²²⁾

Op daardie grondslag word gesag en vryheid, derhalwe ook owerheidsgesag en onderdaanvryheid, as slegs twee kante van dieselfde aangeleentheid onderken, naamlik die Alsoewereiniteit van die Vrymagtige.

21) Strauss, D.F.M., op. cit., p. 20.

22) Vgl. Strauss, H.J., op. cit., Hoofstuk VI, "Burgervryheid", p. 30.

Menslike gesag en menslike vryheid is slegs in God veranker, afhanklik van 'n ootmoedige gehoorsaamheid aan Sy wet. Onder die wet van God bots gesag en vryheid nie; hulle dien mekaar wedersyds omdat begrensde gesag vryheid waarborg en begrensde vryheid gesag eerbiedig.²³⁾

Eers met hierdie insig as grondslag, kan daar 'n harmonieuse owerheid-onderdaan verhouding tot stand kom. Dan bestaan daar 'n onderlinge juridiese vertrouensgesindheid waarvolgens die een oor die ander regeer en dien, en die ander die een gehoorsaam, eerbiedig en dien, tot wedersydse voordeel van elkeen en van mekaar en tot behoud en bestending van die staatsverband self, maar boweal, tot eer en verheerliking van Hom wat dit alles verordineer het.

En wanneer die staat op dié grondslag gefundeer is, kan die sinvolheid van politieke medeseggenenskap ook eers waarlik tot sy reg kom. Dan word politieke spraakvryheid, die kiesreg en die toetsreg, en die inslaggewende deelname aan die beleidmakingsproses, 'n verantwoordelikheid wat met dure erns bejeën word, en die regerende en administratiewe proses 'n taak en 'n plig wat met noulettende verantwoordelikheid deur die owerheid uitgevoer word. Dan is die bestendige voortbestaan van die staatsbestel nie meer afhanklik van die onbeteuelde menslike willekeur en wispelturigheid nie; dan is dit gefundeer op, en veranker in, die onveranderlike wet waarin die geskapene sy vaste beslag het.

23) Vgl. Strauss, H.J., op. cit., p. 30.

(D) 'N WAARDESKATTING

Veiligheid, voorspoed en geluk as die vernaamste bestanddele van menslike welsyn, en hoe om dit in die staatsverband te verwesenlik, is steeds die einddoel en strewe van die humanistiese staatsfilosofie. Hoewel daar selde in presiese terme uitgespel word wat daardie welsyn, die "goeie lewe", nou eintlik beteken, word daarmee tog die hoogste bereikbare mate van materiële welvaart wat die mens aan homself sal kan verseker, deur die hoogste mate van persoonlike en politieke vryheid te geniet, bedoel.²⁴⁾

Dit spreek so duidelik uit hul doelstellings, asook uit die strewe om dit staatkundig te verwesenlik deur middel van die talryke verklarings van menseregte waarmee grondwetopstellers, nasionale vergaderings, staatsowerhede en uiteindelik ook die Verenigde Volke Organisasie vorendag gekom het.

Hierdie idealistiese, utopiese, verklarings, so is daar geglo, sou - indien streng volgens die letter toegepas - aan sowel die individu as die gesamentlike burgers in die staat die hoogste bereikbare mate van aardse geluk besorg. Daar is egter so dikwels in die praktiese toepassing daarvan gefaai dat baie, indien nie almal nie, van dié verklarings futiel is.

24) "What is the end of political association? The preservation and prosperity of its members."

Rousseau, J.J., "The Social Contract", in Rousseau, J.J., "The Social Contract and Discourses", (Translated with introduction by G.D.H. Cole, Everyman's Library, Dent, London, 1966), p. 69.

Om daardie volume individuele, burgerlike en politieke regte en vryhede aan elke individu in die staat toe te staan en dit juridies te waarborg, ongeag die werklik bestaande omstandighede in 'n betrokke staat, vereis 'n volmaakte samelewingsordening wat, weens die menslike feilbaarheid en sonde-gebrokenheid hier op aarde eenvoudig nie moontlik is nie.

Dat die mens homself dus nie volmaak kan regeer nie, dat hy hier op aarde daardie hoogste mate van geluk nie kan, of sal, bereik nie, moet derhalwe as 'n gegewe aanvaar word. Eweneens moet ook aanvaar word dat daar nie in hierdie bedeling 'n ideale, of perfekte staatstelsel deur bloot menslike toedoen ontwerp of tot stand gebring sal kan word nie. Die bestaan van onvolmaakte state, met owerhede in 'n gesagsposisie, wat te eniger tyd daardie posisie mag misbruik, en onderdane in 'n onderhorige posisie, moet dus ook as 'n gegewe aanvaar word.

Dit beteken egter nie dat daar nou maar in wanhoop die norme van burgervryhede en politieke medeseggenenskap in 'n regstaat, en die beginsel dat die mens 'n normatiewe plig en taak het om 'n juridies gefundeerde, regverdige en billike staatstelsel te beplan en te grondves, prysgegee moet word nie. Die Christen veral mag hom nie in wanhoop aan die magte van die duisternis oorgee nie. Dit is sy heilige roeping en taak om steeds in die lig van God's Woord, en in vaste geloofsoortuiging, te stry teen die magte van verdrukking en arbitrêre wederregtelike magstoeëning wat deur 'n owerheid in die staatsverband mag plaasvind.

Hierdie Christelike roepingsplig is die grondslag van die Christen se aanspraak op politieke medeseggenskap.

Daarmee word nie bedoel dat hy die oppergesag of die alleenreg in die staat vir homself en die burglary, of vir die Christen-gelowige gedeelte daarvan, mag opeis nie. Die skeppingsgegewe individualiteitstruktuur van die staatsverband maak dit onmoontlik en normatief onwenslik.

In 'n staat berus die oppergesag steeds by die owerheid. Dit is sy roeping en plig om sy owerheidstaak in ootmoedige gehoorsaamheid aan God's ordinansies, en getrou aan die norme daarvan, in die algemene belang uit te oefen. Daarom sal elke gelowig-gehoorsame owerheid steeds trag om die beginsels van billikheid, regverdigheid en geregtigheid, getrou aan die skeppingsgegewe juridiese bestemmingsfunksie van die staatsverband, te handhaaf sodat hy in die uitvoering van sy taak sy Meester getrou sal dien en verheerlik.

Daarenteen rus die plig op die onderdaan om sy owerheid steeds te gehoorsaam, te eer en getrou te dien; eweneens in ootmoedige gehoorsaamheid aan God's Woord en Sy ordinansies.

Daarmee word aan die burglary egter nie alle regte in die staatsverband ontnem, sodat hy in 'n toestand van politieke verslaafdheid verval nie. Daarvoor word daar in God se raadsplan ook voorsiening gemaak. Die waardigheid van die menslike persoonlikheid, geskape na die beeld van God, mag nie deur die owerheid misken of afgetakel word nie. Die mens se vryheid as persoon en as staatsburger mag hom dus nie ontnem word nie. Ook die individu is geroepe om as persoon en as staatsburger

in al sy handelinge God te dien en te verheerlik. Daardie regte moet deur die owerheid juridies aan hom gewaarborg word en noulettend gehandhaaf word.

Maar omdat 'n Christelik-gelowige owerheid, bewus van sy tekortkominge en sonde-gebrokenheid, ook nie in eie krag en volgens eie insig die staat na behore kan regeer nie, gaan hy nie eiewillig en eiemagtig, sonder aansiens des persoons en slegs volgens wat hy mag beskou as in eie of staatsbelang, te werk nie.

Die bevordering van die individuele en volksbelange van sy burglary, deur middel van die normatiewe toepassing van sy juridiese integreringsfunksie, bly steeds die owerheid se vernaamste taak en plig. Dit kan immers slegs bereik word deur gedurig in noue voeling met sy onderdane te bly en voortdurend met hulle oorleg te pleeg.

Die enigste voortreflike metode waarvolgens die onderhandelingsproses op die voordeligste wyse kan geskied, is om aan sy onderdane in die bepaling van die owerheidsbeleid 'n inspraak by die owerheid toe te staan. En dit is waar sinvolle politieke medeseggenskap eers waarlik tot sy reg kom.

Toegegee, so 'n burgerlike staatsbestel verg 'n toegewyde gehoorsaamheid aan die juridiese integreringsnorm van die staatsverband. Maar dit is nie onmoontlik of te vergesog nie.

Rousseau het op 'n keer beweer dat hy fouteer as hy van 'n Christelike staat praat. Volgens hom staan die twee begrippe lynreg teenoor mekaar; weerspreek hulle eintlik mekaar. Christelikheid, sê hy, beteken slegs 'n slaafse dienstigheid en onder-

danigheid.

Volgens Rousseau is 'n Christelike lewensbeskouing juis bevorderlik vir 'n tirannie, want ware Christene is voorbestem om slawe te wees. Hulle besef dit en hulle gee ook nie eens om nie, want hierdie kortstondige aardse bestaan is nie vir hulle hoofsaak nie.²⁵⁾

Hierdie tipiese beskouing is slegs 'n bewys van hoe verkeerd die volslae humanis Christelikheid en die dinamiek van die Christelike geloof interpreteer en begryp. Vir hom is die verheffende inhoud van die begrip Christelike vryheid totaal onverstaanbaar en onaanvaarbaar. Sy verheffing van die mens tot outonome beskikker oor sy eie lewenslot maak van die ootmoedige, maar blymoedige onderdanigheid en gehoorsaamheid van die Christen aan sy Heer, vir hom 'n slaweketting. Vir hom is dit 'n vernederende beperking op sy drif tot vry-sinnige losbandigheid en sy gewaande, perkelose selfsbeskknings-reg.

25) "But am I mistaken in speaking of a Christian republic : the terms are mutually exclusive. Christianity preaches only servitude and dependence. Its spirit is so favourable to tyranny that it always profits by such a regime. True Christians are made to be slaves, and they know it and do not much mind : this short life counts for too little in their eyes."

Rousseau, J.J., "The Social Contract", uit Cole, G.D.H., "Rousseau - The Social Contract and Discourses", (Everyman's Library No. 660, London, 1966), IV, VIII, p. 113.

Vir die volslae humanis bestaan daar niks van die veredelende en verheffende invloed wat verskole lê in 'n gelowige diensbaarheid aan 'n oppermagtige God, die Koning van alle konings nie. Ook bestaan daar vir hom niks van die menswaardigheid en geloofsvertroue - die wesenskenmerk van Christelike vryheid - wat sy geloof en blymoedige gehoorsaamheid aan sy Heer aan die Christen besorg nie.

Daarom moet dit summier verwerp word as 'n vorm van selfbedrog, en iets mensgemaak, 'n menslike versinsel, in die plek daarvan gestel word. En so werp hy dan sy geloof in die sogenaamde onskendbaarheid van inherente natuurlike menseregte, en die beginsel van volksoewereiniteit wat daaruit voortvloei, soos wat dit in die demokrasie beliggaam word, as teenvoeter daarvoor op.

Dat dié gedagte nie 'n hegte grondslag en 'n vaste anker vir 'n burgerlike regstaat bied nie, het die geskiedenis van die moderne demokrasie bewys. Aan homself oorgelaat, en slegs gehoorsaam aan die wette wat hy vir homself daargestel het, wat hy na willekeur mag wysig of verwerp al na gelang dit hom skik, het die mensdom telkens die grondbeginsels van die demokrasie verwerp, of die toepassing daarvan sō oordryf dat dit in anargie versink het. Dan moes hy maar sy toevlug soek in, of is oorweldig deur, die totalitarisme of die tirannie van 'n diktatuur.

Dit is dan ook die rede vir die verleentheid waarin die mensdom in die enkele oorblywende demokratiese state hulle tans bevind. Die stelsel is op sulke wankelende grondslae gefundeer,

en die menslike willekeur daarin so onvoorspelbaar en wispelturig, dat daar in 'n demokrasie gedurig gewaak moet word teen die dreigende moontlikheid dat die wanorde waarin dit so geredelik kan verval 'n diktatuur die enigste redmiddel sal maak.

Die humanistiese regstaatsgedagte is dus 'n vergoeliking van die begrip politieke regte of politieke vryheid, maar dit bied nog geen regverdiging vir, of geen normatiewe beginselgrondslag vir, die begrip van sinvolle politieke medesegenskap nie.

Klaarblyklik is dit juis daardie ernstige verantwoordelikhedsbesef en dure taakplig wat op die Christen in die staatsverband rus, wat 'n Christelik genormeerde staatsbestel vir die afvallige so onaantreklik maak. Hy kan homself nie daarmee vereenselwig nie, want hy wil geen verantwoordelikheid dra jeens sy medemens vir wie hy nie juis 'n liefde koester nie, en hy wil hom geen gehoorsaamheid laat welgeval aan 'n Opperwese wat hy nie kan sien en nie met sy rede kan verklaar nie. Daarom glo hy slegs aan homself, dien hy slegs homself, en bedink hy 'n samelewingspatroon en 'n staatsinstelling waarin, en waarvan, hy steeds die soewereine meester kan wees.

Dat hy telkens gefaal het, en dat sy politieke versinsels en instellings telkens versink het in die welsand van menslike onmag en wispelturigheid, bewys die gang van die humanistiese staatsfilosofie, waarin daar voortdurend so naarstiglik gesoek word na 'n hegte grondslag vir 'n regstaat waarin positiewe politieke medesegenskap die sluitsteen van 'n ewewigtige

owerheid-onderdaan verhouding sal uitmaak.

Die antwoord op sy verleentheid is heel eenvoudig. Dit lê opgesluit in die Protestants-Christelike staatsfilosofie.

Om dit egter te kan verwesenlik, moet die mens hom opnuut wend tot God. Hy moet weer inkeer en nie langer sy aardse heil in homself en in sy eie outonomie soek nie. In nederige ootmoed en in opregte geloof moet hy weer die wet van God, soos geopenbaar in die Heilige Skrif, as die enigste suiwere norm vir al sy lewensuitgange aanvaar, en hom heelhartig verlaat op die genadige soenverdienste van Jesus Christus, sy saligmaker. Daar is geen ander antwoord nie.

---o0o---

BIBLIOGRAFIE

(A) GESKIEDENIS VAN DIE STAATSFILOSOFIE

Allen, J.W., "A History Of Political Thought In The Sixteenth Century",
(Methuen & Co. Ltd., London, E.C.4.
University Paperbacks U.P. 4, 1960,
Reprinted 1964.)

Barnes, Harry Elmer., "The History Of Western Civilization, Volume I",
(Harcourt, Brace and Company, New York,
1935.)

Barnes, Harry Elmer., "The History Of Western Civilization, Volume II",
(Harcourt, Brace and Company, New York,
1935.)

Bowle, John., "Western Political Thought. An Historical Introduction from the Origins to Rousseau",
(Methuen & Co. Ltd., London W.C.2.,
University Paperbacks, U.P. 19, 1961.)

Cook, Thomas I., "History of Political Philosophy from Plato to Burke",
(Prentice-Hall, Inc., New York, 1936.)

De Groot, D.J., "De Reformatie en de Staatskunde",
(Uitgave : Anti-Revolutionaire Propaganda-commissie, Friesland, Onge-dateer.)

Doyle, Phyllis., "A History of Political Thought",
(Jonathan Cape, London, Paperback
Edition, 1963.)

Dunning, W.A., " A History of Political Theories -
Ancient and Mediaeval",
(The Macmillan Company, New York, 1930.)

Dunning, W.A., "A History of Political Theories - From
Luther to Montesquieu",
(The Macmillan Company, New York, 1938.)

Dunning, W.A., "A History of Political Theories - From
Rousseau to Spencer",
(The Macmillan Company, New York, 1920,
Reprinted 1946.)

Field, G.C., "Political Theory",
(Methuen & Co. Ltd., London, E.C.4,
University Paperback 1963, Reprinted 1969.)

Foster, Michael B., "Masters of Political Thought -
Volume I, Plato to Machiavelli",
(Masters of Political Thought - Under the
Editorship of Edward McChesney Saint, George G.
Harrap & Co. Ltd., London, 1961.)

Graham, William., "English Political Philosophy - From
Hobbes to Maine",
(Edward Arnold & Co., London, Sixth Impression,
1926.)

Hacker, Andrew., "Political Theory : Philosophy, Ideology,
Science",

(The Macmillan Company, New York, 1961.)

Hallowell, J.H., "Main Currents in Modern Political
Thought",

(Holt Rinehart and Winston, New York, 1965.)

Hattersley, Alan F., "A Short History of Democracy",

(Cambridge, At The University Press, MCMXXX.)

Jones, W.T., "Masters of Political Thought - Volume II,
Machiavelli to Bentham",

(Masters of Political Thought - Under the
Editorship of Edward McChesney Saint, George
G. Harrap & Co. Ltd., London, 1961.)

Kirchner, Walther., "Western Civilization to 1500",

(The Barnes & Noble Outline Series, 110,
Barnes & Noble Books, A Division of Harper &
Row Publishers, New York, 1960.)

Kirchner, Walther., "Western Civilization Since 1500",

(The Barnes & Noble Outline Series, 111,
Barnes & Noble Books, A Division of Harper &
Row Publishers, New York, Second Edition, 1975.)

Lancaster, Lane W., "Masters of Political Thought -

Volume III, Hegel to Dewey",
(Masters of Political Thought - Under the Editor-
ship of W.T. Jones, George G. Harrap & Co. Ltd.,
London, 1959.)

Maxey, Chester C., "Political Philosophies",

(The Macmillan Company, New York, Revised
Edition, Seventh Printing, 1961.)

McDonald, Lee Cameron, "Western Political Theory -

From Its Origins to the Present",
(Harcourt, Brace & World, Inc., New York,
1968.)

McIlwain, Charles Howard., "The Growth of Political

Thought in the West - From the Greeks to the
End of the Middle Ages",
(The Macmillan Company, New York, 1932,
Fourteenth Printing, 1964.)

Murray, A.R.M., "An Introduction to Political Philosophy",

(Cohen & West, London, Second Impression,
1959.)

Murray, R.H., "The Political Consequences of the Reformation,

Studies in Sixteenth Century Political Thought",
(Ernest Benn Limited, London, 1926.)

Plamenatz, John., "Men And Society, A Critical Examination

of Some Important Social and Political Theories
from Machiavelli to Marx", Volume I,
(Longmans, Green and Co. Ltd., London, 1963.)

Plamenatz, John., "Man And Society, A Critical Examination

of Some Important Social and Political Theories
from Machiavelli to Marx", Volume II,
(Longmans, Green and Co. Ltd., London, 1963.)

Sabine, George H., "A History of Political Theory",

(George G. Harrap & Co. Ltd., London, Third
Edition 1963, Reprinted 1964.)

Sabine, George H., "A History of Political Theory,
Fourth Edition",

Revised by Thomas Landon Thorson,
(Dryden Press, Hinsdale, Illinois, 1973.)

Stoker, H.G., "Die Stryd Om Die Ordes",

(Calvyn Jubileum Boekefonds, Potchefstroom,
1941.)

Strauss, Leo and Cropsey, Joseph., "History of Political
Philosophy - Second Edition",

(Rand McNally & Company, Chicago, 1972.)

Taylor, E.L. Hebden., "The Christian Philosophy of Law,
Politics and the State",

(The Craig Press, Nutley, New Jersey, 1966.)

Thompson, David., (Editor), "Political Ideas",

(The New Thinkers Library - General Editor,
Raymond Williams, C.A. Watts & Co. Ltd.,
London, 1966.)

Venter, E.A., "Die Ontwikkeling van die Westerse Denke",

(Sacum Beperk, Bloemfontein, Tweede en
Hersiene Druk - 1968.)

Von Fritz, Kurt., "The Theory of the Mixed Constitution
in Antiquity - A Critical Analysis of
Polybius's Political Ideas",
(Columbia University Press, New York, Second
Printing, 1958.)

Wanlass, Lawrence C., "Gettell's History of Political
Thought",
(George Allen & Unwin Ltd., London, 2nd
Edition, 1953.)

(B) BLOEMLESINGS

Beck, Robert N., "Perspectives in Social Philosophy -
Readings in Philosophic Sources of Social
Thought",
(Holt, Rinehart and Winston, Inc., New York,
1967.)

Bodlaender, M.L., "Politeia - Grote Mannen Over Staat en
Maatschappij",
Deel I,
(Elsevier, Amsterdam, Brussel, MCMLIX, Vijfde
Druk.)

Bodlaender, M.L., "Politeia - Grote Mannen Over Staat en
Maatschappij",
Deel II,
(Elsevier, Amsterdam, Brussel, MCMLIX, Vijfde
Druk.)

Coker, Francis William., "Readings in Political Philosophy",
(The Macmillan Company, New York, Revised and
Enlarged Edition, 1941.)

Contemporary Civilization Staff of Columbia College, Columbia
University "Introduction To Contemporary Civilization
in the West, A Source Book", Volume I,
(Columbia University Press, New York, 1946,
Fourth Printing, June 1947.)

Contemporary Civilization Staff of Columbia College, Columbia
University "Introduction To Contemporary Civilization
in the West, A Source Book", Volume II,
(Columbia University Press, New York, 1946,
Third Printing, July 1947.)

Ebenstein, William., "Great Political Thinkers : Plato to
the Present",
(Holt Rinehart and Winston, New York,
Third Edition, August 1966.)

Elliot, William Y., and McDonald, Niel A., "Western Political
Heritage",
(Prentice-Hall, Inc., New York, Fourth Printing,
June 1955.)

Gewirth, Alan., "Political Philosophy",
(Sources In Philosophy, A Macmillan Series, Lewis
White Beck, General Editor,
The Macmillan Company, New York, 1965,
Fifth Printing, 1968.)

Gilby, Thomas., "St Thomas Aquinas, Philosophical Texts -
Selected and Translated with Notes and an
Introduction",
(Oxford University Press, London, Fourth
Impression, 1962.)

Roucek, Joseph., (Editor), "Classics in Political Science",
(Peter Owen, London, 1963.)

(C) OORSPRONKLIKE WERKE EN VERTALINGS

Aristotle, "The Politics",
(Translation : T.A. Sinclair, 1962.)
(Penguin Books Ltd., Harmondsworth, England,
Reprinted, 1954.)

Calvin, John., "Institutes Of The Christian Religion",
Volume I,
(Translated by Henry Beveridge.)
(Wm. B. Eerdmans Publishing Company, Grand
Rapids, Michigan, 1964.)

Calvin, John., "Institutes Of The Christian Religion",
Volume II,
(Translated by Henry Beveridge.)
(Wm. B. Eerdmans Publishing Company, Grand
Rapids, Michigan, 1964.)

Cicero, "De Re Publica, De Legibus",

(With an English Translation by Clinton Walker
Keyes.)

(The Loeb Classical Library, William Heinemann
Ltd., London, MCMLXI.)

De Tocqueville, Alexis., "Democracy In America",

(Translated by Henry Reeve, Edited with an
Introduction by Henry Steele Commager.)

(The World's Classics, 496, Oxford University
Press, London, 1965.)

Dooyeweerd, Herman., "A New Critique Of Theoretical Thought",

Volume I,

"The Necessary Presuppositions Of Philosophy",

(Translated by David H. Freeman and William S. Young.)

(Publishers - Uitgeverij H.J. Paris - Amsterdam

(The Netherlands) and The Presbyterian and Reformed

Publishing Company, Philadelphia, (U.S.A), 1953.)

Dooyeweerd, Herman, "A New Critique Of Theoretical Thought",

Volume II,

"The General Theory Of The Modal Spheres",

(Translated by David H. Freeman and H. de Jongste.)

(Publishers - Uitgeverij H.J. Paris - Amsterdam

(The Netherlands) and The Presbyterian and Reformed

Publishing Company, Philadelphia (U.S.A.) 1955.)

Dooyeweerd, Herman., "A New Critique Of Theoretical Thought",

Volume III,

"The Structures of Individuality of Temporal Reality",

(Translated by David H. Freeman and H. de Jongste.)

(Publishers - Uitgeverij H.J. Paris - Amsterdam

(The Netherlands) and The Presbyterian and Reformed

Publishing Company, Philadelphia (U.S.A.), 1957.)

Dooyeweerd, Herman., "A New Critique Of Theoretical Thought",

Volume IV,

"Index of Subjects and Authors by H. de Jongste",

(Publishers - Uitgeverij H.J. Paris - Amsterdam

(The Netherlands) and The Presbyterian and Reformed

Publishing Company, Philadelphia (U.S.A.), 1958.)

Duvenhage, A., (met medewerking van L.J. du Plessis),

"Die Institusie van Calvyn",

(Sacum Beperk, Bloemfontein, Verkort Weergegee,

1951.)

Elliot, Charles W., (Editor), "Machiavelli, More, Luther",

(The Harvard Classics, Volume 36, P.F. Collier

& Son Company, New York, 1910.)

Locke, Hume and Rousseau, "Social Contract",

(With an Introduction by Sir Ernest Barker.)

The World's Classics, 511, Oxford University Press,

London, 1970.)

Maritain, Jacques., "Man And The State",

(Phoenix Books, The University of Chicago Press,
Chicago, 1951, Ninth Impression, 1961.)

Mill, John Stuart., "Considerations On Representative Government",

(A Gateway Edition, Henry Regnery Company,
Chicago, 1962.)

Mill, John Stuart., "Considerations On Representative Government",

(George Routledge & Sons, Limited, London
"The New Universal Library", Second Impression, 1905.)

Mill, John Stuart., "Utilitarianism, Including Mill's On

Liberty and Essay on Bentham, and selections from
the writings of Jeremy Bentham and John Austin",
(Edited with an Introduction by Mary Warnock),
(The Fontana Library, Philosophy, Collins,
London, 1954.)

Paine, Thomas., "The Rights Of Man",

(Everyman's Library, No. 718, J.M. Dent & Sons Ltd.,
London, 1915, Last Reprinted, 1969.)

Plato, "The Republic",

(Translation : H.D.P. Lee, 1955.)
(Penguin Books Ltd., Harmondsworth, England
Reprinted 1966.)

Spier, J.M., "Oriëntering In Die Christelike Wysbegeerte",

(Afrikaanse Vertaling deur H.J. en D.F.M. Strauss.)
(Sacum Beperk, Bloemfontein, 1972.)

(D) ALGEMENE WERKE OOR DIE STAATSLEER

Aron, Raymond., "Democracy And Totalitarianism",

(Translated by Valence Ionescu.)

(Weidenfeld and Nicolson, London, The Nature of
Human Society Series, 1970.)

Bowman, E.F., "An Introduction To Political Science",

(Methuen & Co. Ltd., London, Second Edition, 1931.)

Diepenhorst, P.A., "Ons Isolement, Praktische Toelichting van
Het Program van Beginnselen der Antirevolutionaire
Partij",

(Uitgave van J.H. Kok, N.V. te Kampen, 1935.)

Du Plessis, L.J., "Die Moderne Staat",

Pro Ecclesia-Drukkery, Stellenbosch,
Verkennerreeks No. 2, 1941.)

Gettell, Raymond Garfield., "Political Science",

(Ginn and Company, Boston, U.S.A., 1933.)

Laski, Harold J., "An Introduction To Politics",

(George Allen & Unwin Ltd., London, 1931. Revised
Edition (Ninth Impression) 1951, Reprinted 1954.)

Lindsay, A.D., "The Essentials Of Democracy",

(William J. Cooper Foundation Lectures, 1929,
Oxford, At the Clarendon Press, London, Second
Edition, Sixth Impression, 1967.)

- Lipson, Leslie., "The Great Issues Of Politics",
(Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs, N.J.,
Second Edition, 1960.)
- Pateman, Carole., "Participation And Democratic Theory",
(Cambridge University Press, Cambridge, 1970,
Reprinted, 1975.)
- Pennock, J. Roland., & Smith, David G., "Political Science -
An Introduction",
(The Macmillan Company, New York, Second Printing,
1964.)
- Pickles, Dorothy., "Democracy",
(Methuen & Co. Ltd., London E.C. 4, A University
Paperback, UP 384, 1971.)
- Schulz, Ernst B., "Essentials Of Government",
(Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs, N.J. 1958,
Fourth Printing, 1964.)
- Strong, C.F., "Modern Political Constitutions",
(Sidgwick & Jackson Limited, London 1930,
Seventh (Revised) Edition, 1966.)

(E) ALGEMEEN

- Fisher, H.A.L., "A History Of Europe",
(Edward Arnold & Co. London, 1936, Reprinted
1941.)

Kruyskamp, C., "Van Dale, Groot Woordenboek der Nederlandse
Taal",

(s'Gravenhage, Martinus Nijhoff, Achste Druk 1961.)

United Nations, "Everyman's United Nations",

(United Nations, New York, United Nations

Publication E. 67. I. 5, Eighth Edition, March, 1968.)

Wessels, prof. dr. Frans., (Redakteur), "Op Al Sy Akkers",

(Gedenkskrif aangebied aan prof. H.J. Strauss.)

(Sacum Beperk, Bloemfontein, 1975.)

"Die Bybel",

(Die Bybel in Afrikaans, Gedruk vir die Britse
en Buitelandse Bybelgenootskap, Groentemarkplein,
Kaapstad, 1936.)

(F) ONGEPUBLISEERD

Strauss, H.J., "Staatsleer I", (Diktaat, 1951.)

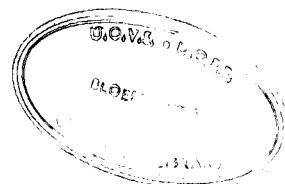
Strauss, H.J., "Staatsleer I", (Diktaat)

Strauss, H.J., "Staatsleer II", (Diktaat 1951.)

Strauss, H.J., "Staatsleer II", (Diktaat 1966.)

Strauss, H.J., "Staatsleer III", (Diktaat 1963.)

---o0o---

OPSOMMING

DIE STAATSFILOSOFIESE GRONDSLAE VAN POLITIEKE MEDESEGGENSKAP IN DIE REGSTAAT

Die studie is toegespits op die politieke vryheidsbegrip; die soeke in die staatsfilosofie na normatief verantwoorde grondslae vir 'n harmonieuse verhouding tussen owerheidsgesag en onderdaanvryheid in die staatsverband.

Politieke vryheid impliseer inspraak van die onderdaan by sy owerheid; sinvolle politieke medeseggenenskap. Dit beteken dat aan die burgers die geleentheid gebied word om met medeverantwoordelikheid aktief, rigtinggewend en medebepalend aan die politieke proses deel te neem. Hierdie staatkundige, burgerlike bevoegdheid kan slegs sinvol wees indien dit juridies gewaarborg en gehandhaaf word in 'n regstaat, waarin owerheidsmagte en -gesag juridies begrens is ten opsigte van die burgers se burgervryhede.

Dié standpuntinname is gefundeer op die Christelike staatsfilosofie. Daarvolgens word die unieke individualiteitsstruktuur van die staat, as regsverband, en politieke medeseggenenskap as onderdaanplig, in gelowige gehoorsaamheid aan die norme van die wet van God, erken. Dit staan in skerp teenstelling tot dié staatsbeskouings, waarvolgens die menslike wil en rede verabsoluteer word, en politieke vryheid as 'n inherente burgerlike gesagsreg in en oor die staat beskou word.

Oorsigtelik word aangetoon dat daar, weens die innerlike, religieuse dialektiek van hul vorm/materie-motief, in die antiekeheidense staatsfilosofie van die Grieke en die Romeine nie 'n regstaat tot stand kom nie.

Die Christelike religie besorg aan die mens die grondmotief van skepping, sondeval en verlossing in Christus. Christelike vryheid beteken derhalwe die blymoedige gehoorsaamheid van die vrygekoopte. Omdat die finale oppergesag, ook oor die staat, steeds by God geleë is, sou owerhede daarna ook nie meer eiemagtig op 'n reg tot absolute owerheidsgesag aanspraak kon maak nie.

In die prinsipiële skeiding wat daar tussen die onderskeie gesagsterreine van staat en kerk deur Augustinus getref word, word die begrip van soewereiniteit in eie kring van die menslike samelewingsvorme in beginsel aangedui; die enigste grondslag vir normatief begrensde owerheidsgesag.

Die middeleeue lewer die sintese tussen die antiek-heidense gedagtegoed en dié van die Christelike, waarvolgens Aquinas sy religieus-dialektiese natuur/genade-motief poneer. Die staat word beskou as 'n veelomvattende lewensorganisme en aan die oppergesag van die kerk ondergeskik gestel. Dit bied geen grondslag vir 'n regstaat nie.

Hierdie tydperk lewer ook die opkoms van die moderne humanistiese staatsbeskouing, waarvolgens Marsilius van Padua die begrippe volksverteenvoordiging en volksoewereiniteit aanvoer.

Tydens die Hervorming word deur Luther en Calvin die riglyne neergelê waarop 'n Protestants-Christelike staatsfilosofie sou verrys. Dit dui opnuut op die enkelvoudige Christelik-religieuse grondmotief, waardeur die waardigheid van die menslike persoonlikheid, as beeldraer van God, in ere herstel word. Calvin

beklemtoon die beginsel dat owerheidsgesag Goddelik verleende gesag is, dat eerbied die owerheidsamp toekom, en dat sowel owerheidstaak as onderdaanplig 'n dure verantwoording van die Christelike norme beteken.

Daarna word die wysbegeerte deur die humanistiese vryheids- en wetenskapsideaal oorheers. Locke, de Montesquieu en Rousseau bou die humanisties-liberalistiese regstaatsgedagte - met die numeriese meerderheidsbeginsel, volksoewereiniteit en die gelykheidspostulaat as tiperend daarvan - in besonderhede uit. Op hierdie grondslag verrys die moderne, radikaal-liberale demokrasie. Die owerheid word steeds diensbaar en ondergeskik gestel aan die willekeurige oppergesag van die soewereine staatsvolk; bloot ter menslike behoeftebevrediging. Die staat word afgetakel tot 'n soort nutsmaatskappy, wat veral by Paine lei tot die logiese konsekwensie - staatsnihilisme.

De Tocqueville en John Stuart Mill wys op die gebrek aan materiële waarborge in die demokrasie teen die sielsverslawende meerderheidsoorwig, wat tot meerderheidstirannie aanleiding kan gee. Weens die toenemende aandrang op maatskaplike en ekonomiese gelykheid, wys hulle ook op die gevaar van 'n toenemende magskonsentrasie in owerheidshande, wat moet lei na staatstotalitarisme.

Martiain beleef die opkoms van die twintigste eeuse totalitarisme. Hy stel 'n terugkeer na 'n Christelike grondslag vir 'n hernieude demokrasie voor, maar slaag nie daarin om te ontkom aan die dualisme in sy Thomistiese religieuse grondmotief nie. Sy 'sedelike oktrooi' - bloot 'n samevatting van die

humanisties-liberalistiese staatsbeskouings - as grondslag vir sy "nuwe" demokrasie ten spyt, lewer hy nogtans die staat uit aan die oppergesag van die kerk.

Die Protestants-Christelike staatsbeskouing, soos vergestalt in die Wysbegeerte van die Wetsidee van Herman Dooyeweerd, word die grondslag vir 'n suiwer Christelike staatsfilosofie. Slegs op hierdie grondslag kan 'n volwaardige regstaat, met sinvolle politieke medeseggenskap daarin, tot stand kom. Alleen in 'n Christelike burgerstaat sal die harmonieuse owerheids-onderdaan-verhouding juridies gewaarborg en gehandhaaf kan word, omdat die staatsfilosofiese grondslae daarvan in die skeppingsorde veranker is.

Die idee van politieke medeseggenskap vind derhalwe slegs in die Protestants-Christelike staatsfilosofie sy allesdekkende en normatief verantwoorde staatsfilosofiese fundering.